

T.A

FONDATION NATIONALE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE
INSTITUT DE RECHERCHES HISTORIQUES / KNE 136
Institutions et idéologie au sein de la société grecque
Archives du Patriarcat de Constantinople

D. G. APOSTOLOPOULOS
MACHI PAÏZI-APOSTOLOPOULOU

LES REGESTES
DES ACTES DU PATRIARCAT
DE CONSTANTINOPLE

I. Les regestes de 1454 à 1498

ATHÈNES 2013

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΚΝΕ 136
Θεσμοί και Ίδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία
Ἀρχεῖα Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως

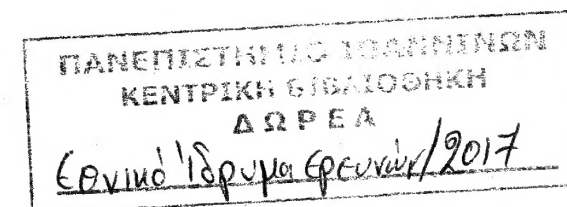
Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Ἐπιτομή – Παράδοση – Σχολιασμός

I. 1454–1498

ΑΘΗΝΑ 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σ. 9-20
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	21-48
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (α' πατριαρχία) (1454-1456) π. 1-12	49-74
ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β' (1456-1462) π. 13-20	77-88
ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ (1462-1463) π. 21-25	89-96
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (β' πατριαρχία) (1463) π. 26-28	99-104
ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ (1464) π. 29-30	105-109
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (γ' πατριαρχία) (1464-1465) π. 31-32	111-115
ΜΑΡΚΟΣ Β' Ο ΕΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ (1466) π. 33-36	117-123
ΣΥΜΕΩΝ Α' (α' πατριαρχία) (1466) π. 37	125-128
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α' (α' πατριαρχία) (1466-1471) π. 38-46	129-142
ΣΥΜΕΩΝ Α' (β' πατριαρχία) (1471-1475) π. 47-57	145-161
ΡΑΦΑΗΛ Α' (1475-1476) π. 58-61	163-168
ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ (1476) π. 62-64	169-174

ISBN 978-960-98199-2-3

© Ίνστιτούτο Ιστορικών Έρευνών / ΕΙΕ και οι συγγραφείς

Χορηγοί Έκδοσης

Φιλόπτωχος Άδελφότης Άνδρων Θεσσαλονίκης

Ίδρυμα Κώστα και Έλένης Ουράνη

Άναγραφή τών πράξεων κάθε πατριαρχίας δίνουμε στον Πίνακα ΙΙ, σ. 275-282. Στον ίδιο Πίνακα σημειώνονται οι πλαστές πράξεις και τὰ κείμενα πού έχουν λανθασμένα προσγραφεί σέ πατριαρχίες της περιόδου αυτής.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ			
ΜΑΞΙΜΟΣ Γ΄	(1476-1482)	π. 65-74	175-188
ΣΥΜΕΩΝ Α΄ (γ΄ πατριαρχία)	(1482-1486)	π. 75-85	191-207
ΝΗΦΩΝ Β΄ (α΄ πατριαρχία)	(1486-1488)	π. 86-89	209-215
ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ	(1488)	π. 90-91	217-222
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α΄ (β΄ πατριαρχία)	(1488-1490)	π. 92-98	223-233
ΜΑΞΙΜΟΣ Δ΄	(1491-1497)	π. 99-104	235-244
ΝΗΦΩΝ Β΄ (β΄ πατριαρχία)	(1497-1498)	π. 105-111	245-255
ΠΙΝΑΚΕΣ			257-284
I. Γενικό εύρετήριο, σ. 259-274			
II. Συνοπτική αναγραφή των πράξεων, σ. 275-282			
III. Εύρετήριο των incipit, σ. 283-284			

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ συγκέντρωση τῶν ἐπίσημων πράξεων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴ δημοσίευση τῶν κειμένων τους, ἀποτελοῦσε ἓνα αὐταπόδεικτης σημασίας αἶτημα τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος. Τὸ αἶτημα στὸ πρῶτο του στάδιο ἄρχισε νὰ ἱκανοποιεῖται τὸν 19ο αἰῶνα, ὅταν ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης φιλοδόξησε νὰ συγκεντρώσει, σὲ χειρόγραφα ἀντίγραφα, ὅλα τὰ κείμενα πατριαρχικῶν πράξεων ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ ὡς τὶς μέρες του¹. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα, τὸ 1904, ὁ Καλλίνικος Δελικάνης ἐγκαινιάζοντας τὴ δημοσίευση ὅσων μεταβυζαντινῶν πατριαρχικῶν κειμένων σώζονταν σὲ κώδικες τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐπαναφέρει τὸ αἶτημα καὶ παρουσιάζει μὲ τόνους δραματικὸς στὰ Προλεγόμενα τοῦ ἔργου του *Τὰ ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεποφυλακείου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὴν ἀνάγκη τῆς συστηματικῆς συγκέντρωσης καὶ δημοσίευσης ὅλων τῶν σωζόμενων, ἀπανταχοῦ τῆς γῆς, πατριαρχικῶν ἐγγράφων*².

1. Τὸ ὕλικὸ ποὺ κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσει ὁ Ἀριστάρχης περιέχεται σὲ ἑκατὸ περίπου χειρόγραφους κώδικες καὶ βρίσκεται ἀπὸ τὸ 1923 στὴ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ· πρόκειται γιὰ τοὺς κώδικες Vatic. gr. 2403-2500· βλ. ΑΘΑΝ. Δ. ΚΟΜΙΝΗΣ, Βατικανῆς Βιβλιοθήκης Ἀποσημειώματα, *Δίπτυχα* 1 (1979), 20-25 καὶ τὴν ἐκεῖ ἀναφερόμενη βιβλιογραφία. Τὸ 1908 ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Σπυρίδωνα Λάμπρο ἀποτιμοῦσε τὸν ἀριθμὸ τῶν ὡς τότε ἀποθησαυρισθέντων σὲ 12.000 ἔγγραφα (βλ. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 5 (1908), 340), ἀριθμὸς μάλλον ἐξωπραγματικὸς.

2. Ἴδου τὸ πλήρες σχετικὸ χωρίο: «Ἐκεῖνος ὅστις θὰ ἀνελάμβανε τὸ Ἡράκλειον μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατ' ἀνυπερβλήτων ἀνθρωπίνως δυσχερεῶν προσκόπτον ἔργον τῆς συστηματικῆς περισυναγωγῆς καὶ ταξινομήσεως τῶν μυριάδων ἐγγράφων τῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ Πατριαρχικοῦ περιβόλου τούτου ἀπὸ τοσοῦτων αἰώνων ἀπολυθέντων, τόσῳ τῶν σποραδικῶς ἐν Συγγράμμασι, Συλλογαῖς, Φυλλαδίοις, Περιοδικοῖς, Μονογραφίαις κτλ. παρὰ διαφόρων δημοσιευθέντων ὅσῳ καὶ τῶν ἔτι ἀνεκδότων τῶν ἀποκειμένων ἐν δημο-

Λίγο αργότερα οί Ἀκαδημίες τοῦ Μονάχου καὶ τῆς Βιέννης ἀποφασίζουν νὰ συνεργαστοῦν γιὰ νὰ πραγματοποιήσουν ἓνα σχέδιο ἀκόμα πιὸ φιλόδοξο: νὰ συγκεντρώσουν, νὰ καταγράψουν καὶ νὰ ἐκδώσουν ὄχι μόνο τίς πράξεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους³.

Ἀπὸ τὰ δράματα καὶ τίς προσπάθειες αὐτὲς προέκυψε τελικὰ κάτι πολὺτιμο ἀλλὰ διαφορετικὸ ἀπὸ ὅ,τι ἀρχικὰ εἶχε σχεδιαστεῖ· δὲν ἔγινε ἡ δημοσίευση τῶν κειμένων ἀλλὰ ἡ συστηματικὴ καταγραφή τῶν πράξεων τόσο τῆς αὐτοκρατορικῆς ὅσο καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας· ὅλων τῶν πράξεων, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν σωζόταν τὸ κείμενο τῆς ἴδιας τῆς πράξης ἀλλὰ τὸ περιεχόμενό της μποροῦσε νὰ ἀναπλαστεῖ ἀπὸ ἄλλες πηγές. Πρόκειται γιὰ πολὺτιμα ἔργα, ποὺ δημοσιεύτηκαν τὸν 20ὸ αἰῶνα, τὸ *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565-1453*, ἔργο ποὺ ἐπιμελήθηκε ὁ Franz Dölger⁴ καὶ τὸ *Les regestes des actes du*

σiais Βιβλιοθήκας καὶ Ἀρχεῖοις τῆς Εὐρώπης, ἡ τῶν ἐγκρυπτομένων εἰσέτι παρὰ Πατριαρχικαῖς Ἐκκλησίαις, Μητροπόλεσι, Μοναῖς, Ἐκκλησίαις, Σχολαῖς, Σωματείοις μετὰ καὶ τῶν παρ' ἰδιώταις φυλασσομένων, καταρτίζων καὶ τύποις ἐκδιδοὺς οὕτω τὸ πολυτίμητον Σῶμα τῶν σωζομένων Ἐγγράφων τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκεῖνος πράγματι θὰ ἀνίγει τὸ μόνον ἀληθῶς καλλιπρεπὲς καὶ ἀθάνατον μνημεῖον τῆς ἐπὶ δεκαῖς μακροῦς αἰῶνας δράσεως τοῦ Πρώτου τούτου Ἐκκλησιαστικοῦ τῆς Ὁρθοδοξίας κέντρου, κλεῖζων καὶ ἀπαθανατίζων ἅμα καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἐπελευσομένων γενεῶν», *Τὰ ἐν τοῖς Κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπείου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου (1574-1863)*, Κωνσταντινουπόλη 1904, σ. κη'-κθ'. Ὁ Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, Πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ἕνας πρῶτος ἀπολογισμός, *Ροδωνιά. Τιμὴ στὸν Μ. Ι. Μανούσακα*, τ. 2, Ρέθυμνο 1994, σ. 325-327 ἔχει καταγράψει παρόμοια αἰτήματα ποὺ εἶχαν ἐκφράσει κατὰ καιροὺς διάφοροι μελετητές.

3. Ἕνα χρονικὸ τῶν προσπαθειῶν γιὰ νὰ συνεργασθοῦν οἱ δύο Ἀκαδημίες μετὰ τοὺς Assomptionistes προκειμένου νὰ φέρουν σὲ πέρας τὸ φιλόδοξο αὐτὸ ἐρευνητικὸ σχέδιο, προσπάθειες ποὺ ἄλλοτε τελεσφόρησαν καὶ ἄλλοτε ἀπέτυχαν, δίνει ὁ ALBERT FAILLER, *L'achèvement des Regestes des actes patriarchaux, Revue des Études Byzantines* 50 (1992), 249-263.

4. Ἡ πρώτη ἐνότητα, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 565-1025, δημοσιεύτηκε τὸ 1924 στὸ Μόναχο-Βερολίνο· ἡ δευτέρη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1025-1204, τὸ 1925· ἡ τρίτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1204-1282, τὸ 1932· ἡ τέταρτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1282-1341, τὸ 1960· καὶ ἡ πέμπτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1341-1453, τὸ 1965. Ἄς

patriarcat de Constantinople [381-1453], τὸ ὁποῖο ἐπιμελήθηκαν διαδοχικὰ οἱ V. Grumel, V. Laurent καὶ J. Darrouzès⁵. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ μελετητές μᾶς προσέφεραν μιὰ πολὺτιμη συστηματικὴ καταγραφή τῶν πράξεων τῶν δύο αὐτῶν ἀρχῶν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους· ὁ Dölger μὲ λιτὰ ἀλλὰ μεστὰ πληροφοριῶν λήμματα, οἱ Γάλλοι ἐρευνητές μὲ λήμματα περισσό-τερο ἀναλυτικά.

Ἄν ὅμως οἱ πράξεις τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς τοῦ βυζαντινοῦ κράτους εἶχαν ἓνα πολὺ συγκεκριμένο χρονικὸ τέλος, τὸ 1453, θέμα τέθηκε γιὰ τὸ ὄριο τοῦ βίου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς καθὼς, ὅπως εἶναι γνωστό, συνέχισε τὴ ζωὴ της στὸ πλαίσιο τοῦ κράτους τῶν Ὁθωμανῶν διατηρώντας τὰ ἴδια λίγο πολὺ χαρακτηριστικὰ ποὺ εἶχε τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ.

Ἀναγνωρίζοντας αὐτὸ τὸ γεγονός, ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἀναλάβει τὴν καταγραφή τῶν πράξεων τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου, οἱ Assomptionistes, στὸν ἀρχικὸ σχεδιασμό τους θεώρησαν πὼς ἔπρεπε νὰ φτάσουν ὡς τὸν 19ο αἰῶνα, ὡς τὴν ἀνακήρυξη δηλαδὴ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας⁶. Προοπτικὴ ὅμως ποὺ σύντομα τὴν ἐγκατέλειψαν,

σημειωθεῖ πὼς τὴν περίοδο πρὶν ἀπὸ τὸ 565 τὴν εἶχε καλύψει ἐν μέρει ὁ O. SEECK μὲ τὸ ἔργο του *Die Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr. Vorarbeit zu einer Prosopographie der christlichen Kaiserzeit*, Stuttgart 1919, ἐνῶ τὸν 21ο αἰῶνα κάλυψαν τὸ ἐνδιάμεσο διάστημα οἱ T. C. LOUNGHS – B. BLYSIDU – ST. LAMPAGES, *Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 476 bis 565*, Nicosia 2005.

5. Ἡ πρώτη ἐνότητα, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 381-715, δημοσιεύτηκε τὸ 1932 στὴ Χαλκηδὸνα (Kadiköy)· ἡ δευτέρη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 715-1043, τὸ 1936· ἡ τρίτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1043-1206, τὸ 1947· ἡ τέταρτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1208-1309, τὸ 1971· ἡ πέμπτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1310-1376, τὸ 1977· ἡ ἕκτη, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1377-1410, τὸ 1979 καὶ ἡ ἑβδομή, μετὰ τίς πράξεις τῆς περιόδου 1410-1453, τὸ 1991. Ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο σὲ τέτοιας ἐκτάσεως ἔργα, προέκυψαν ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ τους νεότερα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα εἴτε μέλη τῆς ἴδιας ομάδας εἴτε νεότεροι ἐρευνητές θέλησαν νὰ τὰ ἐνσωματώσουν στὸ ἀρχικὸ corpus. Πὰ παράδειγμα ὁ J. Darrouzès ἐπανεξέδωσε τὴν δευτέρη καὶ τρίτη ἐνότητα τοῦ ἔργου γιὰ τίς πράξεις τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐνότητες ποὺ εἶχε ἀρχικὰ ἐπιμεληθεῖ ὁ V. Grumel, προσθέτοντας ὅσα νεότερα στοιχεῖα εἶχαν προκύψει· ἀκόμα, ἐνότητες ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Dölger γιὰ τίς αὐτοκρατορικὲς πράξεις εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος μετὰ τὴν ἐπιμέλεια τῶν P. Wirth, A. Riehle, A. E. Müller, A. Beihammer καὶ J. Preiser-Kapeller ἐνσωματώνοντας ὅσα νεότερα στοιχεῖα εἶχαν στὸ μεταξὺ προκύψει.

6. V. GRUMEL, *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople...*, Fasc. I: *Les regestes de 381 à 715*, Paris 1932, Préface, σ. XV-XVI.

δηλώνοντας πώς θα σταματήσουν στο όριο του 1453, όχι διότι άλλαξαν απόψεις για τη διάρκεια του βίου του Πατριαρχείου κατά την οποία διατήρησε τα βυζαντινά χαρακτηριστικά του, αλλά διότι οι δυνάμεις τους δεν επαρκούσαν για να καλύψουν μια τόσο μεγάλη χρονική περίοδο⁷. Έμενε σέ έκκρεμότητα το έγχειρημα αυτό να βρεϊ συνεχιστές πρόθυμους να δώσουν χρόνο και δυνάμεις προκειμένου να καταγράψουν τις πράξεις του Πατριαρχείου στη διάρκεια του μεταβυζαντινού βίου του αλλά και στη νεότερη εποχή.

Τη συνέχιση του έργου για την περίοδο μετά το 1454 την αναλάβαμε στην Αθήνα, στο Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών, στο πλαίσιο ενός μακρόπνοου έρευνητικού προγράμματος που στόχο είχε να μελετήσει την ιστορία της κοινωνίας των ορθόδοξων χριστιανών Ρωμιών που από τον 15ο αιώνα, μετά την πτώση του βυζαντινού κράτους, συνέχισαν τη ζωή τους στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας⁸. Για το πρόγραμμα αυτό, με αυτούς τους δηλωμένους στόχους, ή συστηματική μελέτη του θεσμού του

7. Βλ. αντί άλλων τη δήλωση του J. Darrouzès στο έβδομο και τελευταίο τεύχος της σειράς το οποίο περιέχει τις Έπιτομές των πράξεων της περιόδου 1410-1453: «Le septième fascicule des Regestes sera le dernier de la série. Le plan de la publication... prévoyait neuf fascicules pour les actes patriarcaux émis de l'an 381 à l'an 1830. Le repli des *Socii Assumptionistae Chalcedonenses*... a entraîné une révision du programme et l'alignement des regestes patriarcaux sur les regestes impériaux arrêtés à l'an 1453», *Les regestes des actes du patriarcat de Constantinople*..., Fasc. VII: *Les regestes de 1410 à 1453*, Paris 1991, Avant-Propos, σ. I.

8. Ένας πρώτος άπολογισμός των πεπραγμένων του έρευνητικού αυτού προγράμματος δημοσιεύτηκε το 2000: Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ – Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ – ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ (έπιμ.), *Θεσμοί και Ίδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία, 15ος – 19ος αι. Πρώτος άπολογισμός ενός έρευνητικού προγράμματος*, Αθήνα, Έθνικό Ίδρυμα Έρευνών / Κέντρο Νεοελληνικών Έρευνών, 2000. Για τους πολιτικούς όρους μέσα από τους οποίους ό κατεξοχήν βυζαντινός θεσμός του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως βρέθηκε να (έπανα)λειτουργεί στους κόλπους του κράτους των Όθωμανών βλ. D. APOSTOLOPOULOS, *Les mécanismes d'une Conquête: adaptations politiques et statut économique des conquis dans le cadre de l'Empire Ottoman, Économies méditerranéennes; équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles*, t. 3, Athènes 1986, σ. 191-204 και πρόσφατα την ανακοίνωσή του, Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο στο πλαίσιο του όθωμανικού δικαϊκού και πολιτικού συστήματος, *Έπιστημονική Διημερίδα: Τό Οίκουμενικό Πατριαρχείο και ή οικονομία του Γένους. Εισηγήσεις*, Αθήνα 2007, σ. 69-78.

Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ήταν έρευνητικό αίτημα έκ των ών ούκ άνευ. Διότι τό Πατριαρχείο αποτέλεσε για τον μεταβυζαντινό Έλληνισμό όχι μόνο έναν βασικό έκκλησιαστικό θεσμό αλλά και θεσμό έξουσιαστικό και πομπό ιδεολογίας. Έτσι, άνέκυψε ή ανάγκη, μέσα στην όπτική του προγράμματός μας, να συγκεντρωθούν και να καταγραφούν οι άποφάσεις του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, οι πράξεις του σέ όλη τη χρονική διάρκεια που λειτούργησε μέσα στον κλοιό της όθωμανικής έξουσίας, πράξεις που είτε σώζονται σέ πρωτότυπη μορφή –τό λυτό δηλαδή έγγραφο που έκδόθηκε ή ή καταγραφή της πράξης στον κώδικα του Πατριαρχείου–, είτε σώζεται τό αντίγραφο του κειμένου της ή έστω κάποια μνεία post factum. Όποια όμως και άν ήταν ή αίτία, στην Αθήνα δημιουργήθηκαν οι έρευνητικές προϋποθέσεις για να συνεχιστεί τό έργο και μάλιστα όχι μόνο εκείνο της καταγραφής των πράξεων του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως αλλά και της δημοσίευσης, παράλληλα, όλων των σωζόμενων έπίσημων κειμένων από την περίοδο που έζησε και δραστηριοποιήθηκε στο πλαίσιο της όθωμανικής αυτοκρατορίας.

Όστερα από αρκετές μονογραφίες και μικρότερης έκτάσεως δημοσιεύματα τά όποια συνεργάτες του προγράμματος εξέδωσαν⁹, ύστερα από τη δημοσίευση του πρώτου τόμου στον όποίο περιέχονται τά σωζόμενα έπίσημα κείμενα από την περίοδο 1454-1498¹⁰, ήρθε ή στιγμή να δει τό φώς της δημοσιότητας και ή καταγραφή των πράξεων του Πατριαρχείου, όσων και όποιων παραδίδονται από ιστορικά τεκμήρια, πράξεις που έκδόθηκαν στα δύσκολα χρόνια που άκολούθησαν την Άλωση, την περίοδο δηλαδή από την ανασύσταση του Πατριαρχείου στο κράτος των Όθωμανών τό 1454 και ως τό 1498. Είναι βέβαια αυτόνόητο πώς ή δεύτερη χρονολογία που όρίζει την πρώτη αυτή ένότητα είναι συμβατι-

9. Σημειώνουμε κάποιες μελέτες μας που αναφέρονται στην περίοδο που μάς ενδιαφέρει: *Άνεπίσημα από τό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως. Παρασχέδια και μαρτυρίες του 1476*, Αθήνα 1988· *Ό «Ίερός Κώδιξ» του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στο β' μισό του ΙΕ' αιώνα: Τά μόνα γνωστά σπαράγματα*, Αθήνα 1992· *Άφορισμός. Η προσαρμογή μιās ποινης στίς αναγκαιότητες της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα 1997 (2004)· *Μετά την Κατάκτηση. Στοχαστικές προσαρμογές του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σέ άνέκδοτη έγκύκλιο του 1477*, Αθήνα 2006.

10. Τό έργο παρουσιάστηκε σέ μιá πρώτη μορφή τό 2008. Τό 2011 δημοσιεύτηκε ή πρώτη του έκδοση και τό 2013 ή δεύτερη, αύξημένη και βελτιωμένη.

κή· δηλώνει ἀπλῶς τὸ τέλος τῆς τελευταίας πατριαρχίας πρὶν κλείσει ὁ 15ος αἰώνας.

Συνέχεια λοιπὸν ἑνὸς καταξιωμένου ἔργου ποὺ ἔχει δημοσιευθεῖ καὶ τὸ ὁποῖο καλύπτει τὴν περίοδο 381–1453 ἀποτελεῖ ἡ νέα αὕτη σειρά. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὕτη ἡ δομὴ κάθε λήμματος ἦταν δεδομένη καὶ οἱ ἀρχές ποὺ ἔχουν υἱοθετηθεῖ γιὰ τὰ περιεχόμενά τους καὶ τὴν ἐπιλεγμένη βιβλιογραφία ποὺ πρέπει νὰ δίνεται σὲ κάθε λῆμμα ἔγιναν σεβαστές. Ὡστόσο, κάποιες ἀλλαγές κρίναμε ὅτι ἦταν ἀναγκαῖο νὰ γίνουν· καὶ γιὰ αὐτὲς θέλουμε νὰ δώσουμε ἐξηγήσεις.

Στὴν ἀρχικὴ σύλληψη τοῦ ὅλου ἔργου ἀπὸ τοὺς Assomptionistes θὰ δίνονταν μόνο σὲ ἐπιτομὴ (*regeste*) οἱ πράξεις τοῦ πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ποὺ εἶχαν ἐκδοθεῖ εἴτε ἀπὸ τὸν ἴδιο προσωπικὰ εἴτε ἀπὸ τὴν προεδρευομένη ἀπὸ ἐκεῖνον σύνοδο. Στὴ συνέχεια ὅμως, ἀπὸ τὴν πέμπτη ἐνότητα καὶ μετὰ, τὸ ἀρχικὸ σχέδιο ἄλλαξε καὶ συμπεριέλαβαν καὶ τὶς πράξεις τῆς συνόδου¹¹ ἐνῶ οἱ διοικητικὲς πράξεις, ἐκλογὲς ἀρχιερέων κτλ. θὰ ἀποτελοῦσαν, κατὰ τὸν ἀρχικὸ πάντα σχεδιασμό, μιὰ ξεχωριστὴ ἐνότητα.

Μολονότι ἡ ἀρχικὴ μας ἐπιθυμία ἦταν νὰ μὴν ἀλλάξουμε τίποτε ἀπὸ τὸ δοκιμασμένο καὶ ἀναμφισβήτητα ἐπιτυχημένο σχέδιο τῶν Γάλλων ἐρευνητῶν ὅπως τελικὰ διαμορφώθηκε, μὲ τὴν ἔνταξη δηλαδὴ καὶ τῶν πράξεων τῆς συνόδου στὴν καταγραφή, θεωρήσαμε ὥστόσο πῶς ἔπρεπε νὰ συμπεριλάβουμε καὶ τὰ ὑπομνήματα ἐκλογῆς ἀρχιερέων ἐφόσον παραδίδεται τὸ κείμενό τους, ἀλλὰ καὶ τὶς «συνοδικὲς πράξεις», τὸ νομοποιητικὸ ἐκεῖνο ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιαζόταν ὁ ἐκλεγείς ἀρχιερέας προκειμένου νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴν ἐπαρχία του καὶ νὰ ἀσκήσει νομίμως ἐκεῖ τὰ καθήκοντά του. Μιὰ «συνοδικὴ πράξις» μολονότι συνδέεται θεματικὰ μὲ τὴν ἐκλογὴ ἑνὸς ἀρχιερέα, δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ μιὰ πράξη τὴν ὁποία ἐξέδωσε ἡ προεδρευομένη ἀπὸ τὸν πατριάρχη σύνοδος τοῦ

11. Βλ. ὅσα ἀναφέρει σχετικὰ ὁ J. Darrouzès ποὺ ἀποφάσισε, ἀπὸ τὸ πέμπτο τεῦχος, νὰ ἐντάξει καὶ τὶς πράξεις τῆς συνόδου στὸ *corpus*, καθὼς θεώρησε ὅτι δὲν ὑπῆρχε προοπτικὴ νὰ προχωρήσουν στὴν ἐκδοση χωριστῆς σειράς μὲ τὶς πράξεις τῆς συνόδου, ὅπως εἶχε ἀρχικὰ σχεδιαστεῖ (βλ. J. DARROUZÈS, *Les registes des actes du patriarchat de Constantinople...*, Fasc. V: *Les registes de 1310 à 1376*, Paris 1977, Préface, σ. IV).

Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· καὶ γιὰ τὴν μετὰ τὴν Ἀλωση ἐποχὴ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐντοπίζονται γιὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες –ἡ ἐπιβίωση ἢ ἡ κατάλυσή τους– εἶναι ἰδιαίτερης σημασίας. Ἡ υἱοθέτηση ὥστόσο αὐτῆς τῆς ἀρχῆς δὲν μᾶς ὁδήγησε στὸ νὰ καταχωρίσουμε καὶ τὶς ἑμμεσεῖς μνεῖες ἐκλογῶν καὶ «συνοδικῶν πράξεων», δηλαδὴ νὰ θεωρήσουμε ὅτι κάθε ὑπογραφή ἀρχιερέα σὲ κάποιο συνοδικὸ ἔγγραφο ἢ ἡ μνεῖα τῆς συμμετοχῆς του σὲ σύνοδο ἀποτελεῖ καὶ μνεῖα τοῦ ὑπομνήματος ἐκλογῆς του καὶ τῆς χαμένης ἢ λανθάνουσας «συνοδικῆς πράξεως» ποὺ ἐκδόθηκε γιὰ νὰ νομιμοποιήσει καὶ νὰ ἐξαγγεῖλει τὸ διορισμὸ του. Δὲν τὶς καταγράψαμε γιὰ νὰ μὴν αὐξήσουμε ὑπερβολικὰ τὸν ὄγκο τοῦ δημοσιεύματος ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴ δώσουμε μιὰ λανθασμένη εἰκόνα τῶν ἀναλογιῶν γιὰ τὶς πράξεις ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ τὴν πατριαρχικὴ σύνοδο τὴν περίοδο αὕτη. Τὸ ζήτημα πάντως ποὺ συνδέεται μὲ τὶς ἐκλογὲς ἀρχιερέων καὶ τὴ συμπλήρωση καὶ ἀποκατάσταση τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων εἶναι ἓνα ἄλλο μεγάλο αἰτούμενο, γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τοῦ ὁποῖου παραθέτουμε πάντα τὶς πληροφορίες καὶ τὰ ὀνόματα ποὺ ἐντοπίζουμε σχετικὰ μὲ ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες καὶ τοὺς λειτουργοὺς τους.

Μιὰ δεύτερη ἀναθεώρηση ποὺ κρίναμε ἀναγκαῖο νὰ υἱοθετήσουμε εἶναι τὸ καταληκτικὸ χρονικὸ ὄριο τῆς σειράς μας. Ὅπως ἀναφέραμε, ἐκεῖνοι ποὺ συνέλαβαν καὶ σχεδίασαν τὸ ἔργο εἶχαν ὀρίσει τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα σὰν ὄριο τοῦ τέλους τῆς «βυζαντινῆς» περιόδου τοῦ θεσμοῦ. Πιὸ συγκεκριμένα, εἶχαν ὀρίσει τὴν ἀνακήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας τὸ 1830 σὰν τὴ σημαντικὴ χρονολογία ἢ ὁποία θὰ προκαλέσει, τρία χρόνια ἀργότερα, καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ αὐτονόμηση τῆς ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Χωρὶς νὰ ὑποτιμοῦμε τὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ὡς πολιτικοῦ γεγονότος ἀλλὰ καὶ τὴ λειτουργία της ὡς προτύπου γιὰ τὰ ἐθνικιστικὰ κινήματα ποὺ θὰ ἐκδηλωθοῦν στὸ χῶρο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὰ ὁποία θὰ ὁδηγήσουν στὴ δημιουργία ἐθνικῶν κρατῶν προκαλώντας καὶ ἀντίστοιχα αἰτήματα γιὰ τὴ δημιουργία καὶ «ἐθνικῶν» Ἐκκλησιῶν, θεωρήσαμε ὅτι ἡ λογικὴ τοῦ ὁρίου αὐτοῦ ἀπέκλειε τὸν μεγάλο ἀριθμὸ τῶν ὀρθόδοξων χριστιανῶν ποὺ ἔτυχε νὰ ζοῦν ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ, μικρῆς ἔκτασης, πρώτου ἑλληνικοῦ κράτους καὶ οἱ ὁποῖοι συνέχισαν, φρυσιὰ, νὰ ὑπάγονται στὴ δικαιοδοσία τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντι-

νουπόλεως. Πιστεύουμε ωστόσο πώς αποδίδουμε περισσότερο την ιστορική πραγματικότητα αν τοποθετήσουμε την καταληκτική τομή στο πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα και την συσχετίσουμε με ένα άλλο πολιτικό γεγονός, την πτώση της ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὡς τότε τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως εἶχε βρεῖ ἓνα *modus vivendi* καὶ δροῦσε στὸ πλαίσιο ἑνὸς πολυεθνικοῦ κρατικοῦ σχήματος, σὲ συνθήκες ποὺ εἶναι γνωστὸ πὼς ἄλλαξαν ριζικὰ μὲ τὴ μετατροπὴ τοῦ «αὐτοκρατορικοῦ» αὐτοῦ σχήματος σὲ «ἐθνικὸ» κράτος.

Τελευταῖο ἔρχεται τὸ θέμα τῆς γλώσσας τὴν ὁποία τελικὰ προκρίναμε νὰ χρησιμοποιήσουμε. Εἶχαμε νὰ ἐπιλέξουμε ἀνάμεσα στὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ γαλλικὰ· μὲ ἄλλα λόγια, ἂν θὰ κρατούσαμε τὴν παράδοση ποὺ καθιέρωσαν οἱ Γάλλοι ἐκδότες, ἐπομένως τὴ γλώσσα ποὺ ἐκεῖνοι χρησιμοποίησαν, ἢ ἂν θὰ ἀκολουθούσαμε τὴ γλώσσα ἣ ὁποία σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὰ κείμενα. Ἐπιλέξαμε –ὕστερα ἀπὸ πολλοὺς, εἶναι ἡ ἀλήθεια, δισταγμοὺς– τὴν ἑλληνικὴ, ποὺ εἶναι καὶ ἡ μητρικὴ γλώσσα τῶν σημερινῶν ἐκδοτῶν.

Ἄν εἶχαμε ἐπιλέξει τὴ γαλλικὴ γλώσσα, θὰ εἶχαμε ἐπιγράψει τὸ ἔργο μας *Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople*, δηλώνοντας στὸν ὑπότιτλο τὴν περίοδο τοῦ μεταβυζαντινοῦ τοῦ βίου τὴν ὁποία θὰ κάλυπτε· γιὰ παράδειγμα στὸν πρῶτο τόμο ὁ ὑπότιτλος θὰ ἦταν: *Les registes de 1454 à 1498*. Ὁ ὅρος βέβαια *registre* ἦταν καὶ γιὰ τὴ γαλλικὴ γλώσσα ἓνας νεολογισμὸς ποὺ ἐμφανίστηκε τὸ 1870. Πὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου τὸ λεξικὸ *Larousse de la langue française Lexis* ἀναφέρει: «*Nom donné à des catalogues d'actes d'une même chancellerie, lorsque, dans une série chronologique des actes, sont intercalées des indications empruntées aux sources narratives*»¹². Στὰ ἑλληνικὰ ὅμως δὲν ὑπάρχει ἀντίστοιχος ὅρος οὔτε νεολογισμὸς ἔχει εἰσαχθεῖ. Πὼς λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἐπιγράψουμε τὸ ἀνάλογο ἔργο ποὺ θὰ ἐπιτελούσαμε; Ἡ λύση ποὺ ἐπιλέξαμε ἦταν νὰ τὸ ἐπιγράψουμε *Οἱ πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως* προσθέτοντας ἓνα διευκρινιστικὸ ὑπότιτλο, *Ἐπιτομή – Παράδοση – Σχολιασμός*, γιὰ νὰ δηλώσουμε δηλαδὴ ἐπιγραμματικὰ τὰ περιεχόμενά του.

Ἄς δικαιολογήσουμε ἀκόμα τὴ λύση ποὺ υἱοθετήσαμε στὸ θέμα τῆς

12. Χρησιμοποιοῦμε τὴν ἔκδοση ποὺ ἔγινε στὸ Παρίσι τὸ 1977· τὸ σχετικὸ λῆμμα στὴ σ. 1515.

ἀρίθμησης τῶν πράξεων. Τὸ δῆλημα ἦταν ἂν θὰ συνεχίζαμε τὴν ἀρίθμηση τῶν πράξεων τῆς βυζαντινῆς περιόδου ἢ θὰ ἐγκαινιάζαμε τὴ νέα σειρά μὲ νέα ἀρίθμηση. Μολονότι γίνεται ἀπὸ ὅλους δεκτὸ πὼς ὁ θεσμὸς ποὺ ἐπαναλειτούργησε τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1454, λίγους μόνο μῆνες μετὰ τὴν Ἀλωση, ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ βυζαντινοῦ θεσμοῦ, ἀποφασίσαμε γιὰ ἓνα καὶ μόνο λόγο νὰ ἀρχίσουμε τὴν ἀρίθμηση τῶν πράξεων τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ 1: εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ὑπάρξουν κάποιες συμπληρώσεις στὸ *corpus* τῶν πράξεων τῆς βυζαντινῆς περιόδου, ὅπως συμβαίνει συχνὰ μὲ ἔργα τέτοιας ἐκτάσεως καὶ σημασίας, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ τελικὸς ἀριθμὸς, ἡ πράξη ἀρ. 3409 νὰ μὴν εἶναι βέβαιο πὼς ἀποτελεῖ τὴν τελευταία πράξη τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Ἀλλωστε στὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν *registes* τῆς βυζαντινῆς περιόδου ὁ Jean Darrouzès προσθέτει ἄλλους δέκα ὀκτὼ ἀριθμοὺς (N. 3410-N. 3427) οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν προσθήκες ἢ διορθώσεις προγενέστερων ἀναγραφῶν· ἔτσι ὁ N. 3409 ἐκ τῶν πραγμάτων δὲν ἀποτελεῖ τὸν ὕστατο ἀριθμὸ, ὥστε νὰ ἀκολουθήσουν ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνον οἱ ἀναγραφές τῶν πράξεων τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου, ἐνῶ παράλληλα ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἔχει δοθεῖ σὲ πράξη τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1455 στὴν ὁποία περιγράφεται ἡ ἐκλογή τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου ἀπὸ τὸν διαμένοντα στὴ Ρώμη τελευταῖο πατριάρχη τῆς βυζαντινῆς περιόδου Γρηγόριο, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1454 ἔχουμε στὴν Κωνσταντινούπολη τὴν ἔκδοση μιᾶς σειρᾶς ἄλλων πράξεων.

Ὅσο γιὰ τὶς τεχνικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς δομῆς κάθε λήμματος ποὺ υἱοθετήσαμε, τὶς συνοψίζουμε ἐδῶ.

Οἱ πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: σὲ ἐκεῖνες τῶν ὁποίων τὸ κείμενο σώζεται, εἴτε σὲ πρωτότυπη εἴτε σὲ ἀντίγραφη μορφή, καὶ σὲ ἐκεῖνες τῶν ὁποίων τὸ κείμενο δὲν παραδίδεται ἀλλὰ γνωρίζουμε τὸ γεγονὸς τῆς ἔκδοσής τους ἀπὸ ἀσφαλεῖς πληροφορίες, συνήθως ἀπὸ ἄλλες παραδιδόμενες πράξεις. Τὰ λήμματα, κατὰ συνέπεια, στὰ ὁποῖα καταγράφονται οἱ πληροφορίες γιὰ κάθε πράξη διαφοροποιοῦνται ἀνάλογα μὲ τὴν κατηγορία στὴν ὁποία ἐντάσσεται κάθε μία.

Πὰ τὴν πρώτη κατηγορία παραθέτουμε τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Σημειώνουμε τὸ χαρακτηρισμὸ τῆς πράξης ἀκολουθούμενο ἀπὸ συνοπτικὴ περιγραφή τοῦ θέματος· στὴν περίπτωση ποὺ τὸ χαρακτηρισμὸ τὸν

ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τῆς πράξης, τὸν παραθέτουμε σὲ εἰσαγωγικά. Στὴ συνέχεια παραθέτουμε περίληψη στὴν ὁποία σημειώνονται μόνο τὰ κύρια σημεία τοῦ κειμένου καθὼς καὶ τὰ κύρια ὀνόματα τῶν προσώπων ποὺ τυχὸν ἀναφέρονται. Στὴν Παράδοση καταγράφουμε τὶς ἀρχεiacές συλλογές ἢ τὰ χειρόγραφα τὰ ὁποία παραδίδουν τὸ κείμενο· δὲν σημειώνουμε τὴν περιγραφή τῶν ἐγγράφων ἢ τῶν χειρογράφων, διότι στὸ ἔργο Ἑπίσημα¹³ ἔχουμε δώσει τὶς σχετικές πληροφορίες ἢ παραπομπές. Στὸ Κείμενο σημειώνουμε τυχὸν ἐπιγραφή ἢ τίτλο, τὸ incipit, χρονολογία καὶ ὑπογραφές. Στὴ Χρονολόγησι παραθέτουμε τὰ ἐπιχειρήματα ἢ τὶς ἀμφιβολίες γιὰ τὴ χρονολόγησι τῆς πράξης ὅταν αὐτὴ δὲν παραδίδει ρητὰ χρονολογικά στοιχεῖα. Στὴν Ἑκδοσι σημειώνονται τὰ σχετικά μὲ τὴν ἢ τὶς ἐκδόσεις ποὺ ἔχει γνωρίσει τὸ κείμενο. Στὴ Βιβλιογραφία ἐπιλέγουμε γιὰ λόγους οἰκονομίας μόνο τὰ ἔργα ποὺ ἀναφέρονται ἄμεσα στὴ συγκεκριμένη πράξη. Τέλος, στὸ Σχολιασμὸ ἀναπτύσσουμε ὅσα ζητήματα θεωρήσαμε ἄξια ἰδιαίτερης ἀναφορᾶς.

Γιὰ τὴ δεύτερη κατηγορία, τῶν πράξεων γιὰ τὶς ὁποῖες διαθέτουμε μόνο τὴ μνεία τους, τὰ καταγραφόμενα στοιχεῖα ἐν μέρει διαφοροποιούνται. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χαρακτηρισμὸ καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς πράξης τὰ ὁποία ἀνασυνθέτουμε ἀπὸ τὰ σωζόμενα στοιχεῖα, στὴν παράγραφο Μνεία σημειώνουμε τὴν πηγή στὴν ὁποία στηρίζουμε τὴν ὑπαρξὴ τῆς πράξης (στὴν περίπτωση ποὺ ἡ πηγή παραδίδει τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς πράξης, τὸν θέτουμε σὲ εἰσαγωγικά). Στὶς παραγράφους Χρονολογία, Βιβλιογραφία καὶ Σχολιασμὸς ἀκολουθοῦμε ὅσα ἀναφέρουμε πιὸ πάνω.

Τέλος, τὶς πράξεις γιὰ τὶς ὁποῖες γνωρίζουμε μόνο τὸν πατριάρχη ποὺ τὶς ἐξέδωσε ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τὶς χρονολογήσουμε ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισι, τὶς ἐντάσσουμε στὸ τέλος τῆς ἢ τῶν πατριαρχιῶν του. Ἐκεῖ καταγράφουμε καὶ τὶς πράξεις οἱ ὁποῖες ἔχουν λανθασμένα ἀποδοθεῖ στὸν συγκεκριμένο πατριάρχη ἢ τὶς θεωροῦμε πλαστές.

13. Βλ. τὰ πλήρη στοιχεῖα τοῦ ἔργου στὸ σχετικὸ λῆμμα στὴ «Βιβλιογραφία – Συντομογραφίες» ποὺ ἀκολουθεῖ.

Ἡ ἀρίθμηση τῶν λημμάτων ἀρχίζει, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε¹⁴, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ 1· προηγεῖται τὸ ἀρχικὸ π[ράξη]. Ἀκολουθοῦν τὰ χρονολογικά στοιχεῖα τῆς πράξης.

Ὅταν ὑπάρχει ἀστερίσκος στὴν ἀρίθμηση μᾶς πράξης, σημαίνει ὅτι ὑπάρχουν ἀμφιβολίες γιὰ τὸ κατὰ πόσο ἡ πράξη μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐπίσημη. Τὸ ἴδιο σύμβολο χρησιμοποιοῦμε καὶ στὶς περιπτώσεις ποὺ ὑπάρχουν ἐνδοιασμοὶ γιὰ τὸ ἂν ποτὲ ἡ πράξη ἐκδόθηκε.

Τὸ ἔργο ποὺ παρουσιάζουμε σήμερα ἦταν ἔτοιμο γιὰ δημοσίευση ἐδῶ καὶ χρόνια· διστάσαμε ὥστόσο νὰ δώσουμε τὸ *imprimatur*, καθὼς ἀρκετὰ ἐπιμέρους ζητήματα δὲν εἶχαν ἐπιλυθεῖ. Γιὰ παράδειγμα, τὸ θέμα τοῦ προσώπου τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἀλωση πατριάρχη καὶ τοῦ χρόνου ποὺ διάρκεσε ἡ θητεία του. Ἐνα πρόσφατο ὥστόσο εὔρημα μᾶς ἔδωσε τὴ βεβαιότητα πὼς αὐτὸ τὸ κεντρικὸ ζήτημα σὲ ἓνα μεγάλο τουλάχιστον μέρος τοῦ λύθηκε¹⁵ καὶ μᾶς ἐμπύχωσε νὰ ἀποφασίσουμε τὴ δημοσίευση τοῦ ἔργου. Οἱ προσθήκες καὶ οἱ διορθώσεις ποὺ ἀσφαλῶς θὰ προκληθοῦν μετὰ τὴ δημοσίευσή του θὰ δωροδοτήσουν τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα μὲ ἓνα ἀρτιότερο βοήθημα· ἔπρεπε ὁμως νὰ γίνει τὸ πρῶτο βῆμα, τὸ ὁποῖο θὰ μᾶς ἀπελευθέρωνε ὥστε νὰ ἀφοσιωθοῦμε στὴν τελικὴ ἐπεξεργασία καὶ τῶν ἐπόμενων τόμων ποὺ ἀναφέρονται στὸν 16ο καὶ 17ο αἰῶνα.

Ὁ V. Grumel ἐγκαινιάζοντας τὸ 1932 τὸν πρῶτο τόμο τῶν Regestes τῶν πατριαρχικῶν πράξεων τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀρχίζει τὸν Πρόλογό του μὲ τὰ ἀκόλουθα: «Parmi tous ceux qui étudient l'histoire byzantine, et même l'histoire générale, il n'est personne qui ne comprenne les services que peut rendre, en toutes sortes de rencontres, un catalogue bien ordonné et chronologiquement disposé des registres des patriarches de Constantinople. Outre la diplomatique, dont c'est la matière propre, bien des disciplines y sont intéressées : la théologie, le droit canon, la liturgie,

14. Βλ. ὅσα σημειώνουμε στὴ σ. 16-17.

15. Βλ. Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος. Τὰ χρονικά ὅρια τῆς θητείας τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἀλωση πατριάρχη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλιανού, Ὁ Ἑρμηνεύς 18 (2011), 49-63.

l'histoire religieuse, parfois l'histoire politique, et jusqu'à l'économique : tout cela s'y trouve à des degrés divers, et cette variété même fait mieux saisir la complexité de la vie byzantine, et le rôle qu'y tenait et qu'y pouvait jouer celui qui, près du trône, présidait à l'autel»¹⁶. Τὰ ἴδια περίπου θὰ μπορούσαμε, νομίζουμε, νὰ ἐπαναλάβουμε –ἀντικαθιστώντας μόνο τὸν ὄρο «βυζαντινὸς» μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἐπιλέγουμε γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε τὴν μετὰ τὴν πτώση τοῦ Βυζαντίου ἐποχὴ– γιὰ τὶς ποικίλες πληροφορίες ποὺ ἀναβλύζουν ἀπὸ τὶς πράξεις τοῦ μεταβυζαντινοῦ Πατριαρχείου. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἱστορικὸ ὑλικὸ ποὺ δὲν ἐνδιαφέρει μόνο ἐκείνους ποὺ μελετοῦν τὴν κοινωνία τῶν ὁρθόδοξων χριστιανῶν Ρωμίων οἱ ὁποῖοι συνέχισαν νὰ ζοῦν στὸ κράτος τῶν Ὁθωμανῶν ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸν χριστιανικὸ κόσμο, καθὼς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία δὲν θὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία της νὰ ἐφαρμοστεῖ ὁ ὅρος τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας στὴν Ἀνατολή, οἱ Διαμαρτυρόμενοι θὰ ἀναζητήσουν ἐρείσματα στὴν Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία γιὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν αὐτονόμησή τους ἀπὸ τὴν Καθολικὴ Ἐκκλησία· ἀλλὰ καὶ οἱ ὁμόδοξοι τσάρροι τῆς Ρωσίας τὴν πολιτικὴ τους νομιμοποίηση θὰ τὴν ἀναζητήσουν ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινούπολης. Στούς μελετητὲς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου πρέπει νὰ προσθέσουμε τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, οἱ ὁποῖοι θὰ βροῦν ὑλικὸ γιὰ ἓναν χριστιανικὸ θεσμό ποὺ ἀποτέλεσε ἐπίσημο θεσμὸ τοῦ κράτους ποὺ μελετοῦν.

Στὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ἐπεξεργαζόμασταν τὸ ὑλικὸ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πολλὲς βιβλιοθήκες ἀνὰ τὸν κόσμο, ἀρχεῖα δημόσια ἢ μοναστηριακά, ἄλλοι φορεῖς, φίλοι καὶ συνάδελφοι μᾶς συνέδραμαν στὴν προσπάθειά μας. Τοὺς εὐχαριστοῦμε ἀπὸ καρδιάς ὅλους καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

16. V. GRUMEL, *Les registes...*, σ. XI.

ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ, <i>Εικοσιφοίνισσα</i>	ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ ΜΑΓΝΗΣ, μητροπολίτης Δράμας, <i>Εικοσιφοίνισσα Παγγαίου Ανατολικής Μακεδονίας ήτοι Συνοπτική Ιστορία και περιγραφή τῆς ἱερᾶς σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγομένης Εἰκοσιφοινίσσης</i> , Δράμα 1916.
Ἀγαλλιανός, <i>Λόγοι</i>	Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, <i>Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνην Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι Λόγοι του</i> , Ἀθήνα 1966.
ΑΕΚΔ	<i>Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Δικαίου</i> , Ἀθήνα.
ΑΕΜΘ	<i>Ἀρχαιολογικὸ Ἔργο στὴ Μακεδονία καὶ Θράκη</i> , Θεσσαλονίκη.
ΑΘΛΓΘ	<i>Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσολογικοῦ Θησαυροῦ</i> , Ἀθήνα.
ΑΜΑΝΤΟΣ, <i>Σινᾶ</i>	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΜΑΝΤΟΣ, <i>Σύντομος ἱστορία τῆς ἱερᾶς μονῆς Σινᾶ</i> , Θεσσαλονίκη 1953.
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, <i>Ἐγχειρίδιον</i>	ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ναθαναὴλ Χύχα τοῦ Ἀθηναίου, Ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα</i> , Λιψία 1869.
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, <i>Ἑλλάς</i>	ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, ἥτοι Περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραψάντων κατὰ Λατίνων καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν</i> , Λιψία 1872.
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, <i>Ἐπανορθώσεις</i>	ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ἐπανορθώσεις Σφαλμάτων παρατηρηθέντων ἐν τῇ Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ τοῦ Κ. Σάθα</i> , Τεργέστη 1872.
ΑΝΤΙΠΑΣ, <i>Ἐξαρχία</i>	ΑΝΤΙΠΑΣ-ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΚΗΤΑΡΑΣ, <i>Πατριαρχικὴ Ἐξαρχία καὶ ἱερὰ μονὴ Πάτμου</i> , Κατερίνη 2005.
ΑΝΩΝΥΜΟΣ, <i>Ἐγγράφα</i>	ΑΝΩΝΥΜΟΣ, <i>Ἐγγράφα Ἱ. Μονῆς τοῦ Λεμιῶνος, Δελτίον Ι. Μ. Μ.</i> , Παράρτημα, σ. 6-7.
ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ἅγιον Ὅρος</i>	Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Τὸ Ἅγιον Ὅρος στὰ σωζόμενα πατριαρχικά ἔγγραφα τῆς πρώτης μετὰ τὴν Ἀλωση πε-</i>

- ριόδου (1454-1500), *Ὁ Ἀθως στοὺς 14ο-16ο αἰῶνες*, Ἀθήνα 1997, σ. 89-98 [ΕΙΕ / Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Ἀθωνικά Σύμμεικτα 4].
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα μιᾶς τέχνης νομικῆς. Βυζαντινὸ δίκαιο καὶ μεταβυζαντινὴ «νομοθεσία»*, Ἀθήνα 1999 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 69, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀντικείμενο τῆς Πολιτικῆς στοὺς β' μισό του 15ου αἰῶνα, Griechische Kultur in Südosteuropa in der Neuzeit*, Wien 2008 [Byzantina et Neograeca Vindobonensia 26], σ. 153-163.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερὸς Κῶδιξ* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὁ «Τερὸς Κῶδιξ» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στοὺς β' μισό τοῦ 15 αἰῶνα. Τὰ μόνα γνωστὰ σπαράγματα*, Ἀθήνα 1992 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 43, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μέγα Νόμμιον* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τὸ Μέγα Νόμμιον. Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τοῦ μεταβυζαντινοῦ δημοσίου δικαίου*, Ἀθήνα 1978.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεθώνη* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἐπισκοπῆς Μεθώνης τύχες μεταβυζαντινῆς (1480, 1570), De Veneciis ad Mothonomam. Ἕλληνες καὶ Βενετοὶ στὴ Μεθώνη τὰ χρόνια τῆς βενετοκρατίας. Πρακτικὰ τῆς Διεθνoῦς Ἐπιστημονικῆς Συνάντησης, Μεθώνη 19-20 Μαρτίου 2010* (ἐπιμ. ΓΩΓΩ ΒΑΡΣΕΛΩΤΗ – ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ), Ἀθήνα-Βενετία 2012, σ. 153-160.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος. Τὰ χρονικά ὅρια τῆς θητείας τοῦ τρίτου μετὰ τὴν Ἀλωση πατριάρχη κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ, Ὁ Ἑρανιστὴς 28* (2011), 49-63.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Φέρρες* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μὲ τὸν Γεννάδιο Σχολάριο τὸ 1470 στὶς Φέρρες, Δελτίο Ἑταιρείας Μελέτης τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς 3* (2011) –*Μνήμη Πηνελόπης Στάθη. 1947-2008*–, 121-127.
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὡραιοποιώντας* Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὡραιοποιώντας τὰ μετὰ τὴν Ἀλωση: ἡ περίπτωσις τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, Τὰ Ἱστορικά 21* (τχ. 40, Ἰούνιος 2004), 29-36.
- ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίειος* ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Μ. ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίειος Βιβλιοθήκη*, 2 μέρη, Κωνσταντινούπολη 1933, 1935.
- ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Διαλέξεις* ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Διαλέξεις μετὰ τὸν Μωάμεθ τὸν Πορθητὴ. Περὶ τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν ἢ Ἀναζήτησις νέων ταυτοτήτων μετὰ τὴν Ἀλωση, Ἑγνατία 15* (2011), 35-42.

- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 2: Τουρκοκρατία 1453-1669. Οἱ ἱστορικὲς βάσεις τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καὶ οἰκονομίας*, Θεσσαλονίκη 21976.
- ΒΑΛΛΗΣ, *Ἀγχιάλος* Δ. ΒΑΛΛΗΣ, *Συμβολὴ στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἀγχιάλου κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα μετὰ τὴν ἀνέκδοτα πατριαρχικά ἔγγραφα, Κληρονομία 26* (τχ. Ἰουνίου-Δεκεμβρίου 1994), 137-177.
- ΒΕΗΣ, *Μετεώρα* Ν. Α. ΒΕΗΣ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων. Κατάλογος περιγραφικῶς τῶν χειρογράφων κωδίκων τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων, τ. 1*, Ἀθήνα 1967 [Ἀκαδημία Ἀθηνῶν / Κέντρο Ἑρεῦνης τοῦ Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου Ἑλληνισμοῦ].
- Βιβλίον Ἱστορικόν* [Ψευδο-Δωροθέος], *Ὁ Χρονογράφος, τουτέστι Βιβλίον Ἱστορικόν Συνοπτικόν...*, Βενετία 21637.
- ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικά Πάτριον* ΕΡΑ Λ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, *Πατριαρχικά ἔγγραφα τῆς Πάτριος ἀχρονολόγητα, ἀταύτιστα ἢ λανθάνοντα. Ἔρω ἀπὸ τὴν αὐτονομία τῆς μονῆς, Σύμμεικτα 5* (1983), 29-47.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Συμπληρωματικαὶ διασαφήσεις* στοὺς Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τ. 2*, Ἀθήνα 1890, σ. 353-374.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Διονύσιος Α'* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Κανὼν εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ΕΑ 24* (1904), 325-328.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχία* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχία πατριαρχικὰ πρὶν 180 ἐτῶν, ΕΑ 32* (1912), 67-69, 148-152 καὶ *ΕΑ 33* (1913), 250-252, 264-266.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισημεώσεις* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισημεώσεις συμπληροῦσα τὰ περὶ μητροπολιτῶν Βιζύης καὶ Μηδείας, ΕΑ 3* (1882-1883), 417-422.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισκοπὴ Δέρκων* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Τὰ κατὰ καιροὺς ὅρια τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Δέρκων, ΕΑ 37* (1917), 100-102, 124-127.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικὰ Ἐφημερίδες. Εἰδήσεις ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, 1500-1912*, Ἀθήνα 1936-1938.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμίγνωστοι σελίδες* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμίγνωστοι σελίδες τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, Θεολογία 5* (1927), 110-123.
- ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία* ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων (1453-1913)*, τ. 1-2, Ἀθήνα 2010 [Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ τ. 1, σ. 17-384, κυκλοφόρησε στὴν Ἀθήνα τὸ 1939].

ΓΕΔΕΩΝ, <i>Κανονικαὶ διατάξεις</i>	ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, <i>Κανονικαὶ διατάξεις. Ἐπιστολαί, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μέχρι Διονυσίου τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως</i> , τ. 1-2, Κωνσταντινούπολη 1888, 1889.
ΓΕΔΕΩΝ, <i>Μάξιμος</i>	ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Μάξιμος ὁ Λόγιος, <i>ΕΑ</i> 20 (1900), 4-6, 10-12.
ΓΕΔΕΩΝ, <i>Παραλειπόμενα</i>	ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Τοῦ Γραικορωμαϊκοῦ νομίμου τὰ παραλειπόμενα, <i>ΕΑ</i> 3 (1883), 168-173, 357-364, 532-537.
ΓΕΔΕΩΝ, <i>Πίνακες</i>	ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, <i>Πατριαρχικοὶ Πίνακες. Εἰδήσεις ἱστορικαὶ βιογραφικαὶ περὶ τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου μέχρι Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, 36-1884</i> , Κωνσταντινούπολη [1885-1890] [β' ἔκδ. «ἐπληξημένη καὶ βελτιωμένη βάσει τῶν ἰδιοχειρῶν σημειωμάτων τοῦ συγγραφέως» (ἐπιμ. Ν. Α. ΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ), Ἀθήνα 1996].
ΓΕΔΕΩΝ, <i>Πρᾶξις τοῦ Βερροῖας</i>	ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Πρᾶξις τοῦ Μεθοδίου Βερροῖας, <i>ΕΑ</i> 38 (1918), 229-231.
ΓΕΔΕΩΝ, <i>Σημείωσις</i>	ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, <i>Βραχεία σημείωσις περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαίων</i> , Κωνσταντινούπολη 1909.
ΓΕΔΕΩΝ, <i>Σφάλματα</i>	ΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΓΕΔΕΩΝ, Τὰ σφάλματα τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων, <i>Κήρυξ</i> 3 (1892), 65-67, 81-83, 100-104, 115-118, 138-139, 145-147.
ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, <i>Ἄπαντα</i>	LOUIS PETIT, X. A. SIDÉRIDÈS, MARTIN JUGIE, <i>Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου Ἄπαντα τὰ εὕρισκόμενα. Œuvres complètes de Georges Scholarios</i> , t. 1-8, Paris 1928-1936.
ΓΕΡΜΑΝΟΣ, <i>Θράκη</i>	ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Θράκης (ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως γενικῶς, ἀλλ' ἰδίως ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς), <i>Θρακικά</i> 6 (1935), 37-136.
ΓΕΡΜΑΝΟΣ, <i>Πατριαρχικὸς οἶκος</i>	ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, Ὁ πατριαρχικὸς οἶκος καὶ ναὸς ἀπὸ τοῦ 1453 καὶ ἐξῆς, <i>Ὁρθοδοξία</i> 14 (1939), 110-115, 264-267, 299-305· 15 (1940), 5-13, 44-50, 71-79, 283-287, 311-316.
ΓΕΡΜΑΝΟΣ, <i>Συμβολή</i>	ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, <i>Συμβολή εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐξῆς (1454-1936)</i> , 2 μέρη, Κωνσταντινούπολη 1935, 1938.
ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Θεσσαλία</i>	Ν. Ι. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι Θεσσαλίας, <i>Ε[ΦΣΠ]</i> 10 (1914), 253-312· 11 (1915), 172-225· Διορθώσεις καὶ Προσθήκαι, <i>Θεολογία</i> 11 (1933), 329-342.
ΓΚΙΝΗΣ, <i>Περίγραμμα Σ. Α'</i>	Δ. Σ. ΓΚΙΝΗΣ, <i>Περίγραμμα ἱστορίας τοῦ μεταβυζαντινοῦ</i>

	δικαίου. Συμπλήρωμα πρῶτον, <i>ΕΕΒΣ</i> 39-40 (1972-1973) –«Λεμίων». Προσφορὰ εἰς τὸν καθηγητὴν Ν. Β. Τωμαδάκη–, 201-246.
ΓΛΑΒΙΝΑΣ, <i>Εἰκοσιφοίνισσα</i>	ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας (Ἱστορία – Ἑγγραφα – Βιβλιογραφία), <i>ΕΕΘΣ ΑΠΘ, Νέα Σειρά. Τμῆμα Θεολογίας</i> 2 (1994), 11-111.
ΓΛΑΒΙΝΑΣ, <i>Νήφων</i>	ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Ὁ ἀγώνας τοῦ ἁγίου Νήφωνα, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης καὶ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ τὴν προάσπιση τῆς Ὁρθοδοξίας στὴ Βαλκανικὴ, <i>Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη, Μ' Δημήτρια. Πρακτικὰ 10' Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συμποσίου, Θεσσαλονίκη καὶ ἡ Χερσόνησος τοῦ Αἴμου</i> , Θεσσαλονίκη 2011, σ. 207-224.
ΓΛΑΒΙΝΑΣ, <i>Σημειώματα</i>	ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ, Σημειώματα περὶ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης, <i>Μνήμη μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰακώβου</i> , Ἀθήνα 1984, σ. 97-115.
ΓΠ	<i>Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς</i> , Θεσσαλονίκη.
ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, <i>Ἀρχειακὸν ὑλικὸν</i>	ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΙΝΑΪΤΗΣ, Τὸ ἀρχειακὸν ὑλικὸν τῶν εὐρημάτων τοῦ ἔτους 1975 εἰς τὴν Ι. μονὴν Σινᾶ, <i>Paleografia e Codicologia Greca. Atti del II Colloquio internazionale (Berlino-Wolfenbüttel, 17-21 Ottobre 1983)</i> , τ. 1-2, Alessandria 1991.
ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Διαύλεια</i>	Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ἐπισκοπή, <i>ΘΗΕ</i> 4, Ἀθήνα 1964, στλ. 1185-1187.
ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Διονύσιος Α'</i>	Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως οἰκουμ. πατριάρχης Διονύσιος Α' ὁ ἐκ Δημητσάνης, ἐν ἁγίοις καταλεγόμενος (1466-1472, 1488-1490), <i>ΑΘΛΓΘ</i> 20 (1955), 3-25.
ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Λάρισα</i>	Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος, Μητροπόλις, <i>ΘΗΕ</i> 8, Ἀθήνα 1966, στλ. 124-132.
ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, <i>Εἰκοσιφοίνισσα</i>	ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ, ἀρχιμ., <i>Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοίνισσης μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ περὶ αὐτῆς πόλεων καὶ χωρῶν. Μελέτη τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ</i> , Κωνσταντινούπολη 1896.
<i>Δελτίον Ι. Μ. Μ.</i>	<i>Δελτίον. Περιοδικὸν τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Μηθύμνης</i> , ἔτος Η' (τχ. Μάρτιος – Ἀπρίλιος 1936).
ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ἀγχίαλος</i>	ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Ἡ Ἀγχίαλος, <i>ΑΘΛΓΘ</i> 19 (1954), 3-145.
ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Κατάλογος</i>	ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κατάλογος Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν Ἀγχιάλου, <i>Θρακικά</i> 9 (1938), 167-180.

ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Νεόφυτος	Β. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Νεοφύτου μητροπολίτου Δέρκων, Έργα τινά</i> (μετά της βιογραφίας αὐτοῦ), Κωνσταντινούπολη 1881.
ΔΙΕΕ	<i>Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος</i> , Ἀθήνα.
ΔΚΜΣ	<i>Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν</i> , Ἀθήνα.
ΔΟΣΙΘΕΟΣ, Ἱστορία	ΔΟΣΙΘΕΟΣ Ἱεροσολύμων, <i>Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, διηρημένη ἐν δώδεκα βιβλίοις</i> , Βουκουρέστι 1715.
ΔΟΣΙΘΕΟΣ, Τόμος ἀγάπης	ΔΟΣΙΘΕΟΣ Ἱεροσολύμων, <i>Τόμος ἀγάπης κατὰ Λατίνων...</i> , Ἰάσιο 1698.
ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, Ἐγγραφα	Κ. Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, <i>Ἐγγραφα πατριαρχικά</i> , ΝΕ 17 (1923), 232-244.
ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, Συμβολαί	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, Συμβολαί εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Λαρίσης, <i>Ἱερὸς Σύνδεσμος</i> , περ. Β', 12 (τχ. 277, Νοέμβριος 1916), 1-5· (τχ. 278, Δεκέμβριος 1916), 7-9· (τχ. 279, Δεκέμβριος 1916), 12-15· (τχ. 281, Ἰανουάριος 1917), 14-15· (τχ. 282, Φεβρουάριος 1917), 6-9· (τχ. 283, Φεβρουάριος 1917), 8-11· (τχ. 284, Μάρτιος 1917), 8-12· (τχ. 285, Μάρτιος 1917), 12-15· (τχ. 286, Ἀπρίλιος 1917), 7-8· (τχ. 287, Ἀπρίλιος 1917), 7-8· (τχ. 288, Μάιος 1917), 6-7· (τχ. 289, Μάιος 1917), 5-6.
ΔΧΑΕ	<i>Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας</i> , Ἀθήνα.
ΕΑ	<i>Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια</i> , Κωνσταντινούπολη.
ΕΕΒΣ	<i>Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν</i> , Ἀθήνα.
ΕΕΘΣ ΑΠΘ	<i>Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης</i> , Θεσσαλονίκη.
ΕΙΕ	Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν [τῆς Ἑλλάδος].
ΕΚ	<i>Εὐαγγελικὸς Κῆρυξ</i> , Ἀθήνα.
Ἐκθεσις χρονικῇ	<i>Ecthesis Chronica and Chronicon Athenarum</i> (ed. SRYRIDON P. LAMBROS), London 1902.
ΕΜΑ	<i>Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου</i> , Ἀθήνα.
Ἐπίσημα	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ἐπίσημα κείμενα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ σωζόμενα ἀπὸ τὴν περίοδο 1454-1498</i> , Ἀθήνα 2011 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 121, Θεομοὶ καὶ Ἱδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία – Ἀρχεῖα Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως]· β' ἔκδ. Ἀθήνα 2013.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Τραπεζούντα	ΤΡΥΦΩΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, <i>Ἱστορία τῆς Ποντιακῆς Τραπεζοῦντος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς</i> (756 π.Χ.-1897 μ.Χ.), Ὁδησὸς 1898.
ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Ἄθως	ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Ἱστορικὰ μνημεῖα τοῦ Ἄθω, <i>Ἑλληνικά</i> 3 (1930), 45-68.
ΕΦ	<i>Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος</i> , Ἀλεξάνδρεια.
ΕΦΣΚ	<i>Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος</i> , Κωνσταντινούπολη.
Ε[ΦΣΠ]	<i>Ἐπετηρὶς</i> [Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός], Ἀθήνα.
ΖΑΒΙΡΑΣ, Νέα Ἑλλάς	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΒΙΡΑΣ, <i>Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον</i> (ἔκδ. Γ. Π. ΚΡΕΜΟΥ), Ἀθήνα 1872.
ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, Δέκα τουρκικά	ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, <i>Δέκα τουρκικά ἔγγραφα γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ (1483-1567)</i> , Ἀθήνα 1996 [ΕΙΕ / Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Πηγὲς 2].
ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Βρανόκαστρο	Ν. ΖΗΚΟΣ, Χ. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Μονὴ Ἁγίου Γεωργίου Βρανόκαστρου, <i>ΑΕΜΘ</i> 10Β (1996), 847-856.
ΖΗΣΗΣ, Γεννάδιος	ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΖΗΣΗΣ, <i>Γεννάδιος Β' Σχολάριος. Βίος, συγγράμματα, διδασκαλία</i> , Θεσσαλονίκη 1980.
ΖΩΣΙΜΑΣ, Βησσαρίων	ΖΩΣΙΜΑΣ Ἐσφιγμενίτης, Ἀπάντησις [εἰς Δ. Α. Στώικον, περὶ τοῦ Λαρίσης Βησσαρίωνος], <i>Προμηθεύς. Ἦτοι Ἑρانيστὴς διαφόρων γνωμῶν καὶ ἱστοριῶν</i> (Βόλου) 3 (τχ. κζ', 1891), 216-217.
ΗΧ	<i>Ἡπειρωτικὰ Χρονικά</i> , Ἰωάννινα.
ΘΗΕ	<i>Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα</i> , τ. 1-12, Ἀθήνα 1962-1968.
ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, Πάτραι	ΣΤΕΦΑΝΟΣ Ν. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1821</i> (ἐπιμ. β' ἔκδοσης ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ), Πάτρα 1950.
ΙΕΕ	<i>Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους</i> , τ. 10, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1974.
Ἱστορία Πολιτικῇ Κωνσταντινουπόλεως	<i>Ἱστορία Πολιτικῇ Κωνσταντινουπόλεως</i> (ed. M. CRUSIUS), <i>Turcograeciae libri octo</i> , Basileae 1584, p. 1-68.
ΚΑΚΟΥΡΟΣ, Νήφων	ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, Ἡ πρώτη ῥηματικὴ Ἀκολουθία (ca 1514-16) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νήφωνος, ὁ ἐκεῖ περιεχόμενος συναξαρικὸς Βίος καὶ οἱ νεώτερες Ἀκολουθίαι (19ος αἰ.), <i>Ὁ Ἅγιος Νήφων, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1508-2008). Τόμος ἐπετειακὸς ἐπὶ τῇ συμπληρώσει πεντακοσίων ἐτῶν ἀπὸ τῆς κοιμήσεως αὐτοῦ</i> , Ἱερὰ Μονὴ Ἁγίου Διονυσίου, Ἅγιον Ὅρος 2008, σ. 272-345.

ΚΑΚΟΥΡΟΣ, Προοιμιακὸ Δοκίμιο Α'	ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, Ὁ Α' Τόμος τῶν Ἀπάντων τῶν εὗρισκομένων τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου: Προοιμιακὸ Δοκίμιο..., Ἀθήνα 2010, σ. 3*-117*.
ΚΑΚΟΥΡΟΣ, Προοιμιακὸ Δοκίμιο Γ'	ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, Ὁ Γ' Τόμος τῶν Ἀπάντων τῶν εὗρισκομένων τοῦ Γεωργίου Σχολαρίου: Προοιμιακὸ Δοκίμιο..., Ἀθήνα 2011, σ. 3*-160*.
ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Λάρισα	ΔΗΜ. Γ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Ὁ κώδικας τῆς μητροπόλεως Λαρίσης. <i>ΕΒΕ</i> 1472: 1647-1868, Ἀθήνα 2009.
ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Τρίκκη	ΔΗΜ. Γ. ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, Ὁ κώδικας τῆς Τρίκκης 1688-1857 (Κ. 1471 <i>ΕΒΕ</i>), Λάρισα 2005-2007 [Ἀνατύπωση ἀπὸ τοὺς τόμους 48-52 τοῦ Θεσσαλικοῦ Ἡμερολογίου].
ΚΑΡΜΙΡΗΣ, Ἐτερόδοξοι	ΙΩ. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, Πῶς δεῖ δέχεσθαι τοὺς προσιόντας τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἑτεροδόξους, <i>Θεολογία</i> 25 (1954), 211-243.
ΚΑΡΜΙΡΗΣ, Μνημεῖα	ΙΩ. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τ. 1, Ἀθήνα 1960, τ. 2, Ἀθήνα 1953.
ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, Τὰ ἐν Καλλονῇ	ΣΤΑΥΡΟΣ ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, Τὰ ἐν τῇ Καλλονῇ τῆς Λέσβου ἱερὰ σταυροπηγιακὰ πατριαρχικὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Μηθύμνης, Κωνσταντινούπολη 1900.
ΚΟΜΙΝΗΣ, Πίνακες	ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΟΜΙΝΗΣ, Πίνακες χρονολογημένων Πατριαρχικῶν κωδίκων, Ἀθήνα 1968.
ΚΟΥΡΙΛΑΣ, Κύριλλος	ΕΥΛΟΓΙΟΣ ΚΟΥΡΙΛΑΣ Λαυριώτης, Κύριλλος, προηγούμενος Λαυριώτης ὁ Χρονογράφος, Ἀθήνα 1935.
ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, Σουμελᾶ	ΕΠ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ, Ἱστορία τῆς παρὰ τὴν Τραπεζούντα ἱερᾶς βασιλικῆς πατριαρχικῆς σταυροπηγιακῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Σουμελᾶ, Ἀθήνα 1898.
ΛΑΜΠΡΟΣ, Γράμμα	ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Γράμμα σιγίλλιδες τῆς ἱερᾶς μονῆς Κοσινίτζης, <i>ΝΕ</i> 10 (1913), 135-137.
ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἐγκύκλιος	ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Γενναδίου Σχολαρίου τοῦ πατριάρχου ἐγκύκλιος ἐπὶ ἐλεημοσύνη μετὰ τὴν Ἄλωσιν, <i>ΝΕ</i> 11 (1914), 465-467.
ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἐνθυμήσεις	ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἐνθυμήσεων ἥτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη, <i>ΝΕ</i> 7 (1910), 113-313.
ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἐπανέκδοσις	ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἐπανέκδοσις ἐπιστολῶν τοῦ μητροπολίτου Μηδείας Θεοφάνους, <i>ΝΕ</i> 10 (1913), 258-275.
ΛΑΜΠΡΟΣ, Κατάλογος	ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς Βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, τ. 1-2, Καίμπριτζ 1895, 1900.

ΛΑΜΠΡΟΣ, Συνοδικὸν	ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, Συνοδικὸν σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Συμεών, <i>ΝΕ</i> 10 (1913), 349-350.
ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Ἁγιορειτικὰ Ἀνάλεκτα	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ε. ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Ἁγιορειτικὰ Ἀνάλεκτα. 2, Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου βασιλικὸν πρόσταγμα εἰς μετάθεσιν, <i>ΓΠ</i> 2 (1918), 78-81.
ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Ἀναγραφαὶ ἐγγράφων	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ε. ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Ἀναγραφαὶ ἐγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ἀθῶ, <i>ΒΝJ</i> 7 (1930), 388-428.
ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Ἐγγραφα Μ. Λαύρας	ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ε. ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, Λειτουργικὰ καὶ διάφορα ἱστορικὰ ἐξ ἐγγράφων τῆς ἐν Ἀθῶ ἱερᾶς μονῆς Μ. Λαύρας, <i>ΕΑ</i> 13 (1893/4), 170-172.
ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ, Ἰωακείμ	Γ. Γ. ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ, Περὶ τοῦ ἀθηναίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωακείμ τοῦ Πάνυ, σὺν Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, <i>Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων</i> , τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 125-144.
ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἀρχιερεῖς	Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασίας γύρω στὰ 1500, <i>Πελοποννησιακὰ</i> 3-4 (1958-1959), 95-147.
ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Συλλογὴ	Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Συλλογὴ βενετικῶν ἐγγράφων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ συνωμοσίαν τοῦ Σήφη Βλαστοῦ (1453-1454) καὶ τὰ μετ' αὐτήν, <i>ΕΕΒΣ</i> 29 (1959), 203-272.
ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Συνωμοσία	Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἡ ἐν Κρήτῃ συνωμοσία τοῦ Σήφη Βλαστοῦ (1453-1454) καὶ ἡ νέα συνωμοτικὴ κίνησις τοῦ 1460-1462, Ἀθήνα 1960.
ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Χειροτονία ἱερέων	Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Ἡ χειροτονία ἱερέων τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Κορίνθου (Ἐγγραφα τοῦ Ις' αἵωνα), <i>ΔΧΑΕ</i> 4 (1964-1965) – <i>Μνήμη Γ. Α. Σωτηρίου</i> –, 317-331.
ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ, Γαλατὰς	ΦΑΝΗ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ, Ὁ Ἑλληνισμὸς στὸ Γαλατὰ (1453-1600). Κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς πραγματικότητες, Ἰωάννινα 1992.
ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, Μελετήματα	ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, μητροπολίτης Σουηδίας, <i>Μελετήματα περὶ ἁγίου μύρου</i> , Ἀθήνα 1999.
ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, Ἀφορισμός	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, Ἀφορισμός. Ἡ προσαρμογὴ μιᾶς ποιητῆς στὶς ἀναγκαιότητες τῆς Τουρκοκρατίας, Ἀθήνα 1997, 2004 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 60, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
ΜΝΕ	<i>Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά</i> , Ἀθήνα.
ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, Ἀγαλλιανοὶ	ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, Οἱ Ἀγαλλιανοὶ καὶ αἱ μοναὶ Λεμιῶνος καὶ Μυρσινωτίσσης Καλλονῆς, <i>Λεσβιακὰ</i> 6 (1973), 87-104.

ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, <i>Μοναχισμός</i>	ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, <i>Ὁ μοναχισμός τῆς Λέσβου. Συμβολή στὴν ἱστορία καὶ μοναστηριολογία</i> , Μυτιλήνη 1989.
ΜΠΟΜΠΟΥ–ΣΤΑΜΑΤΗ, <i>Ἐπιστολμαῖες Πραγματεῖες</i>	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΟΜΠΟΥ–ΣΤΑΜΑΤΗ, Οἱ «Ἐπιστολμαῖες Πραγματεῖες» τοῦ Νικολάου Παπαδόπουλου Κομνηνοῦ πρὸς τὸν μαθητὴ του Χρῦσανθο Νοταρᾶ, <i>Ἑῶα καὶ Ἑσπέρια</i> 4 (1999-2000), 175-241 [= <i>Ἱστορικῆς ἔρευνας ἀποτελέσματα. Μαρτυρίες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ παιδεία καὶ ἱστορικὰ μελετήματα (16ος-19ος αἰ.)</i> , Ἀθήνα 2002, σ. 237-304] καὶ αὐτοτελῶς: <i>Ἑῶα καὶ Ἑσπέρια</i> . Παράρτημα 1, Ἀθήνα 2003.
ΜΠΟΥΡΑΣ, <i>Νέα Μονή</i>	ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΟΥΡΑΣ, <i>Ἡ Νέα Μονή τῆς Χίου. Ἱστορία καὶ ἀρχιτεκτονική</i> , Ἀθήνα 1981.
ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, <i>Μᾶρκος</i>	ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, Ὁ πατριάρχης Μᾶρκος ὁ Ξυλοκαράβης (1466 μ.Χ.), Χρυσόναυς – Ξυλόναυς, <i>ΕΛ</i> 43 (1923), 119-120.
ΝΕ	<i>Νέος Ἑλληνομνήμων</i> , Ἀθήνα.
ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, <i>Ἐπιτομή</i>	ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Ἱεροσολύμων, <i>Ἐπιτομή τῆς Ἱεροκοσμικῆς Ἱστορίας...</i> , Βενετία 1677.
ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, <i>Περὶ τῆς ἀρχῆς</i>	ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Ἱεροσολύμων, <i>Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα Ἀντίρρησις</i> , Ἰάσι 1682.
ΝΕΟΚΛΗΣ, <i>Σινᾶ</i>	Π. ΝΕΟΚΛΗΣ, <i>Τὸ κανονικὸν δίκαιον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἐπὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Σινᾶ, ἐπιμαρτυρούμενον ὑπὸ ἐπισήμων ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων</i> , Κωνσταντινούπολη 1868.
ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, <i>Εὐθύμιος Ζιγαβηνός</i>	ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ, μητροπολίτης Πατρῶν, <i>Εὐθυμίου τοῦ Ζιγαβηνοῦ Ἑρμηνεία εἰς τὰς ΙΔ' Ἐπιστολάς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ εἰς τὰς Ζ' Καθολικάς</i> , Ἀθήνα 1887.
<i>Νομικὴ Συναγωγή</i>	Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, <i>Ἡ Νομικὴ Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καὶ ἓνα τεκμήριον, Α'</i> , Ἀθήνα 1987 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 35, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Κατάκτηση</i>	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Μετὰ τὴν Κατάκτηση. Στοχαστικὲς προσαρμογές τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως σὲ ἀνέκδοτη ἐγκύκλιον τοῦ 1477</i> , Ἀθήνα 2006 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 91, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Ἀνεπίσημα</i>	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Ἀνεπίσημα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Παρασχέδια καὶ μαρτυρίες τοῦ 1476</i> , Ἀθήνα 1988 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελ-

ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Γραφεῖς</i>	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Γραφεῖς ἐπιστήμων. Στοιχεῖα γιὰ τὴ λειτουργία τῆς πατριαρχικῆς γραμματείας τὴν περίοδο 1454-1500, Ἡ Ἑλληνικὴ Γραφή κατὰ τοὺς 15ο καὶ 16ο αἰῶνες</i> , Ἀθήνα 2000 [Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν / ΕΙΕ, Διεθνὴ Συμπόσια 7], σ. 65-82.
ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Διονύσιος Α'</i>	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ὁ Διονύσιος Α' καὶ τὸ μοναστήρι τῆς Κοσίνιτσας. Νέες γνώσεις ἀπὸ νέες ἀναγνώσεις, <i>Ἡ Δράμα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς. Ἱστορία καὶ πολιτισμός, Β' Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση, Δράμα 18-22 Μαΐου 1994</i> , Δράμα 1998, σ. 279-286.
ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Ἐξαρχία</i>	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ὁ θεσμὸς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας, <i>14ος-19ος αἰῶνας</i> , Ἀθήνα 1995 [ΕΙΕ / Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν 54, Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία].
ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Μάξιμος</i>	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μία συνοδικὴ πράξις (1493) τοῦ Μαξίμου Δ' ποὺ ἀποδίδεται στὸν Νήφων Β', <i>Μνήμων</i> 11 (1987), 74-82.
ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Μιὰ ἀθησαύριστη</i>	ΜΑΧΗ ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μιὰ ἀθησαύριστη μικρὴ ἱστορία οἰκογενειακοῦ δικαίου στὴ δίνη τῶν διενέξεων τοῦ 15ου αἰῶνα, <i>Δίκαιο καὶ Ἱστορία. Μελέτες Ἱστορίας τοῦ Δικαίου</i> (ἐπιμ. ΜΑΡΙΑ ΓΙΟΥΝΗ), τ. 1, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 2008, σ. 117-125.
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, <i>Σχέσεις</i>	Κ. Α. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, Σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων πρὸς τὴν ῥωσικὴν Ἀρχὴν, <i>Παρηλασία</i> 11 (1887), 455-472.
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, <i>Ἐτεροδόξοι</i>	ΠΑΝ. Ι. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, Αἱ κανονικαὶ διατυπώσεις ἐπὶ εἰσδοχῆς ἑτεροδόξων χριστιανῶν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν κατὰ τὸ ἰσχύον ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον, <i>ΑΕΚΔ</i> 7 (1925), 87.
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Πελοπόννησος</i>	ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Πληθυσμὸς καὶ οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου 13ος-18ος αἰῶνας</i> , Ἀθήνα 1985 [Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο. Ἐμπορικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Μελέτες Νεοελληνικῆς Ἱστορίας].
ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ, <i>Γεννάδιος</i>	ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ ΡΟΔΟΠΟΥΛΟΣ, μητροπολίτης Τυρολόης, Ἡ κατὰ τὸν Γεννάδιον Σχολάριον προᾶξις τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς μετὰ ἑτεροδόξων λατρευτικὰς ἐπαφάς, <i>ΓΠ</i> 48 (1965), 177-180.
ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, <i>Νομολογία</i>	ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΠ. ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, <i>Ἡ Νομολογία τῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαστηρίων τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαν-</i>

- ντινῆς περιόδου σὲ θέματα περιουσιακοῦ δικαίου, I. Ἐνοχικὸ δίκαιο – Ἐμπράγματο δίκαιο, Ἀθήνα 1992· II. Οἰκογενειακὸ δίκαιο, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 1997· III. Κληρονομικὸ δίκαιο, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ 2010 [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe 6, 11, 18].
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Ἀγιορειτικοὶ
ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Ἀγιορειτικοὶ θεσμοὶ 843-1912/13, Ἀθήνα 2002 [Forschungen zur Byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe 13].
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Acta Vatopedii
ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Acta Vatopedii (μέσα 15ου-τέλη 17ου αἰ.), Κομοτηνὴ 2010 [Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Θρακικὴ Βιβλιοθήκη 12].
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Νέες πηγές
ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Ν. Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, Νέες πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ Ἁγίου Ὁρους (Μέσα 15ου-τέλη 16ου αἰ.). Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τῆς I. Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου, ΓΠ 84 (2001), 509-580 καὶ 86 (2003), 245-320.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἀνάλεκτα
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἀνάλεκτα Τεροσολυμιτικῆς Σταχνολογίας, τ. 1-5, Πετροῦπολη 1891-1898.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Διαύλεια
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Διαύλειας, ΒΖ 7 (1898), 50-56.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἐγγραφα
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἐγγραφα περὶ δύο ἐπισκοπῶν τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν· στὸ Δ. ΓΡ. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τ. 2, Ἀθήνα 1890, σ. 225-229.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἐκθεσις
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἔρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, Β'. Περὶ τῆς ἐπὶ τοῦ Παγγαίου ὄρους μονῆς Κοσινίτζης, ΕΦΣΚ, Ἀρχαιολογικὴ Ἐπιτροπὴ, τ. 17, Παράρτημα, Κωνσταντινούπολη 1886, σ. 13-57.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἐρευναι
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἐρευναι περὶ χρονίας τε καὶ πράξεων τῶν ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι ἔτους 1639 οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν, Νέα Ἡμέρα (Τεργέστης), φ. 1856 τοῦ 1916.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Θεόληπτος
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Θεολήπτου Α', ΔΙΕΕ 3 (1889), 486-493.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Τεροσολυμιτικὴ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Τεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, τ. 1-5, Πετροῦπολη 1891-1915.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἡ ἐν τῷ νησίῳ Σωζοπόλεως βασιλικὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ τύχη τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς, VV 7 (1900), 661-695.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Καρατζᾶς
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Δύο κώδικες τῆς βιβλιοθήκης Νικολάου Καρατζᾶ, Ε[ΦΣΠ] 8 (1904), 5-31.

- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μαγνησία
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μαγνησία ἢ ἐν Σιπύλῳ καὶ αἱ μητροπόλεις Ἐφέσου καὶ Σμύρνης, ΔΙΕΕ 2 (1885), 650-660.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μᾶρκος
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μᾶρκος Ἐυλοκαράβης πατριάρχης οἰκουμενικὸς καὶ εἴτα πρόεδρος Ἀχριδῶν, VV 10 (1903), 402-415.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μαυρογορδάτειος
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μαυρογορδάτειος Βιβλιοθήκη, ἦτοι Γενικὸς περιγραφικὸς κατάλογος τῶν ἐν ταῖς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν βιβλιοθήκαις εὗρισκομένων ἐλληνικῶν χειρογράφων, καταρτισθεῖσα καὶ συνταχθεῖσα κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, Κωνσταντινούπολη 1884-1888.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Συμβολαὶ
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Συμβολαὶ εἰς τὴν χρονολογίαν καὶ ἱστορίαν τῶν μεταγενεστέρων πατριαρχῶν Κ/πόλεως, ΕΑ 4 (1883-1884), 382-383, 385-387, 398-401.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Συμεῶν
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Περὶ τῆς τρίτης πατριαρχίας Συμεῶν τοῦ Τραπεζουντίου, ΔΙΕΕ 3 (1889), 478-486.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Τραπεζούντα
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, ΑΘ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἑλληνικοὶ κώδικες Τραπεζούντος, VV 19 (1912), 224-281.
- ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Μοναχισμός
ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, ΔΙΟΝΥΣΙΑ ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ, Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμός. Ἀρχές καὶ ὀργάνωση, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1992.
- ΠΑΡΟΣ, Μονὴ Παντοκράτορος
ΠΑΡΟΣ, ΑΝΤΩΝΗΣ ΠΑΡΟΣ, Ἀρχεῖο τῆς I. Μ. Παντοκράτορος, Ἀθήνα 1998 [Ἰνστιτούτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν / ΕΙΕ, Ἀθωνικά Σύμμεικτα 5].
- ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, Μοναστήρια
ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, Μητρόπολη Δράμας, Μονὴ Παναγίας Ἡλιοκάλλου· Μητρόπολη Ἐλευθερουπόλεως, Μονὴ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διοσιερίτη (ἢ Διασορίτη), Τὰ μοναστήρια τῆς Μακεδονίας. Α' Ἀνατολικὴ Μακεδονία (ἐπόπτ. ΘΕΟΔ. ΖΗΣΗΣ), τ. 1, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 106-115 καὶ 134-140.
- Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία
ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία (ed. M. CRUSIUS), Turcograeciae libri octo, Basileae 1584, p. 107-212.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀγαλλιανός
ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνην Μηδείας καὶ οἱ ἀνέκδοτοι Λόγοι του, Ἀθήνα 1966.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀνέκδοτα
ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀνέκδοτα κείμενα περὶ Μανουὴλ Κορινθίου, Πελοποννησιακά 8 (1971), 137-146.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Γρηγόριος Γ'
ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Γρηγόριος Γ' [πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως], ΘΗΕ 4, Ἀθήνα 1964, στλ. 734-735.
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Μανουὴλ Κορίνθιος
ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Οἱ μεγάλοι ρήτορες Μανουὴλ Κορίνθιος, Ἀντώνιος, Μανουὴλ Γαλησιώτης καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς των, ΔΙΕΕ 16 (1962), 17-38.

- ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐπικοινωνία* Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐπικοινωνία καὶ «κοινωνία» στὸ βυζαντινὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο: ἡ λειτουργία τῶν «εἰρηνικῶν ἐπιστολῶν», Πρακτικά τοῦ Β' Διεθνοῦς Συμποσίου. Ἡ ἐπικοινωνία στὸ Βυζάντιο, 4-6 Ὀκτωβρίου 1990 (ἐπιμ. Ν. Γ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ), Ἀθήνα 1993 [ΕΙΕ / Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν], σ. 357-387.*
- ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Θράκη* Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Ἡ μεταβυζαντινὴ Θράκη στὶς ἀπαρχές τῆς νεοελληνικῆς νομικῆς ἱστορίας, *Μεταβυζαντινὴ Θράκη (ΙΕ'-ΙΘ' αἰ.)*, 3ο Διεθνὲς Συμπόσιο Θρακικῶν Σπουδῶν. Πρακτικά, Κομοτηνὴ 2005, σ. 239-273.
- ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Τρισεπίσκοποι* Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, Οἱ μεταβυζαντινοὶ «τρισεπίσκοποι» (Μὲ ἀφορμὴ τὴν περίπτωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σάμου Ἀνθίμου: 1648), *Ἡ Σάμος ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια μέχρι σήμερα*, Πρακτικά Συνεδρίου, τ. 1, Ἀθήνα 1998 [Πνευματικὸ Ἰδρυμα Σάμου «Νικόλαος Δημητρίου», Βιβλιοθήκη ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων 12Α], σ. 231-259.
- ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Ἑλληνικὲς χώρες* ΓΕΩΡΓΙΟΣ Σ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, *Οἱ βενετοκρατούμεναι ἑλληνικὲς χώρες μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου τουρκοβενετικοῦ πολέμου (1503-1537)*, Ἰωάννινα 1974.
- ΠΟΛΕΜΗΣ, *Συμβολαὶ* Δ. Ι. ΠΟΛΕΜΗΣ, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου κατὰ τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα, *ΕΕΒΣ* 45 (1981-1982), 313-363.
- ΠΟΛΥΚΑΡΙΠΟΣ, *Ἡ ἔδρα* ΠΟΛΥΚΑΡΙΠΟΣ, μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Σταγῶν, Ἡ ἔδρα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης κατὰ τὸν ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα, *Θεολογία* 15 (1937), 357-360.
- ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα* Γ. Α. ΡΑΛΛΗΣ, Μ. ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων...*, τ. 5, Ἀθήνα 1855.
- ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ* ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ν. ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, ἡ Συλλογὴ ἀνεκδότων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας...*, τ. 1-7, Βενετία 1872-1894.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Κατάλογος* ΙΩΑΝΝΗΣ καὶ ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1892.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατμιακὴ* ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πατμιακὴ Βιβλιοθήκη, ἥτοι ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς κατὰ τὴν νῆσον Πάτμον γεγραφῶς καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου καὶ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων*, Ἀθήνα 1890.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Πάτμος* ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν προνομίων τῆς νήσου Πάτμου, *ΕΚ* 7 (ἀρ. 7, Ἰούλιος 1863), 317-329 καὶ 9 (ἀρ. 3, Μάρτιος 1865), 130-139.

- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον* ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Σιγίλλιον πατριαρχικόν, *ΔΙΕΕ* 2 (1885), 15-20.
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις* ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Ἰωάννου Ε' καὶ Ἰωάννου Ζ' τῶν Παλαιολόγων χρυσόβουλλον καὶ ἀργυρόβουλλον περὶ τῆς κατὰ τὴν Σωζόπολιν μονῆς τοῦ Προδρόμου, *ΔΙΕΕ* 2 (1885), 609-621.
- ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκκη* ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, Τρίκκης καὶ Σταγῶν Μητρόπολις, *ΘΗΕ* 11, Ἀθήνα 1967, στλ. 856-859.
- ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ἅγιος Βησσαρίων* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ὁ Ἅγιος Βησσαρίων Μητροπολίτης Λαρίσης (1527-1540) καὶ κτίτορας τῆς Μονῆς Δουσίκου. Ἀνέκδοτα ἀγιολογικὰ καὶ ἄλλα κείμενα, *ΜΝΕ* 4 (1992), 177-228+πίν. ΑΒ' [= Δουσικιώτικα Σύμμικτα, Ἀθήνα 2005, σ. 273-420].
- ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Οἱ Νεόφυτοι* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Οἱ Νεόφυτοι Λαρίσης τοῦ 16ου αἰῶνος. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς μεταβυζαντινῆς Θεσσαλίας, *ΕΜΑ* 15-16 (1965-1966), 86-124+πίν. Δ' [= Δουσικιώτικα Σύμμικτα, Ἀθήνα 2005, σ. 15-60].
- ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γερασίμου* ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Χατζη-Γερασίμου ἱερομονάχου Δουσικιώτη, Ἀνέκδοτο ἐγκώμιο (1826) τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος, μητροπολίτη Λαρίσης (Μάρτ. 1527-Σεπτ. 1540) καὶ κτίτορα τῆς Μονῆς Δουσίκου. Προσωπογραφικὰ καὶ χρονολογικὰ ἁγίου Βησσαρίωνος, *Τρικαλινὰ* 7 (1987), 7-40 [= Δουσικιώτικα Σύμμικτα, Ἀθήνα 2005, σ. 185-220].
- ΣΠΑΝΟΣ, *Ἰγνάτιος* ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΣΠΑΝΟΣ, Χρονολογικὰ καὶ ἄλλα προβλήματα περὶ τὸ βίον τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου Ἀγαλλιανοῦ, κτίτορος τῆς ἱερᾶς μονῆς Λειμῶνος, *ΓΠ* 87 (2004), 55-68.
- ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά* ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σαμιακά, ἥτοι ἱστορία τῆς νήσου Σάμου ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, τ. 1-5, Σάμος 1881-1887.
- ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα* ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὰ Σύλλεκτα*, Σάμος 1891.
- ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, *Συμβολὴ* ΜΙΛΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκκλησιῶν Θράκης, *Θρακικά* 14 (1940), 5-286.
- ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ, *Ἀδριανούπολις* Β. Κ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ, Οἱ κώδικες τῆς Ἀδριανουπόλεως, *ΒΖ* 14 (1905), 588-611.
- ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α'* ΜΙΧΑΗΛ ΙΩ.-ΜΑΚ. ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ βίος καὶ τὸ ἔργο του*, Ἀθήνα 2004.
- ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Chronicon Minus* ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Βραχὺ Χρονικὸν/Chronicon Minus* (ἐκδ. V. GRECU, Βουκουρέστι 1966).

ΤΑΧΙΑΟΣ, <i>Περὶ καταργήσεως</i>	ΑΝΤΩΝΙΟΣ-ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΤΑΧΙΑΟΣ, <i>Περὶ καταργήσεως τῶν Ἀρχιεπισκοπῶν Ἀχρίδος καὶ Πεκίου ἐπὶ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου</i> , ΓΠ 46 (1963), 201-211.
ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, <i>Πάτραι</i>	ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, <i>Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῶν Πατρῶν</i> , Πάτρα 21980.
ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, <i>Κληροδότῃμα</i>	ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, <i>Τὸ Κληροδότῃμα τοῦ Καρδινάλιου Βησσαρίωνος γιὰ τοὺς φιλενωτικούς τῆς βενετοκρατούμενης Κρήτης (1439-17ος αἰ.)</i> , Θεσσαλονίκη 1967.
ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, <i>Συμβολή</i>	ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, <i>Συμβολή στὴν ἱστορία τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ζωῆς τῆς Λάρισας κατὰ τὴν Τουρκοκρατία</i> , ΜΝΕ 3 (1990), 255-332.
ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, <i>Καλοφρενάς</i>	Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, <i>Μιχαὴλ Καλοφρενάς Κρής, Μητροφάνης Β' καὶ ἡ πρὸς τὴν ἔνωση τῆς Φλωρεντίας ἀντίθεσις τῶν Κρητῶν</i> , ΕΕΒΣ 21 (1951), 110-144.
ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, <i>Μητρόπολις Ἐφέσου</i>	Ν. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, <i>Μητρόπολις Ἐφέσου, Ἐπαρχία Ἀσίας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν</i> , ΕΕΒΣ 43 (1977-1978), 5-119.
ΦΑΛΑΓΚΑΣ, <i>Χρονολόγησις</i>	ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΦΑΛΑΓΚΑΣ, <i>Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγησις τῆς δεύτερης καὶ τῆς τρίτης ἐκλογῆς τοῦ Νήφωνος Β' στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο, Ἑλληνικὴ Ἱστορικὴ Ἐταιρεία. 14' Πανελλήνιο Ἱστορικὸ Συνέδριον (28-30 Μαΐου 1993). Πρακτικά</i> , Θεσσαλονίκη 1994, σ. 121-131.
ΦΛΩΡΙΔΗΣ, <i>Ἀπογραφή</i>	ΙΕΡΟΘΕΟΣ ΦΛΩΡΙΔΗΣ, <i>Ἀπογραφή τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Πάτμου σωζομένων ἐπισήμων ἐγγράφων (ἔκδ. Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ)</i> , Πανδώρα 19 (1869), 339-343, 374-377, 436-438, 457-459 καὶ 20 (1870), 18-21, 46-48, 89-93.
ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, <i>Ἡ οἰκονομία</i>	ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, <i>Ἡ οἰκονομία σὲ λειτουργικὰ θέματα κατὰ τὸν πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο. Ποιμαντικὲς ἀνάγκες τῆς τουρκοκρατίας, Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη. Ὁθωμανικὴ περίοδος 1430-1912, Α'</i> , Θεσσαλονίκη 1993, σ. 177-202.
ΧΑΣΙΩΤΗΣ, <i>Πολεμικὲς συγκρούσεις</i>	ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΣΙΩΤΗΣ, <i>Πολεμικὲς συγκρούσεις στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων σ' αὐτές</i> , ΙΕΕ, σ. 257-323.
ΧΙΩΤΗΣ, <i>Ἀπομνημονεύματα</i>	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΧΙΩΤΗΣ, <i>Ἱστορικὰ Ἀπομνημονεύματα τῆς νήσου Ζακύνθου</i> , τ. 2, Κέρκυρα 1858.
ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, <i>Ἐκκλησία</i>	ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, <i>μητροπολίτης Τραπεζοῦντος</i> , Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, <i>Ἀρχεῖον Πόντου</i> 4-5 (1933), 3-905.
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, <i>Ἀντιώχεια</i>	ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, <i>ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, Ἀλεξάνδρειας</i> 1951.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, <i>Ἱστορία</i>	ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, <i>ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων</i> , Ἀθήνα 21970.
ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, <i>Πρῶται σχέσεις</i>	ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Πρῶται σχέσεις ὁρθοδόξων καὶ λατίνων μετὰ τὴν Ἀλωσιν Κ/πόλεως</i> , <i>Νέα Σιών</i> 7 (1908), 865-891.
ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, <i>Τὰ οἰκονομικά</i>	ΚΡΙΤΩΝ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, <i>Τὰ οἰκονομικά τῶν ἐπισκόπων στίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ ἡ περίπτωση τοῦ Γενναδίου Σεργῶν</i> , <i>Σύμμεικτα</i> 12 (1998), 271-317.
ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, <i>Μονή Βατοπαιδίου</i>	ΚΡΙΤΩΝ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, <i>Ἀπὸ τὴν ὁθωμανικὴ κατὰκτηση ὡς τὸν 20ὸ αἰῶνα, Ἐρὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου. Παράδοση, ἱστορία, τέχνη</i> , τ. 1, Ἅγιον Ὄρος 1996, σ. 54-71, 322-325.
<i>Actes de Dionysiou</i>	NICOLAS OIKONOMIDÈS, <i>Actes de Dionysiou</i> , Paris 1968 [Archives de l'Athos IV].
<i>Actes d'Iviron</i>	JACQUES LEFORT, NICOLAS OIKONOMIDÈS, DENISE PAPACHRYSSANTHOY, VASSILIKI KRAVARI, <i>Actes d'Iviron</i> , t. 4, Paris 1995 [Archives de l'Athos XIX].
<i>Actes de Kutlumas</i>	PAUL LEMERLE, <i>Actes de Kutlumas</i> , Paris 1945, 21988 [Archives de l'Athos II, II ²].
<i>Actes du Pantocrator</i>	VASSILIKI KRAVARI, <i>Actes du Pantocrator</i> , Paris 1991 [Archives de l'Athos XVII].
<i>Actes du Prôtaton</i>	DENISE PAPACHRYSSANTHOY, <i>Actes du Prôtaton</i> , Paris 1975 [Archives de l'Athos VII].
<i>Actes de Vatopedi</i>	JACQUES BOMPAIRE, JACQUES LEFORT, VASSILIKI KRAVARI, CHRISTOPHE GIROS, <i>Actes de Vatopedi</i> , I, Paris 2001 [Archives de l'Athos XXI]. JACQUES LEFORT, VASSILIKI KRAVARI, CHRISTOPHE GIROS, KOSTIS SMYRLIS, <i>Actes de Vatopedi</i> , II, Paris 2006 [Archives de l'Athos XXII].
ALEXANDRE, <i>Pléthon</i>	C. ALEXANDRE, <i>Pléthon. Traité des Lois ou Recueil des fragments, en partie inédits, de cet ouvrage... Traduction par A. Pellissier</i> , Paris 1858.
<i>Annales ecclesiastici</i>	<i>Annaliu ecclesiasticorum...</i> , t. 18, Colonia Agrippina 1627.
APOSTOLOPOULOS, <i>Le troisième</i>	D. G. APOSTOLOPOULOS, <i>Le troisième patriarche après la Chute. Son nom, sa présence dans le registre synodal, la durée de sa mission, The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison, International Conference at the Department for Byzantine Studies/Institute for Medieval</i>

	<i>Research of the Austrian Academy of Sciences</i> , Vienna, September 12 th -15 th 2012 (under publication).
APOSTOLOPOULOS, <i>Lettre</i>	D. G. APOSTOLOPOULOS, Une lettre du patriarcat de Constantinople du XVe siècle «made in Poland» au XVIIe siècle, <i>Literatura, Historia, Dziedzictwo. Prace ofiarowane Profesor Teresie Kostkiewiczowej</i> , Warszawa 2006, s. 110-116.
APOSTOLOPOULOS, <i>Mécanismes</i>	D. G. APOSTOLOPOULOS, Les mécanismes d'une conquête : Adaptations politiques et statut économique des conquies dans le cadre de l'Empire ottoman, <i>Centre de Recherches Néohelléniques. Fondation nationale de la Recherche Scientifique. Actes du IIe Colloque International d'Histoire (Athènes, 18-25 septembre 1983), Économies méditerranéennes, équilibres et intercommunications, XIIIe-XIXe siècles</i> , t. 3, Athènes 1986, p. 191-204.
ARGYRIOU, <i>Littérature grecque</i>	A. ARGYRIOU, La Littérature grecque de polémique et d'apologétique à l'adresse de l'islam au XVe siècle, <i>BF</i> 12 (1987), 253-277.
ASP	<i>Archiv für Slavische Philologie</i> , Berlin.
BÁDENAS, <i>Constantinopla</i>	P. BÁDENAS DE LA PENA, <i>Constantinopla 1453 : mitos y realidades</i> , Madrid 2003.
BARKAN, <i>Yili</i>	ÖMER L. BARKAN, 894 (1488/1489) Yili Cizyesinin Tahsilatına ait Muhasebe Bilançolan, <i>Belgeler</i> 1 (1964), 1-117.
BEES, <i>Prosopographisches</i>	N. A. BEES, Prosopographisches, Hagiologisches und Kunstgeschichtliches über den hl. Bessarion, den Metropolit von Larissa († 1540), <i>BNJ</i> 4 (1923), 351-400.
BENESEVIČ, <i>Sbornik</i>	V. N. BENESEVIČ, <i>Sbornik pamiatnikov po istorii tserkovnogo prava...</i> , Petrograd 1915.
BF	<i>Byzantinische Forschungen</i> , Amsterdam.
BLANCHET, <i>Georges Gennadios</i>	MARIE-HÉLÈNE BLANCHET, Georges Gennadios Scholarios a-t-il été trois fois patriarche de Constantinople?, <i>Byzantion</i> 71 (2001), 60-72.
BLANCHET, <i>Profession</i>	MARIE-HÉLÈNE BLANCHET, L'Union de Florence après la chute de Constantinople: La profession de foi de Léon le nomophylax et de Macaire de Nicomédie (1462/1464), <i>REB</i> 67 (2009), 59-75.
BLANCHET, <i>Scholarios</i>	MARIE-HÉLÈNE BLANCHET, <i>Georges-Gennadios Scholarios (vers 1400-vers 1472). Un intellectuel orthodoxe face à la disparition de l'Empire Byzantin</i> , Paris 2008 [Archives de l'Orient chrétien 20].
BNZ	<i>Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher</i> , Berlin, Ἀθήνα.

BOUSQUET, <i>Daulia</i>	R. BOUSQUET, L'évêché de Daulia-Talantion, <i>EO</i> 10 (1907), 295-299.
BZ	<i>Byzantinische Zeitschrift</i> , München.
CHODYNICKI, <i>Kościół</i>	KAZIMIERZ CHODYNICKI, <i>Kościół Prawosławny a Rzeczpospolita Polska</i> , Warszawa 1934.
CHRYSSOCHOÏDIS, <i>Alexandria</i>	KR. CHRYSSOCHOÏDIS, Constantinople and Alexandria in the Age of Joachim Patriarch of Alexandria (1487-1519), <i>The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison, International Conference at the Department for Byzantine Studies/Institute for Medieval Research of the Austrian Academy of Sciences</i> , Vienna, September 12th-15th 2012 (under publication).
CHYTRAEUS, <i>Oratio</i>	D. CHYTRAEUS, <i>Oratio de statu ecclesiarum...</i> , Roctock-Frankfurt 1580.
COMNENO PAPADOPOL	βλ. PAPADOPOL COMNENO
CRUSIUS, <i>Turcograecia</i>	MARTINUS CRUSIUS, <i>Turcograeciae libri octo</i> , Basileae 1584.
DARROUZÈS, <i>Ekthésis néa</i>	JEAN DARROUZÈS, <i>Ekthésis néa</i> . Manuel des pittakia du XIVe siècle, <i>REB</i> 27 (1969), 5-127.
DARROUZÈS, <i>Notitiae</i>	JEAN DARROUZÈS, <i>Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, Introduction et notes</i> , Paris 1981 [Géographie Ecclésiastique de l'Empire Byzantin, t. 1].
DARROUZÈS, <i>Regestes</i>	JEAN DARROUZÈS, <i>Les registres des actes du patriarcat de Constantinople...</i> , V: <i>Les registres de 1310 à 1376</i> , Paris 1977- VI: <i>Les registres de 1377 à 1416</i> , Paris 1979- VII: <i>Les registres de 1410 à 1453</i> , Paris 1991.
DARROUZÈS, <i>Registre</i>	JEAN DARROUZÈS, <i>Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle, Étude paléographique et diplomatique</i> , Paris 1971 [Archives de l'Orient chrétien, 12].
DARROUZÈS, <i>Transferts</i>	JEAN DARROUZÈS, Le traité des transferts. Édition critique et commentaire, <i>REB</i> 42 (1984), 147-215.
DECEI, <i>Gennadios</i>	AUREL DECEI, Patrik II. Gennadios Skolarios'un Fâtih Sultan Mehmet için yazdığı Ortodoks İ'tikad-nâmesinin Türkçe metni, <i>Fâtih ve İstanbul. İstanbul Fethi derneği tarafından yayınlanan iki aylık dergi</i> , I. Cild, İstanbul 1953, s. 98-116.
DECEI, <i>Yenadiyos</i>	AUREL DECEI, Yenadiyos İtikatnamesinin Metni, <i>Fâtih ve İstanbul. İstanbul Fethi derneği nesriyatından: Yıllık dergi</i> , II. Cild, İstanbul 1954, s. 203-210.
DHGE	<i>Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique</i> , t. 3, Paris 1924.

DOBSCHÜTZ, <i>Ein Schreiben</i>	E. von DOBSCHÜTZ, Ein Schreiben des Patriarchen Gennadios Scholarios an den Fürsten Georg von Serbien, <i>ASP</i> 27 (1905), 246-257.
DUNN, <i>Topography</i>	A. DUNN, The Byzantine Topography of Southeastern Macedonia: a Contribution, <i>Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις καὶ χώρα στήν ἀρχαία Μακεδονία καὶ Θράκη. Πρακτικά Ἀρχαιολογικοῦ Συνεδρίου, Καβάλα 9-11 Μαΐου 1986</i> , Θεσσαλονίκη 1990, σ. 314-318.
EO	<i>Échos d'Orient</i> , Paris.
FABRICIUS, <i>Bibliotheca</i>	I. A. FABRICIUS, <i>Bibliotheca graeca</i> (ed. G. HARLES), t. 11, Hamburg 1808.
FEDALTO, <i>Hierarchia II</i>	GIORGIO FEDALTO, <i>Hierarchia Ecclesiastica Orientalis</i> , II: <i>Patriarchatus Alexandrinus, Antiochenus, Hierosolymitanus</i> , Padova 1988.
FOTIĆ, <i>Komitissa</i>	ALEKSANDAR FOTIĆ, Dispute between Chilandar and Vatopedi over the Boundaries in Komitissa (1500), <i>Τερά Μονή Βατοπεδίου. Ἱστορία καὶ τέχνη</i> , Ἀθήνα 1999, σ. 97-106 [Ἀθωνικά Σύμμεικτα 7].
GANCHOU, <i>Pôlos</i>	THIERRY GANCHOU, La <i>fraterna societas</i> des crétois Nikolaos et Géorgios Pôlos (Polo), entre Constantinople et Moncastro: affaires, dévotion et humanisme, <i>Θεσσαλονίκη</i> 39/40 (2009/2010), 111-228.
GASS, <i>Gennadius</i>	W. GASS, <i>Gennadius und Pletho, Aristotelismus und Platonismus in der griechischen Kirche...</i> , Zweite Abtheilung, Breslau 1844.
GASTGEBER, <i>Ein Bericht</i>	CHRISTIAN GASTGEBER, Ein Bericht zur Eroberung Konstantinopels und Trapezunts. Das Schreiben des Patriarchen Sophronios I. Syropulos von Konstantinopel von August 1464 auf dem Weg nach Buda, <i>Worlds in change: Church Union and crusading in the fourteenth and fifteenth centuries</i> , Cluj-Napoca 2009, p. 317-338.
GHEYN, <i>Diaulia</i>	J. VAN DEN GHEYN, Le siège épiscopal de Diaulia en Phocide, <i>BZ</i> 6 (1897), 92-95.
GILL, <i>Florence</i>	JOSEPH GILL, <i>The Council of Florence</i> , Cambridge 1959 [έλλ. μτφ. Ἀθήνα 1962].
GOLUBINSKIJ, <i>Istorija</i>	E. GOLUBINSKIJ, <i>Istorija Russkoj Cerkvi</i> , II.1, Moskva 1901.
GRECU, <i>Nifon</i>	VASILE GRECU, <i>Viața Sfântului Nifon. O redacțiune Grecească inedită... Βίος καὶ Πολιτεία τοῦ ἁγίου Νήφωνος. Ἀνέκδοτος παράφρασις...</i> , București 1944.

GRUMEL, <i>Chronologie</i>	V. GRUMEL, <i>La chronologie</i> , Paris 1958 [Traité d'études byzantines 1].
HALASI-KUN, <i>Gennadios</i>	T. HALASI-KUN, Gennadios Török Hitvallása, <i>Körösi-Csoma Archivum</i> 1 (1936), 139-247 [= Gennadios' Turkish Confession of Faith, <i>Archivum Ottomanicum</i> 12 (1987-1992), 5-103].
HALECKI, <i>From Florence</i>	OSKAR HALECKI, <i>From Florence to Brest (1439-1596)</i> , New York-Rome 1958.
HAMMER, <i>Textus</i>	JOS. DE HAMMER, Textus Colloquii Patriarchae Gennadii cum Mohammede II. e pronunciatione corrupta graeca, historiae patriarchicae a Martino Crusio traducta, in idioma turcicum restitutus, <i>Fundgruben des Orients</i> 1 (1809), 461· 2 (1811), 105-106, 164-166, 316-318, 470-473.
İNALCIK, <i>Status</i>	HALİL İNALCIK, The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans, <i>Turcica</i> 21-23 (1991) – <i>Mélanges offerts à Irène Mélikoff par ses collègues, disciples et amis</i> –, 407-436.
ILIMINSKY, <i>Predvaritel'noe</i>	N. ILIMINSKY, <i>Predvaritel'noe soobščenie o tureckom perevodje izloženija vjery patriarcha Gennadija Scholarija</i> , Kazan 1880.
JANIN, <i>Géographie</i>	R. JANIN, <i>La Géographie ecclésiastique de l'empire byzantin. Première partie: le siège de Constantinople et le patriarcat œcuménique. Tome III: Les églises et les monastères</i> , Paris 2 ^e 1969.
JUGIE, <i>Écrits</i>	MARTIN JUGIE, Écrits apologétiques de Gennade Scholarios à l'adresse des musulmans, <i>Byzantion</i> 5 (1929), 295-314.
JUGIE, <i>Homélies</i>	MARTIN JUGIE, Homélies mariales byzantines, <i>Patrologia Orientalis</i> , t. 14 fasc. 3, Paris 1922, p. 567-587.
KAMPERIDIS, <i>Sozopolis</i>	LAMBROS KAMPERIDIS, <i>The Greek Monasteries of Sozopolis, XIV-XVII centuries</i> , Thessaloniki 1993 [Institute for Balkan Studies 242].
KARALEVSKIJ, <i>Antioche</i>	CYRIL KARALEVSKIJ, Antioche, <i>DHGE</i> , 3, Paris 1924, col. 563-703.
KARIOTOGLOU, <i>Gennadios</i>	A. KARIOTOGLOU, Die Problemstellung des Patriarchen Gennadios Scholarios gegenüber dem Islam, <i>Philoxenia. Prof. Dr. Bernhard Kötting gewidmet von seinem griechischen Schülern</i> (éd. A. KALLIS), Münster 1980, s. 159-172.
KONORTAS, <i>Rapports</i>	P. KONORTAS, <i>Les rapports juridiques et politiques entre le patriarcat orthodoxe de Constantinople et l'administration ottomane de 1453 à 1600 (d'après les documents grecs et ottomans)</i> , v. 1-2, Paris 1985 (thèse à l'Université de Paris I).

KRESTEN, <i>Pyrgion</i>	OTTO KRESTEN, <i>Pyrgion: Peripetien in der kirchlichen Rangordnung einer kleinasiatischen Metropolis, Anzeiger der phil.-hist. Klasse</i> 138 (2003), 5-81.
KREUZA, <i>Obrona</i>	LEO KREUZA, <i>Obrona jedności cerkiewnej abo Dowody którymi sie pokazuje iż Grecka Cerkiew z Łacińska ma być zjednoczona</i> , Vilnius 1617.
LAMBACHER, <i>Dissertatio</i>	P. J. LAMBACHER, <i>Dissertatio Epistola, Bibliotheca antiqua Vindobonensis Civica...</i> , t. 2, Wien 1750.
LAMBROS, <i>Catalogue</i>	S. P. LAMBROS, <i>Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos</i> , t. 1-2, Cambridge 1895-1900.
LANGLOIS, <i>Athos</i>	VICTOR LANGLOIS, <i>Le mont Athos et ses monastères</i> , Paris 1867.
LASCARIS, <i>Joachim</i>	M. LASCARIS, Joachim, métropolit de Moldavie, et les relations de l'Église Moldave avec le patriarcat de Peé et l'archevêché d'Achris au XVe siècle, <i>Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique</i> 13 (1927), 1-32.
LATINUS, <i>Epistolae</i>	<i>Latini Latinii Viterbiensis Epistolae, Coniecturae & Observationes...</i> , (ed. DOMINICO MAGRO MELITENSI), Romae 1659.
LAURENT, <i>Εἰκοσιφοίνισσα</i>	VITALIEN LAURENT, Εἰκοσιφοίνισσης Μονή, <i>ΘHE</i> 5 (1964), σπλ. 407-408.
LAURENT, <i>Les faux</i>	VITALIEN LAURENT, Les faux de la diplomatie patriarcale. La lettre de Sophrone Ier en faveur de l'archonte Georges Pôlos (août 1464), <i>REB</i> 26 (1968), 265-278.
LAURENT, <i>Les premiers</i>	VITALIEN LAURENT, Les premiers patriarches de Constantinople sous domination turque (1454-1476). Succession et chronologie, <i>REB</i> 26 (1968), 229-263.
LAURENT, <i>Mémoires</i>	VITALIEN LAURENT, <i>Les «Mémoires» du Grand Ecclésiarche de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438-1439)</i> , Roma 1971 [Concilium Florentinum, Documenta et Scriptores IX].
LAURENT, <i>Regestes</i>	VITALIEN LAURENT, <i>Les registes des actes du patriarcat de Constantinople, IV: Les registes de 1208 à 1309</i> , Paris 1971.
LEMERLE, <i>Philippe</i>	PAUL LEMERLE, <i>Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'histoire et d'archéologie</i> , Paris 1945.
LEUNCLAVIUS, <i>JGR</i>	JOHANNES LEUNCLAVIUS, <i>Juris graeco-romani tam canonici quam civilis...</i> (ed. cura M. FREHERI), t. 1, Francofurti 1596.
LE QUIEN	M. LE QUIEN, <i>Oriens Christianus</i> , t. I-III, Paris 1740.

MAKARIJ, <i>Istorija</i>	MAKARIJ, metrop., <i>Istorija Russkoj Tserkvi</i> , t. IX. 4, Peterburg 1879.
MASAI, <i>Pléthon</i>	FRANÇOIS MASAI, <i>Pléthon et le platonisme de Mistra</i> , Paris, «Les Belles Lettres», 1956.
MEDLIN, PATRINELIS, <i>Renaissance</i>	WILLIAM K. MEDLIN, CHRISTOS PATRINELIS, <i>Renaissance Influences and Religious Reforms in Russia</i> , Gèneve 1971.
MERCATI, <i>Lo scriba</i>	SILVIO GIUSEPPE MERCATI, Lo scriba del cod. Ottobon. gr. 441 è il patriarca Constantinopolitano Simeone I, <i>BZ</i> 25 (1925), 327-330.
MEYER, <i>Haupturkunden</i>	PH. MEYER, <i>Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster</i> , Leipzig 1894.
MM, <i>Acta</i>	FR. MIKLOSICH, JOS. MÜLLER, <i>Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana</i> , t. 1-6, Vindobonae 1860-1890.
NASRALLAH, <i>Chronologie</i>	JOSEPH NASRALLAH, Chronologie des patriarches melchites d'Antioche de 1500 à 1634, <i>Proche Orient Chrétien</i> 1956/1957, Paris (extrait).
OMONT, <i>Inventaire</i>	H. OMONT, <i>Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale</i> , Troisième Partie, Paris 1888.
OSTROGORSKY, <i>Komitisa</i>	G. OSTROGORSKY, Komitisa i svetogorski manastiri, <i>ZRVI</i> 13 (1971), 222-256.
OUDOT, <i>Acta</i>	I. OUDOT, <i>Patriarchatus Constantinopolitani Acta selecta</i> , I-II, Roma 1941, 1967.
PAÏZI-APOSTOLOPOULOU, <i>Gennadios – Branković</i>	PAÏZI-APOSTOLOPOULOU, Appealing to the Authority of a Learned Patriarch: new Evidence on Gennadios Scholars' Responses to the Questions of George Branković, <i>The Historical Review</i> 9 (2012), 95-116.
PAPADAKIS, <i>Gennadius</i>	A. PAPADAKIS, Gennadius II and Mehmet the Conqueror, <i>Byzantion</i> 42 (1972), 88-106.
PAPADOPOLO COMNENO, <i>Praenotiones</i>	NICOLAO COMNENO PAPADOPOLI, <i>Praenotiones Mystagogicae ex jure canonico</i> , Patavii 1697.
PARGOIRE, <i>Patras</i>	J. PARGOIRE, Sur une liste épiscopale de Patras, <i>EO</i> 7 (1904), 103-107.
PAVLIKIANOV, <i>Vatopedi</i>	CYRIL PAVLIKIANOV, <i>The Athonite Monastery of Vatopedi from 1462 to 1707</i> , Sofia 2008.
PERTUSI, <i>La caduta</i>	AGOSTINO PERTUSI, <i>La caduta di Costantinopoli. Le testimonianze dei contemporanei</i> I, Milano 1976, 1997.
PETIT, <i>Déposition</i>	LOUIS PETIT, Déposition du patriarche Marc Xylocaravi (15 janvier 1467), <i>ROChr</i> 8 (1903), 144-149.
PETIT, <i>L'entrée</i>	LOUIS PETIT, L'entrée des Catholiques dans l'Église Orthodoxe, <i>EO</i> 2 (1898-1899), 129-138.

- PETROV, *Opisanie* N. I. PETROV, *Opisanie rukopisej Tscerkovno-Archeologitsceskogo Museja pri Kievskoj Duchovnoj Akademii*, t. 1-3, Kiev 1875-1879.
- PG J. P. MIGNE, *Patrologiae cursus completus, Series graeca*, Paris 1857.
- PITSAKIS, *Canonica* C. G. PITSAKIS, *Canonica Byzantino-Serbica minora*, I. Le trisépiscopat: une «perversion» serbe?, *Βυζάντιο καὶ Σερβία κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα*, Ἀθήνα 1996, σ. 267-281 [EIE / Ἰνστιτοῦτο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Διεθνὴ Συμπόσια 3].
- PLP *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Fasz. 1-12, Wien 1976-1996.
- PODSKALSKY, *Griechische Theologie* GERHARD PODSKALSKY, *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft (1453-1821). Die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens*, München 1988 [ἐλλ. μτφ. Γ. Δ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΣ, Ἀθήνα, MIET, 2005].
- PODSKALSKY, *Theologische Literatur* GERHARD PODSKALSKY, *Theologische Literatur des Mittelalters in Bulgarien und Serbien 865-1450*, München 2000.
- POPESCU, *Nifon II* N. M. POPESCU, Nifon II, patriarchul Constantinopolului, *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice* 46 (1914), 761-796.
- REB *Revue des Études Byzantines*, Paris.
- Register *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel*, 1 T. (Her. HERBERT HUNGER, OTTO KRESTEN et aliis), Wien 1981.
- RENAUDOT, *Gennadii Homiliae* EUSEB. RENAUDOT, *Gennadii Patriarchae Constantinopolitani Homiliae de Sacramento Eucharisticae*, Parisiis 1709.
- ROChr *Revue de l'Orient Chrétien*, Paris.
- Russk. Istor. Bibl. *Russkaya Istoricheskaya Biblioteka*, St Petersburg, t. 4, 1878-т. 6, 1880.
- SALAČ, *Constantinople* ANTONIN SALAČ, *Constantinople et Prague en 1452*, Praha 1958.
- SCHAEDEr, *Wort* HILDEGARD SCHAEDEr (Her.), *Wort und Mysterium. Der Briefwechsel über Glauben und Kirche 1573 bis 1581 zwischen den Tübinger Theologen und dem Patriarchen von Konstantinopel*, Witten 1958.
- SCHAPOV, *Vostotchnoslavjanskije* JAROSLAV SCHAPOV, *Vostotchnoslavjanskije i Jusnoslavjanskije rukopisnije Knigi*, ob. 1-2, Moskva 1976.
- SCHREINER, *Kleinchroniken* PETER SCHREINER, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, Wien 1975.

- SENYK, *Patriarchate* SOPHIA SENYK, *The Patriarchate of Constantinople and the Metropolitans of Rus'*, 1300-1600, *Le patriarchat œcuménique de Constantinople aux XIVe-XVIe siècles: Rupture et continuité. Actes du colloque international, Rome, 5-6-7 décembre 2005*, Paris 2007 [Dossiers byzantins 7].
- STÉPHANOU, *Théophane* E. STÉPHANOU, Théophane de Médie. Opuscles philosophiques, *EO* 31 (1932), 165-176.
- SUBOTIĆ, *Pecki patrijarh* G. SUBOTIĆ, Pecki patrijarh I Ohridski arhiepiskop Nikodim [= Nicodème, le patriarche de Peć et l'archevêque d'Ochrid], *ZRVI* 21 (1982), 219-224.
- THIRIET, *Romanie* F. THIRIET, *La Romanie vénitienne au Moyen âge*, Paris 1959.
- THOMAS, *Originalurkunde* G. THOMAS, Eine griechische Originalurkunde zur Geschichte der Anatolischen Kirche. Schreiben des griechischen Patriarchen Maximus von Konstantinopel den Dogen Giovanni Mocenigo von Venedig, *Abhandlungen der Historischen Classe der königlich bayerischen Akademie der Wissenschaften*, 7, München 1853, s. 173-188.
- TINNEFELD, *Gennadios* FRANZ TINNEFELD, Georgios Gennadios Scholarios, *La Théologie Byzantine et sa tradition* (ed. C. G. CONTICELLO, VASSA CONTICELLO), II, Turnhout 2002, p. 477-549.
- TRETIJAK, *Piotr Skarga* J. TRETIJAK, *Piotr Skarga w dziejach i literaturze Unji Brzeskiej*, Kraków 1912.
- TURNER, *Career* C. J. G. TURNER, The Career of George-Gennadius Scholarios, *Byzantion* 39 (1969), 420-455.
- TURNER, *Pastoral Letter* C. J. G. TURNER, The first Patriarchate of Gennadios II Scholarios as reflected in a pastoral Letter, *From Arabye to Engeland: medieval Studies in Honour of Mahmoud Manzalaoui on his 75th Birthday* (ed. A. E. CANITZ, G. R. WIELAND), Ottawa 1999, p. 25-38.
- USPENSKIJ, *Putešestvie* PORFIRIJ USPENSKIJ, *Putešestvie v Meteorskie i Osso-olimpijskie monastyri v Fessalii... v 1859 godu* (ed. P. A. SYRKU), St. Peterburg 1896.
- VAIHLÉ, *Philippe* S. VAIHLÉ, Les évêques de Philippes, *EO* 3 (1899-1900), 262-272.
- VV *Vizantijskij Vremennik*, Sanktpeterburg.
- WOODHOUSE, *Plethon* C. M. WOODHOUSE, *George Gemistos Plethon. The last of the Hellenes*, Oxford 1986.
- ZACHARIADOU, *Ottoman Documents* ELISABETH A. ZACHARIADOU, Ottoman Documents from the Archives of Dionysiou (Mount Athos) 1495-1520, *Südost-Forschungen* 30 (1971), 1-35.

ZAKYTHINOS, <i>Le Despotat</i>	D. A. ZAKYTHINOS, <i>Le Despotat grec de Morée</i> , t. 2: <i>Vie et Institutions</i> , Athènes 1953 [Édition revue et augmentée par CHRYSSA MALTÉZOU, Variorum, London 1975].
ŽIVOJINOVIĆ, <i>Komitisa</i>	MIRJANA ŽIVOJINOVIĆ, <i>Komitisa u svetlosti novih dokumenata</i> , <i>ZRVI</i> 41 (2004), 279-291.
ZRVI	<i>Zbornik Radova Vizantološkog Instituta</i> , Beograd.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄

6 Ἰανουαρίου 1454 – Ἰανουάριος 1456

(πρώτη πατριαρχία)

π. 1

1454, 6 Ἰανουαρίου

Ἐκλογή τοῦ Γενναδίου ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελή σύνοδο.

Ὁ μοναχὸς Γεννάδιος ἐκλέγεται πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελή σύνοδο ἀρχιερέων ποὺ «συνέρρευσαν» ἀπὸ μητροπόλεις τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Προηγουμένως ὁ Γεννάδιος χειροτονήθηκε «διάκονος, εἶτα πρεσβύτερος, εἶτα ἐπίσκοπος».

Μνεία. «Σύνοδος ἐπισκόπων πολλῶν, τῶν μὲν ἐξ Ἀσίας, τῶν δ' ἐξ Εὐρώπης συνερρηγόντων καὶ ψήφοις καὶ γὰρ πρῶτα μὲν διάκονος, εἶτα πρεσβύτερος, εἶτα ἐπίσκοπος καὶ πατριάρχῃς»: Γεννάδιος, «Ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως», φθινόπωρο 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 224 στ. 38-σ. 225 στ. 1-2.

Χρονολόγησις. Τὴν ἀκριβὴ ἡμερομηνία κατὰ τὴν ὁποία ὁλοκληρώθηκε ἡ ἄνοδος τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τὴ γνωρίζουμε ἀπὸ ὅσα ὁ ἴδιος γράφει στὸ ἐγκύκλιο γράμμα τοῦ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας (**π. 8**): «ἡ τὴν ἀρχιερωσύνην δοῦσα τὸν πέρυσι χρόνον ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 233 στ. 30-31· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 106-107). Δεδομένου ὅτι τὸ ἐγκύκλιο αὐτὸ γράμμα ἔχει χρονολογηθεῖ στὴν 7η Ὀκτωβρίου 1454 (πβ. ὅσα ἀναφέρουν σχετικὰ μὲ τὴν ἡμερομηνία τῆς πράξης οἱ ἐκδότες τῶν *Ἀπάντων* στὸν τ. 8, σ. 29*), ἡ «ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ» εἶναι ἡ 6η Ἰανουαρίου τοῦ 1454.

Βιβλιογραφία. ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 1-7 καὶ 197-198· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 8, σ. 29*-30*· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Πατριαρχικὸς οἶκος*, σ. 111-112· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 62-63· TURNER, *Career*, σ. 439-440· ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 199-204· ĪNALCIK, *Status*, σ. 415-416· ΚΟΝΟΡΤΙΑΣ, *Rapports*, σ. 33-37· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 41-50· TINNEFELD, *Gennadios*, σ. 488-490· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 80-84.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος ἀφηγεῖται τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ στὸ ἀπολογητικὸ κείμενο ποὺ ἔγραψε «ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου ἐν Κωνσταντινουπόλει»· τὸ

κείμενο παραδίδεται σὲ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Γενναδίου πού σήμερα βρίσκεται στὴν Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Γαλλίας ὡς Paris. gr. 1289, φ. 81^r-93^r. Στὴν ἀφήγησή του, πού ἄς σημειωθεῖ γράφτηκε ἀρκετοὺς μῆνες μετὰ τὴν ἄνδο του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο (π. 5*), ὁ Γεννάδιος ἀναφέρεται σὲ γεγονότα πού δὲν συνέβησαν τὴν ἴδια χρονικὴ στιγμή· τονίζει πάντως αὐτὸ πού περισσότερο τὸν ἐνδιέφερε νὰ προβάλει, ὅτι ἡ ἐκλογή του ἔγινε σύμφωνα μὲ τὸ βυζαντινὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο. Τὴν ἄποψη αὐτὴ τονίζει μὲ τὸν τρόπο του καὶ ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς στὸν πρῶτο ἀπολογητικὸ του «Λόγον», τὸν ὁποῖο ἔγραψε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463: «Προχειρίζεται δ' οὖν [ὁ Γεννάδιος] πρῶτος πατριάρχης καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος προνοία Θεοῦ, ψήφω τε καὶ χειροτονία τῶν ὀρθοδόξων ἀρχιερέων, τοῦ κρατοῦντος παραχωρήσαντος» (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 98 στ. 265-267). Θέμα ἔχει τεθεῖ ἀπὸ κάποιους μελετητὲς γιὰ τὸ ἂν ἡ σύνοδος «ἐξέλεξε» τὸν νέο πατριάρχη ἢ ἀπλῶς ἐπικύρωσε τὴν ἐπιλογή τοῦ ὁθωμανοῦ σουλτάνου. Ἄν ληφθοῦν βέβαια ὑπόψη οἱ συνθήκες πού ἐπικρατοῦσαν τοὺς πρῶτους μῆνες μετὰ τὴν ἄλωση καὶ ἡ ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ Πορθητῆ, ὅπως ἀναφέρεται ἄλλωστε στὴν *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως* (σ. 14), τὸ ζήτημα ἔχει σχετικὴ σημασία· εὐλόγο πάντως φαίνεται νὰ προηγήθηκε ἡ συναίνεση τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ ἀκολούθησε τὸ ἐκκλησιαστικὸ τυπικὸ γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Γενναδίου. Ἀπὸ τίς σωζόμενες πράξεις πού ἐξέδωσαν οἱ διάδοχοι τοῦ Γενναδίου σὲ καμία δὲν ὑπονοεῖται κάτι πού νὰ ἀμφισβητεῖ τὸ κύρος τῆς ἐκλογῆς του· ἀντίθετα ἡ ἀναγνώριση τῆς προσφορᾶς του εἶναι ἀπόλυτη. Πὰ παράδειγμα, στὴν ἐγκύκλιο πού ἐξέδωσε ὁ Συμεὼν Α' λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474 (π. 54) ἀναφέρεται στὸν Γεννάδιο μὲ τοὺς ὄρους «ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης, ὁ κοινὸς πατὴρ καὶ διδάσκαλος κύρ Γεννάδιος» (*Επίσημα*, ἀρ. 16, σ. 133 στ. 36-37). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ χωρὶς οὗπου συνεδρίασε ἡ σύνοδος γιὰ νὰ ἐκλέξει τὸν Γεννάδιο, πρέπει νὰ ἦταν ὁ ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελέσει καὶ τὸν πρῶτο μεταβυζαντινὸ πατριαρχικὸ ναό. Ἐκεῖ πρέπει νὰ ἔγινε ἡ χειροτονία του σὲ διάκονο καὶ πρεσβύτερο καὶ τὴν 6ῃ Ἰανουαρίου 1454 σὲ «ἐπίσκοπον καὶ πατριάρχην» (ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Πατριαρχικὸς οἶκος*, σ. 112-113, ὅπου καὶ παραπομπὲς σὲ πηγὲς τοῦ 16ου κυρίως αἰώνα).

π. 2

[1454, ἄνοιξη]

«**Διάκρισις**» περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου.

Ἀποφασίζεται νὰ μὴν ἐφαρμόζονται μὲ αὐστηρότητα οἱ διατάξεις πού διέπουν τὸ δίκαιο τοῦ γάμου στίς περιπτώσεις ἐκεῖνες πού τὰ γεγονότα τῆς Ἀλώσεως

(αἰχμαλωσία, ἀναγκαστικὴ μοιχοζευξία κτλ.) ἀνάγκασαν τοὺς χριστιανοὺς νὰ παραβαίνουν ἐπιταγὲς τοῦ δικαίου.

Μνεία. «Ὅσα ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας συνέβη κακὰ θεασάμενος [ὁ Γεννάδιος] καὶ ὅπως αἱ νόμιμοι συζυγίαι διεζεύχθησαν... καὶ κατανοήσας ὡς, εἰ μὴ διακρίσεως τις τρόπος καὶ οἰκονομίας ταῦτα θεραπεύσων ἐπινοηθεῖ, ἐτοίμως ἔχουσι πολλοὶ περὶ τὴν πίστιν κινδυνεῦσαι... πρόσκαιρόν τινα οἰκονομίαν ἐπινοεῖ»· «μετὰ τοιαύτης οὖν διακρίσεως πολλὰ συνεικένσια συνήλθον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνου»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 147 στ. 2025-2037 καὶ σ. 148 στ. 58-59.

Χρονολόγησις. Δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανὸς παραδίδει τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ἀπόφαση αὐτὴ στοὺς *Λόγους* πού ἔγραψε τὴν ἄνοιξη τοῦ 1463 (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 90), ἡ ἀπόφαση τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία του. Ἄλλωστε οἱ συνθήκες οἱ ὁποῖες δημιούργησαν τὴν ἀνάγκη προσφυγῆς σὲ μιὰ τέτοια λύση ἀνέκυψαν κατὰ τὸ πρῶτο ἤδη διάστημα μετὰ τὴν κατάκτηση.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 69-71· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Γερὸς Κῳδιξ*, σ. 74-75· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα*, σ. 204-207· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 147.

Σχολιασμός. Κατὰ τὸν Ἀγαλλιανὸν (*Λόγοι*, σ. 147 στ. 2039) ὁ Γεννάδιος εἶχε ἤδη συγγράψει καὶ τοῦ εἶχε στείλει ἓνα πόνημα («συγγραψάμενος διαπέμπει μοι») στὸ ὁποῖο ὑποστήριζε τὴν ἀνάγκη ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ὀρισμένα τρέχοντα ζητήματα πού προέκυψαν μετὰ τὴν κατάκτηση. Τὸ ἔργο δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ στὸ σύνολό του· ἴσως ὅμως μικρὸ τμῆμα του εἶναι αὐτὸ πού σώζεται στὸ γφ Ottob. gr. 418, φ. 193^v μετὰ τὴν ἐπιγραφή «Πρὸς τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἐν ὀρθοδοξίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ πολιτεύοντας» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Γερὸς Κῳδιξ*, σ. 121 σημ. 1). Δεδομένου μάλιστα ὅτι τοῦ κειμένου αὐτοῦ προηγεῖται στὸ χειρόγραφο τὸ πιττάκι πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα (π. 9), μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος καταφεύγει καὶ πάλι σὲ κατ' οἰκονομίαν ἐφαρμογὴ διατάξεων προκειμένου νὰ ἐπιλύσει ζητήματα πού ἀπασχολοῦσαν τοὺς Σιναΐτες, εἶναι πιθανὸ ὁ λόγος περὶ «οἰκονομίας» νὰ συνεχιζόταν καὶ στὸ ἐπόμενο κείμενο τοῦ βατικανοῦ κώδικα.

π. 3

[1454, ἄνοιξη]

Συνοδικὴ ἀπόφασις γιὰ τὴν ὑποδοχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερωμένων ὑποπτῶν γιὰ λατινοφροσύνη.

Ἐπιτρέπεται νὰ γίνονται δεκτοὶ στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερωμένοι, «ιερομόναχοι, κοσμικοὶ ἱερεῖς ἢ διάκονοι... ἀπὸ τοῦ γένους ἡμῶν», ποὺ προέρχονται ἀπὸ λατινοκρατούμενα μέρη καὶ γιὰ τοὺς ὁποίους εἶναι γνωστὸ ἢ ὑπάρχουν μόνο ὑπόνοιες ὅτι εἶχαν συλλειτουργήσει ἢ εἶχαν μνημονεύσει κάποιον ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς ἢ ὅτι ἐκεῖνος ποὺ τοὺς χειροτόνησε ἦταν λατινόφωνος. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι νὰ δώσουν «ὁμολογίαν καὶ ὑπόσχεσιν».

Μνεία. «ὅπερ ἐποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ὅτι πάντας τοὺς τοιούτους [ιερομόναχους ἢ κοσμικοὺς ἱερεῖς ἢ διακόνους ἀπὸ τῆς Κρήτης ἢ τῆς Πελοποννήσου ἢ τῶν ἄλλων νήσων], ὅσοι ἔδωκαν ὁμολογίαν ἐδεξάμεθα αὐτῶν τὴν μετάνοιαν»: Γεννάδιος, Πιπτάκιο πρὸς τὸν σιναῖτη ἱερομόναχο Ἰωακείμ, post 6 Φεβρουαρίου 1455, ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός*, σ. ρβ'. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 4, σ. 206 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70 στ. 15-16.

Χρονολόγησι. Δεδομένου ὅτι ἡ μνεία τῆς πράξεως προέρχεται ἀπὸ τὸ πιπτάκιο τοῦ Γενναδίου πρὸς τὴν σιναῖτικὴ κοινότητα ποὺ χρονολογεῖται στὸν Φεβρουάριον τοῦ 1455 (π. 9, «Χρονολόγησι»), ἡ ἀπόφασις αὐτὴ πρέπει νὰ ἐκδόθηκε ἀσφαλῶς μετὰ τὴν 6η Ἰανουαρίου τοῦ 1454 καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455. Θὰ πρέπει ὥστόσο νὰ ἀναχθεῖ γύρω στὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1454, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴ διατύπωση τοῦ Γενναδίου φαίνεται πὺς πρόκειται γιὰ κάποια ἀπόφασις πού, ὅταν γράφεται τὸ πιπτάκιο, εἶχε ἤδη ἀποδώσει τοὺς ἀναμενόμενους καρπούς («εἰρηνεύσαμεν τὸν κόσμον»: ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός*, σ. ρβ'. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 4, σ. 206 στ. 30· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70 στ. 17).

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερός Κῶδιξ*, σ. 71 σημ. 1· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 171-173.

Σχολιασμός. Στὴν πρώτη ἔκδοσις τοῦ πιπτακίου ἀντὶ τῆς λέξεως «εἰρηνεύσαμεν» τὴν ὁποία ἀναγράφουν τὰ χειρόγραφα ποὺ παραδίδουν τὸ κείμενο, ὁ ἐκδότης διάβασε «ἡρευνήσαμεν», ἐνῶ οἱ ἐκδότες τῶν *Ἀπάντων* σημειώνουν «εἰρευνήσαμεν». Μὲ τὴν ἀπόφασις αὐτὴ θὰ πρέπει ἴσως νὰ συνδεθεῖ καὶ ὁ κανόνας-τυπικὸ «Περὶ τῶν ἀπὸ προαιρέσεως ἀρνησαμένων καὶ πάλιν ἐπιστρεφόντων», ὁ ὁποῖος παραδίδεται ἀπὸ κάποια χειρόγραφα καὶ ἀποδίδεται στὸν Γεννάδιο (π.χ. τὸ Ξενοφώντος 70, φ. 218^r-224^v καὶ τὸ *Londin. Add.* 37012, φ. 85^r-88^r· ἔκδοσις τοῦ κειμένου ἐτοιμάζει ἡ Μ.-Η. Blanchet). Εἶναι βέβαια πιθανὸ ὁ κανόνας αὐτὸς νὰ συντέθηκε κάποια ἄλλη χρονικὴ στιγμή, ἀπὸ τὴν ἐμπειρία ὅμως ποὺ ἀποκομίζουμε ἀπὸ τὴν «Ἀκολουθίαν... εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἵρέσεων ἐπιστρέφοντας» ποὺ συντέθηκε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπόφασις ἀνατροπῆς τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας στὴν Πανορθόδοξον Σύνοδον τοῦ 1483/1484 μπορούμε βάσιμα νὰ ὑποθέσουμε, ὅτι καὶ ὁ κανόνας αὐτὸς πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ κάποια συνοδικὴ ἀπόφασις, ἴσως τοῦ 1454· βλ. τὰ σχετικὰ μὲ τὸν «τόμον» τοῦ 1483/1484, τὸν λίβελλο ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑπογράφουν οἱ ἐπιστρέφοντες καὶ τὴν ἀκολουθία

ποὺ συντέθηκε ad hoc, στὶς π. 78 καὶ π. 79. Ἐὰς ἐπισημάνουμε πὺς μιὰ ἄλλη ἀπόφασις πρέπει νὰ ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1463 γιὰ ἐκείνους ποὺ εἶχαν ὁργανικότερα συνδεθεῖ μὲ τὴ Σύνοδον τῆς Φλωρεντίας· τὴν πληροφορία παραδίδει λακωνικὰ ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς *Λόγους* του: «ἡ ἐκκλησία συγγνώμης τούτους [τοὺς ἐν Φλωρεντίᾳ συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἤξιωσε διὰ τὴν βίαν» (στ. 1643-1647), πληροφορία ποὺ τὴν ἐπιβεβαιώνει ἡ π. 23 ἡ σχετικὴ μὲ τὴν ἄρση τῆς καθάρσεως τοῦ νομοφύλακος διακόνου Λέοντος καὶ ἡ ἀπόδοσις ξανὰ σὲ αὐτὸν τῆς ἱερωσύνης.

π. 4

1454, post 6 Ἰανουαρίου

Σύντομη ἔκθεσις περὶ τῆς πίστεως τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἡ ὁποία ζητήθηκε, μεταφράστηκε «ἀρραβικῶς» καὶ παραδόθηκε στὸν Πορθητὴ.

Μὲ συντομία καὶ σαφήνεια ἀναπτύσσονται τὰ βασικὰ σημεῖα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ διδασκαλίας. Γίνεται λόγος γιὰ τὴν τριαδικότητα τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὴ δημιουργία καὶ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου, γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ, γιὰ τὴν ἀθανασία καὶ γιὰ τὴν ἀνάστασις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀναπτύσσονται τὰ αἷτια τῆς σαρκώσεως τοῦ Χριστοῦ. Τέλος παρουσιάζεται ἡ ἀξία καὶ ἡ δύναμις τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Παράδοσις. Τὸ ἑλληνικὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα διακρίνονται τὰ ἀκόλουθα, ἐπειδὴ εἶναι αὐτόγραφα τοῦ Γενναδίου: τὸ χειρόγραφο *Paris. gr.* 1294, φ. 61^r-64^r καὶ τὸ ἀθωνικὸ Παντοκράτορος 127, φ. 49^r-51^v. Στὸ ἀθωνικὸ χφ Λαύρας Ε 84, ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο στὰ φ. 10^r-14^r, ὑπάρχουν αὐτόγραφε σημειώσεις τοῦ Γενναδίου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ «ἀρραβικῶς» μεταφρασμένο κείμενο ποὺ δόθηκε στὸν Πορθητὴ, λανθάνει. Ἡ ἀραβοτουρκικὴ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτήρες παραδίδεται σὲ ἀρκετὰ χειρόγραφα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χειρόγραφα *Vat. Reginae Suec.* 43 καὶ 74, *Paris. gr.* 1296 καὶ *Ambros. gr.* 641 τοῦ 16ου αἰ., τὸ Ἰβήρων 205 τοῦ 17ου αἰ., τέλος τὰ *Paris. Suppl. gr.* 80 καὶ Μετοχίου Παναγίου Τάφου 658 τοῦ 18ου αἰ. ποὺ εἶχε ἐντοπίσει ὁ HALASI-KUN, *Gennadios*, σ. 8-9, ἃς προστεθοῦν τὸ χφ Λαύρας K 12, φ. 104^r-119^v, τοῦ ἔτους 1665 καὶ τὸ χειρόγραφο τοῦ Μουσείου Μπενάκη 19, φ. 145^r-155^r, τοῦ 1753. Τὴν ἀπόδοσις αὐτὴ φέρεται νὰ ἔκανε ἓνας καδὴς τῆς Βέροιας, σύμφωνα μὲ ὅσα σημειώνονται στὴν ἐπιγραφή τοῦ κειμένου τὴν ὁποία παραδίδουν οἱ δύο βατικανοὶ κώδικες *Reginae Suecorum* 43 καὶ 74: «μετεγλωττίσθη δὲ εἰς τὴν τουρκοαραβόγλωσσον ὑπὸ Ἀχουμάτ καδδῆ Βερροίας τοῦ πατρὸς Μαχουμουτ Τζελεμπὶ τοῦ ἀναγραφέως».

Ἐξάλλου στὸν κώδικα Berol. Orient. 4^ο. 193 (Nr. 512) παραδίδεται μιὰ ἀρκετὰ ἐλεύθερη ἀπόδοση τοῦ ἴδιου κειμένου στὰ τουρκικά, τὴν ὁποία φέρεται νὰ ἐτοίμασε γιὰ τὸν βοεβόδα τῆς Βλαχίας Matī Bey ὁ ἑλληνικῆς καταγωγῆς Αἰγύπτιος Misirli Jannaki.

Ἐπιγραφή. Δεύτερον ἐδόθη τοῦτο ἀρραβικῶς, ζητήσας συντομώτερόν τι καὶ σαφέστερον περὶ τῶν κεφαλαίων περὶ ὧν καὶ ἡ διάλεξις γέγονεν, ἡγουν περὶ τῆς ἡμῶν πίστεως· καὶ συνετέθη ὡς οἷόν τε σαφές καὶ εὐπαράδεκτον τοῖς ἀμνητοῖς (στὸν παρισινὸ κώδικα 1294, φ. 61^ρ· γιὰ τὶς ἐπιγραφές μὲ τὶς ὁποῖες παραδίδεται τὸ κείμενο στὰ ἄλλα αὐτόγραφα χειρόγραφα τοῦ Γενναδίου βλ. ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προοιμακὸ Δοκίμιον Γ'*, σ. 73*-80*).
Incipit. Πιστεύομεν ὅτι ἔστι Θεός, δημιουργός

Χρονολόγησις. Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφήν ποὺ σώζεται στὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Γενναδίου Paris. gr. 1294, φ. 50^ρ, τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ σύντομο ἄλλα καὶ τὸ ἐκτενές κείμενο τῆς ἐκθέσεως (βλ. «Σχολιασμός»), μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ συνάντησις μὲ τὸν Πορθητὴ ἐγένετο στὸ Πατριαρχεῖο («μετὰ τὰς διαλέξεις ἐν τῷ πατριαρχείῳ τὰς δευτέρας») καὶ πῶς ὁ Γεννάδιος ἦταν πατριάρχης («Γενναδίου μοναχοῦ καὶ πατριάρχου τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων»· πβ. καὶ τὴν ἐπιγραφήν τοῦ ἐπίσης αὐτογράφου τοῦ Γενναδίου χφ Paris. gr. 1289, φ. 118^ρ: «Γενναδίου μοναχοῦ καὶ πατριάρχου τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων... μετὰ τὰς διαλέξεις τὰς ἐν τῷ πατριαρχείῳ γεγενημένας» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 3, σ. 434-435· πβ. τ. 1, σ. XVIII). Κατὰ συνέπεια σὲ μία ἀπὸ τὶς πατριαρχίες τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι σὲ ἓνα παρόμοιον περιεχομένου κείμενο τοῦ Γενναδίου τὸ ὁποῖο συντάχθηκε τὸ 1470, ὅταν εἶχε πλέον ἀποσυρθεῖ στὴ μονὴ Τιμίου Προδρόμου στὶς Σέρρες, σὲ ἐποχὴ δηλαδὴ ποὺ δὲν ἦταν πατριάρχης, στὴν ἐπιγραφήν μὲ τὴν ὁποία σώζεται τὸ κείμενο, αὐτόγραφο καὶ αὐτὸ τοῦ συντάκτη του, δὲν αὐτοπροσδιορίζεται μὲ τὸ ἄξιωμα τοῦ πατριάρχου ποὺ κάποτε κατεῖχε, ἀλλὰ σημειώνεται μόνο: «Γενναδίου μοναχοῦ τοῦ Σχολαρίου» καὶ ὁ τόπος ποὺ τὸ συντάχθηκε: «ἐν τῇ μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρόμου» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 3, σ. 458 στ. 11-12). Τὸ γεγονὸς πῶς σὲ κάποια χειρόγραφα, γιὰ παράδειγμα στὸ ἀθωνικὸ Ἰβήρων 882, ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφήν πῶς ἡ ἐκθεσις στὴν ἐκτενὴ καὶ στὴ σύντομη μορφή ἐγένετο «μετὰ τῆς πατριαρχείας παραίτησιν [τοῦ Γενναδίου]» δὲν ἐπηρεάζει τὴ χρονολόγησιν ποὺ προτείνουμε, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ χειρόγραφα μεταγενέστερα καὶ στὴν ἐπιγραφήν τους ὑπάρχει μία ἀκόμη ἀνακρίβεια: παρουσιάζουν τὸν Γεννάδιο μὲ ἓνα τίτλο ποὺ ποτὲ ὁ ἴδιος δὲν χρησιμοποίησε: «Γενναδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ νέας Ῥώμης, τοῦ Σχολαρίου». Εἶναι γνωστὸ πῶς ὁ Γεννάδιος αὐτοαποκαλεῖτο «πατριάρχης τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων»· προφανῶς ὁ μεταγενέστερος γραφέας «ἐκσυγχρόνισε» τὸν τίτλο τοῦ πατριάρχου καὶ πιθανότατα συγχέοντας

τὸ κείμενο αὐτὸ μὲ ἀνάλογη ἐκθεσις τὴν ὁποία παρουσίασε τὸ 1470 στὶς Σέρρες, ὅταν εἶχε πλέον παραιτηθεῖ, τὰ χρονολόγησε ὅλα «μετὰ τὴν τῆς πατριαρχείας παραίτησιν [του]». Ἄν μάλιστα θεωρήσουμε πῶς ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ τοῦ Πορθητῆ σχετίζεται μὲ τὴν πολιτικὴν ποὺ ἀκολούθησε ὁ νέος φορέας τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας προκειμένου νὰ ἐνσωματώσει τοὺς χριστιανούς στὸ νέο πολιτικὸ σχῆμα τῆς Ἀνατολῆς χρησιμοποιώντας ὡς μέσο τὴν ἀνασύστασιν τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου, εἶναι πιθανὸ ἡ σύντομη ἐκθεσις περὶ τῆς πίστεως νὰ ἀνάγεται στοὺς πρώτους μῆνες τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Γενναδίου, ὅπως ἄλλωστε ἀφήνει νὰ ἐννοήσουμε καὶ ὁ Κριτόβουλος (B 2,3). Μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική, ἓνα πιθανὸ διάστημα ποὺ μπορεῖ νὰ ἐγένετο ἡ συνάντησις αὐτὴ στὸ Πατριαρχεῖο εἶναι ἡ ἀνοιχτὴ τοῦ 1454, ὅταν ὁ Πορθητὴς βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολιν γιὰ νὰ ὑπογράψει τὸν Ἀπρίλιο τῆς ἰδίας χρονιᾶς τὴ συνθήκην μὲ τοὺς Βενετούς.

Ἐκδοσις. Στὴν ἐκδοσὴ τῶν *Ἀπάντων* τοῦ Γενναδίου τὸ κείμενο δημοσιεύεται στὸν τ. 3, σ. 453-458 μὲ βάση τὰ τρία πρώτα χειρόγραφα ποὺ ἀναφέρονται πρὸ πάντων στὴν «Παράδοσις», καὶ στὶς σ. XLI-XLII τοῦ ἴδιου τόμου ἀναφέρονται οἱ ὡς τότε ἐκδόσεις. Τὸ ἴδιο κείμενο ἀναπαράγει ὁ ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Μνημεῖα*, τ. 1, σ. 432-436, χρησιμοποιώντας καὶ τὸ χφ ΜΠΤ 303. Πρόσφατη ἀναδημοσίευσιν τοῦ κειμένου τῆς Σύντομης ἐκθέσεως, μὲ κάποιες διορθώσεις καὶ προσθήκες, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 1, σ. 40-45.

Τὸ τουρκικὸ κείμενο ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Βερολίνου δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν DECEI, *Yenadiyos*, σ. 203-210, ὅπου δίνεται καὶ πανομοιότυπο τῶν φύλλων τοῦ χειρογράφου.

Ἡ ἀραβοτουρκικὴ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικούς χαρακτήρες δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1584 στὴν *Turcograecia* τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου, σ. 109-11[9] παράλληλα μὲ τὸ ἑλληνικὸ κείμενο, ἐνταγμένα καὶ τὰ δύο στὴν «Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία» τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ [= PG, τ. 160 στλ. 333-352, ὅπου τὸ ἑλληνικὸ κείμενο ἀκολουθεῖ τὴν ἐκδοσὴν GASS, *Gennadius*, σ. 3-15]. Ὁ HALASI-KUN, *Gennadios*, σ. 20-30 ἐξέδωσε μόνο τὸ κείμενο μὲ τοὺς ἑλληνικούς χαρακτήρες. Ἐκδοσὴ τοῦ ἀραβοτουρκικοῦ κειμένου μὲ ἑλληνικούς χαρακτήρες μαζί μὲ τὴν ἀπόδοσίν του στὰ λατινικὰ ἔδωσε ὁ HAMMER, *Textus*, τ. 1, σ. 461 καὶ τ. 2, σ. 105-106, 164-166, 316-318, 470· τὸν ἀκολούθησε ὁ ILIMINSKY, *Predvaritel'noe*, ὁ ὁποῖος ἔλαβε ὑπόψιν του καὶ τὶς διορθώσεις ποὺ πρότεινε ὁ Hammer.

Στὰ λατινικὰ ἀπέδωσε τὸ κείμενο πρῶτος, τὸ 1583, ὁ CHYTRAEUS, *Oratio*, σ. 187-194 (τὸ ἑλληνικὸ κείμενο στὶς σ. 173-186) καὶ ἀκολούθησε τὴν ἐπόμενη χρονιά ὁ CRUSIUS, *Turcograecia*, σ. 109-11[9] [= PG, τ. 160 στλ. 334-351· HAMMER, *Στὸ ἴδιον*]· μαρτυρεῖται μία ἀπόδοσις τοῦ κειμένου στὰ σλαβικά ποὺ ἐγένετο τὸν 16ο αἰῶνα (PODSKALSKY, *Griechische Theologie*, σ. 82 σημ. 318 [= σ. 124 σημ. 5])· στὰ σὺγγρικὰ μεταφράστηκε τὸ 1936 ἀπὸ τὸν HALASI-KUN, *Gennadios*, σ. 167-174·

στά γερμανικά τὸ 1958 ἀπὸ τὴν SCHAEDEER, Wort, σ. 231-236 καὶ τὸ 1972 στὰ ἀγγλικά ἀπὸ τὸν PAPADAKIS, *Gennadius*, σ. 100-106.

Βιβλιογραφία. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 3, σ. XXIX-XLV (ὅπου καὶ ἀναδημοσιευμένη ἡ μελέτη τοῦ JUGIE, *Écrits*)· DECEI, *Gennadios*, σ. 98-116· PAPADAKIS, *Gennadius*, σ. 88-100· APOSTOLOPOULOS, *Mécanismes*, σ. 192-204· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 102-106· ARGYRIOU, *Littérature grecque*, σ. 262-263· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Καρατζάς*, σ. 9-10· HALASI-KUN, *Gennadios*, σ. 5-41· DECEI, *Yenadiyos*, σ. 203-210· KARIOTOGLOU, *Gennadios*, σ. 159-172· PODSKALSKY, *Griechische Theologie*, σ. 81 ἐπ. [= σ. 123 ἐπ.]· TINNEFELD, *Gennadios*, σ. 489-490 καὶ 531· ΑΡΓΥΡΙΟΥ, *Διαλέξεις*, σ. 35-37· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Δοκίμιο Γ'*, σ. 53 ἐπ.· ZACHARIADOU, *Ottoman documents*, σ. 30-31 (γιὰ τὸν Mahmud celebi).

Σχολιασμός. Μετὰ τὶς συζητήσεις πού εἶχε ὁ Γεννάδιος μὲ τὸν Μεχμέτ Β' στὸ Πατριαρχεῖο περὶ τοῦ δόγματος τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, τοῦ ζητήθηκε νὰ ἐκθέσει γραπτῶς ὅσα εἶχε παρουσιάσει κατὰ τὶς συναντήσεις ἐκεῖνες. Ὁ Γεννάδιος συνέταξε ἓνα ἐκτενὲς κείμενο πού τὸ ὀνόμασε «Περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ τῆς σωτηρίας»· μολονότι ὁμως τὸ κείμενο μεταφράστηκε «ἀρραβικῶς... καὶ ἐδόθη», τοῦ ζητήθηκε νὰ συντάξει μία συντομότερη ἔκθεση («ζητήσας συντομώτερόν τι καὶ σαφέστερον περὶ τῶν κεφαλαίων περὶ ὧν καὶ ἡ διάλεξις γέγονεν, ἥγουν περὶ τῆς ἡμῶν πίστεως»· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 3, σ. 453 στ. 1-3· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 1, σ. 45). Τὸ δεῦτερο αὐτὸ κείμενο μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε πὼς ἀποτέλεσε, τελικά, τὴν ἐπίσημη ἔκθεση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως ὅπως διατυπώθηκε, καταγράφηκε, μεταφράστηκε καὶ παραδόθηκε στὸ φορέα τῆς νέας πολιτικῆς ἐξουσίας. Τὸ κείμενο δὲν ἀποτελεῖ βέβαια «πράξη» τοῦ Πατριαρχείου *stricto sensu*, ἀλλὰ ἡ σημασία του, γιὰ τὴν ἐποχὴ πού συντάσσεται καὶ γιὰ τὸν ἀποδέκτη στὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται, ἐπιβάλλει νὰ καταγραφεῖ ἐδῶ.

Ἡ πολιτικὴ σημασία τοῦ ἀπολογητικοῦ αὐτοῦ κειμένου ἔγκειται στὴν παρουσίαση πρὸς τὸν Πορθητὴ καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν τῆς ἁποψῆς ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι μονοθεϊστικὴ καὶ κατὰ συνέπεια οἱ χριστιανοὶ δικαιοῦνται τῆς προνομιακῆς μεταχείρισης πού ἡ μουσουλμανικὴ θρησκεία ἐπιφυλάσσει στοὺς πιστοὺς τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση βεβαίως πὼς ἔχουν παραδοθεῖ καὶ ὄχι κατακτηθεῖ μὲ τὴ δύναμη τῶν ὅπλων. Ἡ θέση πού ἔχει ἐκφραστεῖ, ὅτι τὸ κείμενο αὐτὸ καθὼς καὶ ἡ ἐκτενέστερη μορφή προκλήθηκαν ἀπλῶς καὶ μόνο ἀπὸ τὸ ἐγκυκλοπαιδικὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Πορθητῆ γιὰ τὶς θρησκείες, δὲν λαμβάνει ὑπόψη οὔτε τὴν πολιτικὴ διάσταση οὔτε τὸ συμβολισμό πού προφανῶς ὑποκρύπτεται στὴν πράξη αὐτή. Στὴν ἴδια ἄλλωστε πολιτικὴ λογικὴ πιστεύουμε πὼς πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ καὶ τὸ «ἐνδιαφέρον» κάποιων ἀξιωματῶν πού διέμεναν στὶς Σέρρες καὶ ἔστειλαν στρατιῶτες τὸ 1470 γιὰ νὰ μεταφέρουν ἀπὸ τὴ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σεργῶν τὸν πρὸ πολλοῦ παραιτηθέντα

πατριάρχη Γεννάδιο προκειμένου νὰ τοὺς ἀναπτύξει ἀναλόγου περιεχομένου θέμα (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Φέρονες*, σ. 121-127).

π. 5*

[1454, 7 Αὐγούστου]

Γράμμα πρὸς τοὺς «δυναμένους ἡμᾶς ἀπαλλάττειν» ἀπὸ τὰ πατριαρχικά καθήκοντα.

Ὁ πατριάρχης, βεβαρυμένος ἀπὸ τὰ πολλαπλὰ προβλήματα πού ἀντιμετώπιζε, γράφει σὲ πρόσωπα τῶν ὁποίων ἡ ἐπιρροή πρὸς τὸν σουλτάνο ἦταν τότε, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ καθήκοντά του. Τοὺς παραινεῖ ὅτι πρέπει αὐτοὶ νὰ φροντίσουν γιὰ τὴ διάδοχη κατάσταση, διότι ἡ ἀποχώρησή του δὲν θὰ ἀργήσει νὰ ἔλθει.

Μνεία. «Τοῖς δυναμένοις ἡμᾶς ἀπαλλάττειν τοῦ φορτίου τοῦδε μετὰ Θεοῦ γράψαντες ἐδηλώσαμεν»: Γεννάδιος, Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας, 7 Ὀκτωβρίου 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 233 στ. 22-23· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 50 στ. 97-98.

Χρονολόγηση. Τὸ λανθάνον γράμμα τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ τὴν 7η Αὐγούστου 1454, δεδομένου ὅτι τὸ ἐγκύκλιο γράμμα του στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ἡ σχετικὴ μνεία χρονολογεῖται στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1454 (π. 8 «Χρονολόγηση») καὶ ἐκεῖ ὁ Γεννάδιος δηλώνει ὅτι συμπληρῶνται δύο μῆνες ἀπὸ τότε πού ἐξέφρασε «τοῖς δυναμένοις» τὴν πρόθεσή του νὰ παραιτηθεῖ: «Δύο μῆνες παρῳχέκεσαν ἤδη καὶ προθεσμίαν σφίσιν δεδώκαμεν τὴν παροῦσαν ἡμέραν» (στ. 100-101).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 72 σημ. 355· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 63-77 (γιὰ τὸν κύκλο τῶν ἰσχυρῶν χριστιανῶν)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ὡραιοποιώντας*, σ. 34-35· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 200-202.

Σχολιασμός. Δὲν γνωρίζουμε ποιοὺς ἀκριβῶς ἐννοεῖ ὁ Γεννάδιος ὅταν ἀναφέρει ὅτι ἔγραψε «τοῖς δυναμένοις» νὰ τὸν ἀπαλλάξουν τῶν πατριαρχικῶν καθηκόντων. Πρέπει νὰ ἦταν χριστιανοὶ μὲ ἰσχυρὲς διασυνδέσεις μὲ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ στὸ ἴδιο κείμενο δηλώνει ὅτι ἀποφάσισε ὕστερα ἀπὸ δική τους παρότρυνση νὰ μεταθέσει τὸ χρόνο τῆς ἀποχώρησής του, ὥστε «πράττειν σὺν πλείονι τῇ περὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἀσφαλείᾳ» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, ὁ.π., σ. 233 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 103-104). Δύο ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν πιθανότατα ὁ Θωμᾶς Καταβοληνὸς καὶ ὁ Δημήτριος Ἀπόκανκος Κυρίτζης, οἱ ὁποῖοι

κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ ὑποστήριζαν ὅτι «τῇ σφῶν αὐτῶν σπουδῇ καὶ συνεργίᾳ ὥς ἐστὶ νῦν συνέστη ἡ ἐκκλησία· καὶ νῦν ἐν τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς ἀμελείᾳ χρησαμένων αὐτῶν, αὐθις ἀπορρεῦσει καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἤξει» (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 103 στ. 444-447). Ἡ ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 63-77, σημειώνει ἕναν εὐρύτερο κατάλογο προσώπων πού με τις διασυνδέσεις τους με τὴν Πύλη καὶ με ὑψηλοὺς ὀθωμανοὺς ἀξιωματούχους ἐπηρέαζαν τις τύχες τοῦ Πατριαρχείου. Ὡστόσο, καὶ παρὰ τὴ σημασία του, τὸ γράμμα αὐτὸ πιστεύουμε πὼς λόγω τοῦ προσωπικοῦ του χαρακτηριστὰ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πατριαρχικὸ πιπτάκι, ἀλλὰ τμῆμα τῆς ἰδιωτικῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Γενναδίου.

π. 6*

1454, post 7 Αὐγούστου

Ἐγκύκλιο γράμμα «ἐπὶ τῇ ἀλώσει» πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας ἥ, πιθανότατα, **ἀπολογητικὸ κείμενο** πού ἀπευθύνεται σὲ λίγους ἀποδέκτες.

Πολλοὶ ἀποροῦν γιατί τόσο καιρὸ δὲν ἔχει ἐκφράσει ὁ Γεννάδιος γραπτῶς τὴν ἀποψή του γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς καλλίστης τῶν πόλεων καὶ μοναδικῆς πατρίδας τοῦ ἑλληνικοῦ γένους. Τὴν ἀποψή του τὴν εἶχε διατυπώσει προφορικῶς σὲ φίλους, τώρα ὅμως κρίνει ὅτι οἱ συνθήκες εἶναι κατάλληλες γιὰ νὰ ἀπολογηθεῖ γιὰ τὴν ὥς τώρα σιωπὴ του. Εὐχαριστεῖ τὸν Ἰησοῦ πού τὸν ἀξίωσε νὰ ἐπανεέλθῃ στὴν ταπείνωση στὴν ὁποία εἶχε ἐπιλέξει νὰ ζεῖ, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ θεία βούληση βιαίως τὸν ἀπέσπασε. Πὰ τὸν λόγο αὐτὸ δέχτηκε με εὐχαρίστηση τὴν ὑποδούλωση τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἐλπίζοντας ὅτι ἡ τιμωρία θὰ δράσῃ θεραπευτικά. Ἐκεῖνοι πού ἔβλεπαν τὴ δύναμη τῶν ἐχθρῶν νὰ αὐξάνεται καὶ τὴν Πόλη νὰ φθίνει ἦταν βέβαιοι πὼς ἡ πατρίδα δὲν θὰ ἀντέξει πολὺ· καὶ συμβούλευαν ὅτι ἂν οἱ χριστιανοὶ δὲν τηροῦσαν τοὺς νόμους τοῦ Θεοῦ, θὰ ὑφίσταντο τὴ θεία δίκη. Οὔτε ὅμως οἱ προβλέψεις οὔτε οἱ συμβουλές τους δὲν ἔφεραν ἀποτέλεσμα καὶ ἔτσι τὰ δεινὰ πού ὑπέστη ἡ Πόλη προήλθαν ἀπὸ τὴν οὐράνια δίκη. Ἐναν ὁλόκληρο χρόνο τοὺς ἔδωσε ὁ Θεὸς γιὰ νὰ μετανοήσουν, ἀλλὰ καθὼς αὐτοὶ παρέμειναν ἀμετανόητοι, ἡ ἐγκατάλειψη ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐπῆλθε, καὶ ἀπόδειξη εἶναι ὁ τρόπος πού ἐκπορθήθηκε ἡ Πόλη. Ὅπως καταστράφηκε ἡ Ἱερουσαλὴμ γιὰ τις ἁμαρτίες τῶν Ἰουδαίων, ἔτσι τώρα οἱ χριστιανοὶ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ προκάλεσαν τὴν ὀργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκεῖνος ἐπέλεξε νὰ τοὺς τιμωρήσῃ με τὸν ἴδιο τρόπο. Ἡ Κωνσταντινούπολη, πού ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ πρότυπο τῆς εὐσέβειας καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀκολούθησε τὴν τύχῃ τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Ὅμως ὅσο πιὸ πολλὰ εἶναι οἱ θλίψεις, τόσο πιὸ κοντὰ εἶναι ὁ καιρὸς τῆς συντέλειᾱς καὶ τῆς ἀνταμοιβῆς γιὰ τοὺς

μετανοοῦντες. Οἱ σύγχρονοι ὁμολογητὲς ὑπομένουν με καρτερία τις πικρίες γιὰ χάρη τοῦ Κυρίου, καὶ ἀπὸ τις συμφορὲς καὶ τὴν κοινὴ τιμωρία κανένας δὲν θὰ ἐξαίρεθεῖ, οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Γεννάδιος. Πρὶν ἀκόμα πέσουν τὰ τείχη τῆς Πόλεως οἱ Ἕλληνες εἶχαν χάσει καὶ τις ἀρετὲς τους καὶ τὴν ἀγρυπνὴ φροντίδα τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ εἶχαν οἱ ἴδιοι σκυλεύσει τὰ κειμήλια, ἐνῶ κάποιοι εἶχαν στραφεῖ στὴν ἑλληνικὴ πολυθεΐα. Ταπεινώθηκαν στοὺς ἐχθροὺς ἐπειδὴ ἀρνήθηκαν νὰ ταπεινωθοῦν στὸν Θεὸ καὶ ἡ ὑποδούλωση αὐτὴ ἀκολούθησε τὴν αἰσχίστη ὑποδούλωση στὰ πάθη. Ἡ ταπείνωση στοὺς ἐχθροὺς ἄς θεωρηθεῖ εὐκαιρία γιὰ μεταμέλεια. Ὑποδουλωμένος καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γεννάδιος κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ, δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ φύγει οὔτε νὰ πεθάνει ἀλλὰ ὑφίσταται με καρτερία τὰ δεινὰ. Οἱ φίλοι του τὸν ὑπέδειξαν στὸν σουλτάνο ὥς τὸν κατάλληλο νὰ ἀναλάβῃ τὴν πνευματικὴ ἐπιστοασία τῶν χριστιανῶν. Παρὰ τὴ θέλησή του, ὁδηγήθηκε ἀπὸ τὸν σουλτάνο στὴν Πόλη, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀνέθεσε τὴ φροντίδα μιᾶς ἔρημης μονῆς· ἐξαγόρασε δούλους μοναχοὺς γιὰ τὴν ἐπ'ἀνδρῶσή της, οἱ ὁποῖοι μετὰ τοῦ φέρθηκαν χυδαῖα· ἀνέκτισε κατεστραμμένες ἐκκλησίες στὴν Πόλη. Σύνοδος εὐρείας σύνθεσης τὸν χειροτόνησε διαδοχικὰ διάκονο, πρεσβύτερο καὶ ἐπίσκοπο, μετὰ τὸν ἐξέλεξε πατριάρχη. Δὲν θὰ μιλήσῃ γιὰ τις ἀνωμαλίες καὶ τοὺς κινδύνους, τις πιέσεις καὶ τὴν ἀδιαφορία τῶν «φίλων» οὔτε ὅτι ἀπένειμε ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα χωρὶς νὰ δεχτεῖ χρήματα. Ἡ πικρία ὅμως ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα κάποιων, ἡ ἔλλειψη γαλήνης καὶ ἡ μοναξιά τὸν πνίγουν, ἐνῶ ἐκεῖνοι τοὺς ὁποῖους προσπαθεῖ νὰ συνεισφέρει τὸν ἀπειλοῦν πὼς θὰ ἀλλαξοπιστήσουν. Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐπιφύλαξε στὸν Γεννάδιο αὐτὲς τις δοκιμασίες διότι, ὅταν ἔφυγε μακριὰ ἀπὸ τὸ παλάτι καὶ ἀπὸ τὰ ἐγκόσμια, παρέμεινε στὴν Πόλη καὶ δεχόταν στὴν ἀπομόνωση φίλους καὶ πιστοὺς. Ἀναμίχθηκε στὶς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις ἀντὶ νὰ μείνῃ σιωπηλός, με τὴν ἐλπίδα πὼς θὰ μπορούσε νὰ ὠφελήσῃ τὴν πατρίδα. Π' αὐτὸ δὲν ἀναζήτησε ἄλλοῦ καταφύγιο. Μολονότι ἐπιθυμοῦσε νὰ φύγῃ μακριὰ, ὁ βασιλεὺς με τοὺς συμβούλους του ὀργισμένος τὸν ἀνάγκασε διὰ τῆς βίας νὰ μείνῃ. Π' αὐτὲς τις αἰτίες ὁ Θεὸς τοῦ ἐπιφύλαξε νὰ ἀναλάβῃ τὰ βάρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα τώρα θέλει τόσο νὰ ἀπαλλαγῇ. Ἄν καὶ πολλοὶ θεωροῦν πὼς ἦταν θαῦμα ἀπίστευτο ἡ ἀνασύστασις τῆς Ἐκκλησίας ὄχι μόνο στὴν Κωνσταντινούπολη ἀλλὰ παντοῦ, δὲν ἦταν παρὰ ἡ εὐεργεσία τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία θὰ ἀποσύρει ἂν οἱ ἄνθρωποι δείξουν ἀχαριστία. Καὶ ἐνῶ ὥς τώρα τίποτε δὲν τὸν πίκραινε τόσο ὅσο τὸ βάρος τῶν ἁμαρτιῶν του, τώρα ἡ κακία τῶν ἀνθρώπων πού συνομωτοῦν ἐναντίον του τὸν ὁδήγησε στὴν ἀπόφαση νὰ ἐπιστρέψῃ στὸ μοναχικὸ βίο. Καὶ παραμένει αἰνίγμα γιατί τὴν ἐλευθερία του, τὴν ὁποία τοῦ ἐξασφάλισαν με δική τους πρωτοβουλία ἐκεῖνοι πού ὑπῆρξαν ὑπαίτιοι τοῦ δικοῦ του δράματος, τώρα τοῦ τὴν ἀφαίρεσε ὁ σουλτάνος ὁλοκληρωτικὰ, ὁ ὁποῖος τοῦ ἀπαγορεύει, πειθόμενος ἀπὸ τις κραυγὰς τῶν χριστιανῶν, νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ νὰ ἰδιωτεύει. Πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού ἀμφισβητοῦν τις προθέσεις

του και άλλοι τὸν συμβουλεύουν νὰ παραιτηθεῖ, καθὼς ἡ ἐλευθερία του εἶναι εἰκονική. Ὁ Θεὸς ἀσφαλῶς δὲν ἀντιτίθεται στὴν ἐπιθυμία του νὰ μονάσει, καὶ ἡ παραμονή του στὸ Πατριαρχεῖο τοῦ εἶναι βάρος, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ βοηθήσει τοὺς ὁμοφύλους του. Τὸ θάνατο δὲν τὸν φοβᾶται καὶ θὰ θρηνεῖ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὸν τάφο γιὰ τὰ μεγάλα δεινὰ τοῦ γένους ποὺ μόνον ὁ Θεὸς μπορεῖ πλεόν νὰ γιαιτρέψει. Ἄς μὴ λυπηθοῦν γιὰ ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ συμβεῖ· νὰ εἶναι βέβαιοι πὼς ὅσα ἀφηγήθηκε ἦταν ἡ ἀλήθεια, καὶ καθέννας ἅς πράξει ὅ,τι μπορεῖ γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν Ἐκκλησία. Ἡ ἀλήθεια γιὰ ὅσα τοῦ προσάπτουν οἱ κατήγοροί του θὰ ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Δὲν σώζεται κανένα ἀπὸ τὰ γράμματα ποὺ ἀσφαλῶς στάλθηκαν· τὸ κείμενο ὅμως παραδίδεται ἀντιγραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Γεννάδιο στὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο Paris. gr. 1289, φ. 81^r-93^r· τὸ ἴδιο κείμενο παρέδιδε καὶ τὸ χειρόγραφο Taurinensis gr. CLXXIX.b.II.33, φ. 74^r-81^r, τὸ ὁποῖο καταστράφηκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιά στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Τουρίνου τὸ 1904.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Γεννάδιος τοῖς ἀπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κατὰ λόγον καὶ νόμον ζῆν.

Incipit. Πολλοὶ ἐπιστεῖλαντές μοι θανμάζειν τε

Χ ρ ο ν ο λ ὄ γ η σ η . Οἱ ἐκδότες τῶν Ἀπάντων τοῦ Γενναδίου χρονολόγησαν τὸ κείμενο στὸ φθινόπωρο τοῦ 1454 (τ. 4, σ. 513 «Corrections»). Θὰ πρέπει ὅμως νὰ χρονολογηθεῖ λίγο νωρίτερα, περὶ τὸν Αὐγούστο, γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο. Ὁ ἴδιος ὁ Γεννάδιος στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1454 προσδιορίζει (π. 8· βλ. καὶ τὴ «Χρονολόγησι» τῆς π. 7) ὅτι παρήλθαν ἤδη δύο μῆνες ἀπὸ τότε ποὺ ἐξέφρασε «τοῖς δυναμένοις» τὴν πρόθεσή του νὰ παραιτηθεῖ· ἀφοῦ στὸ ἀπολογητικὸ του κείμενο δηλώνει ὅτι τώρα μόλις λύνει τὴ σιωπή του προκειμένου νὰ ἐκφράσει τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴν ἀποτυχία τῶν προσπαθειῶν του, πρέπει τὸ κείμενο αὐτὸ νὰ γράφτηκε ἀμέσως μετὰ τὶς 7 Αὐγούστου ποὺ ἀπευθύνθηκε, μὲ γράμμα προφανῶς καὶ ὄχι δημόσια, «τοῖς δυναμένοις» νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὰ καθήκοντά του.

Ἔ κ δ ο σ η . ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἀπαντα, τ. 4, σ. 211-231 ἀπὸ τὸ παρισινὸ χειρόγραφο. Τμήματα τοῦ κειμένου ἔδωσαν σὲ ἰταλική μετάφραση ὁ PERTUSI, *La caduta*, σ. 243-253 καὶ σὲ ἰσπανική ὁ BÁDENAS, *Constantinopla*, σ. 567-572, ἐνῶ μετάφραση τοῦ κειμένου στὰ γαλλικὰ ἐτοιμάζει ἡ M.-H. Congourdeau (BLANCHET, *Scholarios*, σ. 496).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ἀγαλλιανός, σ. 63 σημ. 315· PERTUSI, *La caduta*, σ. 422-434· TURNER, *Pastoral Letter*, σ. 25-38· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 112-117, 128-135 καὶ passim.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὁ ς . Τὸ κείμενο αὐτό, σημαντικὸ καὶ γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ δίνει

καὶ ὡς ψυχογράφημα τοῦ Γενναδίου, οἱ ἐκδότες τῶν Ἀπάντων τὸ παρουσιάζουν σὰν ποιμαντική ἐπιστολή (*lettre pastorale*), ὑπάρχουν ὅμως πολλές ἀμφιβολίες ἂν θὰ πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ ἐπίσημο πατριαρχικὸ κείμενο καὶ νὰ ἐνταχθεῖ στὶς πράξεις τοῦ Πατριαρχείου. Κάποια ἐξωτερικὰ στοιχεῖα ὁδηγοῦν στὴν ιδέα ὅτι εἶναι ἐγκύκλιος ἐπιστολή, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ προσφώνηση «τοῖς ἀπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ». Ὡστόσο, ἡ μεγάλη ἔκταση τοῦ κειμένου καθὼς καὶ ἡ λόγια καὶ δυσνόητη γλώσσα ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ συντάκτης πείθουν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἦταν κείμενο γραμμένο γιὰ τοὺς πολλοὺς ἀλλὰ ὅτι πρόκειται γιὰ κείμενο μὲ χαρακτήρα ἀπολογητικὸ ποὺ ἀπευθυνόταν, ὅπως φαίνεται, σὲ ἓναν περιορισμένο ἀριθμὸ πεπαιδευμένων προσώπων. Τὴν ἀποψη αὐτὴ τὴ στηρίζουν δύο ἀκόμα στοιχεῖα· ἡ κλητικὴ προσφώνηση τὴν ὁποία χρησιμοποιοῖ ὁ Γεννάδιος στὴ ροή τοῦ κειμένου: «ὦ φίλων οἱ περιλειπόμενοι, ὅπουδὴποτε γῆς εἴητε» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἀπαντα, τ. 4, σ. 223 στ. 19-20), καὶ τὸ δεύτερο τμῆμα τῆς ἀρχικῆς προσφώνησης ποὺ χρησιμοποίησε εἰσάγοντας τὸ κείμενο «τοῖς ἀπανταχοῦ ἀγαπητοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κατὰ λόγον καὶ νόμον ζῆν», στοιχεῖο ποὺ δηλώνει πὼς ἀπευθυνόταν σὲ ἐκείνους, τοὺς λίγους, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ζοῦν κατὰ τὸν λόγο καὶ τὸν νόμο τοῦ Χριστοῦ καὶ ὄχι στὸ σύνολο τῶν χριστιανῶν, τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ὁποίων ἀπὸ τὰ δόγματα τοῦ Θεοῦ διεκτραγωδεῖ σὲ ὁλόκληρο τὸ κείμενο. Κρίναμε πάντως πὼς ἔπρεπε νὰ παραθέσουμε ἐδῶ τὸ κείμενο αὐτὸ τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ νὰ τὸ καταχωρίσουμε μὲ *, *siglum* ποὺ δηλώνει πὼς δὲν πρόκειται γιὰ πράξη ἐπίσημη, ὅπως εἶχε θεωρηθεῖ, ἀλλὰ γιὰ ἰδιωτικὸ κείμενο.

π. 7

1454 [post 7 Αὐγούστου – ante 7 Ὀκτωβρίου]

Ἐγκύκλιο «ἕτερον» **γ ρ ᾶ μ μ α** πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ πατριάρχης περιγράφοντας «δι’ ὀλίγων» στοὺς χριστιανούς ὅσα ὁδήγησαν στὴν ἄλωση, τοὺς προτρέπει νὰ διορθώσουν τὴν παράλογη καὶ παράνομη διαγωγή τους.

Μ ν ε ί α . «καὶ ἡμεῖς ἐν ἐτέρω γράμματι πρότερον ἀποσταλέντι πανταχοῦ πρὸς διδασκαλίαν μὲν τῶν τῷ ἡμετέρῳ γένει πρότερον καὶ νῦν τελευταῖον τῇ μητροπόλει συμβεβηκότων, μᾶλλον δὲ ἐξ ἀνάγκης ὀφειλόντων τοιούτοις οὖσιν ἡμῖν ἐπακολουθήσαι, διόρθωσιν δὲ τῆς ἀπαιδεύτου καὶ παρὰ τε νόμον καὶ λόγον τῶν πλείστων ἀναστροφῆς λόγον ἐποιήσαμεθα»: Γεννάδιος, Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας, 7 Ὀκτωβρίου 1454, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, Ἀπαντα, τ. 4, σ. 231 στ. 21-24· Ἐπίσημα, ἀρ. 2, σ. 48 στ. 14-17.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ότι το γράμμα στο οποίο υπάρχει ή σχετική μεία χρονολογείται στις 7 Ὀκτωβρίου 1454 (**π. 8** «Χρονολόγηση»), το ἐγκύκλιο αυτό συνοπτικό γράμμα πρέπει να «ἀπεστάλη πανταχοῦ» πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή. Ἴσως μάλιστα τὸ ὄριο αὐτὸ μπορεῖ νὰ μετατεθεῖ περὶ τὸν Αὐγουστο τοῦ ἴδιου χρόνου, καὶ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ ἀπολογητικὸ κείμενο (**6***) στοῦ ὁποῖο ἐκφράζει τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴν ἀποτυχία τῶν προσπαθειῶν του καὶ δηλώνει ὅτι τότε μόλις λύνει τὴ σιωπή του· κατὰ συνέπεια, τὸ λανθάνον αὐτὸ ἐγκύκλιο γράμμα θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν 7η Ὀκτωβρίου καὶ μετὰ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ἀπολογητικοῦ κειμένου (**π. 6***).

Σχολιασμός. Τὸ θέμα ποὺ τίθεται εἶναι ἂν τὸ γράμμα αὐτό, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὁποῖου πληροφορούμαστε ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη ἐγκύκλιο τοῦ Γενναδίου (**π. 8**), ταυτίζεται μὲ τὸ ἐκτενὲς κείμενο ποὺ τὸ χαρακτηρίζουμε ἀπολογητικὸ (**π. 6***) ἢ ἂν πρόκειται γιὰ ἓνα ἄλλο τὸ ὁποῖο λανθάνει. Θεωροῦμε τὴ δεύτερη ὑπόθεση περισσότερο πιθανή γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους. Στὸ ἀπολογητικὸ κείμενο γίνεται ἐκτενὲς περιγραφή τῶν γεγονότων ποὺ ὁδήγησαν στὴν Ἄλωση, ἐνῶ ὁ Γεννάδιος ἀναφερόμενος στοῦ γράμμα ποὺ λανθάνει σημειώνει: «ἐκεῖ τοῖνυν περὶ πάντων δι' ὁλίγων μὲν, ἱκανῶς μέντοι γε ὡς οἶόν τε ἐδηλώσαμεν» (ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 4, σ. 231 στ. 26-27· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 48 στ. 19-21). Ἐξάλλου, τὸ ἀπολογητικὸ κείμενο εἶναι δυσνόητο καὶ φαίνεται ἀπίθανο νὰ ἀποτελοῦσε ἐγκύκλια ἐπιστολή ἢ ὁποία ἀπεστάλη «πανταχοῦ πρὸς διδασκαλίαν», ἀφοῦ τὸ κείμενό της ἦταν δύσκολο νὰ γίνει κατανοητό, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε (**π. 6*** «Σχολιασμός»), ἀπὸ ἓνα εὐρύτατο κύκλο ἀνθρώπων.

π. 8

1454, 7 Ὀκτωβρίου

Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας «ἐπὶ τῇ παραιτήσσει».

Ὁ πατριάρχης διαπιστώνει πὺς τὰ δεινὰ τῆς Ἀλώσεως δὲν σωφρόνισαν τοὺς χριστιανούς καὶ οἱ προσωπικοὶ κόποι ποὺ ὁ ἴδιος κατέβαλε ἀπὸ τότε ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἡγεσία τοῦ Πατριαρχείου δὲν καρποφόρησαν. Ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴ μάταιη προσπάθεια, προτιμᾷ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ φορτίο ποὺ τοῦ ἀνατέθηκε καὶ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς του. Τὴν ἀπόφασή του ἀνέβαλε ὡς τώρα νὰ τὴν πραγματοποιήσει γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ, ὅμως τώρα δηλώνει πὺς εἶναι ἀποφασισμένος νὰ ἀποσυρθεῖ ὀριστικὰ ἀπὸ τὰ καθήκοντά του ὡς τὴν ἑορτὴ τῶν Φώτων [τοῦ 1455], ὁπότε καὶ συμπληρώνεται ἓνας χρόνος ἀπὸ τὴν ἀνάληψή τῶν καθηκόντων του.

Παράδοση. Δὲν σώζεται κανένα ἀπὸ τὰ πολλὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα τοῦ ἐγκυκλίου γράμματος ποὺ ἀσφαλῶς στάλθηκαν πρὸς τὶς ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες· σώζεται ὅμως ἀντίγραφο τοῦ κειμένου σὲ χειρόγραφο τοῦ 16ου αἰ., τὸ Ἰβήρων 388 (παλ. ἀρ. 248), φ. 973^r-974^r.

Προσφώνηση. *† Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Γεννάδιος ἐλέω Θεοῦ πατριάρχης ἐν Κωνσταντίνου πόλει τῶν ἀπανταχοῦ τῶν Χριστοῦ πενήτων πᾶσι τοῖς τῷ παρόντι ἐντευξομένοις εὐλογίαν ἐκ τῆς τῶν εὐλογιῶν τοῦ Θεοῦ πηγῆς καὶ εἶδῃσιν τῶν ἡμετέρων, ὥστε δι' εὐχῆς καὶ σπουδῆς πάντων τὰ τῆς ἐκκλησίας, Χριστοῦ αὐτοῦ κατανεύοντος, οἴκτῳ ἡμετέρῳ προνοηθῇναι.*

Incipit. *Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου*

Χρονολόγηση. Οἱ ἐκδότες τῶν *Ἀπάντων* τοῦ Γενναδίου χρονολόγησαν ὀρθὰ τὸ ἐγκύκλιο γράμμα στὴν 7η Ὀκτωβρίου τοῦ 1454 (τ. 4, σ. 513 «Corrections»), καθὼς ἡ διατύπωση «ἀρχὴ μὲν δὴ σήμερον τοῦ δεκάτου μηνὸς» (ὁ.π., σ. 233 στ. 29-30· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 51 στ. 105) δηλώνει τὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἑναρξὴ τῆς πατριαρχίας του. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ διατύπωση «ἢ τὴν ἀρχιερωσύνην δοῦσα τὸν πέρυσι χρόνον ἡμέρα τοῦ φωτισμοῦ», ὀφείλεται στὸ ὅτι τὴν 1η Σεπτεμβρίου εἶχε ἀρχίσει τὸ νέο ἐκκλησιαστικὸ ἔτος, ἐπομένως ὁ Ἰανουάριος τοῦ 1454 ἀνῆκε στὸν προηγούμενο χρόνο.

Ἐκδοση. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 4, σ. 231-233: ἀπὸ τὸν κώδικα Ἰβήρων 248· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 2, σ. 48-51.

Βιβλιογραφία. TURNER, *Carrier*, σ. 453· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 114-117, 158-159, 194, 196, 201-202.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος δὲν τήρησε τελικὰ τὴν προθεσμία ποὺ μὲ ἔμφαση ἐξαγγέλλει ἐδῶ, ὅτι δηλαδὴ ἡ 6η Ἰανουαρίου τοῦ 1455 θὰ τὸν βρεῖ νὰ ἰδιωτεύει (στ. 31-32 καὶ στ. 107-108 στὶς ἀντίστοιχες ἐκδόσεις). Γνωρίζουμε ὅτι θὰ παραμείνει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὡς τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1456. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ ἐγκύκλιο αὐτὸ γράμμα τοῦ ὁ Γεννάδιος δὲν θεωρεῖ τὸν Πορθητὴ «προστάτη» τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως λανθασμένα ὑπέθεσε ὁ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία*, τ. 2, σ. 173 καὶ τὸν ἀκολούθησε ὁ TURNER, *Carrier*, σ. 445.

π. 9

1455, 6 Φεβρουαρίου

«Πιττάκιον» μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος δίνει λύσεις σὲ κανονικὰ καὶ λειτουργικὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα εἶχαν προκαλέσει σφοδρὲς διαμάχες στὴ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα.

Τὰ ζητήματα ἀφοροῦσαν σοβαροὺς προβληματισμοὺς τῶν μοναχῶν σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθότητα ἢ μὴ ὀρισμένων «παραβάσεων» τοῦ γράμματος τῶν ἱερῶν κανόνων. Ὁ πατριάρχης ἀπαντᾷ πῶς ἡ παραίτηση ἑνὸς ἀρχιερέως δὲν τελειοῦται ἂν δὲν γίνῃ ἀποδεκτή, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἐπίσκοπο Σιναίου, πού εἶναι χειροτονημένος ἀπὸ τὸν νόμιμο πατριάρχη τοῦ τόπου καὶ διατηρεῖ τὴν προστασία τῆς μονῆς μὲ ἐντολὴ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Δίνει διευκρινίσεις ὑπὸ ποιῆς προϋποθέσεις ἕνας ἀρχιερέας μπορεῖ νὰ τελῇ λειτουργία χωρὶς τὴν παρουσία διακόνου. Ἡ παρουσία τοῦ ἐπισκόπου Πόστνας καὶ τὰ χρήματα ποὺ προσφέρει πρὸς τὴ μονὴ δὲν πρέπει νὰ σκανδαλίζουσιν, διότι εἶναι Σέρβος καὶ ὀρθόδοξος καὶ μάλιστα ἔχει φέρει στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τὸν αὐθέντη Χερτζέκα καὶ ἄλλους Κουδουγέρους· μποροῦν λοιπὸν ὅταν τοὺς ἐπισκέπτεται νὰ τὸν μνημονεύουν καὶ νὰ εὐχονται ὑπὲρ υἱείας τοῦ Χερτζέκα. Ἐπιτρέπεται νὰ προσφέρουν ἀντίδωρο καὶ τὸν ἄρτο τῆς «παναγίας» σὲ Ἀρμενίους καὶ Λατίνους, διότι εἶναι χριστιανοί, ἔστω καὶ ἂν εἶναι «ἐτερόδοξοι»· δὲν ἐπιτρέπεται μόνο νὰ τοὺς δώσουν θεία κοινωνία, ἐκτὸς ἂν οἱ ἴδιοι ἀρνηθοῦν τὸ δικό τους δόγμα καὶ τὴν ζητήσουν· ὅμως οἱ μοναχοὶ τοῦ Σινᾶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δέχονται ἁγιασμὸ ἀπὸ αὐτοὺς. Ἄν ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων δίνει χρήματα γιὰ νὰ ἐκλεγῇ, δὲν πρέπει νὰ σκανδαλίζονται διότι ἔτσι συνηθίζεται στὰ μέρη του καὶ διότι οἱ χρηματιζόμενοι εἶναι ἀλλόθρησκοι· οἱ χριστιανοὶ ὅμως ὅταν χρηματίζονται διαπράττουν μέγα ἁμάρτημα. Πρέπει νὰ δείχνουμε ἐπιείκεια γιὰ κάποια παραπτώματα, δεδομένου ὅτι ὅλοι τελικὰ θὰ ὑποστοῦμε τὴν κρίση τοῦ Θεοῦ. Ὁ πατριάρχης στὴ συνέχεια ἐξηγεῖ πόσο οὐσιαστικὴ καὶ σύμφωνη πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδοξίας εἶναι ἡ κατ' οἰκονομίαν ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τῶρα, πού οἱ συνθῆκες μοιάζουν μὲ τὴν πρὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐποχὴ, ἀφοῦ οὔτε «βασιλείαν ἔχομεν νῦν, οὔτε ἐκκλησίαν ἐλευθέραν, οὔτε παρρησίαν». Τότε ἡ ἐκκλησία ζοῦσε μὲ ἀπλότητα καὶ ὄχι μὲ τὴ λεπτολογία ποὺ τῆς ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων. Οἱ χριστιανοὶ τότε ποὺ ἐπικρατοῦσε ἡ ἀπλότητα στὸ χριστιανισμὸ θυσιάζονταν γιὰ τὴ δόξα τοῦ Χριστοῦ· μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα ὑπὸ τίς παρούσες συνθῆκες ἡ λεπτολογία καὶ ἡ αὐστηρότητα δὲν εἶναι ἀπαραίτητες οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς τίς ἀπαιτεῖ, διότι οἱ χριστιανοὶ ὑπομένουν πολλὰ γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν πίστη τους. Τέλος, ὁ πατριάρχης καθησυχάζει τὸν μοναχὸ Μάξιμο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πληροφορήθηκε τὰ συμβαίνοντα στὴ μονή, πῶς δὲν ἁμαρτάνει ὅταν οἱ συνθῆκες δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ μεταλάβει, διότι ἡ θεία κοινωνία συνοδεύεται καὶ προϋποθέτει ἀρμόζουσα πνευματικὴ προετοιμασία, ἡ ὁποία εἶναι ἱκανὴ νὰ ὑποκαταστήσῃ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις, ὅπως τῶν ἀσκητῶν, τῶν ἰδιωτῶν μοναχῶν, τῶν ἀσθενῶν ἢ ἐκείνων ποὺ κάποιες ἀνυπερβλήτες συνθῆκες τοὺς ἐμποδίζουν νὰ μεταλάβουν, ὄχι τὸ μυστήριο ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς θείας μετάληψης.

Παράδοξη. Τὸ πρωτότυπο, ποὺ σωζόταν τουλάχιστον ὡς τὸν 17ο αἰ. σύμ-

φωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων (*Ἐπιτομή*, σ. 224) στὸ «ἐν Καίρῳ σιναϊτικὸν μετόχιον», σήμερὰ λανθάνει· τὸ κείμενο ὅμως τοῦ πιπτακίου παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε: τοὺς σιναϊτικούς κώδικες 1609, φ. 458^r-463^v καὶ 1755, φ. 346^v-374^r· τοὺς ἀθωνικοὺς Μ. Λαύρας Λ 7, φ. 42^v-52^v καὶ Ω 43, φ. 58^r-60^v (τὸ κείμενο κολοβό, ἀλλὰ στὸ φ. 59^r αὐτόγραφη προσθήκη τοῦ Γενναδίου)· Ἰβήρων 520, φ. 138^v-143^v· τὸν παρισινὸ κώδικα 1295, φ. 1^r-7^r· τὸν βατικανὸ Ottob. gr. 418, φ. 184^r-192^r (τὸ κείμενο ἀκέφαλο)· τὸν μαρκιανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanianus CCXXIX), φ. 323^v-328^r· Ζαγοράς 79, φ. 76^r-83^v καὶ 103, σ. 155-158 (τμήμα)· τὸν κώδικα Τουρίνου 319 (C. V. 21), φ. 363^r-370^v· τὸ κείμενο παρέδιδε καὶ ὁ κώδικας 179, φ. 249 ἐπ. τῆς ἴδιας βιβλιοθήκης, ὁ ὁποῖος ὅμως κήκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιά στὴ βιβλιοθήκη τὸ 1904.

Ἐπιγραφή. † Τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς κϋρ Μαξίμῳ, τῷ κατὰ κόσμον Σοφίανῳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐνασκουμένοις τῇ ἁγίᾳ μονῇ τοῦ Σινᾶ ὁσιωτάτοις ἱερομονάχοις καὶ μοναχοῖς.

Προσφώνηση. † Τιμιώτατε ἐν μοναχοῖς καὶ ἡμῖν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ ποθεινότητε, χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην ἐπενχόμεθά σοι ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος.

Incipit. Αἰ γράφαι τῆς σῆς εὐλαβείας

Χρονολογία. † Φεβρουαρίου ἔκτη.

Ὑπογραφή. † Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος·

Χρονολόγηση. Στὸ τέλος τοῦ πιπτακίου ὁ Γεννάδιος δὲν σημείωσε τὸ χρόνο ἀλλὰ μόνο τὸ μῆνα καὶ τὴν ἡμέρα («Φεβρουαρίου ἔκτη»). Δὲν πρόκειται ὅμως γιὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1454, διότι ὅσα περιγράφει ὁ Γεννάδιος ὅτι ἔπραξε στὸ διάστημα τῆς πατριαρχίας του δὲν μπορεῖ νὰ ἔγιναν σὲ ἕνα μόνο μῆνα· προφανῶς πρόκειται γιὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455.

Ἔκδοση. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 225-232, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο, μὲ κάποιες παραλείψεις καὶ ἐπεμβάσεις [= ΝΕΟΚΛΗΣ, *Σινᾶ*, σ. 1-3 τμήμα]· RENAUDOT, *Gennadii Homiliae*, σ. 77-79 τμήμα [= PG, τ. 160 στλ. 537-540]· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 4, σ. 198-206, ἀπὸ τὸν παρισινὸ κώδικα 1295 τοῦ 15ου-16ου αἰ. καὶ τοὺς ἀθωνικοὺς Λαύρας Λ 7 καὶ Ω 43· ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία*, σ. 189-199, ἀπὸ τὸ χφ Λαύρας Ω 43 καὶ Λ 7, τὸ Ἰβήρων 520, τὸ Ζαγοράς 103 καὶ τὸ Paris. gr. 1295 [= *Ἐπίσημα*, ἀρ. 3, σ. 55-67, μὲ προσθήκες καὶ διορθώσεις].

Βιβλιογραφία. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ, *Γεννάδιος*, σ. 177-180· TURNER, *Career*, σ. 449· ΦΟΥΝΤΟΥΛΗΣ, *Ἡ οἰκονομία*, σ. 179-186· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 119-120, 159-160, 164-167, 174-176.

Σχολιασμός. Ὁ χαρακτηρισμὸς «πιπτάκιον» δὲν σημειώνεται σὲ αὐτὸ τὸ κείμενο τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ ἔτσι τὸ χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος στὸ ἀμέσως ἐπόμενο: «Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καὶ οὐκ ἐγράψαμεν ἐν τῷ πιπτακίῳ τῷ πρὸς τὴν

ἀγίαν μονήν» (**π. 10**). Στὸν κώδικα ποὺ τὸν 16ο αἰώνα βρισκόταν στὸ Ναύπλιο καὶ σήμερα βρίσκεται στὴ Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη μὲ τὸν ταξινομητικὸ ἀριθμὸ Gr. III. 5 καὶ παραδίδει τὸ κείμενο τοῦ πιττακίου (φ. 323^v-328^r), σώζεται στὸ κάτω περιθώριον τοῦ πρώτου φύλλου ἐνθύμηση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ὁφικιάλιος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μέγας ρήτωρ Μανουὴλ Κορίνθιος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του τὸ 1524 στὸ Ναύπλιο διαβεβαίωσε τοὺς ἐκεῖ κληρικούς ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γενναδίου πρὸς τοὺς Σιναῖτες ὑπάρχει καὶ εἶναι «ἀνόθευτος». Ἐννοοῦσε προφανῶς ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Γενναδίου ποὺ εἶχαν ὑπόψη τους ἦταν γνήσιο. Τὸ πλήρες κείμενο τῆς ἐνθύμησης καὶ τοὺς λόγους ποὺ προκάλεσαν τὸ ἐρώτημα βλ. στὸ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀνέκδοτα*, σ. 145. Τὴ γνησιότητα τοῦ ἴδιου κειμένου ἐπιβεβαιώνει τὸν 17ο αἰώνα καὶ ὁ Νεκτάριος Ἱεροσολύμων· σὲ ἐπιστολὴ του μὲ ἡμερομηνία 20 Μαρτίου 1674 πρὸς τὸν τσάρο Ἀλέξιο Μιχαῖλοβιτς, ἀφοῦ τὸν διαβεβαίωσε ὅτι «τὸ ἰδιόχειρον [τοῦ Γενναδίου] ἡμεῖς... εἶδομεν», ἀντλεῖ ἐπιχειρήματα ἀπὸ ὅσα εἶχε ὑποστηρίξει στὸ κείμενο αὐτὸ «ὁ ἀοίδιμος πατριάρχης» προκειμένου νὰ ἐπιχειρηματολογήσει σχετικὰ μὲ τὴν παραίτηση τοῦ πατριάρχου Νίκωνος, ὑπόθεση ποὺ ἀπασχολοῦσε τότε ἔντονα τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ρωσίας· βλ. πρὶν ὅλα τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Νεκταρίου στὸ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ, *Σχέσεις*, σ. 462-467· τὸ σχετικὸ χωρίο στὴ σ. 465.

π. 10

1455, post 6 Φεβρουαρίου

Πιττάκιο πρὸς τὸν σιναῖτη Ἰωακείμ μὲ ὑποδείξεις γιὰ τὸ πῶς νὰ δέχονται στὴ μονὴ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὑποπτεύονται γιὰ λατινοφροσύνη.

Ὁ Γεννάδιος συμπληρώνοντας τὸ προηγούμενο πιττάκιο τὸ ὁποῖο μεταφέρει πρὸς τὴ σιναῖτικὴ κοινότητα ὁ γέρον Ἰωακείμ ὑποδεικνύει στοὺς μοναχοὺς τί πρέπει νὰ πράξουν ὅταν καταφύγει στὸ μοναστήρι τους κάποιος ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴν Πελοπόννησο ἢ τὰ νησιά καὶ ὑποπτεύονται πῶς εἶναι λατινόφρων. Ἡ ἀπάντηση τοῦ πατριάρχου εἶναι, πῶς πρέπει νὰ τὸν δεχθοῦν ἐφόσον ἐπιδείξει ἔμπρακτὴ μεταμέλεια καὶ δώσει ὁμολογία πίστεως καὶ ὑπόσχεση. Αὐτὸ ἄλλωστε ἔπραξαν σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις καὶ στὸ Πατριαρχεῖο, διότι εἶναι σύμφωνο καὶ μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν συνόδων καὶ μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ Ἰησοῦ νὰ δεχθεῖ τὴ μετάνοια τοῦ Πέτρου.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο καὶ αὐτοῦ τοῦ πιττακίου σωζόταν στὸ «ἐν Καῖρῳ σιναῖτικόν μετόχιον» τουλάχιστον ὡς τὸν 17ο αἰ., σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων (*Ἐπιτομή*, σ. 224), σήμερα ὅμως λανθάνει καὶ αὐτὸ (πβ. **π. 9**). Τὸ κείμενό του παραδίδεται ἀπὸ πολλαπλὰ ἀντίγραφα, καθὼς

γνώρισε μιὰ παράλληλη μὲ τὸ προηγούμενο πιττάκιο χειρόγραφη παράδοση. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τοὺς σιναῖτικούς κώδικες 1609, φ. 463^v-464^v καὶ 1755, φ. 374^r-376^v· τοὺς ἄθωνικούς Μ. Λαύρας Λ 7, φ. 52^v-53^v καὶ Ἰβήρων 520, φ. 143^v-144^r· τὸν παρισινὸ κώδικα Gr. 1295, φ. 7^v-8^r· τὸν βατικανὸ Ottob. gr. 418, φ. 192^r-193^v· τὸν μαρκιανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanianus CCXXIX), φ. 328^{r-v} καὶ τὸν κώδικα τοῦ Τουρίνου 319 (C. V. 21), φ. 371^{r-v}, κώδικας ποὺ διασώθηκε ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1904.

Προσφώνηση. † *Τιμώτατε ἐν ἱερομονάχοις κϋρ Ἰωακείμ.*

Incipit. *Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καὶ*

Χρονολόγηση. Στὸ πιττάκιο δὲν παραδίδεται ὁ χρόνος γραφῆς του· εἶναι ὅμως φανερό ὅτι συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου 1455 (**π. 9**). Φαίνεται ὅτι ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἔγραψε τὸ προηγούμενο γράμμα πρὸς τὸν Μάξιμο καὶ τοὺς λοιποὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ, θυμήθηκε κάποιον ζήτημα ποὺ τοῦ εἶχαν θέσει καὶ τὸ ὁποῖο εἶχε ἀφήσει ἀναπάντητο· σπεύδει λοιπὸν νὰ δώσει στὸν Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος θὰ μεταφέρει τὸ πιττάκιό του πρὸς τὴ μονή, ἓνα συμπληρωματικὸ γράμμα μὲ τὶς ὑποδείξεις του. Κατὰ συνέπεια, ἡ χρονολόγησή του πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ μετὰ τὴν 6η Φεβρουαρίου τοῦ 1455.

Ἔκδοση. ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ, *Εὐθύμιος Ζιγαβηνός*, σ. ρβ'-ργ' ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Λαύρας· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 4, σ. 206-207 καὶ ἀπὸ τὸν παρισινὸ κώδικα 1295· νεότερη ἔκδοση *Ἐπίσημα*, ἀρ. 4, σ. 70-71.

Βιβλιογραφία. ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 223-224· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 71 σημ. 1· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 173-176.

Σχολιασμός. Ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου, ὁ Νικηφόρος Καλογεράς, θεώρησε ὅτι τὸ πιττάκιο ἀπευθυνόταν σὲ λαυριώτη μοναχὸ ὀνόματι Ἰωακείμ (*Εὐθύμιος*, σ. ρβ'), ἐπειδὴ ἐντόπισε τὸ κείμενό του σὲ χειρόγραφο ἀποκεῖμένο στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀθῶ. Ὁ Νεκτάριος Ἱεροσολύμων ὅμως ὑποστήριξε πῶς πρόκειται γιὰ σιναῖτη μοναχὸ (*Ἐπιτομή*, σ. 224). Πράγματι, ὁ Γεννάδιος ἀπευθύνει τὸ δεύτερο πιττάκιό του στὸν ἱερομόναχο Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε ἐπισκεφθεῖ, μαζί μὲ τὸν καλόγηρο Γρηγόριο, γιὰ νὰ τοῦ μεταφέρει «τὰς γραφὰς» τοῦ Μαξίμου καὶ νὰ τοῦ ἀφηγηθεῖ τὰ συμβαίνοντα στὴ μονὴ Σινᾶ. Ἡ BLANCHET, *Scholarios*, σ. 175, ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἐπίσημο κείμενο, ὅπως τὸ προηγούμενο, ἀλλὰ ἓνα ἰδιωτικὸ σημεῖωμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος ἐξέφραζε τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸν τρόπο χειρισμοῦ τῶν ὑπόπτων γιὰ λατινοφροσύνη. Τὸ γεγονός ὡστόσο ὅτι τὴν ἴδια πολιτικὴ εἶχε ἤδη ἐφαρμόσει ὁ ἴδιος στὸ Πατριαρχεῖο («ὅπερ ἐποιήσαμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ πατριαρχεῖον», *Ἐπίσημα*, σ. 70 στ. 15· πβ. καὶ ὅσα ἀναφέρουμε πιὸ πάνω, στὴν **π. 3**) δείχνει ὅτι δὲν ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ ἀπλὴ νουθεσία ποὺ δὲν ἤθελε ὁ Γεν-

νάδιος νὰ γίνει εὐρύτερα γνωστή. Ἄλλωστε στὸ κείμενο τοῦ πιττάκιου ὁ πατριάρχης παραινεῖ τὸν Ἰωακεῖμ νὰ μὴν παραλείψει νὰ ἀνακοινώσει τὶς ὑποδείξεις του στοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς: «γράφομεν τοῦτο... διὰ καλλίονα ἐνθύμησιν ὑμῶν καὶ πληροφορίαν τῶν ἀδελφῶν» (Ἐπίσημα, σ. 70 στ. 3-4).

π. 11

1455, 20 Φεβρουαρίου

Πιττάκιο μὲ τὸ ὁποῖο καλεῖται ἡ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα νὰ ὑποδεχθεῖ τοὺς δύο μοναχοὺς ποὺ ἐπιστρέφουν καὶ νὰ τοὺς παραχωρήσει τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου.

Ὁ πατριάρχης Γεννάδιος ἀπευθύνεται στοὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ μὲ ἓνα πιττάκιο τὸ ὁποῖο φέρουν μαζί τους ὁ γέρον Ἰωακεῖμ καὶ ὁ καλόγηρός του Γρηγόριος. Ζητᾷ ἀπὸ τὴ μοναστικὴ κοινότητα νὰ τηρεῖ τὶς ἐντολὰς τὶς ὁποῖες κατέγραψε στὸ προηγούμενο πιττάκιό του (π. 9), τὴν καλεῖ νὰ ζεῖ εἰρηνικὰ καὶ ἐξαίρει τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ἐπισκόπου Σιναίου. Εὐχεται νὰ μπορέσει νὰ ἐκπληρώσει τὴν ἐπιθυμία του νὰ ἐπισκεφθεῖ τὸν Πανάγιο Τάφο καὶ τὴ μονὴ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης καὶ τοὺς ζητᾷ νὰ ξεχάσουν τὰ σκάνδαλα ποὺ προκάλεσαν κάποιοι ἀμαθεῖς καὶ κακῆς διαθέσεως ἄνθρωποι. Οἱ μοναχοὶ ποὺ ἐπιστρέφουν στὴ μονὴ ἔρχονται πλέον μὲ ἀγάπη καὶ προθυμία γιὰ συνδιαλλαγὴ. Ἀξιώνει λοιπὸν ὁ πατριάρχης νὰ τοὺς δεχτοῦν οἱ Σιναῖτες μὲ ἀγάπη καὶ νὰ τοὺς παραχωρήσουν τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου καὶ ἐκεῖνοι θὰ ἀπονέμουν τὴν ὀφειλόμενη ὑποταγὴ στὴ μονὴ καὶ στὸν ἐπίσκοπο.

Παράδοση. Τὸ πιττάκιο ἐντοπίστηκε ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα τοῦ Σινᾶ τοῦ ἔτους 1975· τὸ εὑρημα ἔκανε γνωστὸ ὁ σιναϊτικὸς μοναχὸς ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, Ἀρχιερακὸν ὑλικόν, σ. 575, καὶ ἔδωσε τὸ πανομοιότυπο τοῦ ἐγγράφου (Στὸ ἴδιο, τ. 2, σ. 250) χωρὶς ὅμως νὰ ἐκδώσει τὸ κείμενο.

Προσφώνηση. † Ὅσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ οἱ ἐνασκούμενοι τῇ ἱερωτάτῃ μονῇ τοῦ Σιναίου, ἡγαπημένοι υἱοὶ τῆς ἡμῶν [μετριότητος] [...] τῷ κοινῷ πάντων π(α)τρί, χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην ἐπευχόμεθα ὑμῖν ἀπὸ Θ(εο)ῦ παντοκράτορος.

† Ὅσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ οἱ ἐνασκούμενοι τῇ ἱερωτάτῃ μονῇ τοῦ Σιναίου, ἡγαπημένοι υἱοὶ τῆς ἡμῶν [μετριότητος] [...] τῷ κοινῷ πάντων π(α)τρί, χάριν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνην ἐπευχόμεθα ὑμῖν ἀπὸ Θ(εο)ῦ παντοκράτορος.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Γενναδίου Β' στὴν π. 11

Incipit. Παρὰ τῶν εὐλαβεστάτων μοναχῶν τοῦ

Χρονολογία. Φεβρουαρίου κ'.

Ὑπογραφή. † Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θ(εο)ῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος:-

Χρονολόγηση. Ἡ ἡμερομηνία ποὺ σημειώνεται στὸ κείμενο εἶναι «Φεβρουαρίου κ'». Δεδομένου ὅτι τὸ πιττάκιο αὐτὸ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου (π. 9) καὶ παράλληλα εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν ὑπογραφή καὶ τὸ ὕφος τοῦ Γενναδίου ὅτι τὸ γράφει ὅταν ἦταν πατριάρχης, τὸ πιττάκιο πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ 1455, διότι τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1456 ὁ Γεννάδιος εἶχε πλέον παραιτηθεῖ· πβ. καὶ ὅσα σημειώνονται στὴ «Χρονολόγηση» τῆς π. 9.

Ἐκδοση. Ἐπίσημα, ἀρ. 5, σ. 73-75.

Βιβλιογραφία. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, Ἀρχιερακὸν ὑλικόν, τ. 1, σ. 574-575.

Σχολιασμός. Τὸ πιττάκιο αὐτὸ εἶναι τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο ἔγγραφο ποὺ φέρει τὴ χαρακτηριστικὴ ὑπογραφή τοῦ Γενναδίου: «† Ὁ δοῦλος τῶν τέκνων τοῦ Θ(εο)ῦ, ὁ ταπεινὸς Γεννάδιος». Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ἐνῶ τὸ πιττάκιο τῆς 6ης Φεβρουαρίου 1455 (π. 9) ἀπευθυνόταν πρὸς τὸν μοναχὸ Μάξιμο, ἐδῶ ὁ Γεννάδιος ἀναφέρει ὡς ἀποδέκτη ἐκείνου τοῦ πιττάκιου κάποιον «Ματθαῖο»· πρόκειται προφανῶς γιὰ lapsus τοῦ Γενναδίου. Τὸ νέο αὐτὸ εὑρημα τοῦ Σινᾶ ἔρχεται νὰ συνδεθεῖ μὲ τὰ ὡς τώρα γνωστὰ πιττάκια καὶ νὰ μᾶς δώσει τὴ λύση τῆς ὑποθέσεως. Φαίνεται πὼς οἱ δύο μοναχοὶ ποὺ πῆγαν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ Ἰωακεῖμ καὶ ὁ καλόγηρός του Γρηγόριος, εἶχαν διαφωνήσει μὲ τοὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ σὲ θέματα δογματικὰ καὶ λειτουργικὰ· τὰ στοιχεῖα μάλιστα δείχνουν πὼς τὶς ἴδιες ἀπόψεις εἶχε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Σινᾶ. Οἱ διαφωνοῦντες θέλησαν νὰ ἐνισχύσουν τὶς θέσεις τους μὲ τὴ γνώμη τοῦ ἴδιου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὅμως ὁ πατριάρχης τοὺς ἔπεισε νὰ ἐπιστρέψουν στὴ μονὴ καὶ νὰ εἰρηνεύσουν. Τὶς ἀπαντήσεις του στὰ ζητήματα ποὺ εἶχαν προβληματίσει τοὺς ἐκεῖ μοναχοὺς τὶς ἐξέθεσε ὁ Γεννάδιος γραπτῶς στὸ προηγούμενο πιττάκιο (π. 9) καὶ στὸ συμπλήρωμά του (π. 10). Τώρα ἀξιώνει ἀπὸ ὅλους τοὺς Σιναῖτες νὰ συνδιαλλαγοῦν, νὰ εἰρηνεύσουν καὶ τοὺς παροτρύνει νὰ παραχωρήσουν τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου στοὺς διαφωνήσαντες ἀδελφούς τους.

π. 12

[1455, τέλη – 1456, Ἰανουάριος]

Ἀποκρίσεις σὲ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας Γεώργιος Branković σχετικὰ μὲ λειτουργικὰ καὶ κανονικὰ ζητήματα.

[1] Ἡ Ἐκκλησία ἀποδέχεται τὴν ἐρμηνεία τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος [σὲ

βιβλία τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης] καὶ [τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία] τοῦ [Νικηφόρου Καλλίστου τοῦ] Ξανθοπούλου: τὰ ἔργα εἶναι ἀπολύτως ὀρθόδοξα καὶ ἐπομένως ἂν κατὰ φαίνεται σὰν καινοδοξία, πρέπει νὰ ὀφείλεται στὴ σερβικὴ μετάφραση. Τὰ «διπλοκατηχούμενα» λέγονται μόνον σὲ λειτουργίες προηγιασμένων. Ὁ ἁγιασμός τῶν Θεοφανείων λαμβάνεται πρὶν ἀπὸ τὸ ἀντίδωρο. [2] Ἡ ὑψωση τῆς «παναγίας» γίνεται τῇ Μεγάλῃ Πέμπτῃ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος. [3] Ὁ Ἰούδας ἔζησε λίγο διάστημα μετὰ τὴν προδοσίαν, σύμφωνα μὲ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων. [4] Σὲ ἀγία τράπεζα ποὺ μολύνθηκε κάνουμε πρῶτα ἁγιασμό καὶ κατόπιν τελοῦμε τὴν εὐχαριστία. Ἄν παρέλθουν σαράντα ἡμέρες, λειτουργεῖται ἀνεμπόδιστα. [5] Ἄν ἱερέας πιεῖ νερὸ τῇ νύχτῃ λόγῳ δίψας ἢ ὅποια προκλήθηκε ἀπὸ πολυφαγία καὶ μέθη, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λειτουργήσῃ. Ὁ λαϊκὸς σὲ κάθε περίπτωση μπορεῖ νὰ λάβῃ ἀντίδωρο. [6] Ὁ ἱερέας ποὺ ἔφθασε στὸ ναὸ μετὰ τὴν προσκομιδὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συλλειτουργήσῃ. [7] Τὰ περὶ ἀναλήψεως στὸν οὐρανὸ τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ ἀποτελοῦν ἀνάξια λόγου μυθεύματα. [8] Ὁ αὐθέντης τοῦ τόπου καὶ ἡ σύνοδος μποροῦν νὰ ἐκλέξουν ἀρχιεπίσκοπο καὶ πατριάρχη μιᾶς πόλεως, ἀκόμα καὶ ἂν ἡ ἐγκατάστασις ἐκεῖ ὀρθοδόξου ἀρχιερέως δὲν εἶναι πλέον ἐφικτή. Γιὰ παράδειγμα, ἐκλέγεται μητροπολίτης Ναυπάκτου, μολοντί ἡ Ναύπακτος ὑπάγεται στοὺς Λατίνους. Ὁ Ρωσίας λέγεται Κίεβου καὶ πάσης Ρωσίας μολοντί ζεῖ στὴ Μόσχα, διότι τὸ Κίεβο εἶναι ὑπὸ τοὺς Λατίνους. Ὅταν ἡ Κωνσταντινούπολις ἦταν ἐπὶ ἐξήντα τρία χρόνια ὑπὸ τοὺς Λατίνους, ἐκλέγονταν πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως, μολοντί ζοῦσαν στὴ Νίκαια. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ὁ τοπικὸς ἐπίσκοπος μετατίθεται σὲ ἄλλῃ ἐπαρχία, ἐκτὸς ἂν ἔχει ἤδη μία μετάθεσις, ὅποτε γιὰ νὰ μὴ γίνῃ τρισεπίσκοπος σχολάζει «διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον». [9] Ἐπίσκοπος ἢ πατριάρχης μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ χωρὶς τὴν παρουσίαν διακόνου μόνον σὲ περιπτώσεις ἰδιωτικῆς καὶ ὄχι δημόσιας λειτουργίας. [10] Ἐνας ἀρχιερέας μπορεῖ νὰ μετατεθεῖ σὲ ἄλλῃ ἔδρα μία μόνον φορὰ, διότι ἄλλως θὰ καταστῇ τρισεπίσκοπος, ποὺ ἀπαγορεύεται ἀπὸ τὸ κανονικὸ δίκαιο. [11] Ὁ ἐπίσκοπος δύναται νὰ ἐπιβάλλῃ μόνον πνευματικὲς ποινές, ὄχι σωματικὲς ἢ χρηματικὲς. Τυχὸν κολάσιμες καὶ κατὰ τὸ κοσμικὸ δίκαιο ἐκκλησιαστικὲς πράξεις τιμωροῦνται ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχή. [12] Ὁ ἐπίσκοπος ἐξετάζει ἂν ἕνας ἔγγαμος ἐκάρη μοναχὸς παρὰ τὴ θέλησιν τῆς συζύγου καὶ ἀποφασίζει γιὰ τὸ κύρος τῆς κουρᾶς καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς διαζύγιον τῶν συζύγων. [13] Ὁ ἱερέας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀσκεῖ ἐμπορίαν ἢ ἄλλα κοσμικὰ ἐπαγγέλματα καὶ λειτουργήματα. [14] Ὁ μέθυσος ἱερέας ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν ἱερωσύνην. [15] Πιὰ πρὸς νὰ τελοῦμε τὴν προσευχὴν στραμμένοι πρὸς τὴν Ἀνατολή. [16] Ἐνα σκεῦος μιανθὲν ἀχρηστεύεται ἂν εἶναι εὐτελές· ἄλλως χρησιμοποιεῖται ἀφοῦ ἁγιασθῇ. Τὰ μιανθέντα βρώσιμα πρέπει νὰ καταστρέφονται. [17] Ὁ ἐμέσας δύναται νὰ μεταλάβῃ ὑπὸ ὀρισμένους μόνον προϋποθέσεις. [18] Τὰ ζῶα ποὺ ἔχουν φονευθῇ ἀπὸ θηρία ἢ παιδιὰ μποροῦν νὰ καταναλωθῶν, ὄχι ὅμως ὅσα φονεύθηκαν ἀπὸ

γυναῖκες. [19] Ὁ «τρίτος οὐρανός» εἶναι ὁ τρίτος τρόπος θέασης τοῦ Θεοῦ· ὁ πρῶτος εἶναι ὁ ἔμπυρος, ποὺ ἔχει τὰ ἀστέρια· ὁ δεύτερος, τὸ στερέωμα· καὶ ὁ τρίτος, ἐκεῖ ὅπου ἀνέρχονται οἱ ψυχὲς περιμένοντας τὴ Δευτέρα Παρουσία γιὰ νὰ ἐνωθῶν μὲ τὰ σώματα καὶ νὰ ὀλοκληρωθῶν στὸν νοητὸ παράδεισο, ἐκεῖ ὅπου βρίσκεται ἡ ψυχὴ τοῦ Παύλου. Κατ' οὐσίαν ὁ τρίτος οὐρανός εἶναι ὁ παράδεισος. [20] Ἡ φράσις τοῦ Εὐαγγελίου: «νάρδου πιστικῆς πολυτίμου» ἀναφέρεται στὰ ὑλικά μὲ τὰ ὅποια ὁ Μωυσῆς ἔφτιαξε τὸ πολύτιμο μύρο μὲ τὸ ὅποιο ἄλειψε τοὺς ἱερεῖς ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ποδῶν: τὰ ἄνθη σμύρνης, τὸ εὐῶδες κιννάμωμον, τὴν ἰριδα, τὸν εὐῶδη κάλαμο καὶ τὸ λάδι.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο λανθάνει, τὸ κείμενον ὅμως παραδίδεται ἀπὸ πολλὰ ἀντίγραφα: ἀπὸ τὸ σιναϊτικὸ χφ 1609, φ. 424^v-426^v· τὸ χφ Δρέσδης A 187, σ. 512-516· τὰ πατριακά χφ 540 (ΦΜ'), φ. 23^r-24^v καὶ τὸ χφ 447 (ΥΜΖ'), φ. 353^v-354^v· τὸν μαρκιανὸ Gr. III. 5 (Coll. 1077, olim Nanius CCXXIX), φ. 247^v-248^r καὶ 402^r, τὸ Ἀγίου Στεφάνου Μετεώρων 22, φ. 255^v-256^v· τέλος, ἀπὸ χειρόγραφο ποὺ ἀνῆκε στὸν Μανουὴλ Γεδεών, σύμφωνα μὲ δήλωσίν του, καὶ σήμερον λανθάνει.

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . (στὰ μεταγενέστερα ἀντίγραφα): *Ζητήματα καὶ ἐρωτήσεις τοῦ εὐσεβεστάτου δεσπότη Σεργίου κὺρ Γεωργίου πρὸς τὸν πατριάρχην κὺρ Γεννάδιον τὸν Σχολάριον Κωνσταντινουπόλεως*·- *Ἀποκρίσεις τοῦ πατριάρχου.*

Incipit. *Ἠρώτησας περὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ κείμενον ἔχει παραδοθεῖ ἀχρονολόγητο, πρόκειται ὅμως ἀναμφίβολα γιὰ πράξιν ποὺ ἐντάσσεται στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου, ἀφοῦ ὅταν ἐπανῆλθε γιὰ δευτέρην φορὰ στὸ Πατριαρχεῖο, ὁ σέρβος δεσπότης εἶχε πεθάνει (24 Δεκεμβρίου 1456). Ἀπὸ τὶς ἀπαντήσεις τοῦ Γενναδίου ἐκείνη ποὺ μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ στὴ χρονολόγησιν τοῦ γράμματος εἶναι αὕτη ποὺ σημειώνεται στὸν ἀριθμὸ [8], ὅπου ὁ Βρανκονιὸς τοῦ θέτει τὸ ζήτημα ἂν εἶναι νόμιμον νὰ ἐκλεγῇ ἀρχιεπίσκοπος ἢ πατριάρχης ποὺ θὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τόπου ποὺ ἔχει ἤδη καταληφθεῖ. Προφανῶς τὸ ἐρώτημα ἀφοροῦσε τὴ δυνατότητα ἐκλογῆς νέου πατριάρχου Ρεῒ, πόλιν ποὺ εἶχε καταληφθεῖ ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς. Δεδομένου ὅτι ὁ Γεννάδιος ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1456, οἱ ἀπαντήσεις του πρέπει νὰ διατυπώθηκαν πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνίαν αὐτήν, ἴσως στὰ τέλη τοῦ 1455 καὶ πιθανότατα μετὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1455 ὅποτε πέθανε ὁ πατριάρχης Ρεῒ Νικόδημος καὶ ἀνέκυψε τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς του.

Ἐ κ δ ο σ η . ΓΕΔΕΩΝ, *Παραλειπόμενα*, σ. 171-172 καὶ ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, σ. 26-30 ἀπὸ τὸ πατριακὸ χφ 540 (ΦΜ') (μερικὴ ἐκδοσις τοῦ κειμένου καὶ στίς δύο περιπτώσεις)· DOBSCHÜTZ, *Ein Schreiben*, σ. 247-252 ἀπὸ τὸν κώδικα Δρέσδης A 187· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 4, σ. 207-211 μὲ βάση τὶς προηγούμενες ἐκδόσεις· πρόσφατα ΡΑΪΖΙ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Gennadios – Branković*, σ. 106-

116 με βάση όλα τα μνημονευόμενα στην «Παράδοση» χειρόγραφα (τὸ κείμενο δίνεται καὶ σὲ ἀγγλικὴ ἀπόδοση).

Βιβλιογραφία. DOBSCHÜTZ, *Ein Schreiben*, σ. 253-257· SUBOTIĆ, *Pecki patrijarh*, σ. 218-224· ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περὶ καταργήσεως*, σ. 202-211· PODSKALSKY, *Theologische Literatur*, σ. 235, 265-266, 508-509· ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, *Μελετήματα*, σ. 176· LASCARIS, *Joachim*, σ. 10-11· PITSAKIS, *Canonica*, σ. 279-280.

Σχολιασμός. Ἡ ἐπιγραφή μὲ τὴν ὁποία σώζεται τὸ κείμενο πρέπει νὰ τέθηκε ἀπὸ μεταγενέστερο τῆς ἐποχῆς τοῦ Γενναδίου γραφέα, ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸ πὺς δὲν συνήθιζε νὰ χρησιμοποιεῖ τὸν τίτλο τοῦ «οἰκουμενικοῦ». Εἶναι ἐξάλλου ἐκδηλὸ πὺς ἡ χειρόγραφη παράδοση ἀποσιωπᾷ τὸ εἰσαγωγικὸ τμήμα τοῦ γράμματος, στὸ ὁποῖο θὰ ὑπῆρχαν ἡ προσφώνηση καὶ κάποια εἰδικότερα στοιχεῖα. Τὰ «διπλοκατηχούμενα» ποὺ ἀναφέρονται στὴν πρώτη ἀπάντηση (ΠΑΪΖΙ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Gennadios – Branković*, σ. 106 [1γ]) εἶναι οἱ διπλὲς αἰτήσεις ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων κατὰ τὴ διάρκεια ἑνὸς τμήματος τῆς Τεσσαρακοστῆς. Περισσότερα σχόλια βλ. στὴ μελέτη ΠΑΪΖΙ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Gennadios – Branković*, σ. 95-105.

ΠΡΑΞΕΙΣ

ποὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Γεννάδιο Β' (α' πατριαρχία)

Συνοδικὴ πράξις τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου. Καθὼς τὸ κείμενο παραδίδεται χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου ποὺ τὸ ἐξέδωσε, εἶχε θεωρηθεῖ, λανθασμένα, πὺς πρόκειται γιὰ πράξις ποὺ θὰ πρέπει νὰ προσγραφεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου. Νεότερες ὥστόσο ἐρευνες ἔδειξαν ὅτι ἡ πράξις ἐκδόθηκε τὸ 1455 ἀπὸ τὸν ἐδρεύοντα στὴ Ρώμη ἐνωτικὸ πατριάρχου Γρηγόριο.

Incipit. *Οἱ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἑαυτοῖς*

ῚΕκδοση. ΕΚ 9 (1867), 563-567 ἀπὸ τὸ πατριαρχικὸ χειρόγραφο YMZ' (447) [= Πανδώρα 18 (1868), 452-454].

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Γρηγόριος Γ'*, σελ. 735· DARROUZÈS, *Regestes VII*, N. 3409, σ. 66-67· *Ἐπίσημα*, σ. 21-22.

Γράμμα ἐλεημοσύνης μὲ τὸ ὁποῖο ἐφοδιάζονται οἱ ἔχοντες ἀνάγκη ἄμεσης βοήθειας ἐξαιτίας τῶν δεινῶν ποὺ προκάλεσαν τὰ πολεμικὰ γεγονότα τῆς Ἀλώσεως. Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο 276 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, χωρὶς νὰ ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Γενναδίου ἀλλὰ προσγράφηκε σὲ αὐτόν, μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἐπειδὴ θεωρήθηκε ὅτι αὐτὸς λογικὰ ἔπρεπε νὰ τὸ εἶχε συντάξει, ὡς ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἀλωση πατριάρχης. Ἐνα ἄλλο ὁμως χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἴδιο κείμενο ἀναγράφει στὴν ἐπιγραφή του τὸ ὄνομα τοῦ συντάκτη του: «τοῦ Μολδοβλαχίας Ἰωακείμ σύνθεσις». Τὸ σημεῖωμα αὐτὸ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀναφερόμενος Ἰωακείμ εἶχε ἐκδιωχθεῖ ὡς ἐνωτικὸς ἀπέκλεισε κάθε συνάφεια τοῦ κειμένου μὲ τὸν Γεννάδιο Σχολάριο. Στὴ γνωστὴ ὡς τώρα χειρόγραφη παράδοση τοῦ κειμένου ἂς προστεθεῖ καὶ τὸ Par. gr. 2671, φ. 395^v-397^r. Τὸ χφ Vat. gr. 2416, φ. 107, ἀντιγράφει ἀπὸ τὸ χφ. ΜΠΤ 276 μόνον τὴν πρώτην παράγραφο τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο ἀποδίδει στὸν Γεννάδιο Β'.

Προσφώνηση. *Οἱ ἀπανταχοῦ [εὐρισκόμενοι] χριστιανοί, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, μονάζοντες καὶ ἅπας ὁ Κν(ρίον) χριστῶννμος καὶ εὐλογημένος λαός*].

Incipit. *Ἰστε ἀκριβῶς πάντες ὅπως συγχωρήσει*

ῚΕκδοση. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐγκύκλιος*, σ. 465-467 (τμήμα μόνον ΟΥΔΟΤ, *Acta II*, σ. 10) ἀπὸ τὸ χειρόγραφο 276 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ ΛΑΥΡΙΩΤΗΣ, *Ἀγιορειτικὰ Ἀνάλεκτα*, σ. 79-81 ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Λαύρας Ω 31.

Βιβλιογραφία. LASCARIS, *Joachim*, σ. 1-6· *Ἐπίσημα*, σ. 21.

ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β΄

Ἰανουάριος 1456 – 31 Μαγτίου 1462

1456, Ίανουάριος

Ἐκλογή τοῦ ἱερομονάχου Ἰσιδώρου ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Ἰσίδωρος, ἱερομόναχος στὴ μονὴ Ξανθοπούλων, ἐκλέγεται πατριάρχῃς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Γενναδίου.

Μνεία. «Ὁ γὰρ κῦρις Γεννάδιος... καλέσας σύνοδον ἀρχιερέων, ἐποίησε παραίτησιν. Καὶ γέγονε πατριάρχῃς ὁ κῦρις Ἰσίδωρος, ἀγιώτατος καὶ πνευματικὸς πατὴρ πάσης τῆς πόλεως»: *Ἐκθεσις χρονική*, σ. 20 στ. 18-20.

Χρονολόγηση. Δὲν ἔχουμε ρητὴ ἡμερομηνία γιὰ τὴν ἀνοδο τοῦ Ἰσιδώρου, στηριζόμενοι ὁμῶς στὸ γεγονὸς πὺς στὸν «Κατάλογο» τοῦ Ἀγαλλιανοῦ γιὰ τοὺς πατριάρχες μετὰ τὴν Ἀλωση σημειώνεται ὅτι ὁ Ἰσίδωρος πατριαρχεῦσε «ἔτη ς', μῆνες β' ἡμῖς» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 54) καὶ πὺς ἡ βέβαιη λήξη τῆς θητείας του ἦταν ἡ 31η Μαρτίου 1462, ἡμέρα τοῦ θανάτου του (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 118 στ. 990-991), μποροῦμε νὰ ὑπολογίσουμε ὅτι ἡ πατριαρχία του ἄρχισε περὶ τὴν 15η Ἰανουαρίου τοῦ 1456. Ὡς σημειωθεῖ πὺς στὴν *Ἐκθεσιν Χρονικὴν* δὲν ὀρίζεται ὁ χρόνος ποὺ διάρκεσε ἡ πατριαρχία τοῦ Ἰσιδώρου ἐνῶ στὴν *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως* ἀναφέρεται πὺς ἡ θητεία διάρκεσε ἓνα μικρὸ διάστημα: «πατριαρχεύσας ὀλίγον» (σ. 17).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 37 σημ. 169α, 63· LAURENT, *Les premiers*, σ. 245-246· PLP 8306 καὶ 90371· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 227, 474-475· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52-54· JANIN, *Géographie*, σ. 378-379 σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ τῶν Ξανθοπούλων.

Σχολιασμός. Γίνεται δεκτὸ πὺς ὁ ἱερομόναχος Ἰσίδωρος ποὺ ἔγινε πατριάρχῃς μετὰ τὴν παραίτηση τοῦ Γενναδίου ταυτίζεται μὲ τὸν Ἰσίδωρο ποὺ ὑπέγραψε τὸ ἀνθενωτικὸ κείμενο τοῦ 1445 ὡς «Ἰσίδωρος ταπεινὸς ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς» καὶ διεδραμάτισε ἡγετικὸ ρόλο στὸν ἀνθενωτικὸ ἀγῶνα.

π. 14

[1456, post Ίανουάριος]

Ἐπιβεβαίωση τῆς «διακρίσεως» τοῦ Γενναδίου σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σέ ζητήματα γάμου.

Ἐπιβεβαιώνονται ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ ἀπό τὸν προηγούμενο πατριάρχη Γεννάδιο, νά ἐφαρμόζονται δηλαδή μέ ἐλαστικότητα οἱ διατάξεις πού διέπουν τὸ δίκαιο τοῦ γάμου λόγω τῶν ἰδιαίτερων συνθηκῶν τίς ὁποῖες προκάλεσε ἡ κατάκτηση.

Μνεία. «καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ... πατριάρχου κὺρ Ἰσιδώρου, τὴν τοιαύτην οἰκονομικὴν διάκρισιν καὶ τούτου τηρήσαντος»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 148 στ. 2059-2061.

Χρονολόγηση. Κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, «πολλὰ συνοικέσια συνῆλθον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἐκείνου [τοῦ Γενναδίου], πλείω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ ἐν μακαρίοις ἀοιδίμου πατριάρχου κὺρ Ἰσιδώρου» (στ. 2058-2060). Φαίνεται εὐλόγο οἱ πολλὲς ὑποθέσεις συνοικεσιῶν νά μὴν προέκυψαν συσσωρευμένες στὰ τέλη τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου· κατὰ συνέπεια, θὰ πρέπει νά χρονολογήσουμε τὴν ἀποδοχή καὶ ἐπιβεβαίωση τῆς ἀπόφασης τοῦ προκατόχου του στὶς ἀρχὲς τῆς δικῆς του πατριαρχίας.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 70· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 74-75· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 147-148.

Σχολιασμός. Ἡ ἄλωση καὶ οἱ αἰχμαλωσίες πού ἀκολούθησαν εἶχαν ὥς ἄμεση συνέπεια τὴ διατάραξη τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων τῶν χριστιανῶν. Αὐτὲς τίς περιπτώσεις θέλησε νά διευθετήσει μέ κάποια εὐελιξία ὁ Γεννάδιος καὶ ἀποφάσισε τὴν ἐλαστικὴ ἐφαρμογή τῶν σχετικῶν διατάξεων σέ θέματα γάμου (π. 2). Τὴν ἴδια πολιτικὴ φαίνεται πὺς ἀποφάσισε νά συνεχίσει καὶ ὁ διάδοχος του Ἰσιδωρος. Οἱ ὅροι τοὺς ὁποῖους χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀγαλλιανός, «τοῦ πατριάρχου κὺρ Ἰσιδώρου... τηρήσαντος», δὲν δηλώνουν ρητὰ κάποια συνοδικὴ ἀπόφαση, ὅμως εἶναι πολὺ πιθανὸ ἡ βούληση τοῦ Ἰσιδώρου νά κατοχυρώθηκε μέ ἐπίσημη πράξη, δεδομένου ὅτι τὰ ζητήματα γάμου εἶχαν ἀποτελέσει ἀντικείμενο σφοδρῆς διαμάχης στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Πατριαρχείου. Μιὰ δραματικότερη πτυχὴ τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν –καὶ τῶν διλημμάτων πού ἀντιμετώπισε ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ στὴν πιστὴ τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου– ἀποκαλύπτει ὁ Ἀγαλλιανός, ὅταν ἀφηγεῖται πὺς ἐκδόθηκε διάταγμα ἀπὸ τὸν σουλτάνο μέ τὸ ὁποῖο καλοῦνταν ὅσοι χριστιανοὶ κατεῖχαν δούλους εἴτε νά τοὺς ἀπελευθερώσουν ἢ νά τοὺς μεταπώλῃσουν σὲ Τούρκους καὶ πὺς τὸ 1463 ἦταν γενικευμένη ἡ συνήθεια νά τελοῦνται γάμοι μεταξὺ ἀνηλίκων γιὰ νά ἀποφύγουν τὸ «παιδομάζωμα»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 148 στ. 2072-2075 καὶ σ. 150 στ. 2131-2136.

π. 15

[1456, Ίανουάριος – 1458 ci.]

Ἄδεια γιὰ τὴν τέλεση τρίτου γάμου.

Κάποιος ὀνόματι Καταφυγιώτης προσήλθε σὲ ἱερέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιὰ νά ζητήσει ἄδεια τελέσεως τρίτου γάμου, δεδομένου ὅτι οἱ δύο προηγούμενες σύζυγοι εἶχαν πεθάνει. Ὁ ἱερέας τὸν ὁδήγησε στὸν ἀρμόδιο ὀφφικιάλιο τοῦ Πατριαρχείου Θεόδωρο Ἀγαλλιανό, ὁ ὁποῖος παρουσίασε καὶ τοὺς δύο στὸν πατριάρχη, ἐπειδὴ κατὰ τὴ συνήθεια ἐκεῖνος ἔπρεπε νά ἀποφασίζει γιὰ τίς τριγαμίες. Ἡ σύνοδος ἐξ ἀρχιερέων καὶ ὀφφικιάλιων καὶ ὁ πατριάρχης ἔλαβαν τὴν ἀπόφαση νά δοθεῖ ἄδεια τελέσεως τρίτου γάμου στὸν Καταφυγιώτη.

Μνεία. «Ἐθους δὲ ὄντος τὴν περὶ τριγαμίας διάκρισιν ἀγάγειν τῷ πατριάρχῃ... προσήγαγον αὐτῷ συνοδικῶς προκαθημένῳ... διέκρινεν ἡ σύνοδος λαβεῖν αὐτὸν [Καταφυγιώτην τοῦνομα] τρίτην γυναῖκα, ἀπεφάνετο ὁ πατριάρχης»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 138 στ. 1707-1714.

Χρονολόγηση. Ὁ Ἀγαλλιανός πού ἀφηγεῖται τὴν ὑπόθεση δὲν δηλώνει τὸν ἀκριβὲς χρόνον τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης. Ἡ ἄδεια πρέπει βέβαια νά δόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοιξη τοῦ 1463, ὅταν ὁ Ἀγαλλιανός γράφει τοὺς ἀπολογητικούς του «Λόγους» ὅπου διηγεῖται τὸ περιστατικόν. Τὸ ὄριο ὡστόσο αὐτὸ πρέπει νά μετατεθεῖ ἀκόμα πιὸ πίσω, δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανός ἀφηγεῖται πὺς ὁ γάμος αὐτὸς ἀποδείχθηκε τελικὰ παράνομος καὶ στὸν Καταφυγιώτη ἐπιβλήθηκε τὸ ἐπιτίμιο τοῦ ἀφορισμοῦ λόγω τετραγαμίας (π. 17). Τὰ γεγονότα αὐτὰ προϋποθέτουν τὴν παρέλευση κάποιου χρονικοῦ διαστήματος ἀνάμεσα στὴν ἄδεια τέλεσης τοῦ «τρίτου» γάμου καὶ τὴν ἀποκάλυψη ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τετραγαμία πού ὁδήγησε στὸν ἀφορισμὸ τοῦ δράστη. Ἐπομένως πρέπει νά ἀποκλείσουμε ὅτι ὁ πατριάρχης πού ἐξέδωσε τὴν ἄδεια τρίτου γάμου ἦταν ὁ διάδοχος τοῦ Ἰσιδώρου, ὁ Σωφρόνιος. Ἄλλωστε ὁ Σωφρόνιος ἦταν αὐτὸς πού ἐπρόκειτο νά κρίνει τίς ἐναντίον τοῦ Ἀγαλλιανοῦ κατηγορίες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅτι εἶχε ἐπιτρέψει νά τελεστοῦν τετραγαμίες· ὁ Ἀγαλλιανός θὰ εἶχε κάθε συμφέρον σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση νά ὑπενθυμίσει στὸν πατριάρχη καὶ τίς δικές του εὐθύνες γιὰ τὴν «τετραγαμία» τοῦ Καταφυγιώτη. Μένουν ἐπομένως ὡς πιθανὲς χρονολογήσεις ἡ πρώτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου καὶ ἐκείνη τοῦ Ἰσιδώρου. Τείνουμε νά ἀποκλείσουμε πὺς ἡ ἄδεια δόθηκε ἐπὶ Γενναδίου, διότι ἡ τροπὴ πού πήρε ἡ ὑπόθεση ἐξέθετε τὸν πατριάρχη πού ἔδωσε τὴν ἄδεια, καὶ σὲ τέτοια περίπτωση ὁ Ἀγαλλιανός θὰ ἐπέλεγε ἀσφαλῶς νά μὴν κάνει λόγο γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό. Μὲ τὸ σκεπτικὸν αὐτὸ ἐντάσσουμε τὴν πράξη ἀνάμεσα σὲ ἐκεῖνες πού ἐκδόθηκαν ἐπὶ Ἰσιδώρου, καὶ μάλιστα στὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐξαετοῦς πατριαρχίας του, ἂν συνυπολογίσουμε τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο ἀποκαλύφθηκε ἡ τετραγαμία τοῦ

Καταφυγίωτη καὶ τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ πρέπει νὰ μεσολάβησε· βλ. περισσότερα γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ στὴν **π. 17**.

Βιβλιογραφία. *PLP* 11464· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μιὰ ἀθησαύριστη*, σ. 117-125.

Σχολιασμός. Τὰ ζητήματα ποὺ σχετίζονταν μὲ τὸ γάμο ἀπασχόλησαν ἔντονα τὸ Πατριαρχεῖο ἰδιαίτερα τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν Ἀλωση καὶ προκάλεσαν τὴν ἐλαστική, τὴν «κατ' οἰκονομίαν» ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν διατάξεων. Προφανῶς αὐτὴ τὴν ἐλαστικότητα ἐκμεταλλεύτηκε καὶ ὁ ἐδῶ ἀναφερόμενος Καταφυγίωτης· βλ. τὴ συνέχεια τῆς ὑπόθεσης στὴν **π. 17**.

π. 16

[1460, ante Φεβρουάριος]

Ἄδεια καθιερώσεως ναῶν στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Ὁ πατριάρχης ἀποδέχεται τὸ αἶτημα τοῦ πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνου Πέτρου Τζαγκαρόπουλου καὶ ἐπιτρέπει τὴν καθιέρωση ναῶν στὴν (βενετοκρατούμενη) Κρήτη. Πὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ αἰτήματος μεσολάβησε ὁ ἱερομόναχος ἀπὸ τὸν Χάνδακα Νεόφυτος.

Μνεία. «in uilipendium Xristiane fidei miserit ad patriarcham constitutum per Teucrum in Constantinopoli ad impetrandum licentiam consecrandi ecclesias... Neophytus, monachus et sacerdos Candide, apud Patriarcham Constantinopolitanum a Teucro constitutum fuit intercessor pro ipso Petro habendi licentiam consecrandi ecclesias»: Ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα τῆς Βενετίας, 12 Νοεμβρίου 1461, ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συλλογή*, σ. 239-240 καὶ ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνωμοσία*, σ. 122-123.

Χρονολόγηση. Σύμφωνα μὲ τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀπόφασης τῶν Δέκα, ἡ ὁποία ἐκδόθηκε στὶς 12 Νοεμβρίου τοῦ 1461, τὸ Συμβούλιο ἔλαβε ὑπόψη του τὸ πόρισμα ἀνακρίσεως ποὺ διατάχθηκε τὸν Φεβρουάριό τοῦ 1460. Κατὰ συνέπεια ὅ,τι γιὰ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς θεωρήθηκε ἀδίκημα, ἡ καθιέρωση ὁρθόδοξων ναῶν, πρέπει νὰ διαπράχθηκε πρὶν ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτή. Τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου ποὺ ἔδωσε τὴν ἄδεια δὲν ἀναφέρεται, δεδομένου ὅμως ὅτι ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1456 πατριάρχης ἦταν ὁ Ἰσίδωρος Β', ἡ πράξη θὰ πρέπει νὰ προσγραφεῖ σὲ αὐτὸν καὶ νὰ χρονολογηθεῖ στοὺς ἀμέσους πρὶν ἀπὸ τὸ 1460 διάστημα.

Βιβλιογραφία. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνωμοσία*, σ. 73-74· THIRIET, *Romanie*, σ. 433 σημ. 3· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Καλοφρενάς*, σ. 135.

Σχολιασμός. Ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς 12ης Νοεμβρίου τοῦ 1461 (βλ. Μνεία) πληροφοροῦμαστε ἀκόμα ὅτι ὁ πρωτοπαπᾶς Ρεθύμνου Πέτρος Τζαγκαρόπουλος ἐκτοπίστηκε καὶ ὁ ἱερομόναχος Νεόφυτος, ποὺ μεσολάβησε ὥστε νὰ ἐκδοθεῖ αὐτὴ ἡ ἄδεια, ὁδηγήθηκε στὴ Βενετία. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ πρωτοπαπᾶ Ρεθύμνου Πέτρου Τζαγκαρόπουλου θεωρήθηκε ἀπὸ τὶς βενετικὲς ἀρχὲς μέρος τῆς συνωμοτικῆς κίνησης ποὺ ἐκδηλώθηκε στὴν Κρήτη τὸ 1460 (βλ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Συνωμοσία*, σ. 67 ἐπ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

π. 17

[1458, post – 1462, 31 Μαρτίου]

Ἀφορισμός («δημοσίᾳ ἀφορισθεῖς») λόγῳ τετραγαμίας.

Στὸν Καταφυγίωτη εἶχε δοθεῖ ἄδεια τέλεσης τρίτου γάμου λόγῳ θανάτου τῶν δύο προηγούμενων συζύγων του (**π. 15**)· ὅταν πληροφορήθηκε ὅμως ἡ ἀδελφή του γιὰ τὸν νέο γάμο, ἐξέφρασε δημόσια τὴν ἐκπληξή της ποὺ ὁ ἀδελφός της τέλεσε τέταρτο γάμο. Ἡ ἀποκάλυψη ὅτι ὁ Καταφυγίωτης εἶχε ἀποκρύψει πῶς εἶχε ἤδη τελέσει στὴ γενέτειρά του ἕναν ἀκόμα γάμο ἔφθασε στοὺς Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο ἀποφάσισε τὸν ἀφορισμὸ του, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἀρνήθηκε νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸ παράνομο, τέταρτο, «συννοικέσιον».

Μνεία. «Εἰσηγησαμένων δὲ πάντων πολλὰ ἀποσχέσθαι τοῦ παρὰ νόμου συννοικεσίου οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ δημοσίᾳ ἀφορισθεῖς καταδέχεται μένειν οὕτω μᾶλλον ἢ χωρισθῆναι τῆς γυναικός»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἄνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙ-ΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 139 στ. 1725-1728.

Χρονολόγηση. Ὁ ἀφορισμὸς ποὺ ἀπαγγέλθηκε στὸν Καταφυγίωτη χρονολογεῖται, φυσικά, μετὰ ἀπὸ τὴν ἄδεια τέλεσης τρίτου γάμου καὶ προφανῶς μέσα στὰ ὅρια τῆς ἐξαετοῦς πατριαρχίας τοῦ Ἰσίδωρου (βλ. ὅσα σημειώνονται στὴ «Χρονολόγηση» τῆς **π. 15**).

Βιβλιογραφία. *PLP* 11464· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Μιὰ ἀθησαύριστη*, σ. 119.

Σχολιασμός. Ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀφηγεῖται μὲ γλαφυρὸ τρόπο πῶς ἔγινε γνωστὸ τὸ γεγονὸς τῆς τετραγαμίας: ἡ ἀδελφή τοῦ Καταφυγίωτη ποὺ ζοῦσε στὰ Μουδανιά, «ἐκεῖσε τῆς αἰχμαλωσίας αὐτὴν μετοικισάσης» ἀπὸ τὴ γενέτειρά τους (στ. 1716-1716), ὅταν πληροφορήθηκε τὸν νέο γάμο τοῦ ἀδελφοῦ της εἶπε: «ἰδοὺ τέσσαρας ἔχει γυναῖκας ὁ ἐμὸς ἀδελφός· μίαν ἔσχε ἐν τῷ χωρίῳ ἣν ἔθαπεν ἐκεῖ, καὶ δύο ἐν τῇ Πόλει καὶ νῦν ἐτέραν» (στ. 1719-1720). Ἡ ἔμφαση τὴν ὁποία προσδίδει τὸ κείμενο στοὺς γεγονότι ἐπιβλήθηκε στὸν Καταφυγίωτη δημόσιος ἀφορισμὸς

(«δημοσίᾳ ἀφορισθεῖς», στ. 1727) εἶχε προφανῶς στόχο νὰ τονίσει, ὅτι μὲ τὸν δημόσιο αὐτὸ διασυρμὸ ἐγένε προσπάθεια παραδειγματισμοῦ τῶν χριστιανῶν.

π. 18

[1456, Ἰανουάριος – 1462, 31 Μαρτίου]

Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ ἄδεια δεύτερου γάμου, μὴ λυθέντος νομίμως τοῦ πρώτου, διότι ἡ συνεύρεση ἐξ ἀνάγκης τῆς συζύγου μὲ ἄλλον δὲν θεωρήθηκε μοιχεία.

Ἐμφανίζεται στὴ σύνοδο ἡ περίπτωσις κάποιου Δημητρίου Βαρνιώτη ὁ ὁποῖος αἰχμαλωτίστηκε κατὰ τὴν Ἄλωση, θεωρήθηκε ἀφανὴς καὶ ἡ γυναῖκα του, αἰχμάλωτη καὶ αὐτὴ, πιεζόμενη ἀπὸ τὶς συνθήκες συζοῦσε καὶ τεκνοποίησε μὲ ἄλλον χριστιανό, τὸν Μανουήλ. Ὅταν ὁ πρῶτος σύζυγος ἐμφανίστηκε ξανά, κλήθηκε νὰ ἀπαντήσει ἂν ἐπιθυμεῖ νὰ ζήσει μὲ τὴ γυναῖκα του· ἐκεῖνος ἀρνήθηκε νὰ συνδεθεῖ ξανά μαζί της ἀλλὰ καὶ νὰ τῆς δώσει διαζύγιο. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ ἡ σύνοδος καὶ ὁ πατριάρχης, λαβόντες ὑπόψη τὴ σχετικὴ γνωμάτευσις τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας πὺς ἡ συνεύρεση ὑπὸ συνθήκης ἀνάγκης τῆς γυναῖκας μὲ τὸν Μανουήλ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ μοιχεία, ἔδωσαν ἄδεια νὰ ἱερολογηθεῖ ὁ γάμος τους.

Μ ν ε ῖ α . «Ὁ δὲ πατριάρχης ζητεῖ τὰς γνώμας παρὰ τε τοῦ Ἡρακλείας καὶ τῶν ἄλλων τῶν καθευρεθέντων ἐν τῇ συνόδῳ... Τότε ὁ Ἡρακλείας τοιάνδε τὴν γνώμην ἀπέδωκεν... ἵνα μὴ τι χεῖρον συμβῇ διακρίνω ἵνα ἱερολογηθῇ ὁ Μανουήλ τὴν τοιαύτην γυναῖκα... Ταύτῃ τῇ γνώμῃ συνέθεντο καὶ οἱ ἄλλοι, ἐπεψηφίσαστο δὲ καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ ἱερολογήθη τὸ συνοικέσιον»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξὴ 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 149 στ. 2090-2108.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ Ἀγαλλιανὸς τοποθετεῖ τὴν ἄδεια στὴν πατριαρχία τοῦ Ἰσιδώρου, χωρὶς ὅμως νὰ διαθέτουμε περισσότερα στοιχεῖα ποὺ νὰ ἐπιτρέπουν νὰ τὴν χρονολογήσουμε μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια στὴ διάρκειά της ἐξαετοῦς θητείας του.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68-71· ΓΚΙΝΗΣ, *Περίγραμμα Σ. Α'*, σ. 206 (ὅπου ἀπὸ ἀβλεψία θεωρεῖ πὺς ἡ ὑπόθεσις ἐκτυλίχθηκε στὴν Ἄνδρο)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἀνάγλυφα*, σ. 204-207.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ ἱστορικὸ τῆς ὑπόθεσις παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, καθὼς σύμφωνα μὲ τὸ βυζαντινὸ δίκαιο ὁ θάνατος ἢ ἡ ἀφάνεια ἀποτελοῦν νόμιμους λόγους λύσεως ἑνὸς γάμου, ἐνῶ ἡ μοιχεία ἀποτελεῖ κώλυμα γιὰ τὴν τέλεση νέου γάμου. Ἀπόφασις ὅμως τῆς ὁθωμανικῆς ἀρχῆς, τὴν ὁποία ἀναφέρει καὶ ἐπικαλεῖται ὁ Ἀγαλλιανός, ὅρισε οἱ χριστιανοὶ ποὺ κατεῖχαν χριστιανοὺς δούλους νὰ τοὺς ἀπελευθερώσουν ἢ νὰ τοὺς πουλήσουν ἀποκλειστικὰ σὲ Τούρκους. Ἡ ἐξέ-

λιξη αὐτὴ ἀπειλῆσε ἄμεσα τὴν τύχη τῆς γυναῖκας καὶ ὁ Μανουήλ, ὁ χριστιανὸς μὲ τὸν ὁποῖο συζοῦσε, ζήτησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ἄδεια νὰ τὴν παντρευτεῖ· ἔτσι ἀνέκυψε τὸ ζήτημα κατὰ πόσο μποροῦσε νομίμως νὰ τελεστεῖ αὐτὸς ὁ γάμος. Δεδομένου ὅτι ὁ νόμιμος σύζυγος ποὺ κλήθηκε στὸ Πατριαρχεῖο δήλωσε πὺς δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ ζήσει ξανά μὲ τὴ σύζυγό του καὶ πρὸ τῆς ἀπειλῆς ἡ γυναῖκα νὰ πουληθεῖ σὲ Τούρκο, ἡ σύνοδος καταλήγει στὴν πρὸ πάνω ἀπόφασις. Τὸ ἐνδιαφέρον στὴν περίπτωσις αὐτὴ εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ σύνοδος προσπαθεῖ καὶ νὰ μείνει πιστὴ στὸ βυζαντινὸ σύστημα δικαίου ἀλλὰ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσει μὲ ρεαλισμὸ τὴ μεταβυζαντινὴ πραγματικότητα. Παράλληλα ὁ Ἀγαλλιανὸς ποὺ ἀφηγεῖται τὴν ὑπόθεσις στὸν ἀπολογητικὸ τοῦ «Λόγον» προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξει, ὅτι ἡ ἐλαστικὴ ἐφαρμογὴ τῶν διατάξεων περὶ γάμου γιὰ τὴν ὁποία τὸν κατηγοροῦσαν οἱ ἀντίπαλοί του δὲν ἦταν πρωτοβουλία δικῆ του, ὡς μεγάλου χαρτοφύλακος, ἀλλὰ ἀποτελοῦσε πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου (στ. 2107-2108). Ἐπιλέγει μάλιστα νὰ περιγράψει τὴ συγκεκριμένη περίπτωσις, ἐπειδὴ ὁ τότε μητροπολίτης Ἡρακλείας ἦταν αὐτὸς ποὺ συγκρότησε τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀπόφασις. Ὁ τονισμὸς τοῦ προσώπου δὲν ἦταν χωρὶς σημασία: ὁ τότε ἀρχιερέας Ἡρακλείας ἦταν ὁ μετέπειτα πατριάρχης Σωφρόνιος, αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ θὰ προήδρευε στὴ σύνοδο ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὁ Ἀγαλλιανὸς θὰ ἀπολογεῖτο γιὰ τὶς κατηγορίες καὶ ἡ ὁποία θὰ ἀποφάσιζε γιὰ τὴν ἐνοχὴ ἢ τὴν ἀθώωσή του. Ἐπιλέγει λοιπὸν νὰ θυμίζει στὸν «κριτὴ» του πὺς ὁ ἴδιος εἶχε προσφύγει τότε στὴν κατ'οἰκονομίαν ἐρμηνεία τῶν παραδεδεγμένων γαμικῶν διατάξεων (στ. 2092-2107) καὶ τὸ προηγούμενο αὐτὸ ἀποτελοῦσε γιὰ τὸν ὑπὸ κατηγορία Ἀγαλλιανὸ ἕνα ἰσχυρὸ ἀθωωτικὸ ἐπιχείρημα.

π. 19

[1460, Φεβρουάριος]

Ἐπιβεβαίωσις τοῦ ἀκωλύτου **τῆς ἱερωσύνης** σὲ ἱερομόναχο.

Ὁ ἱερομόναχος Ἰωσήφ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη γιὰ νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸν πατριάρχη ἄδεια νὰ ἱεουργεῖ. Ὡστόσο κάποιον τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι ἦδη ἱεουργοῦσε χωρὶς ἄδεια, μολονότι εἶχε τεθεῖ σὲ ἀργία ὅταν ἐμόναζε στὴ μονὴ τῶν Μαγγάνων. Ὁ πατριάρχης ἀνέθεσε στὸν μέγα χαρτοφύλακα Θεόδωρο Ἀγαλλιανὸ νὰ ἐξετάσει κατ' ἰδίαν ὡς μάρτυρες τὸν μητροπολίτη Ἡρακλείας Ἰωάσαφ καὶ τὸν πνευματικὸ Δωρόθεο, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν μαζί μὲ τὸν Ἰωσήφ ἱερομόναχοι στὴ μονή· καὶ οἱ δύο δήλωσαν πὺς ἦταν ἀσύστατες οἱ κατηγορίες. Ὁ πατριάρχης χορήγησε στὸν ἱερομόναχο τὴν ἄδεια, ἀφοῦ ἐκεῖνος τὸν βεβαίωσε πὺς ἔχει τὴ συνείδησή του καθαρὴ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ μέλλουσα κρίσις.

Μνεία. «ὁ μὲν Ἡρακλείας εἶπε μὴδὲν συνειδέναι ἐν αὐτῷ τῆς ἱερωσύνης κώλυμα· καὶ ὁ πνευματικὸς ὁμοίως... ἦλθον οἱ ἐρωτηθέντες καὶ ἀνήνεγκαν ἀμέσως τῷ πατριάρχῃ... Ὁ δὲ πατριάρχης... προσκαλεσάμενος τὸν ἱερομόναχον καὶ τὰ εἰκότα νουθετήσας τάδε προσέθηκεν... σὺ γὰρ τὰς εὐθύνas δώσεις τῷ Θεῷ... ἐνέργει [τὴν ἱερωσύνην]· ἐγὼ οὐ κωλύω»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 113-114 στ. 799-825.

Χρονολόγησι. Τὸ γεγονός πῶς ὁ Ἀγαλλιανός ἀφηγεῖται τὸ περιστατικὸ στοὺς «Λόγους» του μᾶς δίνει ἓνα πρῶτο χρονικὸ ὄριο: αὐτὸ συνέβη πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοιξη τοῦ 1463. Τὸ δεύτερο χρονολογικὸ στίγμα μᾶς τὸ δίνει ἡ πληροφορία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ πῶς ὅλα αὐτὰ ἔγιναν ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου, ἄρα πρὶν ἀπὸ τὴν 31η Μαρτίου τοῦ 1462. Ἡ χρονολόγησι ὥστόσο τῆς πράξης μπορεῖ νὰ προσδιοριστεῖ στὸ 1460, ὅταν συνυπολογίσουμε τὴν πληροφορία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ πῶς ἡ ἄδεια εἶχε ἤδη δοθεῖ πρὶν ἀπὸ κάποια Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας (στ. 840-841) καὶ πῶς ἀπὸ ἐκεῖνη πέρασαν δύο ἑορτὲς Χριστουγέννων (στ. 895 καὶ 943-944) ὥς τὸν Μάρτιο τοῦ 1462 ποὺ πεθαίνει ὁ Ἰσιδωρος. Δεδομένου πῶς ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα τοῦ 1460 ἦταν ἡ 13η Ἀπριλίου, ἡ Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας προσδιορίζεται στὴν Κυριακὴ 2 Μαρτίου. Πιθανότατα λοιπὸν ἡ ἄδεια δόθηκε κάποια ἡμέρα τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1460.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68 σημ. 333· JANIN, *Géographie*, σ. 70-76 (σχετικὰ μὲ τὴ μονὴ Μαγγάνων).

Σχολιασμός. Ἡ ἀφήγησι τοῦ Ἀγαλλιανοῦ φέρνει στὴν ἐπιφάνεια πολλὰ ζητήματα. Πρῶτα, ἀναφέρει πῶς δύο φορὲς ἀναμειγνύεται στὴν ὑπόθεσις κάποιος μητροπολίτης Ἡρακλείας. Στὴν πρώτη σημειώνει ὅτι τὸ ὄνομά του ἦταν «Ἰωάσαφ» καὶ δηλώνει πῶς εἶχε διατελέσει ἱερομόναχος στὴ μονὴ τῶν Μαγγάνων στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὴ δεύτερη φορὰ δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομά του. Εἶναι βέβαιο πῶς πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα (ὅπως εἶχε ὑποθέσει καὶ ὁ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 68 σημ. 333), ἀφοῦ, ὅταν ὁ ἄδελφος Ἡρακλείας ἦλθε στὴν Κωνσταντινούπολη λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, χρειάστηκε νὰ τοῦ περιγράψει ὁ Ἀγαλλιανός τὴν ὑπόθεσις: «ἐμοῦ ἀφηγησαμένου καὶ ὡς ἐμαρτυρήθη, καὶ ὡς ἐτελέσθη» (στ. 848-849). Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Ἰωάσαφ ποὺ εἶχε καταθέσει ὡς μάρτυρας γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεσις, θὰ ἦταν περιττὴ ἡ ἐνημέρωσή του ἀπὸ τὸν Ἀγαλλιανό. Στὴ συνέχεια τῆς ἀφήγησις ἀναφέρεται ρητὰ πῶς αὐτὸς ὁ ἄδελφος μητροπολίτης Ἡρακλείας παρέμεινε στὴν Πόλη καὶ ὅτι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατριάρχῃ Ἰσιδώρου, ποὺ συνέβη τὴν 31η Μαρτίου 1462, χειροτονήθηκε πατριάρχης. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἀκόμα στοιχεῖο τὸ ὁποῖο ὁδηγεῖ στὴν ἄποψιν, πῶς ὁ διάδοχος τοῦ πατριάρχῃ Ἰσιδώρου δὲν ἦταν ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Ἰωάσαφ ἀλλὰ τὸ δεύτερο ἄδελφο πρόσωπο τῆς ἀφήγησις, ἐκεῖνος ποὺ διαδέχτηκε τὸν Ἰωάσαφ στὴν Ἡράκλεια· ἔτσι ἐνισχύεται μὲ

ἓνα ἀκόμα στοιχεῖο ἡ πεποίθησή μας, πῶς ὁ διάδοχος τοῦ πατριάρχῃ Ἰσιδώρου, ὁ τρίτος μετὰ τὴν Ἀλωση πατριάρχης, δὲν ἦταν ὁ Ἰωάσαφ [Κόκκας] ἀλλὰ ὁ Σωφρόνιος (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 49 ἐπ.). Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 160, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ στὴ μονὴ τῶν Μαγγάνων «ἀποτελεῖ μίαν ἐκ τῶν τελευταίων περὶ αὐτῆς μαρτυριῶν».

π. 20

[1461, τέλη – 1462, 31 Μαρτίου]

Συνοδικὴ ἀπόφασις μὲ τὴν ὁποία καθαιρεῖται ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων.

Ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων, μέλος τῆς ἀποστολῆς ἡ ὁποία εἶχε συμμετάσχει στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καθαιρεῖται διότι εἶχε ἀποδεχθεῖ ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ σύνοδο ἐκείνη. Μαζί του καθαιροῦνται καὶ ὅσοι ἄλλοι εἶχαν ἀποδεχθεῖ τίς ἀποφάσεις ἐκείνης τῆς συνόδου.

Μνεία. «Ἐν τῇ κατὰ Φλωρεντίαν γενομένη συνόδῳ... παραγενόμενος καὶ αὐτὸς [ὁ Λέων]... καὶ τὸ συμπέρασμα ἐκείνης τῆς συνόδου... παραδεξάμενος..., μέχρι τῆς πατριαρχίας τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου ἁγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου πατριάρχου κυρ Ἰσιδώρου, δι' ἧ καὶ ἀναγκασθεῖς ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος πατριάρχης μετὰ συνόδου τινός, ψῆφον ἐξήνεγκε κατ' ἐμοῦ, ὥσπερ καὶ κατ' ἄλλων τινῶν, ὡς δῆθεν ἀπαγορεύσας τὴν ἐμὴν μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν... καὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν ἀποκεκομμένος καὶ ἐκκήρυκτος»: Λέων, Ὁμολογία πίστεως, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 231 στ. 9-21· BLANCHET, *Profession*, σ. 72 στ. 4-16.

Χρονολόγησι. Ὁ ἴδιος ὁ Λέων δηλώνει ρητὰ στὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας πίστεως τὴν ὁποία συνέταξε ἀργότερα (ἡ ὁμολογία πρέπει νὰ συντάχθηκε στὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ Σωφρόνιου, διαδόχου τοῦ Ἰσιδώρου· βλ. π. 23 «Χρονολόγησι»), ὅτι τὴν ἀπόφασιν μὲ τὴν ὁποία καταδικάστηκε αὐτὸς καὶ «ἄλλοι τινές» ἔλαβε «ὁ ἀοίδιμος», τὴν ἐποχὴ ποὺ συντάσσει τὴν ὁμολογία του, πατριάρχης Ἰσιδωρος «μετὰ συνόδου τινός». Τὴν ἀκριβέστερη χρονολόγησι τῆς ἀπόφασιν θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν προσδιορίσουμε ἂν γνωρίζαμε τὴν αἰτία ποὺ τὸ Πατριαρχεῖο μετέβαλε τὴν ὡς τότε διαλλακτικὴ πολιτικὴ του ἐναντὶ τῶν φιλενωτικῶν (πβ. π. 3). Σύμφωνα μὲ μίαν ὑπόθεσιν ποὺ πρόσφατα ὑποστηρίχθηκε (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία*, σ. 161-162), ἡ πολιτικὴ αὕτη εἶναι πιθανὸ νὰ ἄλλαξε ὅταν κυκλοφόρησαν φήμες πῶς ὁ πάπας προσπαθοῦσε νὰ προσεταιριστεῖ τὸν Πορθητὴ συντάσσοντας μάλιστα καὶ σχετικὴ ἐπιστολὴ στὰ τέλη τοῦ 1461. Ἄν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εὐσταθεῖ, ἡ ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου,

ή όποία είχε ώς συνέπεια τήν καταδίκη τοῦ Λέοντος «καί ἄλλων τινῶν», θά πρέπει νά χρονολογηθεῖ στό τελευταῖο διάστημα τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰσιδώρου, λαμβάνοντας ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι ὁ Λέων μετὰ τήν καταδίκη του ἔκανε καί κάποιες, ἀτελέσφορες τελικῶς, προσπάθειες πρὸς τὸν πατριάρχη γιά νά ἄρει τήν ἐναντίον του καταδίκη. Κατὰ συνέπεια, ἡ καταδίκη του θά πρέπει νά χρονολογηθεῖ στό διάστημα ἀπό τὰ τέλη τοῦ 1461 ὥς τὸν Μάρτιο τοῦ 1462.

Βιβλιογραφία. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἑλλάς*, σ. 109· LAURENT, *Mémoires*, σ. 185 σημ. 10· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία*, σ. 161-162· *PLP* 1653 καί 91400· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 237-238· BLANCHET, *Profession*, σ. 59-69.

Σχολιασμός. Στήν ὁμολογία του ὁ Λέων ἀναφέρει πὼς δὲν ἦταν ὁ μόνος πὺν καθαιρέθηκε ἀπὸ τὴ σύνοδο («ὥσπερ καὶ κατ' ἄλλων τινῶν»). Μὲ τὴν ἴδια ἀπόφαση καθαιρέθηκε πιθανότατα καὶ ὁ Νικομηδείας Μακάριος, ὁ ὁποῖος θά ἀποκατασταθεῖ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1464 (**π. 30**). Ὁ Λέων, ὅταν ἀφηγεῖται ὅσα συνέβησαν ἐπὶ Ἰσιδώρου, εἰσάγει τὴ μνεία τῆς πράξεως καθαιρέσεώς του μὲ τίς λέξεις «δι' ἃ καὶ ἀναγκασθεῖς ὁ ἀοίδιμος ἐκεῖνος πατριάρχης...». Τί ὑπονοεῖται ἄραγε μὲ τοὺς ὅρους αὐτοὺς, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ κατεχοχὴν ἀνθενωτικὸς Γεννάδιος Σχολάριος ἐπέλεξε μιὰ διαλλακτικὴ πολιτικὴ ἐναντι τῶν «λατινοφρόνων» ἢ τῶν ὑπόπτων γιά λατινοφροσύνη (**π. 3**); Τί μεσολάβησε καὶ ὁ διάδοχός του «ἠναγκάσθη» νά ἀλλάξει τὴν πολιτικὴ αὐτή; Ἡ ἐρμηνεία τὴν ὁποία οἱ πηγὲς πὺν διαθέτουμε ὥς τώρα μᾶς ἐπιτρέπουν νά διατυπώσουμε εἶναι ὅσα ἀναφέραμε πὺν πάνω στήν ἐνότητα «Χρονολόγηση», οἱ φῆμες δηλαδή οἱ ὁποῖες κυκλοφόρησαν γιά προσπάθεια προσεταιρισμοῦ τοῦ σουλτάνου ἀπὸ τὸν πάπα, φῆμες πὺν ὁδήγησαν τὴν ἡγεσία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σὲ μιὰ πολιτικὴ συσπείρωσης τῶν στελεχῶν της, προκειμένου νά ἀποτραπεῖ μιὰ τυχὸν ἀναβίωση ἐνωτικῶν τάσεων.

ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

1 Ἀπριλίου 1462 – Σεπτέμβριος 1463

π. 21

1462, 1 Ἀπριλίου

Ἐκλογή τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας Σωφρονίου ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Τὴν ἐπομένη τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχη Ἰσιδώρου, ποὺ ἐπῆλθε ἀπὸ γηρατειᾶ καὶ ἀσθένεια στὶς 31 Μαρτίου [1462], ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας ἐκλέγεται πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Μ ν ε ί α . «Καὶ ὁ πατριάρχης κὺρ Ἰσίδωρος τῷ χρεῶν ἐλειτούργησε γήρα καὶ νόσῳ κατεργασθείς, προεψήφιστο δὲ ὁ τότε μὲν πανιερώτατος μητροπολίτης Ἡρακλείας... νῦν δὲ οἰκουμενικὸς πατριάρχης»· «Ἦν δὲ ἡ τριακοστὴ πρώτη τοῦ Μαρτίου, ὅτε ἐκεῖνος [ὁ Ἰσίδωρος] ἐξεδήμησε, τῇ δὲ ἐπιούσῃ, ἥτις ἡ πρώτη τοῦ Ἀπριλίου ἦν, ἔδει... τοῦτον εἰς τὸν θρόνον ἀνελθεῖν»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 118 στ. 986-992.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὴν ἡμέρα καὶ τὸ μήνα ποὺ ἀνῆλθε στὸν πατριαρχικὸ θρόνον ὁ ἀπὸ Ἡρακλείας μητροπολίτης τὰ ὀρίζει μὲ σαφήνεια ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς «Λόγους» του, τοὺς ὁποίους ἄλλωστε συνέταξε τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς τῆς ἀνόδου τοῦ νέου πατριάρχη· γιὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τοῦ ἔτους 1462 βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 63.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 63· *PLP* 27217· βλ. καὶ 93710a· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 469 (γιὰ τὴν προηγούμενη ιδιότητά του ὡς μητροπολίτη Ἡρακλείας)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52 ἐπ. (γιὰ τὴ σειρὰ τῆς διαδοχῆς καὶ τὴ διάρκεια τῆς θητείας του).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ ὄνομα τοῦ τρίτου μετὰ τὴν ἄλωση πατριάρχη δὲν τὸ ἀναφέρει ὁ Ἀγαλλιανὸς στοὺς «Λόγους» του, τὸ σημειώνει ὅμως στὸν «Κατάλογο» μὲ τοὺς πατριάρχες μετὰ τὴν ἄλωση τὸν ὁποῖο ἔχει καταγράψει στὸ «νομικὸ» του χειρόγραφο: «γ^{ος} Σωφρόνιος ὁ Συρόπουλος» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 52). Ἡ ἀξιοπιστία τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἀξιοπιστία ποὺ στη-

ρίζεται στο ότι ζεί τὰ γεγονότα καὶ εἶναι στενά συνδεδεμένος μὲ τὸ Πατριαρχεῖο, ἐπιβάλλει νὰ ἀποδεχτοῦμε ὅτι ὁ τρίτος πατριάρχης, ἐκεῖνος ποὺ διαδέχτηκε τὸν Ἰσιδώρο, ἦταν ὁ Σωφρόνιος καὶ ὄχι ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας, ὅπως παραδίδουν κάποιοι μεταγενέστεροι κατάλογοι πατριαρχῶν (γιά παράδειγμα στὸ χφ Laurent. gr. Pl. LIX, 13, φ. 171^r), κάποια ἱστορικά ἔργα (π.χ. *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 20· *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 17· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υζ') καὶ ὅπως ἀρκετοὶ ἐγκριτοὶ μελετητὲς εἶχαν ὑποστηρίξει (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 66-68· LAURENT, *Les premiers*, σ. 246-249). Γίνεται δεκτὸ πὼς ὁ Σωφρόνιος ταυτίζεται μὲ τὸν Σίλβεστρο Συρόπουλο, τὸν μέγα ἐκκλησιάρχη τοῦ βυζαντινοῦ Πατριαρχείου καὶ ἱστορικὸ τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ὁ ὁποῖος ἔλαβε προφανῶς τὸ ὄνομα Σωφρόνιος ὅταν χειροτονήθηκε μητροπολίτης Ἡρακλείας.

π. 22

1462, φθινόπωρο

Συνοδικὴ ἀπόφαση περὶ ἀπαλλαγῆς τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ ἀπὸ τῆς ἐναντίον του κατηγορίας.

Σύνοδος ἀποτελούμενη ἀπὸ δεκαοκτὼ ἀρχιερεῖς συνήλθε γιὰ νὰ κρίνει τῆς κατηγορίας ποὺ εἶχαν διατυπώσει ἐναντίον τοῦ Ἀγαλλιανοῦ οἱ ὀφφικιάλιοι τοῦ Πατριαρχείου Γεώργιος Γαλησιώτης, μέγας σκευοφύλαξ, καὶ Μανουὴλ Χριστιάννος, μέγας ἐκκλησιάρχης. Ἡ σύνοδος ἀναγνώρισε τὴν ἀθωότητά του ἀλλὰ δὲν προχώρησε στὴ ρητὴ καταδίκη τῶν κατηγορῶν του.

Μνεία. «Ἡ τῶν ιη' δὲ συνεληλυθότων ἀρχιερέων σύνοδος τετέλεκεν ἂν τὴν κατ' αὐτῶν [τῶν κατηγορῶν] ψήφον, ὡς συμφωνήσαντες ἐξεῖπον, εἰ μὴ τινος ὑπὲρ τὸ δέον τούτων κηδομένου λόγος κεκώλυκε»: Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξὴ 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 91 στ. 8-11.

Χρονολόγησις. Δεδομένου ὅτι ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀναφέρει πὼς ἀπὸ τὸ θέρος περίπου τοῦ 1462 ἀποφάσισε νὰ ἀπέχει τῶν ἱερατικῶν καὶ διοικητικῶν του καθηκόντων ὡς μεγάλου χαρτοφύλακος (στ. 1063-1066) διαμαρτυρόμενος ἐπειδὴ ὁ νεοεκλεγείς τὴν 1η Ἀπριλίου τοῦ 1462 πατριάρχης δὲν ἀποφάσισε νὰ ἐκκαθαρίσει τὴν ὑπόθεσή του (στ. 1059-1061), ἡ σύνοδος αὐτή, ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τῆς ἐναντίον του κατηγορίες, πρέπει νὰ συνήλθε μετὰ τὸ θέρος, πιθανότατα τὸ φθινόπωρο τοῦ 1462.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40.

Σχολιασμός. Ἡ σύνοδος φαίνεται πὼς θεώρησε τὸν Ἀγαλλιανὸ ἀθῶο ἀπὸ τῆς ἐναντίον του κατηγορίας, ἀλλὰ καθὼς ἀπέφυγε νὰ καταδικάσει, ἐνδεχομένως

ὕστερα ἀπὸ ἐξωτερικὴ παρέμβαση, ἐκείνους ποὺ τὸν εἶχαν κατηγορήσει, ὁ Ἀγαλλιανὸς θεώρησε πὼς τὸ ζήτημα δὲν εἶχε κλείσει ὁριστικά καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ζητοῦσε νὰ συγκληθεῖ μεγάλη σύνοδος γιὰ τὴν ὁριστικὴ λύση τῆς μεγάλης αὐτῆς διαμάχης. Ἐνόψει αὐτῆς ἄλλωστε τῆς ἐπικείμενης συνόδου ἔγραψε τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1463 τοὺς ἀπολογητικούς του «Λόγους» (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 129 στ. 1378-1381 καὶ σ. 132 στ. 1485-1488).

π. 23

1462, φθινόπωρο ci. – 1463, ἀνοιξή

Συνοδικὴ «διάκρισις» μὲ τὴν ὁποία αἶρεται ἡ καθαίρεση τοῦ νομοφύλακος διακόνου Λέοντος καὶ τοῦ ἀποδίδεται ἡ ἱερωσύνη.

Ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων, ὁ ὁποῖος εἶχε καθαιρεθεῖ ἐπὶ πατριαρχίας Ἰσιδώρου (π. 20) ὡς ὑποπτος γιὰ λατινοφροσύνη λόγω τῆς συμμετοχῆς του στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, συγχωρεῖται ἀπὸ τὴν σύνοδο καὶ ἡ ἱερωσύνη τοῦ ἀποδίδεται ξανά.

Μνεία. «Παρεκάλεσα... συγχώρησιν τῆς ἱερωσύνης καὶ τὸ ἐνεργεῖν αὐτὴν... γενομένων δὲ συνόδων... διάκρισιν συγγνωμονησάντων ἐμοὶ καὶ συγχωρήσεως τυχεῖν ψηφισαμένων»: Λέων νομοφύλαξ, Ὁμολογία πίστεως, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 231 στ. 33-39· BLANCHET, *Profession*, σ. 72 στ. 28-34.

Χρονολόγησις. Τὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας τοῦ Λέοντος εἶναι ἀχρονολόγητο· ἡ ἀπαρίθμηση ὅμως τῶν γεγονότων, ὅπως τὰ παρουσιάζει ὁ ἴδιος, μᾶς ὁδηγεῖ μὲ ἀσφάλεια στὸ ὅτι ἡ ἀπόφασίς τῆς ἀθώωσης ἐκδόθηκε ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰσιδώρου, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν πατριάρχη Σωφρόνιο. Ἐπειδὴ στὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας σημειώνεται ὅτι ὁ πατριάρχης ἔθεσε ὡς ὄρο νὰ κριθεῖ ἡ ὑπόθεση ἀπὸ «σύνοδον πανιερωτάτων ἀρχιερέων ἱκανῶν», μποροῦμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Λέοντος ἔγινε ἀπὸ τὴν σύνοδο τῶν δεκαοκτὼ ἀρχιερέων ποὺ ἔκρινε καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀγαλλιανοῦ μετὰ τὸ θέρος τοῦ 1462 (π. 22). Πάντως τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1463 ποὺ ὁ Ἀγαλλιανὸς συντάσσει τοὺς «Λόγους» του δίνει τὴν πληροφορία ὅτι «ἡ ἐκκλησία συγγνώμης τούτους [τοὺς ἐν Φλωρεντίᾳ συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἠξίωσε» (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξὴ 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 136-137 στ. 1643-1647).

Βιβλιογραφία. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἑλλάς*, σ. 109· BLANCHET, *Profession*, σ. 59-69, ἰδίως σ. 66-67· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ Ἐκκλησία*, σ. 155-163· βλ. στὸ PLP τὰ λήμματα ἀρ. 1653, 91400, πβ. καὶ τὸν ἀρ. 14796.

Σχολιασμός. Ἡ ἀπαίτησις τῆς συνόδου νὰ καταθέσει ὁ διάκονος Λέων ὁμολογία πίστεως μὲ τὴν ὁποία θὰ δήλωνε τὴν προσήλωσή του στὰ δόγματα τῆς

Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας («τῆς ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν») προκειμένου νὰ συγχωρηθεῖ, ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Σωφρόνιος ἐπανῆλθε στὴν πολιτική ποὺ πρῶτα εἶχε ἀκολουθήσει γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ πατριάρχης Γεννάδιος: νὰ γίνονται δεκτοὶ ὅσοι ἦταν ὑποπτοὶ γιὰ λατινοφροσύνη, ἀρκεῖ νὰ δώσουν «ὁμολογίαν καὶ ὑπόσχεσιν» (π. 3). Ὡς σημειωθεῖ πὺς τὴν ἴδια πολιτική, τῶν ὁμολογιῶν πίστεως ποὺ ἔπρεπε νὰ δώσουν οἱ «ἐπιστρέφοντες» στὰ ὀρθόδοξα δόγματα, θὰ ἀκολουθήσει ἀργότερα καὶ ἡ Πανορθόδοξη Σύνοδος τοῦ 1483/1484 (π. 79). Τὸ ἔγγραφο τῆς ὁμολογίας πίστεως ποὺ ὑπέγραψε ὁ Λέων βρήκε στὴν Κωνσταντινούπολη «σεσαθρωμένον» καὶ τὸ ἀντέγραψε ἀπὸ τὸ πρωτότυπο «προσταγῇ» τοῦ Νεκταρίου Ἱεροσολύμων ὁ Δοσίθεος, ὁ μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων. Τὸ ἀντίγραφο τοῦ Δοσιθέου σώζεται στὸ χφ ΜΠΤ 253, φ. 4^v καὶ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν ΝΕΚΤΑΡΙΟ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 231-232· ἡ μνεία τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης στὴ σ. 231 στ. 18-19· νεότερη ἐκδοση BLANCHET, *Profession*, σ. 72-73. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτική*, τ. 4, σ. 225, ὁρθὰ προσέγραψε τὴν ἀθώωση τοῦ Λέοντος στὸν πατριάρχη Σωφρόνιο. Ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ Λέοντος, γίνεται δεκτὴ ἡ ταύτιση τοῦ νομοφύλακος ποὺ ἀναφέρεται ἐδῶ μὲ τὸν Λέοντα Ἀτράπη (βλ. BLANCHET, *Profession*, σ. 61, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία). Ὁ LAURENT, *Mémoires*, σ. 185 σημ. 10, θεωροῦσε πὺς ὁ νομοφύλαξ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Συρόπουλο, πῆγε στὴ Φλωρεντία δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὸ πρόσωπο ποὺ ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ὁ Λέων στὴν ὁμολογία του ἀναφέρει ἀκόμα πὺς μετὰ τὴν καταδίκη του ἔκανε προσπάθειες πρὸς τὸν ἴδιο πατριάρχη γιὰ τὴν ἀθώωσή του καὶ μολονότι παρενέβησαν ἰσχυρὰ πρόσωπα, οἱ προσπάθειες στάθηκαν ἀτελέσφορες. Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον ἂν σώζονταν τὰ ὀνόματα τῶν «πολλῶν ἀξιολόγων καὶ χρησίων ἀνδρῶν» ποὺ παρενέβησαν ὑπὲρ τοῦ Λέοντος πρὸς τὸν Ἰσίδωρο ἀλλὰ καὶ τῶν «μεγάλων καὶ ἀξιολόγων ἀνδρῶν» ποὺ θὰ μεσολαβήσουν ἀργότερα γιὰ τὴν αἴσια, τελικά, ἔκβαση τῆς ὑπόθεσής του. Ὁ Συμεὼν Α' στὴν ἐγκύκλιο ποὺ ἀπέλυσε πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474 ἐνόψει τῆς ἀποδημίας του (π. 54) καὶ στὴν ὁποία μνημονεύει τὰ πρόσωπα στὰ ὁποῖα ἀναθέτει τὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου σημειώνει καὶ τὸν «τιμώτατον νομοφύλακα», χωρὶς νὰ ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του. Νὰ πρόκειται ἄραγε γιὰ τὸν Λέοντα ποὺ, μετὰ τὴν ἀποκατάστασή του, εἶχε κερδίσει σὲ τέτοιο βαθμὸ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ τότε πατριάρχου Συμεὼν;

π. 24

1463, Μάρτιος

«Ἐπικυρωτικὸν γράμμα» τῆς δωρεᾶς τοῦ μητροπολίτη Περιθεωρίου Γρηγορίου πρὸς τὴ μητρόπολή του.

Ὁ μητροπολίτης Περιθεωρίου Γρηγόριος ἀνακαίνισε μὲ δική του δαπάνη τὸ ναὸ

τῆς μητροπόλεώς του καὶ ἀφιέρωσε σὲ αὐτὸν ἓνα ἀμπέλι, ἓνα μύλο καὶ ἓνα ἐργαστήριό καθὼς καὶ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ποὺ ἀγόρασε. Τὴ δωρεὰ του τὴν κατοχύρωσε μὲ ἀφιερωτήριο ἔγγραφο, θέλησε ὁμως νὰ κατασφαλίσῃ τὴν ἰσχύ της μὲ πατριαρχικὸ «ἐπικυρωτικὸν γράμμα». Ὁ πατριάρχης τοῦ τὸ χορηγεῖ καὶ ἀπειλεῖ μὲ ἀφορισμὸ ὅποιον τολμήσῃ νὰ παραβιάσῃ τὴ βούληση τοῦ δωρητῆ.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐπικυρωτικοῦ γράμματος σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

Incipit. † Ἐπειδὴ ὁ ἱερώτατος μ(ητ)ροπολίτης Περιθεωρίου

Χρονολογία. [ἐν ἔτει ς^ϥ λϥ^ϥ οϥ^α].

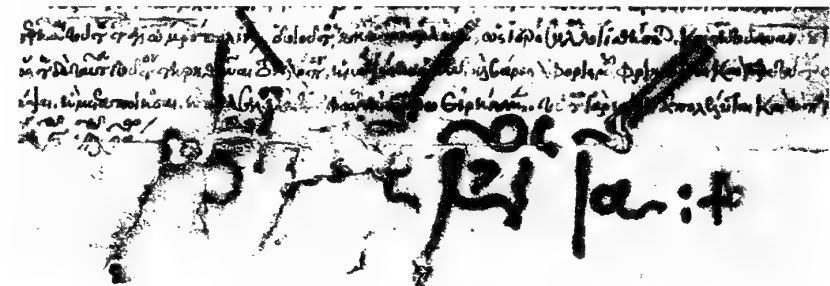
Μηνολόγιο. Μηνὶ Μαρτίῳ, ἐν(δικτιῶν)ος ια^{ης}: †

Χρονολόγηση. Ἡ πράξη εἶναι χρονολογημένη μὲ ἀκρίβεια· τὸ ἔτος 6971 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ποὺ ἀναφέρεται στὸ ἔγγραφο ἀντιστοιχεῖ στὸ 1463, ἔτος τὸ ὁποῖο συμπίπτει μὲ τὴν 11η ἰνδικτιῶνα ποὺ ἀναγράφεται στὸ μηνολόγιο.

Ἔκδοση. Ἐπίσημα, ἀρ. 7, σ. 89-90, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο τῆς μονῆς Βατοπεδίου· PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 138.

Βιβλιογραφία. APOSTOLOPOULOS, *Le troisième*.

Σχολιασμός. Ὁ μητροπολίτης Γρηγόριος δὲν εἶναι γνωστὸς σὲ ὅσους ἀσχολήθηκαν μὲ τὴ μητρόπολη Περιθεωρίου καὶ δὲν καταγράφεται στοὺς ἐπισκοπικούς της καταλόγους. Ὁ GERMANOS, *Θράκη*, σ. 111 ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξὴ του ἐνῶ ὁ ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, *Συμβολή*, σ. 157-159, μνημονεύει ὡς πρῶτο μετὰ τὴν Ἀλωση μητροπολίτη Περιθεωρίου τὸν Ἰγνάτιο ἀντλώντας τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν πράξη τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1467, στὴν ὁποία ὑπογράφει ὡς μέλος τῆς συνόδου (π. 42). Τὸν διαδέχεται ὁ Ἰωσήφ, ποὺ ἐντοπίζεται σὲ πράξη τοῦ Ὀκτωβρίου 1474 (π. 52). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐρώτημα, πὺς βρέθηκε τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου, δύο ὑποθέσεις μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν καθὼς, ὅσο γνωρίζουμε, δὲν ὑπάρχουν συγκεκριμένα τεκμήρια ποὺ νὰ στοιχειοθετοῦν μιὰν ἀσφαλὴ ἀπάντηση: εἴτε ὁ Περιθεωρίου Γρηγόριος ἀποσύρθηκε στὸ Βατοπέδι παίρνοντας μαζί καὶ τὸ ἀρχεῖο του, εἴτε τὸ ἀθωνικὸ μοναστήρι, ποὺ εἶναι

Μηνολόγιο τοῦ Σωφρονίου στὴν π. 24

γνωστό από τη βυζαντινή εποχή πώς διατηρούσε περιουσιακά στοιχεία στην περιοχή του Περιθεωρίου (βλ. *Actes de Vatopedi*, τ. 2, σ. 39), απέκτησε κάποτε τὰ περιουσιακά στοιχεία που είχε δωρίσει ὁ Γρηγόριος τὸ 1463 στὴ μητρόπολή του, καὶ ἔτσι πῆρε καὶ τὸν τίτλο ιδιοκτησίας τους. Ἀπαντήσεις στὸ ἐρώτημα ἴσως δώσουν οἱ ἐκδότες τοῦ τρίτου τόμου τῶν *Actes de Vatopedi*.

π. 25

[1463]

Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν παύση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ θέματα γάμου.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου ποὺ υἱοθετήθηκε μετὰ τὴν Ἀλωση πρέπει νὰ ἀρθεῖ, καθὼς ἔχει μεσολαβήσει ἤδη ἓνα διάστημα δέκα χρόνων ἢ Ἐκκλησία ὀφείλει τώρα νὰ ἐπιστρέψει εἰς τὴν «προτέραν ἀκριβειαν» καὶ νὰ φροντίζει γιὰ τὴν ἀκριβὴ τήρηση τῶν σχετικῶν κανόνων.

Μνεία. «εἰ ἀναγκαῖον ἐφάνη παῦσαι τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν... ὁ δεκαετὴς χρόνος ἀρκεῖ χρῆσθαι τῇ οἰκονομίᾳ, δεῖ δὲ ἡμᾶς ἀπὸ γε τοῦ νῦν τῆς προτέρας ἔχασθαι ἀκριβείας, τοῦ πάντῃ ἀλήπτου καὶ ἀμώμου φροντίζοντας». Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, ἀνοιξη 1463, ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 150 στ. 2118-2121.

Χρονολόγηση. Ὁ σχολαστικὸς ὑπολογισμὸς τῆς δεκαετίας τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Ἀγαλλιανὸς θὰ ὀδηγοῦσε νὰ χρονολογήσουμε τὴν πράξη στὴν ἀνοιξη τοῦ 1464· θὰ πρέπει ὥστόσο νὰ δεχτοῦμε πὺς τέτοιου εἶδους ὑπολογισμοὶ δὲν γίνονται συνήθως μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια καὶ πὺς ἓνα διάστημα ἀκόμα καὶ ἐννιάμισι χρόνων ποὺ ἔχει διαρρεύσει θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηριστεῖ «δεκαετία». Πάντως φαίνεται πὺς ἡ ἄρση τῆς «οἰκονομίας» πρέπει νὰ πραγματοποιήθηκε λίγο πρὶν λήξει ἡ πατριαρχία τοῦ Σωφρονίου.

Σχολιασμός. Δὲν εἶναι γνωστοὶ οἱ λόγοι ποὺ ὀδήγησαν τὸν πατριάρχη Σωφρόνιο στὴν ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐπιείκειας στὰ ζητήματα τοῦ δικαίου τοῦ γάμου ποὺ εἶχε ἐγκαινιαστεῖ ἐπὶ Γενναδίου (π. 2) καὶ εἶχε διατηρηθεῖ ἐπὶ τοῦ διαδόχου του (π. 14). Ἴσως ἡ προβαλλόμενη δικαιολογία τῆς παρόδου δεκαετίας νὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσιαστικὴ αἰτιολογία τῆς ἀπόφασης. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ἀγαλλιανὸς ὑπενθυμίζει (*Λόγοι*, στ. 2107-2108) ὅτι ὁ πατριάρχης Σωφρόνιος ὅταν ἦταν μητροπολίτης Ἡρακλείας εἶχε προσχωρήσει ἐνεργὰ στὴν πολιτικὴ τῆς οἰκονομίας, ἀφοῦ ὅταν ὁ πατριάρχης Ἰσίδωρος τοῦ εἶχε ζητήσει νὰ ἐκφράσει τὴν ἀποψή του γιὰ μία περίπτωση τέλεσης δευτέρου γάμου χωρὶς νὰ ἔχει λυθεῖ νομίμως ὁ πρῶτος, εἶχε συνηγορήσει ὑπὲρ τῆς τελέσεως τοῦ δευτέρου γάμου ἐπικαλούμενος τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας (π. 18 «Σχολιασμός»).

ΠΡΑΞΗ ΠΛΑΣΤΗ

ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Σωφρόνιο

«**Συστατικὸν γράμμα**» γιὰ τὴ γνησιότητα ἐνὸς σταυροῦ ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τῆς Τραπεζοῦντος. Τὸ συστατικὸ δίνεται στὸν κατοπινὸ κάτοχο τοῦ κειμηλίου Γεώργιο Πόλο. Δὲν παραδίδεται τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου ἀλλὰ τὸ κείμενό του ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ ἓνα ἀντίγραφο ποὺ σώζεται στὴ Βιέννη. Τὸ γράμμα φέρει χρονολογία «Αὐγουστος 1464». Τὸ γράμμα ἔχει χαρακτηριστεῖ πλαστὸ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του, ἀλλὰ καὶ ὁ Σωφρόνιος στὸ χρονικὸ διάστημα στὸ ὁποῖο φέρεται νὰ τὸ ἐξέδωσε εἶχε «ἐκβληθεῖ» ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο.

Incipit. Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὡς, ἐπειδὴ

ῚΕΚΔΟΣΗ. LAMBACHER, *Bibliotheca*, σ. 27-29 [= ΣΑΘΑΣ, *Μεσαιωνική*, τ. 3, σ. ρα'-ργ'. ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΔΗΣ, *Τραπεζοῦντα*, σ. 168-169· ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 523-524]· LAURENT, *Les faux*, σ. 274-276· GASTGEBER, *Ein Bericht*, σ. 324-325.

Βιβλιογραφία. LAURENT, *Les faux*, σ. 265-273 (γιὰ τὴν πλαστότητα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐγγράφου)· GANCHOU, *Pólos*, σ. 111 ἐπ. (γιὰ τὸν ἀποδέκτη τοῦ συστατικοῦ γράμματος καὶ τὴν οἰκογένειά του)· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 56-59 (γιὰ τὸ χρόνο πατριαρχίας τοῦ Σωφρονίου).

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄

φθινόπωρο – τέλη 1463

(δεύτερη πατριαρχία)

1463, φθινόπωρο

Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ παραιτηθέντος τὸ 1456 Γενναδίου Β΄.

Μετὰ τὴν «ἐκβολὴν» τοῦ Σωφρονίου, κλήθηκε ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἀλωση πατριάρχης νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μνεία. Δὲν σώζεται σαφὴς μνεία γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Γενναδίου στὸ Πατριαρχεῖο· ἐξάγεται ὅμως ἀπὸ ἓνα σημείωμά του γραμμένο τὸν Αὐγουστο τοῦ 1464, ὅπου κάνει λόγο γιὰ τὴν τρίτη «ἀνοδό» του: Γεννάδιος, Λόγος «Ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου», Αὐγουστος 1464, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 1, σ. XXI· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προοιμιακὸ Δοκίμιο Α΄*, σ. 45* καὶ 109* (βλ. καὶ **π. 29**).

Χρονολόγησι. Τὸ ἔτος ἐπανόδου τοῦ Γενναδίου τὸ προσδιορίζουν οἱ πληροφορίες ποὺ δίνει ὁ Ἀγαλλιανὸς γιὰ τὴ διαδοχὴ τῶν «Μετὰ... τὴν Ἀλωσιν Κωνσταντινουπόλεως [πατριαρχῶν]» σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ χρονικὸ διάστημα ποὺ δηλώνει πὼς παρέμεινε συνολικὰ ὁ Γεννάδιος πατριάρχης. Ὁ Ἀγαλλιανὸς συντάσσει τὸν κατάλογό του μετὰ τὴν ἀνοδο τοῦ τέταρτου πατριάρχου, τοῦ Ἰωάσαφ Κόκκα, περίπου στὶς ἀρχὲς τοῦ 1464, καὶ ἀναφέρει πὼς ὁ Γεννάδιος παρέμεινε (συνολικὰ) «χρόνους β΄ ἡμῖν, καὶ παρητήσατο». Ἄν λοιπὸν ὁ Σωφρόνιος, σύμφωνα μὲ τὴν ἴδια πηγὴ, παρέμεινε «χρόνον α΄ ἡμῖν, καὶ ἐξεβλήθη», δηλαδὴ ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1463, ἡ δεύτερη θητεία τοῦ Γενναδίου πρέπει νὰ διάρκεσε κάποιους μῆνες, ὥστε τὰ δύο καὶ πλέον χρόνια τῆς πρώτης του θητείας νὰ προσδιοριστοῦν ἀπὸ τὸν Ἀγαλλιανὸ σὲ «χρόνους β΄ ἡμῖν». Ἕνας τέτοιος ὑπολογισμὸς στηρίζεται στὴν παραδοχὴ πὼς ὁ Ἀγαλλιανὸς προσδιορίζει κατὰ προσέγγιση τὸ συνολικὸ διάστημα ποὺ διάρκεσε ἡ πρώτη καὶ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου καὶ δὲν τὸ ὑπολογίζει μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 54-56.

Σχολιασμός. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη πὼς μία καὶ μόνη ἦταν ἡ πατριαρ-

χία τοῦ Γενναδίου καὶ πὼς ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τὸν ἀνάγκασε νὰ διαχειριστεῖ τὰ τοῦ Πατριαρχείου ἄλλες δύο φορές, μολονότι ὑπῆρχε ἄλλος ἐκλεγμένος πατριάρχης. Πρῶτος ὑποστήριξε τὴν ἀποψη τῆς μίας πατριαρχίας ὁ ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 205-208 καὶ ὕστερα ἀπὸ εἴκοσι χρόνια ὑποστηρίχθηκε ξανά, ἂν καὶ μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις, ἀπὸ τὴν BLANCHET, *Georges Gennadios*, σ. 60 ἐπ. Ἀντίθετα, γιὰ τρεῖς πατριαρχίες τοῦ Γενναδίου πρῶτος μίλησε ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἔρευνα*. Ἡ ὑπόθεση ὡστόσο, πὼς ὁ Γεννάδιος δὲν ἀνέλαβε «ἐπισήμως» τὸ Πατριαρχεῖο ἀλλὰ συνυπῆρχε μὲ τὸν νομίμως ἐκλεγμένο πατριάρχη, δὲν φαίνεται νὰ ἀνταποκρίνεται στὴ μεταβυζαντινὴ τουλάχιστον πρακτικὴ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία δύο πατριάρχες, νῦν καὶ πρῶην, δὲν μπορούσαν νὰ συνυπάρξουν στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ παραδείγματα εἶναι πολλά: ὁ Γεννάδιος τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1456, μολονότι δὲν ἐκδιώχθηκε ἀλλὰ παραιτήθηκε, ἀναχώρησε ὕστερα ἀπὸ λίγο γιὰ τὸ Ἅγιο Ὅρος καὶ στὴ συνέχεια γιὰ τὶς Σέρρες· ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας μετὰ τὸ τέλος τῆς πατριαρχίας του ὑποχρεώθηκε, σύμφωνα μὲ ἓνα χρονικόν, νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Ἀγχιάλο· ὅταν ἐκλέχθηκε ὁ Διονύσιος Α', ὁ Συμεὼν Α' ὁδηγήθηκε στὴ Σωζόπολη καὶ ὁ Μάρκος Ξυλοκαράβης στὴν Ἀχρίδα.

π. 27

[1463, φθινόπωρο – τέλη]

Ἀπόφαση νὰ ριφθεῖ στὴν πυρὰ κάθε χειρόγραφο τοῦ ἔργου «Νόμοι» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος.

Μετὰ τὴ δημόσια καύση τοῦ χειρογράφου ποὺ περιεῖχε τὸ ἔργο «Νόμοι» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος, δίνεται ἐντολὴ ὅποιος κατέχει ἄλλο χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἴδιο ἔργο νὰ τὸ καύσει. Ἄν παρὰ τὶς παραινέσεις δὲν συμμορφωθεῖ, νὰ ἀφοριστεῖ.

Μνεία. «παρακελευόμεθα πᾶσιν ὡς ἀπὸ Θεοῦ, εἴποτε καὶ ὅπουδῆποτε εὐρίσκοιτο ἢ ὅλον τὸ βιβλίον ἢ μέρος ἐκγεγραμμένον ἐν τινι τῶν χριστιανῶν, πυρὶ μὲν φθεῖρειν αὐτὸ τὸν ἔχοντα· κρύπτοντα δὲ καὶ ἐαλωκότα, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν παραινέσιν, εἰ μὴ παρρησίᾳ βούλοιτο καίειν, εἴργειν τὸν τοιοῦτον ἀπάσης τῶν χριστιανῶν κοινωνίας»: Γεννάδιος, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἑξαρχο Ἰωσήφ, post 1460, ALEXANDRE, *Pléthon*, σ. 440 [= PG, τ. 160 σελ. 648]· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 4, σ. 172.

Χρονολόγησι. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία ποὺ ἐκθέτει ὁ Ζακυθηνὸς (*Le Despotat*, σ. 366 σημ. 1), ἡ πράξη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ «entre 1460 et 1465, sous le second patriarcat de Scholarios». Τὴ δεύτερη αὐτὴ πατριαρχία,

σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέραμε στὴν **π. 26** «Χρονολόγησι», πρέπει πλέον νὰ τὴν προσδιορίσουμε στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ φθινόπωρο ὡς τὰ τέλη τοῦ 1463.

Βιβλιογραφία. ALEXANDRE, *Pléthon*, σ. XLIII-L· ZAKYTHINOS, *Le Despotat*, σ. 365-367· MASAI, *Pléthon*, σ. 393-404· WOODHOUSE, *Plethon*, σ. 359-361· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 183-191.

Σχολιασμός. Ὁ Γεννάδιος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἑξαρχο Ἰωσήφ ἐκθέτει τοὺς λόγους ποὺ τὸν ὁδήγησαν στὴν ἀπόφαση τῆς καταδίκης τοῦ ἔργου καὶ περιγράφει ὅτι, πρὶν ρίξει τὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ Πλήθωνος στὴν πυρὰ, «τοὺς τῶν ὑποθέσεων πίνακας μόνους ἀφήκαμεν ταῖς σανίσι μένειν προσδεμένους, καὶ τοὺς ὕμνους πρὸς τῷ τέλει τῶν ἐκείνου θεῶν», ὥστε αὐτὰ νὰ ἀποτελοῦν μάρτυρες τῆς δικαιολογημένης ἀπόφασής του νὰ καεῖ τὸ ἔργο.

π. 28

[1463, φθινόπωρο – τέλη]

Ἀπονομή τοῦ ὁφφικίου τοῦ μεγάλου οἰκονόμου στὸν Θεόδωρο Ἀγαλλιανό.

Ὁ μέγας χαρτοφύλαξ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς προάγεται στὸ ὁφφίκιο τοῦ μεγάλου οἰκονόμου.

Μνεία. «Τῷ μεγάλῳ οἰκονόμῳ κὺρ Θεοδώρῳ τῷ Ἀγαλλιανῷ»: Γεννάδιος, Προσφώνησις στὸ Λόγο του «Περὶ θείου προορισμοῦ», τέλη 1467, ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἀπαντα*, τ. 1, σ. 440.

Χρονολόγησι. Μολονότι δὲν σώζεται ἡ πράξη προβιβασμοῦ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ στὸ ὁφφίκιο τοῦ μεγάλου οἰκονόμου ὥστε νὰ ἔχουμε τὴν ἀκριβὴ χρονολογία τῆς καὶ οἱ πηγὲς ποὺ τοῦ ἀποδίδουν τὸ ὁφφίκιο δὲν ἀνάγονται πρὶν ἀπὸ τὸ 1466 (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 17 καὶ 40), θεωροῦμε ὅτι ἡ ἀπονομὴ πρέπει νὰ ἔγινε στὸ διάστημα τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Γενναδίου, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ φθινόπωρο ὡς τὰ τέλη τοῦ 1463. Θυμίζουμε πὼς ὁ Σωφρόνιος ἀποχώρησε ἀπὸ τὸ θρόνο χωρὶς νὰ ἔχει δώσει λύση στὸ ζήτημα ποὺ ἔθετε ὁ Ἀγαλλιανός, νὰ ἀποδοθοῦν δηλαδὴ εὐθύνες στοὺς κατηγόρους του δεδομένου ὅτι ἡ σύνοδος εἶχε καταλήξει στὴν ἀθώωσή του. Τὸν Σωφρόνιο διαδέχτηκε ὁ Γεννάδιος καὶ εἶναι εὐλόγο νὰ ὑποθέσουμε πὼς θέλησε νὰ ἀποκαταστήσει τὸν Ἀγαλλιανό, παλαιὸ συνεργάτη του μὲ τὸν ὁποῖο τὸν συνέδεε καὶ στενὴ φιλία, προβιβάζοντάς τον στὸ πρῶτο στὴν τάξη τῶν ὁφφικίων ἀξίωμα, ἐκείνο τοῦ μεγάλου οἰκονόμου.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 17-18 καὶ 40-41.

Σχολιασμός. Όπως αφηγείται ο Άγαλλιανός, ο πατριάρχης Ίσίδωρος είχε εκδηλώσει την πρόθεση στη διάρκεια της πατριαρχίας του να του άπονείμει «τόν τόπον» του μεγάλου οίκονόμου (*Λόγοι*, σ. 109 στ. 664-683). Οί αντιζηλίες όμως τις όποιες προκάλεσε στους αντιπάλους του Άγαλλιανού ή πρόθεση του τότε πατριάρχη τόν ανάγκασαν να μὴν πραγματοποιήσει πιθανότατα τὸ σχέδιό του. Ἡ ἐπίσημη τώρα ἀπονομή του ὀφφικίου στον Άγαλλιανό θά είχε ἀσφαλῶς καὶ τὸ χαρακτηριστὴ μιᾶς δικαίωσης ἔναντι τῶν κατηγορῶν του. Δὲν σώζονται πάντως πληροφορίες γιὰ τὸ ἂν ὁ Γεννάδιος κατόρθωσε νὰ ἐπιβάλει καὶ ἐπιτίμια στους ἰσχυροὺς αντιπάλους του Άγαλλιανού, ἱκανοποιώντας ἔτσι τὸν διακαή πόθο του τελευταίου.

ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ

ἀρχὲς 1464 – τέλη Μαρτίου 1464

1464, ἀρχές

Ἐκλογή τοῦ Ἰωάσαφ ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ σύνοδος ἐκλέγει ὡς πατριάρχῃ τὸν Ἰωάσαφ Κόκκα.

Μνεία. «γέγονεν [πατριάρχῃς] ὁ Ἰωάσαφ, οὗ τὸ ἐπίκλην Κόκκας»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 20 στ. 20-21· «προέστη τοῦ Πατριαρχείου Ἰωάσαφ, ὁ τὸ ἐπίκλην Κόκκας»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 17· πβ. *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 120-121.

Χρονολόγησις. Σύμφωνα μὲ τὴν καταγραφὴ τῶν μετὰ τὴν Ἀλωση πατριαρχῶν ποὺ παραδίδει ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ὁ τέταρτος πατριάρχῃς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας. Ὡστόσο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοδό του πρέπει νὰ μεσολάβησε ἡ σύντομη δευτέρῃ πατριαρχία τοῦ Γενναδίου (γιά τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέρονται στὴν π. 26 «Χρονολόγησις»). Μὲ αὐτὸ τὸ δεδομένο, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἐκλογή τοῦ Ἰωάσαφ μετὰ τὴ δευτέρῃ ἀποχώρησι τοῦ Γενναδίου, πιθανῶς στὶς ἀρχές τοῦ 1464.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Σωφρόνιος*, σ. 54-56· τὸ σχετικὸ λῆμμα τοῦ *PLP*, ἀρ. 11903, ἔχει στηριχθεῖ ἐν μέρει στὶς μελέτες τοῦ Πατρινέλη καὶ τοῦ Laurent ποὺ θεωροῦσαν τὸν Ἰωάσαφ τρίτο στὴ σειρὰ πατριάρχῃ (βλ. σ. 92).

Σχολιασμός. Ἡ θητεία τοῦ Ἰωάσαφ πρέπει νὰ διάρκεσε λίγους μῆνες καὶ νὰ διακόπηκε βίαια. Ἡ *Ἐκθεσις Χρονική* τὸ ὑπονοεῖ: «μὴ δυνηθεὶς γὰρ τὰ τῶν κληρικῶν καθ' ἐκάστην γενόμενα σκάνδαλα, πεσὼν ἐν φρέατι, ἐξέβαλον αὐτὸν ἡμίθανον» (σ. 20 στ. 21-23). Ὁ συντάκτης ἐνὸς καταλόγου πατριαρχῶν ποὺ παραδίδεται στὸ φλωρεντινὸ χειρόγραφο PL. LIX, 13 δίνει καὶ τὸ χρονικὸ σημεῖο καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἔληξε ἡ πατριαρχία του: «Τὴν λαμπρὰν Κυριακὴν πίπτει οἰκαιοθελῶς ἐν τῇ <κι>στέρνῃ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ἐξέβαλον αὐτὸν ἡμίθανον καὶ ἔστειλαν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀγχίαλον» (LAURENT, *Les premiers*, σ. 233)· ἀναφέρεται προφανῶς στὸ Πάσχα τοῦ 1464, ποὺ συνέπεσε μὲ

τὴν 25ῃ Μαρτίου (GRUMEL, *Chronologie*, σ. 263). Τὰ χρονικά τῆς Τουρκοκρατίας ἀφηγοῦνται συνήθως ὅτι ὁ Ἰωάσαφ διαδέχθηκε τὸν Ἰσίδωρο, ἅποψη ὅμως ποὺ ἔχει πλέον ἀναθεωρηθεῖ (βλ. **π. 21**).

π. 30

1464, Φεβρουάριος

Συνοδικὴ ἀπόφαση μετὰ τὴν ὁποία συγχωρεῖται ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολή του.

Ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος, ἀφοῦ ὑπέγραψε ὁμολογία πίστεως μετὰ τὴν ὁποία ἀποκήρυξε τὶς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας ποὺ κάποτε εἶχε ἐνστερνιστεῖ, γίνεται πάλι δεκτὸς στὴν «Ἐκκλησία τῶν Γραικῶν» καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολή του.

Μνεία. «ἀπαιτηθεὶς ὁμολογίαν, εὐρέθη δὲ ἐνταῦθα ἐκτεθειμένη [τοῦ διακόνου Λέοντος] ὀπισθεν, ταύτην στέργω καὶ ἀσπάζομαι καὶ αὐτὸς ὅλη ψυχῇ»: Μακάριος, Λίβελλος, Φεβρουάριος 1464, ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Περὶ τῆς ἀρχῆς*, σ. 232 στ. 33-34· BLANCHET, *Profession*, σ. 73 στ. 69-70.

Χρονολόγησις. Καθὼς ἡ ὁμολογία τοῦ Μακαρίου εἶναι χρονολογημένη μετὰ ἀκρίβεια στὸν Φεβρουάριο τοῦ ἔτους 6972 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, δηλαδὴ στὸ 1464 (ἔτος ποὺ συμπίπτει ἄλλωστε μετὰ τὴν 12ῃ σημειούμενη ἰνδικτιώνα), στὸ ἴδιο ἔτος καὶ μῆνα θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ καὶ ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις τῆς ἀποκατάστασής του. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ πρῶτος ἐκδότης προσέγραψε ἀπὸ λάθος τὸν ἀριθμὸ τῆς 12ῆς ἰνδικτιώνας στὸ μῆνα, χρονολογώντας ἔτσι τὴν ὁμολογία τοῦ Μακαρίου στὴ 12ῃ Φεβρουαρίου.

Βιβλιογραφία. LAURENT, *Les premiers*, σ. 252-253· PLP 16269· BLANCHET, *Profession*, σ. 59-69 (ἡ ὁποία θεωρώντας, μετὰ τὰ τότε δεδομένα, πὺς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1464 πατριάρχης ἦταν ὁ Σωφρόνιος, προσέγραψε τὴν πράξη στὴν πατριαρχία του).

Σχολιασμός. Ἡ ὁμολογία τὴν ὁποία προσυπογράφει ὁ Μακάριος εἶναι τὸ κείμενο ποὺ εἶχε συντάξει καὶ ὑπογράψει γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ὁ νομοφύλαξ Λέων (**π. 23**). Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ ἀντίγραφο τοῦ 17ου αἰῶνα ποὺ ἔκανε ὁ Δοσίθεος (χφ ΜΠΤ 253, φ. 4^ν). Προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ κατηγορία ἐναντίον τοῦ Μακαρίου γιὰ λατινοφροσύνη, ἀφοῦ ὅπως ὅλα δείχνουν εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μετὰ τὸν ἀρχιερέα τῆς Νικομήδειας ποὺ, μολονότι ἔλαβε μέρος στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας καὶ ὑπέγραψε τὰ Πρακτικά της, ὅταν ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀναίρεσε τὴν ὑπογραφή του καὶ τὸ 1452 τὸν ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογρά-

φει πρῶτος, μαζί με ἄλλους ἀρχιερεῖς καθὼς καὶ μετὰ τὸν Γεννάδιο καὶ τὸν Ἀγαλλιανὸ ὡς μέλη τῆς «Ἱερᾶς Συνάξεως», τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Οὐσίτας (βλ. τὸ πανομοιότυπο τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς, ὅπου καὶ ἡ ὑπογραφή τοῦ Μακαρίου, ἐνσωματωμένο στὴ μελέτη τοῦ SALAČ, *Constantinople*). Ἐντύπωση ἐπίσης προκαλεῖ γιὰ τὸν Μακάριο χρειάστηκε νὰ καταθέσει τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1464 ὁμολογία πίστεως, ἀφοῦ, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1463 ἡ Ἐκκλησία «συγγνώμης τούτους [τοὺς ἐν Φλωρεντίᾳ συνθεμένους τοῖς Λατίνοις] ἠξίωσε» (Ἀγαλλιανός, *Λόγοι*, σ. 136-137 στ. 1643-1647· πβ. **π. 23** «Χρονολόγησις»). Κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες χρειάστηκε ὁ Μακάριος νὰ ἀποδείξει ξανά τὴν προσήλωσή του στὴν ὀρθοδοξία; Τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε δὲν ἐπιτρέπουν μιὰ σαφὴ ἀπάντησι. Μεγαλύτερη ὅμως ἀπορία γιὰ τὴ δράση τοῦ ἀρχιερέα αὐτοῦ προκαλοῦν ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἕναν Κατάλογο πατριαρχῶν τοῦ τέλους τοῦ 15ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνα (LAURENT, *Les premiers*, σ. 233), σύμφωνα μετὰ τὰ ὁποῖα ὁ Μάρκος Ξυλοκαράβης ὡς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως (post Σεπτέμβριος 1464) δὲν ἤθελε νὰ συλλειτουργήσῃ μετὰ τὸν Μακάριο, ἐπειδὴ τὸν θεωροῦσε «λατινόφρονα», «καθηρημένον παρὰ πολλῶν ἀρχιερέων». Ἄν ὁ συντάκτης τοῦ Καταλόγου δὲν συγγέει χρόνους καὶ πρόσωπα, ὁ λίβελλος ποὺ ὑπέβαλε ὁ Μακάριος καὶ ἡ ἀθώωσή του ἀπὸ τὸν πατριάρχη φαίνεται πὺς δὲν ἔδωσαν ὀριστικὸ τέλος στίς ἐναντίον του κατηγορίες. Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τύχη τῆς μητροπόλεως Νικομηδείας στὸ διάστημα ποὺ ὁ Μακάριος δὲν τὴν κατεῖχε, μιὰ ἀναφορὰ ποὺ κάνει ὁ Ἀγαλλιανός σὲ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἱερομόναχο Ἰωσήφ ἀφήνει τὴν ἐντύπωση, ὅτι μέσω τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος Γεωργίου Γαλησιώτη παραχωρήθηκε στὸν μητροπολίτη Ζηρκίας.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β΄

ante 15 Αὐγούστου 1464 – φθινόπωρο 1465

(τρίτη πατριαρχία)

π. 31

1464, ante 15 Αὐγούστου

Ἐπάνοδος γιά τρίτη φορά τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὁ Γεννάδιος Σχολάριος ἐπανέρχεται, παρὰ τὴ θέλησή του, στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀναλαμβάνει γιά τρίτη φορά τὴ διοίκηση τοῦ Πατριαρχείου.

Μ ν ε ί α . «Ἐγράφη ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστ[ου], (καὶ) ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσ[ε](ως), ἐν τῇ τρίτῃ ἡμ(ῶν) ἀνόδῳ βιαίῳ ἐκεῖ τελειουμένης ἰνδικτιῶνος ιβ' ἐν ἔτει οβ'»: Σημείωμα (αὐτόγραφο) τοῦ Γενναδίου στὸν «Λόγον ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου», 15 Αὐγούστου 1464, JUGIE, *Homélies*, σ. 570· ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 1, σ. 197· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Προοιμιακὸ Δοκίμιο Α'*, σ. 45* καὶ 109*.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὴ χρονολογία τῆς τρίτης ἐπανόδου τοῦ Γενναδίου δὲν τὴν γνωρίζουμε μὲ ἀκρίβεια· ὅπως δὴποτε συνέβη μετὰ τὴν 25ῃ Μαρτίου τοῦ 1464, ὅταν ὁ Ἰωάσαφ Κόκκας ἀνεσύρθη ἡμιθανὴς ἀπὸ τὴν κιστέρνα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γεννάδιος ἔγραψε «ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου» τὸ λόγο ποὺ ἐκφώνησε «ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Κοιμήσεως» μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε πὼς βρισκόταν ἤδη στὸ Πατριαρχεῖο πρὶν ἀπὸ τὴν 15ῃ Αὐγούστου. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἔτος ποὺ δηλώνεται στὸ σημεῖωμα, «τελειουμένης ἰνδικτιῶνος ιβ', ἐν ἔτει οβ'», εἶναι προφανὲς ὅτι ἔχουν παραλειφθεῖ οἱ ἐλληνικοὶ ἀριθμοὶ ,ς'ζ', διότι ἡ δωδέκατη ἰνδικτιῶνα ἔληγε τὸ ἔτος 6972, δηλαδὴ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1464.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 1, σ. XX-XXI καὶ σ. XXIV· τ. 8, σ. 31*· ΖΗΣΗΣ, *Γεννάδιος*, σ. 206-208· BLANCHET, *Scholarios*, σ. 66-71 (οἱ δύο τελευταῖοι ἀμφισβητοῦν ἂν ὁ Γεννάδιος εἶχε περισσότερες ἀπὸ μία πατριαρχίες).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος ποὺ ἀπομνημόνευσε ὁ Γεννάδιος τὸ παραδίδουν δύο αὐτόγραφοι κώδικές του: ὁ Pap. gr. 1289 (φ. 240^v) καὶ 1294 (φ. 136^r) μὲ παρόμοια διατύπωση. Τὸ γεγονὸς τῆς ἐπανόδου του, γιά τρίτη φορά, στὸ Πατριαρχεῖο τὸ ἀναφέρει καὶ σὲ ἄλλα ἔργα του, τονίζοντας πάντα ὅτι ἡ ἐπά-

νοδος αὐτὴ ἐγίνε παρὰ τὴ θέλησὶ τοῦ. Πὰ παρὰδειγμα, στὸ αὐτόγραφο χειρό-
γραφο Par. gr. 1273, τὸ ὁποῖο παραδίδει μεταξὺ ἄλλων τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς θεο-
λογικοῦ ζητήματος, σημειώνει: «Γενναδίου. Ἐν τῇ τρίτῃ εἰς τὴν πόλιν βιαίῳ
ἀνόδῳ»: ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 3, σ. 430· ἀκόμα, στὸ διάλογο μεταξὺ Χριστια-
νοῦ καὶ Ἰουδαίου τὸν ὁποῖο ἐκπόνησε σημειώνει κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ
ἔργου: «Σχεδιασθεὶς ἐν τῇ πόλει ὑπ' ἐμοῦ Γενναδίου, ὅτι τὸ τρίτον ἐκεῖ βία
ἤχθην»: ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ, *Ἄπαντα*, τ. 3, σ. 251-252.

π. 32

1464, 1 Σεπτεμβρίου – 1465, 31 Αὐγούστου

«**Συνοδικὴ πρᾶξις**» τοῦ νεοεκλεγέντος μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως ἱερομο-
νάχου Μάρκου.

Στὴ χηρεύουσα μητρόπολη Ἀδριανουπόλεως ἡ σύνοδος ἐξέλεξε ὡς νέο ἀρχιε-
ρέα τὸν ἱερομόναχο Μάρκο. Ὁ νεοεκλεγὴς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως
ἐφοδιάζεται μὲ τὴ συνοδική του πράξη, μὲ τὴν ὁποία ἀναγγέλλεται ὅτι ἡ ἐκλογή
τοῦ ἐγίνε σύμφωνα μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες καὶ περιγράφονται οἱ
ἐξουσίες καὶ οἱ ἀρμοδιότητές του. Οἱ πιστοὶ τῆς μητροπόλεως καλοῦνται νὰ τὸν
ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους, ἐνῶ ἀπειλοῦνται μὲ τὶς ποινὲς ποὺ προβλέπουν
οἱ ἱεροὶ κανόνες ἐκεῖνοι ποὺ δὲν θὰ ὑποταχθοῦν στὴν ἐξουσία τοῦ νέου μητρο-
πολίτη. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας, ὁ Σεβαστείας καὶ τὸν
τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, ὁ Πισιδίας, ὁ Ἀθηνῶν καὶ ὁ Μελενίκου.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Ἀντίγραφο, τοῦ 16ου αἰῶνα, παραδίδεται στὸ χφ 145, φ. 560^{r-v}
τοῦ ΜΠΤ [= Vat. gr. 2416, φ. 151^r-152^r].

Incipit. † Ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ καθολικὴ
Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . Ἐν ἔτει ςϞϠογ', ἰνδικτιῶνος ιγ'ης.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ κείμενο εἶναι χρονολογημένο στὸ ἔτος 6973 ἀπὸ κτίσε-
ως κόσμου. Ἡ ἀναγραφὴ τῆς 13ης ἰνδικτιῶνας μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὀρίσουμε τὸ
χρόνο ἐκδόσεως τῆς πράξεως στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1464 ὡς τὴν
31η Αὐγούστου τοῦ 1465. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος*, σ. 405-406,
χρονολογεῖ τὴν πράξη στὸ 1464· στὴν περιγραφή ὅμως τοῦ χειρογράφου ποὺ
δίνει ὁ ἴδιος (ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ*, τ. 4, σ. 133), τὸ χρο-
νολογεῖ στὸ 1465. Ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμίγνωστοι σελίδες*, σ. 119, θεωρεῖ ὅτι ἡ πράξη
ἐκδόθηκε κατὰ τοὺς πρώτους ὀκτῶ μῆνες τοῦ 1465 ἀλλὰ τὴν ἀποδίδει στὸν Ἰωά-
σαφ Κόκκα. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Θράκη*, σ. 40 τὴ χρονολογεῖ στὸ 1465 χωρὶς νὰ τὴν
προσγράψει σὲ κάποιον πατριάρχη.

᾽ Ε κ δ ο σ η . ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 358-360. Νεότερη ἐκδοσις, *Ἐπίσημα*, ἀρ.
8, σ. 94-96. Ἡ ἐκδοσις ΟΥΔΟΤ, *Acta I*, σ. 180-184 ἐγίνε ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ χφ
ΜΠΤ 145 ἐνσωματωμένο στὸ χφ Vat. gr. 2416, τὸ ὁποῖο ὅμως εἶναι διάσπικτο ἀπὸ
λάθη.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος*, σ. 402-415· ἰδίως σ.
405 ἐπ.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως ποὺ ἐκδόθηκε γιὰ τὸν
μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως εἶναι τὸ πρωιμότερο ποὺ παραδίδεται ἀπὸ τὴ
μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ. Γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ νεοεκλεγέντος ἀρχιερέα μὲ τὸν πα-
τριάρχη Μάρκο Ξυλοκαράβη βλ. π. 33 «Σχολιασμός».

ΜΑΡΚΟΣ Β΄ Ο ΕΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ

ἀρχές – μέσα 1466

1466, ἀρχές

Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη.

Ὁ Μάρκος ὁ ἐπιλεγόμενος Ξυλοκαράβης, μητροπολίτης ὡς τότε Ἀδριανουπόλεως, ἐκλέγεται ἀπὸ «μεγάλην» σύνοδο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως.

Μ ν ε ί α . «Ἀνῆλθε δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ κύρι Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης, Κωνσταντινουπολίτης καὶ μέτοχος λόγου»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 28 στ. 7-8· «Ὁμοφώνως ὅλοι ἐψήφισαν πατριάρχην τὸν Ξυλοκαράβην..., πατριάρχην τὸν ἐχειροτόνησαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ ἔλαβε, τοῦ ποιμαίνειν αὐτήν... ἄνθρωπος πολλὰ λογιώτατος»: *Πατριαρχική Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 123-124· «Ἀναβιβασθεὶς δὲ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, κύριος Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης, βυζάντιος, ἀνὴρ ἀγαθός»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22· «Μάρκος ὁ ἀγιώτατος ὁ ἐπὶ κλην Ξυλοκαράβης ὁ καὶ φιλόσοφος, χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ψήφῳ τῆς μεγάλης συνόδου μετετέθη εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχικὸν θρόνον»: παρασελίδιο σημείωμα στὸν μαρκιανὸ κώδικα Gr. III 5 τοῦ 16ου αἰῶνα (DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188)· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υἱ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὰ Χρονικὰ δὲν ἀναφέρουν τὸ ἔτος τῆς ἀνόδου τοῦ Μάρκου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, οὔτε στὸ πῶς ἀνω παρασελίδιο σημείωμα ἀναφέρεται ἡ χρονολογία τῆς ἀναρρήσεώς του. Δεδομένου ὅμως ὅτι στὸ πιπτάκιο τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1466 ὁ Μάρκος, πατριάρχης πλέον, δηλώνει ὅτι «τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς [ἀπὸ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του]» (**π. 36**), θεωροῦμε πὼς ἡ ἀνάρρησή του στὸ Πατριαρχεῖο πρέπει νὰ συνέβη στὶς ἀρχές τοῦ ἴδιου ἔτους.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 402-415· ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Μᾶρκος*, σ. 119-120 (γιά τὸ προσωνύμιο «Ξυλοκαράβης»)· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Καλοφρενάς*, σ. 134-139 (γιά τὴν ἀνθενωτική του δράση στὴν Κρήτη πρὶν ἀκόμα γίνεи μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως καὶ γιά τὸ χαρακτηρισμὸ του ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ἀποστόλη)· *PLP* 20958.

Σχολιασμός. Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 9 σημ. 28, εἶχε ἐκφράσει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ ἱερομόναχος Μάρκος πού ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως (π. 32) μάλλον δὲν ταυτίζεται μὲ τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη πού ἐκλέχθηκε λίγο ἀργότερα πατριάρχης. Τὴν ταύτιση ὡστόσο τῶν δύο προσώπων τὴν τονίζει καὶ ὁ συντάκτης τοῦ παρασελίδιου σημειώματος στὸ μαρκιανὸ χειρόγραφο Gr. III 5: «Μάρκος... χειροτονηθεὶς μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ψήφῳ τῆς μεγάλης συνόδου μετετέθη εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχικὸν θρόνον» (DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188). Ὡς σημειωθεὶ τέλος πὺς καὶ ὁ νέος πατριάρχης ἦταν ἀνθενωτικὸς καὶ πὺς εἶχε διακριθεὶ στὴν Κρήτη, τὴν ἐποχὴ πού ἦταν ἱερομόναχος καὶ εἶχε μεταβεῖ ἐκεῖ, γιὰ τὴν ἔντονη ἀνθενωτικὴ δράση του.

π. 34

1466, ἀρχές – μέσα

«Καθαίρεσις» τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανού.

Καθαιρεῖται ὁ μέγας οἰκονόμος Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ἐπειδὴ ἔγιναν ἀποδεκτὲς οἱ κατηγορίες πού εἶχαν διατυπώσῃ ἐναντίον του οἱ ὀφφικιάλοι τοῦ Πατριαρχείου Γεώργιος Γαλησιώτης, μέγας σκευοφύλαξ, καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμος, μέγας ἐκκλησιάρχης.

Μνεΐα. «αἰτιάματα κατὰ τοῦ μεγάλου οἰκονόμου κινεῖν καὶ λέγοντες... τῶν αἰτιαμάτων τῶν τε γεγραμμένων ἐν τῇ λεγομένη καθαιρέσει τῇ παρὰ τοῦ... Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη»: Διονύσιος Α΄, Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἀνάκληση τῆς καθαιρέσεως, 15 Ἰανουαρίου 1467, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 414 στ. 10-11 καὶ 24-25· ΡΕΤΙΤ, *Déposition*, σ. 147 στ. 13-14 καὶ σ. 148 στ. 28-29· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 12, σ. 112 στ. 8-9 καὶ 23-25 (π. 42).

Χρονολόγησις. Δὲν σώζεται ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ἀγαλλιανού, ἐφόσον ὅμως ἀποδίδεται στὸν πατριάρχη Μάρκο Ξυλοκαράβη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μέσα στὰ ὅρια τῆς σύντομης πατριαρχίας του (ἀρχές – μέσα 1466).

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191.

Σχολιασμός. Ἡ καθαίρεση τοῦ Ἀγαλλιανού ἦταν ἓνα ἀκόμη ἐπεισόδιο στὴ μακρόχρονη διαμάχη του μὲ τοὺς ὀφφικιालίους Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμο. Τὴν ἀντιπαλότητα τῶν δύο πλευρῶν ὅξυνε ἀσφαλῶς ἡ «προκλητικὴ» ἐνέργεια τοῦ Γενναδίου νὰ ἀπονεύμῃ στὸν ἔμπιστο συνεργάτη του, στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του, τὸ πρῶτο στὴν τάξη τῶν ὀφφικίων ἀξίωμα τοῦ μεγάλου οἰκονόμου (π. 28). Ἡ ἀντεπίθεση εὐοδώθηκε ὅταν οἱ ἀντί-

παλοὶ του ἐπεισαν τὸν πατριάρχη Μάρκο νὰ ἀποδεχθεῖ τὶς κατηγορίες πού διατύπωναν ἐναντίον τοῦ Ἀγαλλιανού καὶ νὰ προβεῖ στὴν καθαίρεσή του.

π. 35*

1466, ἀρχές – μέσα

Πατριαρχικὸ γράμμα ἐπικύρωσης δικαιωμάτων τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννη Προδρόμου πού βρίσκεται στὸ νησί ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως.

Ἐπικυρώνεται ἡ συμφωνία πού ἔγινε μεταξὺ τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννη Προδρόμου, πού βρίσκεται στὸ νησί ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως, καὶ τῆς μητροπόλεως Σωζοπόλεως. Συμφωνήθηκε ὅτι ἡ μητρόπολη Σωζοπόλεως παραχωρεῖ στὴ μονὴ Ἀγίου Ἰωάννη Προδρόμου τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως, ἐπειδὴ οἱ ἀρχιερεῖς χρησιμοποιοῦν ἀντὶ τοῦ καταστραφέντος μητροπολιτικοῦ ναοῦ τὸ ναὸ τοῦ Προδρόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς.

Μνεΐα. «ἔδειξεν ἡμῖν γράμματα τίμια π(α)τριαρχικὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγιοτ(ά)τ(ων) π(α)τριαρχῶν, τοῦ τε... κυροῦ Μάρκου»: Μητροφάνης Γ΄, Σιγίλλιο, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 685-686 καὶ KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 141-144.

Χρονολόγησις. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ «κυροῦ Μάρκου» μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν πού ἐπικύρωσαν ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως ὕστερα ἀπὸ τὴ συμφωνηθεῖσα ἀνταλλαγή ἀποτελεῖ πλέον μετόχι τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου, ἐπιβάλλει νὰ χρονολογήσουμε τὸ γράμμα στὴ διάρκεια τῆς σύντομης πατριαρχίας τοῦ Μάρκου Β΄ τοῦ Ξυλοκαράβη, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὶς ἀρχές ὡς τὰ μέσα τοῦ 1466.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661 ἐπ. καὶ KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 139-146. Πιὰ τὸ χφ Ἱεροσολύμων 276 στὸ ὁποῖο παραδίδεται τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη Γ΄ τοῦ 1569, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλήθηκε ἡ μνεΐα τοῦ γράμματος τοῦ Μάρκου, βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἱεροσολυμιτική*, τ. 1, σ. 335, ἀρ. 13.

Σχολιασμός. Στὸ σιγίλλιο τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1569 πού σώζει τὴ μνεΐα τῆς πράξεως ἀλλὰ καὶ σὲ γράμμα πού ἐξέδωσε ὁ Διονύσιος Α΄ τὸν Μάιο τοῦ 1489 (π. 93) δίνεται τὸ ἱστορικὸ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἡ μονὴ ἀπέκτησε δικαιώματα ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως: ἐπειδὴ ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς Σωζοπόλεως εἶχε καταστραφεῖ καὶ οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς χρησιμοποιοῦσαν τὸ ναὸ τοῦ Προδρόμου πού βρισκόταν μέσα στὴν πόλη ἀλλὰ ἦταν μετόχι τῆς μονῆς, ζήτησαν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς νὰ τὸν ἀνταλλάξουν μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας

τῆς Ἐπισκέψεως πού ἀνήκε ὡς τότε στή μητρόπολη. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν πατριαρχῶν ὅπως σημειώνεται στοῦ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη ἐγείρει ὁρισμένα ἐρωτήματα. Κατ' ἀρχάς τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη Μάρκου δὲν ἀναφέρεται στὴ σωστὴ χρονολογικὴ σειρά: «γράμματα... τοῦ τε κυροῦ Συμεῶνος, κυροῦ Ραφαήλ, κυροῦ Διονυσίου, κυροῦ Μάρκου, κυροῦ Μαξίμου, κυροῦ Νήφωνος, κυροῦ Ἰωακείμ, κυροῦ Παχωμίου» σημειώνεται στοῦ κείμενο. Παράλληλα, ὅταν ἀνατρέξουμε στοῦ σωζόμενο γράμμα τοῦ πατριάρχη Διονυσίου Α' πού ἀπέλυσε τὸν Μάιο τοῦ 1489 (π. 93), πληροφοροῦμαστε ὅτι στὴ διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχίας του (φθινόπωρο 1466 – τέλη 1471) παραχώρησε στοῦ μοναχοῦ Γερβάσιο τὴ μονὴ Προδρόμου γιὰ νὰ τὴν ἀνακαινίσαι, καθὼς ἦταν «κεχαλασμένη... τελείως καὶ ἐρείπιος» (*Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 236 στ. 3-7). Στὴν περίπτωσι λοιπὸν πού ὁ Μάρκος Β' ἐξέδωσε πράγματι αὐτὸ τὸ γράμμα, πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Γερβάσιος, πρὶν ἀκόμα ἀρχίσει τὴν ἀνακαίνισι τῆς μονῆς, θέλησε νὰ κατοχυρώσει τὰ περιουσιακά της στοιχεῖα: ἀπὸ τὸν πατριάρχη Μάρκο ζήτησε νὰ ἐπικυρώσει τὴν ἀνταλλαγὴ πού εἶχε γίνει μὲ τὴ μητρόπολη Σωζοπόλεως καὶ κατόπιν ὁ Γερβάσιος ζήτησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Διονύσιο νὰ τοῦ παραχωρήσει τὴ μονή. Πὰ νὰ ἐνισχύσει τὸ αἶτημά του πρόβαλε ἴσως μὲ δραματικὸ τρόπο τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν ἐρειπωμένη καὶ ὅτι αὐτὸς θὰ ὑποστῇ τὴ δαπάνη τῆς ἀνακαίνισις. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Διονύσιος Α' στοῦ γράμμα του, ὅταν ἀναφέρεται στὰ γράμματα τῶν προηγούμενων ἀπὸ αὐτὸν πατριαρχῶν πού ἐπικύρωσαν τὶς κτήσεις τῆς μονῆς Προδρόμου, δὲν μνημονεύει ρητὰ τὸ ὄνομα τοῦ Μάρκου· σημειώνει μόνο: «μετὰ πατριαρχικῶν γραμμάτων ἐπικυρωτικῶν τοῦ τε κυροῦ Συμεῶν καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγίων πατριαρχῶν». Εἶναι ἐνδεχόμενο ἡ παράλειψη αὕτη νὰ ἦταν τυχαία, ὥστόσο πρέπει νὰ κρατήσουμε κάποια ἐπιφύλαξη γιὰ τὸ ἂν ἐκδόθηκε ποτὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ἀπὸ τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη ἢ τὸ ὄνομά του τέθηκε ἀπὸ λάθος στοῦ σιγίλλιο τοῦ 1569.

π. 36

1466, Ἰούνιος

Πιττάκιο πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν.

Ὁ πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες ἐκλεγμένος πατριάρχης ἀποστέλλει πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν τὸν ἱερομόναχο Ἰωακείμ ὡς ἑξαρχό του, προκειμένου νὰ συλλέξει τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας πού δὲν εἶχαν ὡς τότε καταβληθεῖ. Παράλληλα, τοὺς ὑπενθυμίζει ὅτι ἡ παράλειψη νὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη στὶς ἱερὲς τελετές, καθὼς καὶ ἡ ἄρνησι νὰ

καταβάλλονται τὰ ὀφειλόμενα δίκαια τῆς Ἐκκλησίας ἐπιφέρουν τὶς ποινὲς τῆς καθαιρέσεως, τοῦ ἀφορισμοῦ καὶ τοῦ ἀναθέματος.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Σώζεται ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ πιττάκιου στοῦ χφ 145 (παλ. ἀρ. 160), φ. 560^v, τοῦ Μετοχίου Παναγίου Τάφου. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ χειρόγραφο ἐγιναν δύο ἀκόμα νεότερα ἀντίγραφα: τὸ ἓνα, τοῦ 18ου αἰ., ἐνσωματώθηκε σὲ χειρόγραφο κώδικα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, τώρα στὸν Τομέα Ἱστορίας Νεοτέρων Χρόνων τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων ὡς χφ Κουρίλα 3, φ. 187^v· τὸ δεύτερο, τοῦ 19ου αἰ., παραδίδεται σὲ κώδικα τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη, τώρα στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ Vat. gr. 2416, φ. 123^{r-v}.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . *Οἱ ἐν τῇ ἀγνωστάτῃ τῆς Δέρκων*

In c i p i t . *Τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς καὶ οὐδεις*

Μ η ν ο λ ό γ ι ο . *Μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος ιδ'ης.*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὸ ἀντίγραφο πού παραδίδει τὸ κείμενο δὲν σημειώνεται τὸ ἔτος πού ἀπολύθηκε τὸ πιττάκιο ἀλλὰ μόνο ὁ μήνας καὶ ἡ ἰνδικτιώνα. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὀδηγοῦμαστε μὲ ἀσφάλεια στὸν Ἰούνιο τοῦ 1466.

Ἔ κ δ ο σ η . ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 354 σημ. 4, ἀπὸ τὸ χφ ΜΠΤ 145, καὶ ΟΥΔΟΤ, *Acta* I, σ. 178, ἀπὸ τὸ χφ Vat. gr. 2416 (γαλλικὴ μετάφρασι τοῦ κειμένου τοῦ πιττάκιου στὴ σ. 179). Νεότερη ἔκδοσι *Ἐπίσημα*, ἀρ. 9, σ. 100.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 354· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μᾶρκος*, σ. 408-409· ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ, *Μᾶρκος*, σ. 119-120· ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐπισκοπὴ Δέρκων*, σ. 100.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ γράμμα ἐκφράζει τὴν ἀντίδρασι τοῦ πατριάρχη σὲ μιὰ ὑποβόσκουσα ἀμφισβήτησι τῆς ἐξουσίας του ἀπὸ μέρους τῶν χριστιανῶν τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκοπῆς Μετρῶν. Ἴσως ὅμως ἡ ἀντίδρασι κατὰ τοῦ πατριάρχη νὰ ἦταν εὐρύτερη, ἀφοῦ γνωρίζουμε πὼς ὕστερα ἀπὸ λίγο θὰ ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, παραπονούμενος καὶ ζητώντας ἐπίμονα νὰ συγκληθεῖ σύνοδος πού θὰ τὸν ἀποκαθιστοῦσε στοῦ θρόνου, ὅπως σημειώνουν τὰ Χρονικά: «ἐκάθητο ἰδιάζων, περιμένων ὅπως γένηται σύνοδος καὶ ἴδωσι τὴν ἐν αὐτῷ γεναμένην ἀδικίαν» (*Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 7-8· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υί'· *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 126).

ΣΥΜΕΩΝ Α΄

θέρους – φθινόπωρο 1466

(πρώτη πατριαρχία)

π. 37

1466, θέρος

Ἄνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ιερομονάχου Συμεών.

Συνοδικοὶ ἀρχιερεῖς μετὰ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Μάρκου Ξυλοκαράβη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο συνήλθαν καὶ ἐξέλεξαν ὡς νέο πατριάρχη τὸν Τραπεζούντιο ιερομόναχο Συμεών.

Μ ν ε ί α . «Μετὰ τὸν διωγμὸν τοῦ... κυροῦ Μάρκου, [Τραπεζούντιοι ἄρχοντες καὶ μερικοὶ ἄλλοι ἄρχοντες Πολῖται] ἔκραξαν ἀρχιερεῖς καὶ ἔκαμαν τοὺς ψήφους τοῦ... κυροῦ Συμεών, τοῦ Τραπεζουντίου. Καὶ μετὰ τοὺς ψήφους ἔδωκαν τὰ δύο μ[η]νύματα: τὸ μικρὸν καὶ τὸ μέγα· καὶ τὴν χειροτονίαν ἔκαμαν· χειροτονηθεὶς παρὰ τοῦ Ἡρακλείας· καὶ εἰς τὸν ὑψηλότατον πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀνεύασαν»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 125-126· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υί.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ ἀκριβὴς χρόνος τῆς ἀνόδου τοῦ Συμεών γιὰ πρώτη φορὰ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ κανένα Χρονικὸ. Δεδομένου ὅμως ὅτι ὁ Συμεών φέρεται νὰ διαδέχθηκε τὸν Μάρκο Ξυλοκαράβη, τοῦ ὁποῦ ἡ πατριαρχία διάρκεσε τουλάχιστον ὡς καὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1466 (βλ. **π. 36**), ἡ ἄνοδος τοῦ Συμεών πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ θέρος τοῦ 1466, ἂν συνυπολογίσουμε ὅτι μεσολάβησε καὶ κάποιο διάστημα τριβῶν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχομένων.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 478-484· MERCATI, *Lo scriba*, σ. 329-330· *PLP* 27068.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Μόνο στὴν *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία* δίνεται ἡ ἐντύπωση πὼς ἡ ἄνοδος τοῦ Συμεών ἔγινε σύμφωνα μὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνες. Ἀντίθετα στὰ ἀρχαιότερα Χρονικὰ δὲν ἀναφέρεται τέτοια διαδικασία. Συγκεκριμένα ἡ *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 28 στ. 11-27, σ. 29 στ. 1-4 σημειώνει: «Ἦν δὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τις ιερομόναχος ὀνόματι Συμεών, ὀρμώμενος ἐκ Τραπεζοῦντας... Συναχθέντες οἱ Τραπεζούντιοι ἄρχοντες καὶ ἐκ τῶν Πολιτῶν μερι-

κοί, καὶ συνάξαντες φλωρία χίλια ἔστειλαν αὐτὰ τὸν αὐθέντην... ὁ αὐθέντης... εἶπεν... ποιήσατε οἶον βούλεσθε. Ἐκβαλόντες γὰρ τὸν κύρι Μάρκον ληστρικῶς, ἀνεβίβασαν τὸν κύρι Συμεών»· ἡ *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22: «Ὑπῆρχε δὲ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἱερομόναχός τις, ὀνόματι Συμεών, Τραπεζούντιος... Συνάχθησαν οἱ Τραπεζούντιοι καὶ συνάξαντες φλωρία χίλια, ἔπεμψαν τῷ βασιλεῖ... ὁ βασιλεὺς... εἶπε: ποιήσατε ὃν θέλετε πατριάρχην, ἐπεὶ καὶ σκάνδαλον ἔχετε μετὰ τοῦ νῦν. Ἐκβαλόντες οὖν τὸν κύριον Μάρκον ληστρικῶς, ἀνεβίβασαν τὸν Συμεῶνα τὸν Τραπεζούντιον». Ὡς σημειωθεῖ ὅτι παλαιότεροι μελετητές, ὅπως ὁ Μανουὴλ Γεδεών (*Πίνακες*, σ. 483 καὶ 487 [σ. 363 καὶ 367]), ὑποστήριξαν ὅτι ὁ Συμεών εἶχε δύο μόνο πατριαρχίες καὶ ὡς πρώτη θεωροῦσαν τὴ δεύτερη, ποὺ ἄρχιζε στὰ τέλη τοῦ 1471 (**π. 47**). Ὅπως ὁμως ὑποστήριξε τὸ 1889 ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεών*, σ. 478-482, προὔπηρξε μία ἄλλη σύντομη πατριαρχία του, ἄποψη ποὺ ἐνισχύθηκε ἀπὸ ἓνα αὐτόγραφο σημείωμα τοῦ Συμεών τοῦ ὁποῖο ἔγραψε σὲ χειρόγραφο (σήμερα Ottobon. gr. 441) τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1477 καὶ στὸ ὁποῖο ἀναφέρει ὅτι τότε εἶχε ἀπομακρυνθεῖ γιὰ δευτέρη φορὰ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο· βλ. MERCATI, *Lo scriba*, σ. 327.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α'

φθινόπωρο 1466 – τέλη 1471

(πρώτη πατριαρχία)

1466, φθινόπωρο

Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Διονυσίου.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ ἀπαίτηση τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς, ἐκλέγει πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως τὸν μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Διονύσιο.

Μνεία. «Ἐγένετο πατριάρχης ὁ κύριος Διονύσιος, καὶ μετ' ὀρίσμον ἔκαμαν ψήφους οἱ ἀρχιερεῖς»: *Βιβλίον ἱστορικόν*, σ. υα'.

Χρονολόγησις. Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς ἀνόδου τοῦ Διονυσίου Α' στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ οἱ ἔμμεσες πληροφορίες ποὺ δίνουν τὰ Χρονικά εἶναι καὶ αὐτὲς ἀσαφεῖς. Προφανῶς συνδέεται μετ' τὴ σύγκληση συνόδου τὴν ὁποία ἐπιτακτικὰ ἀπαιτοῦσε ὁ ἀπομακρυνθεὶς Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης προκειμένου νὰ κρίνει ἂν εἶχε ἀπομακρυνθεῖ νομίμως ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο. Στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς συνόδου ἡ ἔντονη διαμάχη μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ποὺ ὑποστήριζαν τοὺς πατριάρχες Μάρκο καὶ Συμεὼν πρόσφερε τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νὰ προβληθεῖ τὸ τρίτο πρόσωπο, ὁ Διονύσιος. Δεδομένου ὅτι μεσολάβησε κάποιο εὐλόγο διάστημα ὥς τὴ σύγκληση τῆς συνόδου αὐτῆς («μερικοῦ καιροῦ παρελθόντος, γέγονε σύνοδος μεγίστη, ὅπως ἐξετάσωσιν ἐν τίνι ἐγκλήματι ἐξέωσαν αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 10-11), μποροῦμε νὰ χρονολογήσουμε κατὰ προσέγγιση τὴν ἐκλογή τοῦ Διονυσίου στὸ φθινόπωρο τοῦ 1466.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Διονύσιος Α'*, σ. 325-327· ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διονύσιος Α'*, σ. 25-30.

Σχολιασμός. Σύμφωνα μετ' ὅσα παραδίδονται στὴν *Ἐκθεσιν Χρονικήν*, ἀποφασιστικὸ ρόλο στὴν ἐπιλογή τοῦ Διονυσίου ἔπαιξε ἡ παρέμβαση τῆς Μάρας, χριστιανῆς στὸ θρησκευμα μητριᾶς τοῦ Πορθητῆ καὶ θυγατέρας τοῦ Σέρβου ἡγεμόνα Γεώργιου Βρανκονιῆ, ἡ ὁποία «μαθοῦσα... τὰ σκάνδαλα τῶν δύο πατριαρχῶν [τοῦ Μάρκου καὶ τοῦ Συμεὼν], ἔκρινεν ὅπως ποιήσωσι τὸν κύριον Διονύσιον πατριάρχην καὶ παύσωσι τὰ σκάνδαλα πάντα» (σ. 29 στ. 16-19). Ὁ

συντάκτης τοῦ *Βιβλίου Ἱστορικοῦ* χωρὶς νὰ ἀποσιωπᾷ τὴ βούληση «τοῦ κρατοῦντος», νομιμοποιεῖ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Διονυσίου συμπληρώνοντας στὴν ἀφήγησιν ὅτι «μὲ ὀρισμὸν ἔκαμαν ψήφους οἱ Ἀρχιερεῖς». Ἡ ἴδια αὐτὴ σύνοδος φαίνεται πὼς ἀποφάσισε νὰ ἀπομακρύνει τὸν Συμεὼν στὴ Στενήμαχο καὶ τὸν Μάρκο στὴν Ἀχρίδα (βλ. τὴν ἐπόμενην πράξιν).

π. 39

1466, φθινόπωρο

Ἐκχώρηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρώην πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Μάρκο Ξυλοκαράβη.

Ἡ «μεγίστη» σύνοδος ἡ ὁποία ἐκλέγει τὸν Διονύσιο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως διευθετεῖ τὴ διαμάχη τῶν δύο προκατόχων του καὶ ἐκχωρεῖ «προεδρικῶς» τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδος στὸν ἀπομακρυνθέντα Μάρκο Ξυλοκαράβη.

Μνεία. «ὁ δὲ κύρ Μάρκος ἔλαβε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν τῆς Ὀχρίδου»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 30 στ. 4-5· «ὁ δὲ Μάρκος ἔλαβε τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδου»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23· «ὁ δὲ κύρις Μάρκος, ἔλαβε τὸν θρόνον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρειδῶν, παρὰ τῆς συνόδου»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 127· «ὁ δὲ Κύρ Μάρκος ἔλαβε τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρειδῶν»: *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υια΄· «Ἐλαβεν ἐξαρχικῶς... τὴν ἀγιωτάτην ἐπισκοπὴν Ἀχρίδας καὶ ἐλειτούργησε καὶ ἐχειροτόνει ἐκεῖσε νομίμως καὶ κανονικῶς»: Σημείωμα στὸ περιθώριον τοῦ φ. 432^ν τοῦ μαρκιανοῦ κώδικα Gr. III 5, DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188.

Χρονολόγησις. Ἡ ἐκχώρησις στὸν πρώην πατριάρχη τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος φαίνεται πὼς ἦταν μία ἀπὸ τὶς πράξεις ἐκείνης τῆς συνόδου ποὺ κατέληξε στὴν ἐκλογὴ τοῦ Διονυσίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον (**π. 38** «Χρονολόγησις»). Θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ κατὰ συνέπεια καὶ αὕτη στὸ φθινόπωρο τοῦ 1466. Ὁ ἐκδιωχθεὶς Μάρκος, σύμφωνα μὲ ὅσα παραδίδουν τὰ Χρονικά, «ἐκάθητο ἰδιάζων, περιμένων ὅπως γένηται σύνοδος καὶ ἴδωσι τὴν ἐν αὐτῷ γεναμένην ἀδικίαν», τέτοια ὅμως σύνοδος φαίνεται ἀπίθανο νὰ τὴν συγκάλεσε ἐκεῖνος ποὺ τὸν διαδέχθηκε, δηλαδὴ ὁ Συμεὼν. Κατὰ συνέπεια ἡ «σύνοδος μεγίστη» τὴν ὁποία ἀναφέρουν τὰ ἴδια Χρονικά (*Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 29 στ. 7-8· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 22· *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υια΄· *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 126) πρέπει νὰ εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐξέλεξε τὸν Διονύσιο καὶ ἡ ὁποία προσπάθησε νὰ διευθετήσῃ καὶ τὶς ἐκκρεμότητες: νὰ ἀπομακρύνει τοὺς δύο πρώην πατριάρχες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, στέλλοντας

τὸν Συμεὼν στὴ Στενήμαχο καὶ τὸν Μάρκο στὴν Ἀχρίδα, δίδοντάς του ὅμως τὴν ἀρχιεπισκοπὴ «προεδρικῶς», προφανῶς ἐπειδὴ ἀναγνώρισε ὅτι δὲν βαρυνόταν μὲ ἀξιόποινες πράξεις (βλ. περισσότερα στὸ «Σχολιασμό»).

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μάρκος*, σ. 402-413· DARROUZÈS, *Transferts*, σ. 188 καὶ 214· ΤΑΧΙΑΟΣ, *Περὶ καταργήσεως*, σ. 202-211· ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Τρισεπίσκοποι*, σ. 247· ΠΑΪΖΗ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 91.

Σχολιασμός. Ἀπὸ ἓνα λάθος ποὺ ὑπάρχει στὸ ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τὸ ὁποῖο παραδίδει τὴν ἀθώωση τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ (**π. 42**) εἶχε δημιουργηθεῖ ἡ λανθασμένη ἐντύπωση πὼς ὁ Μάρκος Ξυλοκαράβης εἶχε καθαιρεθεῖ κατὰ συνέπεια στὴ μνεία τῆς πράξεως τῆς παραχώρησης τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρώην πατριάρχη θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφέρουμε καὶ τὴν ἄρση τῆς καθαιρέσεώς του. Καθαίρεση ὅμως σύμφωνα μὲ κάθε πιθανότητα δὲν ὑπῆρξε, κατὰ συνέπεια ὅσα ἀναφέρονται στὸ σημεῖωμα τοῦ μαρκιανοῦ χειρογράφου, «ἐλειτούργησε καὶ ἐχειροτόνει ἐκεῖσε νομίμως καὶ κανονικῶς», γίνονταν στὸ πλαίσιο τῶν ἀρχιερατικῶν του καθηκόντων. Ὁ Μάρκος ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος «προεδρικῶς» ἐπειδὴ εἶχε διατελέσει πατριάρχης καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία ποὺ ἀνελάμβανε ἦταν ὑποδεέστερη, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν κατηγορηθεῖ ὡς «τρισεπίσκοπος», κανονικὸ ἀδίκημα ποὺ ἦταν ἀκόμα ἐν ἰσχύι. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ προσφώνηση τοῦ Ματθαίου Καμαριώτη σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Μάρκο, ὅταν βρισκόταν ἤδη στὴν Ἀχρίδα: «Παναγιώτατε δέσποτα καὶ οἰκουμενικὸ πατριάρχα καὶ τοῦ κατ' Ἀχρίδας ποιμίνου ἐκ βασκανίας πρόεδρε»: Ματθαῖος Καμαριώτης, Ἐπιστολὴ πρὸς Μάρκο, ΓΕΔΕΩΝ, *Διασαφήσεις*, σ. 355 σημ. 1.

π. 40

1466/1467

Ὑπαγωγή τῆς ἐπισκοπῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Νέας Φώκαιας στὴ μητρόπολιν Ἐφέσου.

Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου Νεόφυτος ἀνέφερε στὴ σύνοδο ποὺ συνεδρίαζε στὸν πρόναο τοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου, ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Μαγνησίας, μολονότι ἀνήκει στὴ μητρόπολιν του, «καθαρχάζεται» ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Σμύρνης. Πὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴ θέση του προσκόμισε στὴ σύνοδο δύο «βιβλία... λίαν παλαιγενῆ» στὰ ὁποῖα ἀναφερόταν πὼς δύο ἐπισκοπὲς Μαγνησίας ὑπόκεινται στὸν Ἐφέσου καὶ καμία στὸν Σμύρνης. Ἡ μία ἔχει πλέον ἐρημωθεῖ καὶ ἡ σύνοδος ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ὑφιστάμενη ἐπισκοπὴ Μαγνησίας ὑπάγεται στὴ μητρόπολιν Ἐφέσου, τῆς ὁποίας ὁ ἀρχιερεὺς θὰ τὴν κατέχει ἀνενοχλήτως, θὰ τὴν διοικεῖ καὶ

θα εἰσπράττει τὸ ἐκκλησιαστικὸ εἰσόδημα. Ἀκόμα ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου προσκόμισε γράμματα «βασιλικά τε καὶ πατριαρχικά» ἀλλὰ καὶ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ βεβαιώνουν πὼς ἡ Νέα Φώκαια ἀνήκει στὴ μητρόπολή του. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν ἀκόμα ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀγκύρας, ὁ Κυζίκου, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Φιλαδελφείας, ὁ Νικαίας, ὁ Γαγγρῶν, ὁ Λαοδικείας, ὁ Βεροίας, ὁ Πισιδείας, ὁ Λαρίσης, ὁ Ναυπάκτου, ὁ Αἰνίου, ὁ Γάνου, ὁ Ζιχνῶν, ὁ Μελενίκου, ὁ Σωζοπόλεως καὶ ὁ Βάρνης.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης· τὸ κείμενό της τὸ παραδίδουν δύο ἀντίγραφα ποὺ σώζονται σὲ χειρόγραφα τοῦ 16ου αἰώνα: στὸ χφ μονῆς Ἑσφιγμένου 131, φ. 83^r-84^r καὶ στὸ Paris. Suppl. gr. 689, φ. 43^{r-v}. Τὸ κείμενο ποὺ παραδίδεται στὰ φ. 157^r-158^v τοῦ χφ Vat. gr. 2416 (olim Σταυράκη Ἀριστάρχη) εἶναι ἀντίγραφο τῆς ἔντυπης ἔκδοσης ποὺ εἶχε δώσει τὸ 1885 ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 652-654.

Ὶ Ε π ι γ ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ὶώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Incipit. Προκαθημένης τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . ἐν ἔτει ςϞϠϞϞεϞ, ἰνδικτιῶνος [ιϛ].

Ὶ Υ π ο γ ρ α φ ῆ . † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ὶώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Καὶ στὰ δύο σωζόμενα ἀντίγραφα σημειώνεται τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6975 τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὸ ἔτος Σεπτέμβριος 1466 – Αὐγουστος 1467 ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἐ' ἰνδικτιῶνα καὶ τὴν ἀπαρχὴ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Διονυσίου Α'. Ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμέας (*Μαγνησία*, σ. 654-655) θεώρησε λανθασμένα ὅτι τὸ ἔτος 6975 ἀντιστοιχεῖ στὸ 1467/1468 καὶ ὅτι ἡ ἰνδικτιῶνα ποὺ παραλείπεται εἶναι ἡ τρίτη.

Ὶ Ε κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 652-654 (ἀπὸ τὸ χφ Suppl. gr. 689· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ εἶχε ἀποστείλει ὁ Émile Legrand) [= OUDOT, *Acta* I, σ. 186-189 (μὲ γαλλικὴ μετάφραση)]. Νεότερη ἔκδοση ἡ ὁποία λαμβάνει ὑπόψη καὶ τὰ δύο χειρόγραφα *Ἐπίσημα*, ἀρ. 10, σ. 104-105.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαγνησία*, σ. 650-660· ΓΕΔΕΩΝ, *Σφάλματα*, σ. 101· ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ, *Μητρόπολις Ἐφέσου*, σ. 16 σημ. 3 καὶ σ. 24· ΠΟΛΕΜΗΣ, *Συμβολαί*, σ. 338-339· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 55 σημ. 265· DARROUZÈS, *Notitiae*, σ. 137 (σχετικὰ μὲ τὸ χφ Ἑσφιγμένου 131 τοῦ 1577 καὶ τὶς ἐπεμβάσεις τοῦ τότε μητροπολίτη Ἐφέσου Ἀθανασίου στὸ κείμενο τῆς *Notitia* ἀρ. 13).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὰ ἀναφερόμενα στὸ κείμενο «παλαιγενῆ βιβλία» τὰ ὁποῖα προσκόμισε ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἦταν προφανῶς χειρόγραφα ποὺ παρέδιδαν Τακτικά ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἐπισκοπὴ Μαγνησίας ὑπαγόταν στὴ μ. Ἐφέσου (βλ. τὶς σχετικὲς παραπομπὲς DARROUZÈS,

Notitiae, σ. 465). Ὅσον ἀφορᾷ τὰ «βασιλικά καὶ πατριαρχικά γράμματα» ποὺ κατασφάλιζαν τὴν ὑπαγωγὴ τῆς Νέας Φώκαιας στὴ μητρόπολη Ἐφέσου, λανθάνουν, ὅσο γνωρίζουμε, αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα· σώζονται ὅμως πατριαρχικά, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ συνοδικὴ πράξη τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1387 ἐπὶ Νείλου (DARROUZÈS, *Regestes*, VI, N. 2826· νεότερη ἔκδοση τῆς πράξης KRESTEN, *Pyrgion*, σ. 75-77) μὲ τὴν ὁποία ἡ «Νέα» Φώκαια ἀποδίδεται στὸν Ἐφέσου. Τὸ χφ Ἑσφιγμένου 131 ποὺ παραδίδει τὸ ἀντίγραφο τῆς πράξης ἀνήκει στὸν Ἀθανάσιο, ποὺ ἐκλέχθηκε μητροπολίτης Ἐφέσου τὸ 1568 ἐπὶ Μητροφάνους Γ'. Φαίνεται πὼς ὁ Ἀθανάσιος θέλησε νὰ συγκεντρώσει σὲ ἓνα κώδικα τὰ ἔγγραφα τὰ ὁποῖα κατοχύρωναν τὰ δικαιώματα τῆς μητροπόλεώς του: μετὰ τὸ ὑπόμνημα τῆς ἐκλογῆς του βρίσκουμε ἀντιγραμμένο τὸ ἔγγραφο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ ποὺ διασφάλιζε τὴν ὑπαγωγὴ τῆς Μαγνησίας στὴ μητρόπολη Ἐφέσου. Τὸ γεγονός πὼς στὸ τέλος τοῦ κειμένου αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ φράση: «Τὸ ἴσον τῆς πατριαρχικῆς γραφῆς τοῦ Διονυσίου» σημαίνει πὼς ὁ Ἀθανάσιος δὲν ἀντέγραψε τὸ κείμενο τῆς ὑπαγωγῆς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο λυτὸ ἔγγραφο, στὸ ὁποῖο θὰ ὑπῆρχε καὶ ἡ αὐτόγραφη ὑπογραφή τοῦ πατριάρχου, ἀλλὰ ἀπὸ ἓνα ἐπίσημο ἀντίγραφο. Πιθανῶς τὸ πρωτότυπο λυτὸ ἔγγραφο εἶχε χαθεῖ ἀπὸ τὴ μητρόπολη ἢ εἶχε καταστραφεῖ καὶ ζητήθηκε ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο ἓνα «ἴσον» τοῦ πρωτοτύπου. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι στὸ κείμενο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ παρισινὸ χειρόγραφο ὑπάρχει στὸ τέλος ἡ φράση: «Διὰ τιμῶν προσκυνητῶν γραμμάτων τῆς π(ατ)ριαρχικῆς καὶ θείας χειρὸς Διον[ύ]σιος † καὶ Παχούμιος: †». Ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ Παχωμίου ἴσως νὰ δηλώνει πὼς τὴν πράξη τοῦ Διονυσίου τὴν ἐπιβεβαίωσε καὶ ὁ διάδοχός του Παχώμιος Α'. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πὼς ἡ Νέα Φώκαια, ὅπως ὑπαινίσσεται ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἱερομόναχο καὶ «δικαίω» τοῦ Πατριάρχου, γραμμένη περὶ τὸ 1463, εἶχε ἀποτελέσει λίγα χρόνια νωρίτερα καὶ πάλι ἀντικείμενο διαμάχης, τὴ φορὰ αὐτὴ μεταξὺ τῶν δύο ἀντίπαλων ὁμάδων ποὺ κινουῦνταν τότε περὶ τὸ Πατριαρχεῖο: τὰ μέλη τῆς ἐχθρικῆς πρὸς τὸν Ἐφέσου ὁμάδας, «οἱ καλοὶ τοῦ Ἐφέσου φίλοι» ὅπως εἰρωνικά τοὺς χαρακτηρίζει ὁ Ἀγαλλιανός, κατόρθωσαν «προσκορυῶσαι τῷ Μελενίκου τὴν Φώκαιαν» (γιὰ τὴν παράδοση καὶ τὴ χρονολόγησιν τῆς ἀνέκδοτης αὐτῆς ἐπιστολῆς βλ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 53-55).

π. 41

1467, ante 15 Ἰανουαρίου

«**Συνοδικὴ πράξις**» τοῦ νεοεκλεγέντος στὴ μητρόπολη Παλαιῶν Πατρῶν ἱερομονάχου Κυρίλλου.

Ἐπειδὴ ἡ μητρόπολις Παλαιῶν Πατρῶν βρέθηκε χηρεύουσα, «τὸν οἰκεῖον ἀποβαλομένης ποιμένα», ἡ σύνοδος ἐκλέγει τὸν ἱερομόναχο Κύριλλο νέο μητροπολίτη Παλαιῶν Πατρῶν καὶ τοῦ χορηγεῖ τὸ ἐπίσημο συνοδικὸ ἔγγραφο ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του καὶ νὰ ἀσκήσει τὶς ἀρμοδιότητές του στὴ νέα ἐπαρχία του. Στὴ σύνοδο μετεῖχαν ὁ Ἐφέσου, ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀγκύρας, ὁ Κυζίκου, ὁ Ἀγχιάλου, ὁ Νικαίας, ὁ Γαγγρῶν, ὁ Λαοδικείας, ὁ Βεροίας, ὁ Πισιδίας, ὁ Κορίνθου, ὁ Λαρίσης, ὁ Ναυπάκτου, ὁ Αἴνου, ὁ Γάνου, ὁ Ζιχνῶν, ὁ Μελενίκου, ὁ Σωζοπόλεως καὶ ὁ Βάρνης.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἐπιγραφή. *Τῆς ἀγιωτάτης μ(η)τροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν τὸν οἰκεῖον ἀποβαλομένης ποιμένα.*

Incipit. *Τῆς ἀγιωτάτης μ(η)τροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν*

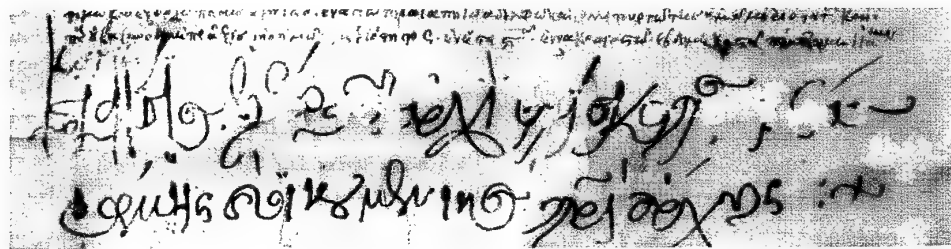
Χρονολογία. ἐν ἔτει ς^ϥ ἐννακοσιοστῶ ἑβδομηκοστῶ πέμπτῳ, μηνὶ Ἰαννουαρίῳ, ἡ(δικτιῶνος) ιε'.

Ὑπογραφή. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

Χρονολόγηση. Ἡ σημειούμενη στὸ ἔγγραφο ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἀναφερόμενο μῆνα ὁδηγεῖ στὸν Ἰανουάριο τοῦ 1467. Δεδομένου μάλιστα ὅτι στὴν πράξη τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1467 (π. 42) ὑπογράφει καὶ ὁ Κύριλλος ὡς μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν, ἡ «συνοδικὴ πράξις» του θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Ἰανουαρίου, τὶς ἡμέρες ποὺ βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν ἐκλογή του.

Ἐκδοση. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 514-516· νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀρ. 11, σ. 107-109 καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 49-51.

Βιβλιογραφία. PARGOIRE, *Patras*, σ. 103-104· ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Πάτραι*, σ. 404 σημ. 3· ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, *Πάτραι*, σ. 203.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Διονυσίου Α' στὴν π. 41

Σχολιασμός. Ὁ προκατόχος τοῦ Κυρίλλου ἦταν ὁ Νεόφυτος, ὁ ὁποῖος θανατώθηκε τὸ θέρους τοῦ 1466 ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς, θύμα τοῦ βενετοτουρκικοῦ πολέμου («Ὑποπτεύσαντες δὲ εἶναι αἷτιον καὶ τὸν μητροπολίτην τῆς αὐτῆς Παλαιᾶς Πάτρας τοῦ ἐλθεῖν κατ' αὐτῶν τὸ ἀρμάτωμα, λαβόντες εἰς τὸν πᾶλον ἐκάθησαν»: ΣΦΡΑΝΤΖΗΣ, *Chronicon Minus*, XLIII. 7). Ὅσο γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου παρίσταται στὴ σύνοδο καὶ ὡς «τόπον ἐπέχων τοῦ Κυζίκου» ἐνῶ παράλληλα εἶναι παρὼν καὶ ὁ ἀρχιερέας Κυζίκου, μία ἐρμηνεία εἶναι ὅτι ὁ Ἀγχιάλου εἶχε τιμηθεῖ μὲ τὸν «τόπον» τοῦ Κυζίκου σὲ ἐποχὴ ποὺ ἡ μητρόπολις ἦταν χηρεύουσα καὶ ὅταν ἐξελέγη νέος ἀρχιερέας στὴ μ. Κυζίκου (πιθανότατα ὁ Νεόφυτος, τὸν ὁποῖο ἐντοπίζουμε νὰ μετέχει σὲ σύνοδο τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1467· βλ. π. 42) ἡ τιμὴ δὲν ἀφαιρέθηκε ἀμέσως ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀγχιάλου. Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι στὸ πρωτότυπο αὐτὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο ὁ πατριάρχης Διονύσιος παραλείπει νὰ παραθέσει στὸν τίτλο του τὸ «Κωνσταντινιούπολεως»· σημειώνεται μόνο «Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης».

π. 42

1467, 15 Ἰανουαρίου

«**Συνοδικὴ διάγνωσης καὶ ἀπόφασις**», μὲ τὴν ὁποία αἱρεται ἡ καθαίρεση τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ.

Ἀποφασίζεται ὅτι ὁ μέγας οἰκονόμος Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς εἶναι ἀθῶος, ἐπειδὴ ἀποδείχθηκε πὼς οἱ κατηγορίες ποὺ τοῦ εἶχαν προσάψει [οἱ μὴ κατονομαζόμενοι ἐδῶ ἀλλὰ γνωστοὶ διῶκτες του, ὁ μέγας ἐκκλησιαάρχης Μανουὴλ Χριστώνυμος καὶ ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης] ἦταν ἀνυπόστατες. Κατὰ συνέπεια οἱ δύο κατήγοροί του ἀδίκως τὸν καταδίωξαν καὶ τὸν συκοφάντησαν, βλάπτοντας ὅχι μόνον αὐτὸν ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρη τὴν Ἐκκλησία· γιὰ τοῦτο εἶναι «κατακεκριμένοι» καὶ «ἀπαράδεκτοι» καὶ ὁ μέγας οἰκονόμος εἶναι ἀθῶος, ἀνακτᾷ τὴν ἱερωσύνη καὶ ἀποκαθίσταται στὸ ἀξίωμά του.

Παράδοση. Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀντιγραμμένο στὸ χειρόγραφο Ottob. gr. 205, φ. 135^r-136^v. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πηγή τὸ ἀντέγραψε καὶ ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης σὲ κώδικά του, σήμερα χφ Vat. gr. 2416, φ. 178^{r-v}· τὸ ἴδιο κείμενο ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὸ φ. 156^r τοῦ ἴδιου χειρογράφου καὶ ἀποδίδεται, λανθασμένα, στὸν Ἰωάσαφ Β'.

Incipit. † Ἐπειδὴ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς

Χρονολογία (ἀπὸ μεταγενέστερο χέρι). *Ἐν μηνὶ Ἰαννουαρίῳ εἰς τὰς ιε' τοῦ ἔτους ς^{οϥ} ᾱ^{οϥ}οε'.*

Υπογραφές. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ὁ Θεσσαλονίκης Μεθόδιος, ὁ Ἀγχιάλου Σοφονίας, ὁ Κυζίκου Νεόφυτος, ὁ Φιλαδελφείας Θεοφάνης, ὁ Νικαίας Ματθαῖος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Μακάριος, ὁ Βερροίας Ἰωσήφ, ὁ Γαγγρῶν Δωρόθεος, ὁ Λαρίσης Κυπριανός, ὁ Λαοδικείας Γεράσιμος, ὁ Τορνόβον Γεράσιμος, ὁ Σερρών Γερμανός, ὁ Ναυπάκτου Ματθαῖος, ὁ Αἴνου Δωρόθεος, ὁ Μυρέων Γρηγόριος, ὁ Γάνου Ματθαῖος, ὁ Σωξοπόλεως Ἀθανάσιος, ὁ Μελενίκου Ματθαῖος, ὁ Ζιχνῶν Διονύσιος, ὁ Δράμας, ὁ Σταυρουπόλεως Ματθαῖος, ὁ Περιθεωρίου Ἰγνάτιος, ὁ Προύσης Μητροφάνης, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Κύριλλος, ὁ Μηδείας Ἰωσήφ.

Χρονολόγηση. Τὸ κείμενο τῆς ἀπόφασης ἔτσι ὅπως παραδίδεται ἀντιγραμμένο στὸ χφ Ottob. gr. 205 δὲν εἶναι χρονολογημένο. Ὅμως στὴν ἐπιγραφή τὴν ὁποία πρόσθεσε στὸ κείμενο ἓνας μεταγενέστερος ἀντιγραφέας σημείωσε ὡς χρονολογία τὴ 15ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1467, ἡ ὁποία πράγματι ἐμπίπτει στὴν πατριαρχία τοῦ Διονυσίου.

Ἔκδοση. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Mārkos*, σ. 413-415, ἀπὸ μεταγραφή πού τοῦ εἶχε στείλει ὁ E. Feron: καὶ τὴν ἴδια χρονιά ΡΕΤΙΤ, *Déposition*, σ. 147-149, ἀπὸ μεταγραφή πού ἔκανε γιὰ ἐκεῖνον ὁ C. Hogn. Νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀρ. 12, σ. 112-113.

Βιβλιογραφία. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191· ΣΤΕΡΗΑΝΟΥ, *Théophane*, σ. 165-166.

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο τῆς ἀπόφασης ὁλοκληρώνεται, σύμφωνα μὲ τὸ γραφέα τοῦ βατικανοῦ χειρογράφου, μὲ τὴν φράση: «ἀπολέλυται καὶ ἡ παροῦσα συνοδικὴ διάγνωσις καὶ ἀπόφασις τῆς ἡμῶν μετριότητος εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ καὶ καθαίρεσιν τοῦ ἐπιγαύρου καὶ ἀνοσίου Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη». Πρόκειται προφανῶς γιὰ σφάλμα, διότι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σημειώνεται τὸ γεγονὸς τῆς καθαιρέσεως τοῦ πρώην πατριάρχη μὲ μιὰ λακωνικὴ φράση στὸ τέλος τοῦ κειμένου μιᾶς ἄλλης ἀπόφασης. Θεωροῦμε πὺς ὁ γραφέας ἀντὶ νὰ γράψει: «εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς καθαιρέσεως» ἔγραψε «εἰς ἀθώωσιν αὐτοῦ καὶ καθαίρεσιν». Τὸ σφάλμα αὐτὸ παρέσυρε πιθανῶς τὸν μεταγενέστερο γραφέα νὰ σημειώσῃ τὴν παραπλανητικὴ ἐπιγραφή: «Ἡ καθαίρεσις τοῦ τρισκαταράτου Μάρκου τοῦ Ξυλοκαράβη καὶ τῶν δύο σταυροφόρων ἐν τῇ γενομένῃ συνόδῳ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου, ἐν μηνὶ Ἰαννουαρίῳ εἰς τὰς ιε΄ τοῦ ἔτους ςϞϞϞϞϞϞ, ἔχει οὕτως». Ἐξαιτίας τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὁ L. Petit (*Déposition*, σ. 145) θεώρησε ὅτι ἡ ἀπόφασις ἀποτελεῖ καὶ τὴν πράξιν καθαιρέσεως τοῦ πατριάρχη Μάρκου. Παράλληλα ἓνα σημείωμα πού ἀναγράφεται στὸ τέλος τῆς πράξεως ὁδήγησε τὸν Παπαδόπουλο-Κεραμέα (*Mārkos*, σ. 415) νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου οἰκονόμου ὁ ὁποῖος ἀθώνεται

μὲ τὴν πράξιν αὐτὴ εἶναι Γρηγόριος (βλ. π. 43). Ἡ αἰτία τῶν πῶ πάνω σφαλμάτων ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι στὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως δὲν ἀναφέρεται κανένα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ὑποθέσεως. Ἀπὸ διάφορα ὥστόσο στοιχεῖα εἶναι βέβαιον πὺς πρόκειται γιὰ τοὺς ὀφφικιαλῖους Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμο (βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Mārkos*, σ. 415· ΡΕΤΙΤ, *Déposition*, σ. 145-146), ἐνῶ ὁ μέγας οἰκονόμος πού ἀθώνεται εἶναι, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Πατρινέλης, ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός (ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 40 σημ. 191· γιὰ τὴν καθαιρέσιν τοῦ βλ. π. 34). Ὡς σημειωθεῖ πὺς στὴν ὑπογραφή τοῦ Διονυσίου παραλείπεται ὁ ὅρος «Κωνσταντινουπόλεως» (βλ. ὅσα ἀναφέρουμε γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ στὴν πράξιν τοῦ Ἰανουαρίου 1467 (π. 41)). Ἀξίζει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς πού ὑπογράφουν τὴν πράξιν ἀθώωσης τοῦ Ἀγαλλιανοῦ εἶναι εἴκοσι ἔξι, ἐνῶ στὴ συνοδικὴ ἀπόφασις τῶν ἀρχῶν τοῦ 1475 μὲ τὴν ὁποία καθαιροῦνται οἱ διώκτες τοῦ Ἀγαλλιανοῦ καὶ γίνεται ἔμμεση μνεία τῆς ἀθώωσός του (π. 55) σημειώνεται πὺς στὴ σύνοδο ἐκείνη συμμετεῖχαν τριάντα τέσσερις ἀρχιερεῖς. Εἶναι πιθανὸ νὰ ζητήθηκε νὰ προσυπογράψουν ἐκ τῶν ὑστέρων καὶ ἄλλοι ἀρχιερεῖς ἐκείνη τὴν πράξιν.

π. 43

1467, 15 Ἰανουαρίου

«Ἀδεία τε καὶ συγχώρησις» τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου.

Ἀποφασίζεται ἡ ἀθώωσις τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου καὶ τοῦ παρέχεται ἄδεια νὰ ἱερουργεῖ.

Μνεία. «Νόμος δεδομένος τινὶ Γρηγορ(ίῳ) ἱερο(μονάχῳ) ὑπὸ τῶν ἄνω γεγραμμένων, ἀδιά τε καὶ συγχώρησις»: Σημείωμα γραμμένο μετὰ τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς διάγνωσης καὶ ἀπόφασις τῆς 15ῃς Ἰανουαρίου 1467, Ἐπίσημα, ἀρ. 12, σ. 114 (π. 42).

Χρονολόγηση. Τὸ σημείωμα δὲν φέρει χρονολογία· ἡ διατύπωση ὅμως «ὑπὸ τῶν ἄνω[=ω] γεγραμμένων», ἀπὸ αὐτοὺς δηλαδὴ πού ἔκριναν καὶ ὑπέγραψαν τὴν ἀθώωσις τοῦ Ἀγαλλιανοῦ πού προηγεῖται, ὁδηγεῖ στὴ σκέψιν ὅτι ἡ ἴδια σύνοδος τὴν ἴδια ἡμερομηνία (15 Ἰανουαρίου 1467) ἔλαβε καὶ τὴν ἀπόφασις γιὰ τὴν ἀθώωσις τοῦ Γρηγορίου.

Σχολιασμός. Μολονότι ἡ λακωνικότητα τῆς φράσεως δὲν ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσουμε καθαρὴ εἰκόνα τῆς ὑπόθεσης, θεωροῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ μιὰ ἀκόμη ἀπόφασις πού ἔλαβε ἡ ἴδια σύνοδος ἡ ὁποία ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἄρση τῆς καθαι-

ρέσεως τοῦ μ. οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ: ὁ ἱερομόναχος Γρηγόριος συγχωρεῖται γιὰ ἄδηλο παράπτωμα καὶ τοῦ δίνεται ἄδεια νὰ ἱεουργεῖ. Προφανῶς λόγῳ τῆς ἡσσοнос σημασίας πού εἶχε ἡ ὑπόθεση τοῦ Γρηγορίου ἐν σχέσει μὲ ἐκείνη τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἡ σύνοδος δὲν ἔκρινε σκόπιμο νὰ συντάξει ἕνα νέο κείμενο ἀποφάσεως· προστέθηκε λοιπὸν στὸ τέλος τῆς ἀθώωσης τοῦ Ἀγαλλιανοῦ τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου καὶ διατυπώθηκε λακωνικὰ ἡ ἀπόφασις γιὰ τὴ συγχώρησι καὶ τὴν ἀποκατάστασίν του. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι ἡ πρακτικὴ αὐτὴ δὲν ἀπαντᾷται μόνο στὴν περίπτωση τοῦ Γρηγορίου· ἀνάλογη πρακτικὴ παρατηρεῖται σὲ συνοδικὸ ψήφισμα (π. 108) τῆς 15ης Ἰουνίου 1497 σχετικὸ μὲ τὴν καταδίκη τῆς σιμωνίας· μετὰ τὸ κείμενο τῆς ἀπόφασις καὶ πρὶν ἀπὸ τὶς ὑπογραφὰς τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν συνοδικῶν προστέθηκε ἐμβόλιμα μία ἀπόφασις μὲ τὴν ὁποία καθαιρεῖται ἕνας ἱερέας ἀπὸ τὴ Βέροια.

π. 44

1466, φθινόπωρο – 1471, τέλη

Ἐκχώρησις τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, πού βρίσκεται στὸ νησί ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σωζόπολη, στὸ μοναχὸ Γερβάσιο.

Ὁ πατριάρχης Διονύσιος Α΄ ἐκχωρεῖ στὸ μοναχὸ Γερβάσιο τὴ μονὴ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου πού βρισκόταν στὸ νησί ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως. Ἡ μονὴ ἦταν ἐντελῶς ἐρειπωμένη καὶ ὁ Γερβάσιος προτίθεται, μὲ τὴ βοήθεια καὶ ἄλλων μοναχῶν, νὰ τὴν ἀνακαινίσει.

Μνεία. «Ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ ἡμῶν ἐδόθη τῷ εὐλαβεστάτῳ ἐν μοναχοῖς κυρῷ Γερβασίῳ ἡ σεβασμία μονή... Βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἡ ἐν τῇ νήσῳ ἐγγύς που περὶ τὴν Σωζόπολιν διακειμένη, κεχαλασμένη οὕσα τελείως καὶ ἐρείπιος, αὐτὸς δὲ ἀναδεξάμενος αὐτὴν μετὰ τινων ἀδελφῶν καὶ ἀνέκτισε καὶ ἀνεκεράμωσε»: Διονύσιος Α΄, Ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα, Μάιος 1489, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 236 στ. 3-8 (π. 93).

Χρονολόγησις. Στὸ γράμμα τοῦ 1489 ὁ Διονύσιος ἀναφέρει πὼς ἡ ἐκχώρησις πρὸς τὸν Γερβάσιο ἐγένε κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του, κατὰ τὴν περίοδο δηλαδὴ ἀπὸ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1466 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1471, χωρὶς ἐνδείξεις πού νὰ ἐπιτρέπουν πιὸ συγκεκριμένη χρονολόγησις.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, 661 ἐπ. καὶ ΚΑΜΠΕΡΙΔΗΣ, *Sozopolis*, σ. 17.

Σχολιασμός. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρουμε στὸ Σχολιασμὸ τῆς π. 35*, εἶναι πιθανὸ πὼς ὁ Γερβάσιος πρὶν ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πατριάρχην Διονύσιον Α΄ νὰ τοῦ παραχωρήσῃ τὴ μονή, εἶχε φροντίσει ἤδη τὸ 1466, ὅταν πατριάρχης ἦταν ὁ

Μάρκος Ξυλοκαράβης, νὰ κατοχυρώσῃ τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως πού ἀποτελοῦσε πλέον μετόχι τῆς μονῆς.

π. 45*

1467, 18 Φεβρουαρίου

Γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο προτρέπονται οἱ Ρῶσοι νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν Γρηγόριον ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας.

Ὁ πατριάρχης ἀποστέλλει πρὸς τοὺς χριστιανούς καὶ τὴν πολιτικὴ ἐξουσία τῆς Μόσχας γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο τοὺς προτρέπει νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν μητροπολίτη Γρηγόριον ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας. Τὸ γράμμα μετέφεραν στὴ Μόσχα ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Νεόφυτος καὶ ὁ ἡγούμενος καὶ ἀρχιμανδριτὴς τῆς μονῆς Ἀγίων Θεοδώρων Χριστόφορος.

Παράδοσις. Τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος παραδίδεται μόνο σὲ ἀνατολικοσλαβικὴ γλώσσα ἀπὸ δύο ἀντίγραφα τοῦ 17ου αἵωνα, τὰ ὁποῖα ἀπὸκεινται στὴ Biblioteka Jagiellonska τῆς Κρακοβίας (Tarnowskich gr., r. 4 n° 34, f. 1^v-2^v).

Προσφώνησις. *Kotorie velikonaidenije v Bogoslasemoi i*

Incipit. Svetaja golovnaia apostol'skaja cerkov imajaci

Χρονολογία. ... *Fevralja 18, indikta 15*

Ὑπογραφή. *Dionisie... i vselenskii patriarch.*

Χρονολόγησις. Στὸ κείμενο τοῦ γράμματος σημειώνεται ὡς χρονολογία ἐκδόσεως ἡ 18η Φεβρουαρίου τῆς δεκάτης πέμπτῃς ἰνδικτιώνας, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνδυαζόμενα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδώσαντος τὸ γράμμα πατριάρχου ὁδηγοῦν στὸ ἔτος 1467 καὶ στὸν Διονύσιον Α΄.

Ἔκδοσις. SCHAPOV, *Vostotchnoslavjanskije*, 2, σ. 145-147.

Βιβλιογραφία. *Russk. Istor. Bibl.* VI, No 100, στλ. 710· MAKARIJ, *Istorija*, σ. 37-39· GOLUBINSKIJ, *Istorija*, σ. 511-515· TRETIJAK, *Piotr Skarga*, σ. 10-12· BENESEVIČ, *Sbornik*, σ. 54-55· CHODYNISKI, *Kościół*, σ. 65· HALECKI, *From Florence*, σ. 97· SCHAPOV, *Vostotchnoslavjanskije*, 1, σ. 135-136· MEDLIN, PATRINELIS, *Renaissance*, σ. 80-81, 94· SENYK, *Patriarchate*, σ. 99-101.

Σχολιασμός. Οἱ ἱστορικὲς συνθήκες τῆς ἐποχῆς δὲν ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσουμε βεβαίᾳ τὴν ἐκδοσὴ ἑνὸς τέτοιου πατριαρχικοῦ γράμματος. Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Γρηγόριος διορίστηκε στίς 3 Σεπτεμβρίου τοῦ 1458 διάδοχος τοῦ μητροπολίτη Κιέβου Ἰσιδώρου ἀπὸ τὸν πάπα Πίο Β΄ καὶ πὼς χειροτονήθηκε στίς 15

Ὁκτωβρίου τοῦ 1458 ἀπὸ τὸν εὐρισκόμενον στὴ Ρώμη ἐνωτικὸν πατριάρχην Γρηγόριον (GILL, *Florence*, σ. 395 [σ. 459])· ἐντύπωση, κατὰ συνέπεια, προκαλεῖ γιατί ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1467 συνηγορεῖ ὥστε ὁ ἐνωτικὸς μητροπολίτης Κιέβου νὰ διευρύνει τὶς ἀρμοδιότητές του καὶ νὰ ἀναγνωριστῇ ἀπὸ τὴν Μόσχα ὡς ὁ μοναδικὸς μητροπολίτης ὁλόκληρης τῆς Ρωσίας. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἡ ἀποψη ὅτι ὁ Γρηγόριος θέλησε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του νὰ στραφεῖ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (CHODYNICKI, *Kościół*, σ. 55), τὸ ὁποῖο ἀναγνώρισε τὴν ἐκλογὴν του καὶ συνηγόρησε στὸ νὰ ἐπεκτείνει τὴν δικαιοδοσίαν του. Ὡστόσο δὲν ἔχει σωθεῖ, ὅσο γνωρίζουμε, τέτοια πατριαρχικὴ πράξις. Παράλληλα, εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ Ρωσία, ἀντιδρώντας μὲ σφοδρότητα κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ἔσπευσε νὰ διαρρήξει τὶς σχέσεις μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ἀνακηρύσσοντας τὸ 1448 μητροπολίτη Μόσχας χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλιν (ÉLIE DENISSOFF, *Aux origines de l'Église Russe autocéphale*, *Revue des Études Slaves* 23 (1967) 71 ἐπ.). Προκαλεῖ ἐπομένως ἐντύπωση πὺν ὁ πατριάρχης μέσα σὲ αὐτὸ τὸ κλίμα ἔντασης τῶν σχέσεων, ἀπευθύνεται στοὺς Ρώσους ζητώντας νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν Γρηγόριον ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας. Τὰ ἱστορικὰ αὐτὰ δεδομένα συνδυαζόμενα μὲ τὸ γεγονὸς πὼς τὴν πρωτοβουλία τοῦ πατριάρχου μαρτυροῦν μόνο τὰ δύο ὕστερα ἀντίγραφα τοῦ 17ου αἰῶνα σὲ παλαιορωσικὰ χωρὶς νὰ ἔχει ἐντοπιστεῖ γράμμα τοῦ Διονυσίου Α' στὰ ἑλληνικὰ στὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς γράφτηκε, προκαλοῦν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἀναμφίλεκτον γνησιότητα τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γραμματός, ἐπιφυλάξεις πὺν τὶς δηλώνουμε μὲ ἀστερίσκο στὴν ἀρίθμηση τῆς πράξεως.

π. 46

1471, τέλη

Ἀφορισμός ἐκείνων πὺν κατηγόρησαν ἀδίκως τὸν πατριάρχην Διονύσιον Α'.

Ὁ πατριάρχης Διονύσιος Α', ἀφοῦ ἀπέδειξε ἐνώπιον τῆς συνόδου τὴν ἀθωότητά του ὡς πρὸς τὶς κατηγορίες πὺν εἶχαν διατυπωθεῖ ἐναντίον του, ὅτι δῆθεν εἶχε ὑποστῇ περιτομὴ κατὰ τὸ χρόνον τῆς αἰχμαλωσίας του, ἀφόρισε τοὺς κατηγόρους του.

Μνεία. «τὶ... ἐκ μικροψυχίας ἐν τῇ ἐκβολῇ τούτῳ συνέβη»: Σύνοδος, Ψήφισμα, Ἰούλιος 1488 (π. 91), *Ἐπίσημα*, ἀρ. 34, σ. 229-230 στ. 34· «ἀφώρισεν ἅπαντας τοὺς συνεργοὺς καὶ πράκτορας καὶ συκοφάντας τοῦ τοιοῦτου δράματος»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 31 στ. 11-12· *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23.

Χρονολόγησις. Δὲν σημειώνεται ὁ χρόνος πὺν συγκλήθηκε ἡ εὐρεία αὐτὴ

σύνοδος, ἡ ὁποία κατέληξε στὸν ἀφορισμὸ τῶν κατηγόρων τοῦ Διονυσίου· πρέπει ὅμως νὰ συνέβη λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Διονυσίου. Δεδομένου ὅτι ὁ διάδοχός του Συμεὼν Α' μαρτυρεῖται νὰ κατέχει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1471, μποροῦμε νὰ εἰκάσουμε πὼς ὁ ἀφορισμὸς ἀποφασίστηκε ἐκείνη τὴ χρονικὴ περίοδο (π. 47 «Χρονολόγησις»).

Σχολισμός. Δὲν γνωρίζουμε τὰ ὀνόματα τῶν κατηγόρων τοῦ Διονυσίου οἱ ὁποῖοι καὶ ἀφορίστηκαν. Ἄν τὸ Χρονικὸ τοῦ 1570 ἀκριβολογεῖ στὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ποινῆς, οἱ ἀφορισθέντες κατήγοροι δὲν ἦσαν ἱερωμένοι, διότι σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσιν θὰ τοὺς ἐπιβαλλόταν ἡ ποινὴ τῆς καθαίρεσης. Κατὰ συνέπεια, πίσω ἀπὸ τὴ φράσιν πὺν σημειώνεται στὴν *Ἐκθεσιν Χρονικήν*: «ἐλέγχοντες αὐτὸν ἦσαν τῶν ἐκ τοῦ κλήρου τινές» ὑπονοοῦνται κάποιοι ὁφφικιάλιοι τοῦ Πατριαρχείου οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν ἱερωμένοι. Τὸ ἴδιον κείμενον δίνει τὴν πληροφορίαν ὅτι μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ πατριάρχης «εὐθέως ἐξῆλθε τῆς Πόλεως μετὰ τοῦ βίου καὶ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ καὶ ἐπορεύθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοσινίτζου» (*Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 31 στ. 13-14· πβ. καὶ *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 23).

ΠΡΑΞΗ

πὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιον Α΄

Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ πατριάρχης τὸν προτρέπει νὰ μὴν προσβάλλει τὴ δωρεὰ ἑνὸς μύλου ποὺ εἶχε κάνει ἢ ἀποθανοῦσα ἀδελφή του στὴ μονὴ Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο, τὸ ὁποῖο ἀπὸκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς ἀθωνικῆς μονῆς, δὲν σώζεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου ποὺ τὸ ἀπέστειλε οὔτε σημειώνεται ἡ πλήρης χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ἐκδόθηκε. Ἀναφέρεται μόνο στὸ μηνολόγιο: «Μηνὶ Μαΐῳ ἰν(δικτιῶν)ος γ'ης †». Ὁ ΠΑΥΛΙΚΙΑΝΟΥ, *Vatopedi*, σ. 142-143, θεωρῶντας πὺς τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε τὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο, ὑποθέτει πὺς ἡ σημειούμενη 3ῃ ἰνδικτιῶνα μπορεῖ νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὸ ἔτος 1470 καὶ τὸ ἔγγραφο νὰ ἀποδοθεῖ στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου Α΄ –ἢ στὸ 1485, στὴν τρίτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν Α΄. Τὸ πιττάκι ὅμως αὐτὸ ἔχει χρονολογηθεῖ στὸν Μάιο τοῦ 1395 καὶ ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν πατριαρχία τοῦ Ἀντωνίου Δ΄.

Incipit. Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὡς

Ὶ Ε κ ο σ η . ΠΑΥΛΙΚΙΑΝΟΥ, *Vatopedi*, σ. 142-143.

Βιβλιογραφία . DARROUZÈS, *Regestes* VI, N. 2990, σ. 257.

ΣΥΜΕΩΝ Α΄

τέλη 1471 – ἀρχὲς 1475

(δεύτερη πατριαρχία)

π. 47

1471, τέλη

Ἐπάνοδος τοῦ Συμεών για δεύτερη φορά στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὁ Συμεών ἐπανερχεταί στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ἀφοῦ προσέφερε στὴν Πύλη δύο χιλιάδες φλωριά.

Μνεία. «Καὶ τοῦτο γε ἐγράφη νῦν μετὰ τῆς ἐξορίας, τὸ τῆς δευτέρας λέγω δὴ τῆς τοῦ πατριαρχίου, διὰ χειρὸς δὲ τῆς ἐμεῖς Συμεών ἀμαθοῦς»: Συμεών, αὐτόγραφο σημείωμα, Ἰανουάριος 1477, MERCATI, *Lo scriba*, σ. 327· «Ἀνεβίβασαν δὲ πάλιν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν κῦρι Συμεῶνα δοὺς πεσκέσιον φλωρία χιλιάδες δύο»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 31 στ. 17-18· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιὰ.

Χρονολόγησις. Ἐνα σημείωμα γραμμένο στὴ διάρκεια τῆς πέμπτης ἰνδικτιώνας τοῦ ἔτους 6980 (1 Σεπτεμβρίου 1471/31 Αὐγούστου 1472) σὲ ἓνα χειρόγραφο τῆς Τραπεζούντας (βλ. **π. 49** «Σχολιασμός») δείχνει πὼς ὁ Συμεών ἦταν τότε ἤδη πατριάρχης. Πὰ τὸν ἀκριβὴ ὅμως χρόνο τῆς δευτέρας ἀνόδου του δὲν ὑπάρχει ρητὴ ἐνδειξη· γίνεται δεκτὸ πὼς πρέπει νὰ ἔγινε στὰ τέλη τοῦ 1471.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 16 σημ. 1· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 11.

Σχολιασμός. Παλαιότερα εἶχε ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἀνοδος αὐτῆ τοῦ Συμεών στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ἦταν ἡ πρώτη. Σύμφωνα ὅμως μὲ αὐτόγραφο σημείωμα τοῦ ἴδιου τοῦ Συμεών, αὐτὴ ἦταν ἡ δεύτερη πατριαρχία του, ἀφοῦ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1477 ποὺ γράφει τὸ σημείωμα (βλ. «Μνεία») ἀναφέρει πὼς εἶχε ἀποχωρήσει γιὰ δεύτερη φορά ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο (βλ. περισσότερα στὴν **π. 37**).

π. 48

1471, τέλη – 1472, ἀρχές

Ἀμνηστία καὶ ἀποκατάσταση στὴν ἱερωσύνη ὅσων κατὰ καιροὺς εἶχαν καταδικαστεῖ.

Ὁ Συμεὼν μὲ τὴν ἐπάνοδό του στὸ Πατριαρχεῖο παρέχει γενικὴ «ἀμνηστία»: ἀποκαθιστᾷ στὴν τάξη καὶ τὸ βαθμὸ καὶ ἀποδίδει τὴν ἱερωσύνη σὲ ὅσους εἶχαν ὥς τότε καταδικαστεῖ ἀπὸ τὴ Μ. Ἐκκλησία.

Μ ν ε ί α . «ὥς ἐγὼ... εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον τῆς π(ατ)ριαρχίας ἀνήχθην θρόνον... ἀμνηστειὰν τελείαν τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐπανισταμένων καὶ διωκόντων τὴν ἐκκλησίαν] Χ(ριστο)ῦ»: Συμεὼν Α', Ἐγκύκλιος, ante Χριστοῦγεννα 1474, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 22· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 100 στ. 9-16· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 16, σ. 132 στ. 9-16· «Ἄλλ' ἐπειδὴ πάλιν... ἐπανεκλήθη καὶ ὁ ἀγιώτατος ἡμῶν δεσπότης καὶ [π(ατ)ρ]ιάρχης... εὐθὺς ἀμνηστίαν πάντων ἐκύρωσεν αὐτοῖς καὶ ἀγάπην, [ἄφεσ]ιν τελείαν καὶ συγχώρησιν πάντων ἀποδιδούς, εἶτα τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν τάξιν καὶ τὸν [βαθμ]όν»: Συνοδικὴ πράξη καθαιρέσεως, ἀρχὲς 1475, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 19· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 114 στ. 49-55· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 17, σ. 140 στ. 49-55.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ διατύπωση τοῦ κεμένου «ἐπειδὴ πάλιν... ἐπανεκλήθη καὶ ὁ ἀγιώτατος ἡμῶν δεσπότης καὶ [π(ατ)ρ]ιάρχης» μᾶς ὁδηγεῖ νὰ χρονολογήσουμε τὴν πράξη στὸ πρῶτο διάστημα τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Συμεὼν.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 119.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Εἶναι βέβαιο πὺς μεταξὺ τῶν ἀμνηστευθέντων καὶ ἀποκατασταθέντων ἦταν καὶ οἱ ὀφφικιάλιοι Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ Μανουὴλ Χριστώνυμος, γεγονὸς ποὺ ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς μετέπειτα καθαιρέσεως τους στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 (π. 55). Στὴν ἀθώωση αὐτὴ κάνει ἀναφορὰ καὶ ὁ ἄμεσος σχετιζόμενος μὲ τοὺς δύο ὀφφικιαλίους Θεόδωρος Ἀγαλλιανός σὲ ἐπιστολὴ του «τῷ μεγάλῳ ἐκκλησιάρχῃ», δηλαδὴ στὸν Μανουὴλ Χριστώνυμο, ἐπιστολὴ στὴν ὁποία τοῦ ὑπενθυμίζει μὲ ὀργή πὺς «δραξάμενος καιροῦ... μηχαναῖς καὶ ἀπάταις ἀποσυλήσας τὴν ἀθώωσιν»: Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, *Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μανουὴλ Χριστώνυμο*, ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐπανέκδοσις*, σ. 267 στ. 10-14.

π. 49

1471, τέλη – 1472, ἀρχὲς

Ἐκλογὴ τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος.

Ἐκλέγεται ἀπὸ τὸν πατριάρχη Συμεὼν καὶ τὴ σύνοδο ὁ Παγκράτιος ὡς μητροπολίτης Τραπεζοῦντος.

Μ ν ε ί α . «ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθεὶς παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος γνήσιος

μ(ητ)ροπολίτης Τραπεζοῦντος κὺρ Παγκράτιος»: Συμεὼν Α', «Συνοδικὴ πρᾶξις» Δωροθέου Τραπεζοῦντος, θέρος 1472 (π. 50), ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 532· *Actes du Pantocrator*, σ. 178 στ. 6-7· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 13, σ. 118 στ. 6-7· «νῦν δὲ ἐδόθη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος κυρίου Παγκρατίου τοῦ δι' αὐτοῦ [τοῦ Συμεὼν] χειροτονηθέντος»: Ἀδελος, Σημείωμα στὸ χφ 1 Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, 1471/1472, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 17 σημ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου πὺς ἡ ἐκλογὴ τοῦ διαδόχου τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος ἐγίνε μόλις ὁ Συμεὼν ἔφθασε στὴ Θεσσαλονίκη (π. 50), πιθανότατα τὸ θέρος τοῦ 1472, ἡ διατύπωση «ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῆς ἡμῶν μετριότητος» ποὺ ὑπάρχει στὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως τοῦ Δωροθέου ἐπιβάλλει νὰ χρονολογήσουμε τὴν ἐκλογὴ τοῦ Παγκρατίου μετὰ τὰ τέλη τοῦ 1471, ὁπότε ἀρχίζει ἡ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ θέρος τοῦ 1472, ὁπότε ἐκλέγεται ὁ διάδοχός του στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος. Τὸ ἐνδεχόμενο ἡ ἐκλογὴ τοῦ Παγκρατίου νὰ ἐγίνε στὴ διάρκεια τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Συμεὼν (1466) θὰ πρέπει νὰ ἀποκλειστεῖ, διότι σὲ τέτοια περίπτωση τὸ διάστημα ποὺ θὰ εἶχε μεσολαβήσει ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ του δὲν θὰ χαρακτηριζόταν «μικρὸν» («ὁ πρὸ μικροῦ χειροτονηθεὶς»).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 531· ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικὲς συγγραφές*, σ. 272-273· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 96· ΠΑΡΔΟΣ, *Μονὴ Παντοκράτορος*, σ. 97· LAURENT, *Les premiers*, σ. 258-259· *Actes du Pantocrator*, σ. 178· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸν Παγκράτιο τὸν χειροτόνησε μητροπολίτη Τραπεζοῦντος ὁ Συμεὼν ἀναφέρεται καὶ σὲ σημεῖωμα ποὺ παραδίδεται στὸ verso τῆς πίσω πινακίδας τοῦ χφ 1 τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, ἄλλοτε κώδικας τῆς βιβλιοθήκης τῆς μητροπόλεως. Σύμφωνα μὲ τὸ σημεῖωμα, τὸ χειρόγραφο βρέθηκε μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τραπεζοῦντος στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἀγοράστηκε ἀπὸ τὸν πατριάρχη Συμεὼν, ὁ ὁποῖος τὸ παρέδωσε στὴ γενέτειρά του: «... νῦν δὲ ἐδόθη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος κυρίου Παγκρατίου, τοῦ δι' αὐτοῦ [τοῦ Συμεὼν] χειροτονηθέντος, ἰνδικτιῶνος ε', ς' ἁπ' ἔτους [1471/1472]» (ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 17 σημ. καὶ ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 528-529). Ὡς σημειωθεῖ ὅτι τὸ ἴδιο σημεῖωμα μὲ λανθασμένη ὁμῶς τὴ χρονολογία (ἰνδικτιῶνος ι', τοῦ ς' ἁπ' ἔτους [1474/1475]) εἶχε δημοσιεύσει ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Κώδικες*, σ. 225-226, χρονολογία ποὺ δὲν συμπίπτει μὲ τὴν περίοδο ποὺ ὁ Παγκράτιος ἦταν ἀρχιερεὺς Τραπεζοῦντος, ἀφοῦ γνωρίζουμε πὺς τὸ 1472 τὸν διαδέχθηκε ὁ Δωρόθεος (π. 50). Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ὁδήγησαν στὴ βίαιη ἀποπομπὴ τοῦ Παγκρατίου βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὸν «Σχολιασμὸ» τῆς ἐπόμενης πράξης.

π. 50

1472, θέρος

Μετάθεση καὶ ἐγκατάσταση τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωροθέου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος.

Ὁ πατριάρχης Συμεὼν εὐρισκόμενος στὴ Θεσσαλονίκη ἔλαβε ἀπὸ τὴν Πύλη ἐντολὴ νὰ ἐκλέξει ἄμεσα στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος νέο ἀρχιερέα στὴ θέση τοῦ μητροπολίτη Παγκρατίου, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του «διὰ θέλησιν καὶ μόνον αὐθεντικὴν». Συγκροτεῖται σύνοδος στὴ Θεσσαλονίκη ἣ ὁποία ἀποφασίζει νὰ μεταθέσει τὸν μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωρόθεο στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος. Τὸ ἔγγραφο ποὺ τοῦ ἐπιδίδεται περιγράφει τὶς ἀρμοδιότητες καὶ τὰ καθήκοντά του, καθὼς καὶ ὅτι τοῦ ἀπονέμεται ὁ τόπος τοῦ Καισαρείας. Στὴ σύνοδο ποὺ συγκροτήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη μετεῖχαν ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας, ὁ μητροπολίτης Δράμας ἔχων τὴ γνώμη τοῦ Σεργῶν, τοῦ Μελενίκου καὶ τοῦ Ζιχνῶν, καὶ οἱ ἐπίσκοποι Κίτρους, Κασσανδρείας, Ἀδραμέρεος καὶ Πέτρας.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου ποὺ ἐπιδόθηκε στὸν Δωρόθεο σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Παντοκράτορος Ἀγίου Ὁρους.

Ἐπιγραφή. † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †

Incipit. † Ἡ μετριότης ἡμῶν, κρίμασιν ἀρρήτοις

Χρονολογία. ἐν ἔτει ςϞϠϞβϞ, ἰν(δικτιῶν)ος εἴς †.

Ἐπιγραφή. † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †

Χρονολόγηση. Σύμφωνα μὲ τὸ κείμενο τῆς πατριαρχικῆς πράξεως, ἡ ἐκλογή ἐγινε ἀμέσως μόλις ἔφθασε ὁ Συμεὼν στὴ Θεσσαλονίκη: «πέφθακεν ἡμᾶς πλησιάζουσι τῇ Θεσσαλονίκη αὐθεντικὸς ὄρισμός» σημειώνεται. Ἡ περιοδεία αὐτὴ τοῦ πατριάρχου μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐγινε περὶ τὸ θέρος τοῦ 1472 καὶ ὅπωςδήποτε πρὶν ἀπὸ τὴν 31η Αὐγούστου ὁπότε λήγει ἡ σημειούμενη εἰς ἰνδικτιῶνα. Βέβαιον πάντως εἶναι πὼς στίς 23 Ὀκτωβρίου, πιθανότατα μετὰ τὴν παραμονή του στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Συμεὼν βρισκόταν στὰ Μετέωρα (ΒΕΗΣ, *Μετέωρα*, σ. 6).

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 50

Ἐκδοση. ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 532-533· *Actes du Pantocrator*, σ. 178-179 καὶ πρόσφατα *Ἐπίσημα*, ἀρ. 13, σ. 117-120.

Βιβλιογραφία. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Πολεμικὲς συγκρούσεις*, σ. 272-273· ΠΑΡΔΟΣ, *Μονὴ Παντοκράτορος*, σ. 96-97· LAURENT, *Les premiers*, σ. 258-259· ΓΕΔΕΩΝ, *Ἡμῖνωστοι σελίδες*, σ. 120-121· ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἀγαλλιανός*, σ. 39-40· *Actes du Pantocrator*, σ. 178 (σχετικὰ μὲ τὴν ταυτότητα τῶν προσώπων ποὺ μετεῖχαν στὴ σύνοδο).

Σχολιασμός. Ὡς σημειωθεῖ πὼς ὁ Παγκράτιος εἶχε ἐμπλακεῖ σὲ ἐξεγέρσεις ποὺ ἐκδηλώθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τραπεζοῦντας καὶ γι' αὐτὸ θεωρήθηκε ἀνεπιθύμητος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχή, ἣ ὁποία καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη νὰ προβεῖ στὴν ἄμεση ἐκλογή νέου μητροπολίτη. Ὁ Παγκράτιος θέλησε, ἡ ἐξαναγκάστηκε, νὰ διευκολύνει τὸ Πατριαρχεῖο στὴ νόμιμη ἐκλογή τοῦ διαδόχου του ὑποβάλλοντας ἐγγράφως τὴν παραίτησή του, ὅπως ρητὰ ἀναφέρεται στὸ κείμενο.

π. 51

1473/1474

Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτης.

Ἡ μονὴ Κοσινίτης τοῦ Παγγαίου ἦταν ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ τῆς πατριαρχικῆς σταυροπήγιο. Ὁ πατριάρχης μὲ τὸ σιγίλλιο αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει τὰ παλαιὰ προνόμια ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὴ σταυροπηγιακὴ τῆς ἀξία. Τὰ προνόμια αὐτά, τὸ ἀκαταπάτητον, τὸ ἀνενόχλητον καὶ τὸ ἀνεπηρέαστον ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν πλησιόχωρων ἀρχιερέων, ἐπιβεβαιώνονται καὶ δηλώνεται πὼς τὰ ἴδια προνόμια ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴ μονὴ καὶ γιὰ τὰ μετόχια ἢ τὰ ἄλλα προσαρτήματά της, ὅπως ἡ μονὴ Ἀγίου Γεωργίου Διασωρίτου. Προτρέπονται οἱ μοναχοὶ νὰ φροντίζουν τὴ μονὴ καὶ νὰ διάγουν βίον ἀρμόζοντα σὲ ὅσα ὑποσχέθηκαν ὅταν ἦλθαν νὰ τὴν ὑπηρετήσουν.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ σιγιλίου σωζόταν ὡς τὸ 1917 στὴ μονὴ σήμερα λανθάνει. Ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται στὸ χφ Vat. gr. 2416, φ. 165^r-166^r καὶ στὸ φ. 168^r πανομοιότυπο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Συμεὼν.

Ἐπιγραφή. † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Incipit. Ἡ τῆς ὑπεράγνου μου δεσποίνης

Χρονολογία. ἐν ἔτει ςϞϠϞβϞ, ἰνδικτιῶνος εἴς †.

Ἐπιγραφή. † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης: †

Χρονολόγηση. Ἡ ἀναγραφόμενη στὸ ἔγγραφο 7η ἰνδικτιῶνα συνδυαζόμενη μὲ τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6982 ὁδηγεῖ στὴν περίοδο 1 Σεπτεμβρίου 1473 – 31 Αὐγούστου 1474.

Ὶ Ε κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *ῚΕκθεσις*, σ. 17-18 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 30-32]. Πρόσφατη ἀναδημοσίευση τοῦ κειμένου τοῦ σιγίλλιου, *ῚΕπίσημα*, ἀρ. 14, σ. 121-125.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *ῚΕκθεσις*, σ. 13-16· ΒΑΙΗΛΕ, *Philippes*, σ. 267-268· LEMERLE, *Philippes*, σ. 255-256· LAURENT, *Εἰκοσιφοίνισσα*, στλ. 407-408· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Σημειώματα*, σ. 98 καὶ 110-115· ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 34· ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 112· DUNN, *Topography*, σ. 314 ἐπ.· ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Βρανόκαστρο*, σ. 847-848.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τὴ χρονικὴ στιγμή κατὰ τὴν ὁποία ἐκδίδεται τὸ σιγίλλιο δὲν ὑπῆρχε στὴ μητρόπολη Φιλίππων ἀρχιερέας («ἀκαταπάτητον... παρὰ... τοῦ τε Φιλίππων εἶποτε γένοιτο», στ. 17), ἐνῶ ἡ μνεία τοῦ μὴ κατονομαζόμενου μητροπολίτη Δράμας ἴσως νὰ ὑποδηλώνει μιὰ κίνηση διεκδίκησης ἐκ μέρους τοῦ ἐναντι τῆς μονῆς, ἡ ὁποία νὰ προκάλεσε τὴν ἐκδοση τοῦ ἐπιβεβαιωτηρίου σιγίλλιου. Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 γνωρίζουμε πὼς μητροπολίτης Δράμας ἦταν ὁ Ἰάκωβος, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει τὴν πράξη ἀθώωσης τοῦ πατριάρχου Συμεῶν (*ῚΕπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 129 στ. 82· βλ. π. 52). Ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διασωρίτου βρισκόταν στὴν τοποθεσία Βρανόκαστρο, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα ποὺ ἐξέδωσε ὁ Μάξιμος Γ' τὸν Ἰούνιο τοῦ 1477 (π. 68), τοποθεσία βόρεια τῆς μονῆς Κοσινίτης καὶ βορειοανατολικά τοῦ Παλαιχωρίου, βλ. DUNN, *Topography*, σ. 314-315.

π. 52

1474, 10 Ὀκτωβρίου

Ὶ Α θ ώ ω σ ι ς τοῦ πατριάρχου Συμεῶν Α' καὶ ἀποδοχὴ καταβολῆς ἐτήσιου φόρου στὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο.

Ὶ Ὑστερα ἀπὸ καταγγελίες ποὺ διατύπωσαν ἐναντίον τοῦ πατριάρχου Συμεῶν «τινὲς τῶν ἡμετέρων» γιὰ ἐνέργειες ἱκανὲς νὰ ἐπιφέρουν τὴν καθάρσιν του, συγκροτήθηκε σύνοδος «ὀρισμῶ τοῦ κρατοῦντος», ἡ ὁποία συνεδρίασε μάλιστα παρουσία δύο ἐκπροσώπων του, γιὰ νὰ ἐξετάσει τίς καταγγελίες καὶ νὰ ἀποφανθεῖ «κατὰ τὸ δίκαιον». Ἡ σύνοδος ἀπάλλαξε τὸν Συμεῶν ἀπὸ τίς κατηγορίες καὶ γνωστοποίησε τὴν κρίση τῆς ἐγγράφως στὸν σουλτάνο, ὁ ὁποῖος καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ παρὰ νόμῳ ἐκδιωχθεὶς Συμεῶν. Οἱ κατήγοροί του ὅμως ὑποσχέθηκαν νὰ καταβάλλουν στὴν Πύλῃ ἐτησίως «δισχιλίους χρυσίνους» ἂν τοὺς δοθεῖ τὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ Πύλη δὲν ἱκανοποίησε τὸ αἶτημά τους, μολονότι ὄριζαν καὶ ἐγγυητές, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ συγκεντρώνουν κάθε χρόνο τὸ ποσὸ ποὺ ὑποσχέθηκαν ἀφοῦ,

ὡς ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν θὰ εἶχαν τὴ συνδρομὴ τῶν ἀρχιερέων καὶ τοῦ λαοῦ. Υἱοθέτησε ὅμως τὴν ἰδέα τῆς ἐπιβολῆς ἐτήσιου φόρου καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Συμεῶν νὰ τὸν καταβάλλει. Ὁ πατριάρχης καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἀρνοῦνταν ἐπὶ ἡμέρες, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει τέτοια οἰκονομικὴ δυνατότητα. Ἡ ἀντίδραση τῆς Πύλης ἦταν νὰ κλείσει τοὺς ναοὺς, νὰ ἀπειλήσει ὅτι θὰ τοὺς καταργήσει καὶ νὰ στείλει «φρικώδη ὀρισμὸν» στὸν Συμεῶν: νὰ ἀναλάβει ἀμέσως τὸ Πατριαρχεῖο, ἄλλως θὰ κινδύνευε ἡ ζωὴ του καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀρχιερέων. Πρὸ τῆς ἀπειλῆς ἀποφάσισαν «ἐκ κοινοῦ συμφώνου» νὰ ἀναλάβει ἡ Ἐκκλησία τὴν οἰκονομικὴ αὐτὴ ὑποχρέωση, γιὰ τὴν ὁποία ὅμως ὑπαίτιοι εἶναι οἱ κατήγοροι τοῦ Συμεῶν. Κατόπιν αὐτοῦ καταγράφουν στὸν ἱερὸ κώδικα τὰ γεγονότα καὶ ἀναγνωρίζουν τὴ νομιμότητα τῆς παρουσίας τοῦ Συμεῶν στὸ θρόνο τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς οἱ ἐναντίον του καταγγελίες ἀποδείχθηκαν ἀσύστατες.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 16ο αἰῶνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμθ^τ-ρν^ν. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 204^τ-205^ν.

Incipit. Ὶ ῚΕπειδὴ τινὲς τῶν ἡμετέρων, παρὰ

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α . ἐν ἔτει ςϞϠϞπϞγϞ, ἐν(δικτιῶν)ος ηῆς, μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ιθ:

Ὶ ῚΥπογραφεῖς. Ὶ Ὁ... Τορνόβου, Παγκράτιος· Ὶ Ὁ... Κυζίκου, Νεόφυτος· Ὶ Ὁ... Νικομηδείας, Δωρόθεος· Ὶ Ὁ... Νικαίας, Μακάριος· Ὶ Ὁ... Χαλκηδόνας, Ἰωσήφ· Ὶ Ὁ... Φιλιππουπόλεως, Γεννάδιος· Ὶ Ὁ αὐτὸς ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἀδριανουπόλεως Θεοφάνους· Ὶ Ὁ... Σερρών, Δωρόθεος· Ὶ Ὁ... Βεροίας Νεόφυτος· Ὶ Ὁ... Σωζοπόλεως καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης, Ἀθανάσιος· Ὶ Ὁ... Περιθεωρίου, Ἰωσήφ· Ὶ Ὁ... Μηδείας, Νεόφυτος· Ὶ Ὁ... Δράμας, Ἰάκωβος· Ὶ Ὁ... Ἀρχιάλουν, Ἰγνάτιος· Ὶ Ὁ... Κερασσοῦντος, Κάλλιστος· Ὶ Ὁ... Χριστιανουπόλεως, Κάλλιστος· Ὶ Ὁ... Σηλυβρίας, Ἰωσήφ· Ὶ Ὁ... Μελενίκου, Ματθαῖος· Ὶ Ὁ... Μεσημβρίας, Παχώμιος· Ὶ Ὁ... Εὐρίπουν, Λάζαρος.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνονται στὸ κείμενο ὁδηγοῦν μὲ ἀσφάλεια στὴ διαπίστωση πὼς ἡ πράξη ἐκδόθηκε τὴν 10ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1474.

Ὶ Ε κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 14-16 [= ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 526-527· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 14-16]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *ῚΕρὸς Κῶδιξ*, σ. 90-92 καὶ *ῚΕπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 126-129.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *ῚΑγαλλιανός*, σ. 83-85· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *ῚΕρὸς Κῶδιξ*, σ. 93-97· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 33-35.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου, ὁ Ἐπαμεινώνδας Σταματιάδης, εἶχε θεωρήσει πὼς ὁ πατριάρχης ποὺ ἀθωώνεται εἶναι ὁ Διονύσιος Α' τὴν ἴδια ἀποψη ὑποστήριξε καὶ ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *ῚΙστορία*, σ. 98. Τὸ ὅτι ὅμως πρόκειται

για τὸν Συμεὼν Α' ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ἐγκύκλιο πού ὁ Συμεὼν ἀποστέλλει πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἀναγγέλλοντας τὴν ἀποδημία του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ὁποία αἰτιολογεῖ ἀπὸ τὰ γεγονότα πού ἐπέβαλαν στὴν Ἐκκλησία τὸ βάρος τῶν 2.000 φλωρίων καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ συλλέξει χρήματα γιὰ τὴν ἀποπληρωμὴ τοῦ «χαρατσίου» τοῦ πρώτου ἔτους ἐφαρμογῆς του (π. 54). Τὸ κείμενο εἶναι σὲ πολλαπλὰ σημεῖα ἄξιο εἰδικῶν σχολίων· σημειώνουμε ἐδῶ τὰ σημαντικότερα. Ἡ ἐπιταγὴ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς πρὸς τὴν σύνοδο, «τὸ δίκαιον ἀκριβῶς τηρῆσαι» (στ. 7) ὅταν θὰ κρίνει τίς ἐναντίον τοῦ πατριάρχῃ κατηγορίες, ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τίς ἀρχαιότερες ἀναφορὰς σὲ ἐπίσημο πατριαρχικὸ κείμενο, ὅτι μαζὶ μὲ τὸ θεσμὸ τοῦ Πατριαρχείου ἡ ὁθωμανικὴ ἐξουσία νομιμοποίησε καὶ τὸ σύστημα κανόνων δικαίου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Τὰ ἀναφερόμενα στοὺς στ. 19-20: «τὴν ἐκκλησίαν... ἐλευθέραν πρότερον οὔσαν, νῦν φόρου ὑποτελεῖ... ἀποφῆναι» ἀποκαλύπτουν, ὅτι δὲν ἦταν ὁμόθυμη ἡ ἀποδοχὴ τῆς πρωτοβουλίας νὰ ἐμπλακεῖ ἡ Ἐκκλησία στὸν φορολογικὸ μηχανισμό τῆς ὁθωμανικῆς ἐξουσίας προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐπιβίωσή της. Ἡ ἀντίδραση προήλθε προφανῶς ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, οἱ ὁποῖοι στοὺς στ. 27-28 δηλώνουν: «μηδαμῶς αὐτοὺς δυνηθῆναι ἄνευ τῆς τῶν ἀρχιερέων συνδρομῆς καὶ τοῦ λαοῦ τελεῖν κατ' ἐνιαυτόν». Ἐπιπλέον, ὑποδηλώνεται μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς ἦταν ἐκείνοι πού ἀποτελοῦσαν ἐγγύηση γιὰ τὴν Πύλη ὅτι ὁ πατριάρχης θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴ νέα ἐτήσια φορολογικὴ του ὑποχρέωση. Τὴν τελικὴ συναίνεση τῶν ἀρχιερέων στὴν ἀνάληψη τῆς φορολογικῆς αὐτῆς ὑποχρέωσης τὴ δηλώνει ἡ φράση: «ὑπέστημεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἰρημένον χαράτζιον κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν» (στ. 40-41). Μολονότι εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ὑποχρέωση τῆς καταβολῆς τοῦ φόρου κατὰ τὸ μουσουλμανικὸ δίκαιο βάρυνε προσωπικὰ τὸν πατριάρχη, ἡ δήλωση αὐτὴ ἀποκαλύπτει ὅτι συλλογικὴ ἦταν ἡ ἀνάληψη τῆς εὐθύνης. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ σημασία τοῦ ὅρου «χαράτζιον» τὸν ὁποῖο χρησιμοποίησε ἡ σύνοδος, βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερὸς Κῶδιξ*, σ. 95-97.

π. 53

1474, Ὁκτώβριος

Καθιέρωση Καταστίχου γιὰ τὸν ἐπιμερισμὸ τοῦ ἐτήσιου δοσίματος πού ἐπέβαλε ἡ Πύλη.

Ἡ σύνοδος ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφασή της νὰ ἀναλάβει «ἐκ κοινοῦ συμφώνου» τὴν οἰκονομικὴ ὑποχρέωση πού ἡ Πύλη ἐπέβαλε στὸν πατριάρχη, τὴν καταβολὴ δηλαδὴ ἐτήσιου φόρου, καθιερώνει ἕνα Κατάστιχο στὸ ὁποῖο θὰ ἀναγράφεται τὸ ὕψος τῆς συμμετοχῆς κάθε ἐκκλησιαστικῆς περιφέρειας στὴν ἐτήσια καταβολή.

Μ ν ε ί α . «Ὑπέστημεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἰρημένον χαράτζιον κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν»: Συνοδικὴ ἀπόφαση, 10 Ὁκτωβρίου 1474· ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 15 [= ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ, *Ἐκκλησία*, σ. 527· ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 15]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερὸς Κῶδιξ*, σ. 91 στ. 40-41 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 127 στ. 40-41· «Ἐπεὶ συνήλθον πάντες οἱ τὴν σύνοδον ἀναπληροῦντες ἀρχιερεῖς ἐνταῦθα εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἔδοξεν αὐτοῖς καλὸν ἵνα διορθώσωσιν καὶ τὸ κατάστιχον τὸ περὶ τῆς ἐκάστου τῶν ἀρχιερέων κατ' ἔτος διὰ τὸ ἐπικείμενον βάρος τῇ ἐκκλησίᾳ δόσιμον»: Συμεὼν Α', Πιπτάκιο, 1483/1484· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεὼν*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 28-32.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ καθιέρωση τοῦ Καταστίχου πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν ἴδια ἐποχὴ πού ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν Πύλη καὶ ἔγινε ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὴν σύνοδο ἢ καταβολὴ ἐτήσιου φόρου ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε πατριάρχη, δηλαδὴ στὸν Ὁκτώβριον τοῦ 1474.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερὸς Κῶδιξ*, σ. 94· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 45-49.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Στὸ κείμενο τῆς ἀποφάσεως τοῦ 1474 δὲν χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος «Κατάστιχον»· τὴν καθιέρωσή του ὅμως, πού προφανῶς τὴν ἐπέβαλε ἡ ἀνάγκη, τὴν ἀποκαλύπτει ἕνα πιπτάκιο πού ἐκδόθηκε δέκα περίπου χρόνια ἀργότερα (π. 80), στὸ ὁποῖο γίνεται λόγος γιὰ τὴ «διόρθωσιν» κάποιου, ὑφισταμένου ἀσφαλῶς ἀπὸ παλαιότερα, Καταστίχου. Σχετικὰ μὲ τὰ γεγονότα πού ὀδήγησαν στὴν ἐπιβολὴ φόρου βλ. π. 52.

π. 54

1474, post 10 Ὁκτωβρίου – ante Χριστούγεννα

Ἐγκύκλιος τοῦ Συμεὼν Α' πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἐνόψει ἀποδημίας του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ πατριάρχης ἀποστέλλει ἐγκύκλιο πρὸς ὅλο τὸ χριστεπώνυμο ποίμνιο γιὰ νὰ ἀναγγεῖλει, ὅτι εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἀποδημήσει προκειμένου νὰ συγκεντρώσει τὸ ποσὸ τοῦ ἐτήσιου χαρατσίου πού λίγους μῆνες νωρίτερα εἶχε ἐπιβληθεῖ στὸ Πατριαρχεῖο. Ὑπενθυμίζει στὴν ἐγκύκλιο ὅτι ὑπαίτιοι γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς δυσβάσταχτης γιὰ τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐτήσιας ἐπιβάρυνσης εἶναι οἱ γνωστοὶ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας –πρόκειται γιὰ τὸν μέγα ἐκκλησιάρχῃ Μανουὴλ Χριστώ-νυμο, τὸν μέγα σκευοφύλακα Γεώργιο Γαλησιώτῃ καθὼς καὶ τὸν πρόεδρο Ἡρακλείας Γαλακτίωνα, τοὺς ὁποῖους δὲν κατονομάζει. Ὁ πατριάρχης διεκτραγωδεῖ τὴ δεινὴ θέση τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοῦ ἰδίου, πού εἶναι ἀναγκασμένος μέσα

στο χειμώνα να εγκαταλείψει τὸ ποιμνίό του καὶ νὰ βρίσκεται μακριὰ τους κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῶν Χριστουγέννων. Παρέχει σὲ ὅλους συγχώρηση καὶ ὀρίζει ὡς ἐπιτρόπους τοὺς μητροπολίτες Ἐφέσου καὶ Τορνόβου, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὸν ἔνθεο ζῆλο τους, τοὺς σταυροφόρους καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς τὸν ἱερομόναχο «δικαίω» Μακάριο καὶ ἀκόμη τοὺς δύο ἄρχοντες καὶ διδασκάλους Ἰωάννη τὸν Δοκειανὸ καὶ Δημήτριο τὸν Καστηνὸ· τέλος, τὸ νομοφύλακα καὶ τὸν δευτερεύοντα τῶν ἱερέων. Εὐχεται ὅταν ἐπιστρέψει νὰ βρεῖ εἰρήνη καὶ ὁμόνοια στὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα ἐνσωματώθηκαν τὸν 16ο αἰῶνα στὸ «Νόμιον τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρνγ^τ-ρνδ^ν. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 208^τ-209^ν.

Incipit. Ὁ περιούσιος καὶ χ(ριστ)ώνυμος τοῦ Κ(υρίου)ν Ὑπογραφή. † Συμεὼν ἐλέω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης [†]

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ ἐγκύκλιος δὲν ἀναγράφει χρονολογία, ἐσωτερικὰ ὡστόσο στοιχεῖα ὀδηγοῦν στὸ διάστημα μετὰ τις 10 Ὀκτωβρίου τοῦ 1474, ἡμερομηνία ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἀνέλαβε «τὸ μέγα φορτίον», τὴν καταβολὴ ἐτήσιου φόρου στὴν Πύλῃ (π. 52), καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ ἔτους ἐκείνου, καθὼς ἀναφέρει ὅτι ἀναχωρεῖ μέσα στὸ χειμώνα καὶ δὲν θὰ συνεορτάσει «τὰς δεσποτικὰς ἐορτάς» στὸ Πατριαρχεῖο.

Συμεὼν ἐλέω Θ(εο)ῦ. ἀρχιεπίσκοπος, κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμ. πατριάρχης

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 54

Ἐ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 22-25· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 100-103 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 16, σ. 132-136.

Βιβλιογραφία . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 104-110.

Σχολιασμός . Γιὰ τὰ γεγονότα ποὺ ὀδήγησαν τὸν Συμεὼν στὴν ἀποδημία καὶ γιὰ τὰ πρόσωπα ποὺ μνημονεύονται στὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου βλ. ὅσα σημειώνονται στὰ «Σχόλια» τῆς ἔκδοσης τοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 104 ἐπ.

π. 55

1475, ἀρχὲς

Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καθαιροῦνται ὁ μητροπολίτης Ἡρακλείας Γαλακτίων καὶ δύο ὁφικιάλιοι τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστώνυμος.

Ὁ ἀρχέγονος ἐχθρὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑποκίνησε καὶ πάλι ἀνθρώπους διεστραμμένους ἐναντίον της, ποὺ προκαλοῦν ταραχές, σύγχυση καὶ ἀπείθεια. Σύμφωνα μάλιστα μὲ ὅσα ἐξομολογήθηκε στὸν πατριάρχη ὁ μέγας σακελλάριος λίγο πρὶν πεθάνει, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ποὺ εἶχαν συγκροτήσει φατρία, πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια συνωμοτοῦσαν καὶ πάλι κατὰ τοῦ πατριάρχη παρασύροντας στὴ δράση τους καὶ κάποιους ἄρχοντες. Ἀλλὰ τὴ συνωμοσία ἢ τὴ φατρία τὴν καταδικάζει ὁ ἱκανόνας τῆς Δ' Συνόδου ὅπως καὶ ὁ λδ' κανόνας τῆς Σ' Συνόδου, ἐνῶ ὁ ια' κανόνας τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας ἀπαγορεύει σὲ ἱερωμένους καὶ κληρικούς νὰ «παρενοχλοῦν» «τὰς τοῦ βασιλέως ἀκοάς». Τοὺς κανόνες αὐτοὺς τοὺς παρέβαιναν ἀπὸ παλιότερα, ὅπως καὶ τὸν ια' κανόνα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει νὰ ὑβρίζεται βασιλεὺς ἢ ἄρχων «παρὰ τὸ δίκαιον», καὶ ἀκόμα ἐξύβρισαν τὸν πατριάρχη καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς συνόδου. Γιὰ τὴν προηγούμενη δράση τους σύνοδος ἀπὸ τριάντα τέσσερις ἀρχιερεῖς τοὺς εἶχε καθαιρέσει καὶ ἀποστερήσει τῶν ἀξιωμάτων τους. Ὅταν ὅμως ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἐπανῆλθε στὸ θρόνο, τοὺς ἀμνήστευσε καὶ τοὺς ἀποκατέστησε στὰ ὁφικιά τους (π. 48), ἐλπίζοντας ὅτι θὰ καμφοῖ ἢ κακία τους. Ὡστόσο αὐτοὶ συνέχισαν νὰ φατριάζουν, νὰ διαβάλλουν τὸν πατριάρχη στὴν αὐλὴ τοῦ κρατοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἐμᾶς τοὺς ἀρχιερεῖς μᾶς ἀνάγκασαν, ἀδίκως, νὰ ἔρθουμε γιὰ νὰ κρίνουμε «ἐγκλήματα» ποὺ τάχα εἶχε διαπράξει ὁ πατριάρχης. Καὶ τὸ ἐτήσιο «χαράτζιον» τῶν 2.000 φλωριῶν ποὺ ἐπιβλήθηκε στὴν Ἐκκλησία στὴ δική τους δράση ὀφείλεται –καὶ στὴ σύμπραξη τοῦ «παράφρονος» [προέδρου Ἡρακλείας] Γαλακτίωνος ποὺ τὸν χρησιμοποίησαν «διὰ κάλυμμα». Καὶ τὴν παρουσία στὴ σύνοδο δύο ὑπασπιστῶν

τοῦ κρατοῦντος αὐτοὶ τὴν ζήτησαν. Ὅσα ἔπραξαν εἶναι ἄξια ὄχι μόνο καθαιρέσεως ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιτιμιῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀλύτου ἀφορισμοῦ. Ἡ σύνοδος ὁμως, «φιλανθρωποτέρα γνώμη χρωμέν[η]», τὸν πρόεδρον Ἡρακλείας Γαλακτίωνα καθαιρεῖ καὶ τὸν στερεῖ τῆς ἱερωσύνης, τοὺς δὲ δύο ὁφφικιαλίους, τὸν μ. σκευοφύλακα Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ μ. ἐκκλησιάρχη Μανουὴλ [Χριστόνυμο], τοὺς καθαιρεῖ καὶ τοὺς ἀπογυμνώνει ἀπὸ τὰ ἀξιώματα καὶ τὴν τιμὴ τοῦ διακόνου ποὺ κατεῖχαν. [Ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου δὲν σώζεται· βλ. «Χρονολόγηση» καὶ «Σχολιασμό».]

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ τελευταῖο φύλλο ἔχει ἀποκοπεῖ· τὰ ἐναπομείναντα φύλλα ἐνσωματώθηκαν τὸν 16ο αἰώνα στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρνα'τ-ρνβ'ν. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 206^τν, 207^ν, 207^τ.

Ι n c i p i t . † Οὐδέποτε κόρον ἔσχε καθ' ἡμῶν

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Μολονότι τὸ τελευταῖο τμήμα τῆς ἀποφάσεως, ὅπου ὑπῆρχε ἡ κατακλείδα, ἡ χρονολογία καὶ οἱ ὑπογραφές ὧσων συμμετεῖχαν στὴ σύνοδο, ἔχει ἀποκοπεῖ, ἐσωτερικὰ τεκμήρια ποὺ ὑπάρχουν στὰ σωζόμενα φύλλα σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐκεῖνα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν προηγούμενη πράξη (**π. 54**) ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογήσουμε τὴ συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφαση στὸ διάστημα ποὺ ὁ πατριάρχης Συμεὼν εἶχε ἀποδημήσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, δηλαδὴ πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474, καὶ ἐνῶ ἦταν ἀκόμα ἐν ἐνεργείᾳ πατριάρχης. Ἡ πράξη πρέπει νὰ ἐκδόθηκε στὶς ἀρχές τοῦ 1475, λίγο πρὶν ἀναγκαστεῖ ὁ Συμεὼν νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὶ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 17-21· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 112-116 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 17, σ. 138-143.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 117-121· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 37.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ σύνοδος ἀποφασίζει τὴν καθάρωση τοῦ ἀρχιερέα καὶ τῶν δύο ὁφφικιαλίων προφανῶς γιὰ νὰ θέσει ἕνα νομοκανονικὸ ἀνάχωμα στὴν ἐπερχόμενη ἄνοδο τῶν ἀντιπάλων τοῦ Συμεὼν. Τὸ ἐμπόδιο ὁμως αὐτὸ τὴν ἀνοίξη τοῦ 1476 θὰ ὑπερπηδηθεῖ καὶ ὁ καθαιρεθεὶς μὲ τὴν πράξη αὐτὴ μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουὴλ Χριστόνυμος θὰ ἐκλεγεῖ πατριάρχης μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος (**π. 65**). Ἡ ἀλλαγὴ τῶν δεδομένων ἦταν αὐτὴ ποὺ ὁδήγησε κατὰ πάσα πιθανότητα στὴν ἀποκοπὴ τοῦ τρίτου φύλλου τοῦ κειμένου, στὸ ὁποῖο βρισκόνταν καὶ οἱ ὑπογραφές τῶν συμμετασχόντων στὴ σύνοδο, ὥστε μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ νὰ ἀκυρωθεῖ ἡ συνοδικὴ ἀπόφαση, μέθοδος ποὺ ἀνάγεται ἀλλωστε στὴ βυζαντινὴ πρακτικὴ.

π. 56

1471, τέλος – 1475, ἀρχές

Ἄδεια στὴν κτητόρισσα ναοῦ στὴ Μυτιλήνη νὰ ἐπιλέγει ὅποιον ἱερέα ἐπιθυμεῖ.

Ὁ πατριάρχης παρέχει ἄδεια στὴν πρεσβυτέρα τοῦ παπα-Ξενητοῦ, οἰκονόμου Μηθύμνης, ἡ ὁποία ἀγόρασε ἀπὸ τοὺς «κατακυριεύοντας» ναὸ [τῆς Παναγίας τῆς Μυρσινιωτίσσης] στὴν ἐπαρχία Μηθύμνης, νὰ ἐπιλέγει τὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ. Ὁ μητροπολίτης Μηθύμνης δὲν δικαιούται νὰ ἐξουσιάζει τὸ ναὸ οὔτε νὰ εἰσπράττει ἀπὸ τὰ ἔσοδα· θὰ μνημονεύεται ὁμως τὸ ὄνομά του καὶ ὁ ἐκάστοτε ἱερέας θὰ τοῦ καταβάλλει τὸ «σύνθηθες κανονικόν».

Μ ν ε ί α . «Ἐπειδὴ πατριαρχικῶς τιμῶ γράμματι τοῦ ἀγιωτάτου κυροῦ Συμεὼν ἐκείνου ἔλαβε πᾶσαν ἄδειαν ἢ τοῦ πρώην οἰκονόμου Μηθύμνης παπαῦ κύρ Ξενητοῦ γυνὴ ἵνα εἰσάγῃ ἱερέα ὄντινα βούλεται εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν ὄντινα ἡγόρασε... μὴ ἔχοντος ἄδειαν τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Μηθύμνης ἐξουσιάζειν τοῦ τοιούτου ναοῦ... εἰ μὴ μόνον ἔχειν τὸ ἑαυτοῦ μνημόσυνον ἐν τῷ τοιούτῳ ναῷ καὶ τὸ σύνθηθες κανονικόν»: Δανιὴλ, μητροπολίτης Ἐφέσου, Βεβαιωτήριο γράμμα, 19 Ὀκτωβρίου 1486, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 56· ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, *Τὰ ἐν Καλλονῇ*, σ. 31-32· ΑΝΩΝΥΜΟΣ, *Ἐγγραφα*, σ. 7 στ. 1-12.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ γράμμα τοῦ Δανιὴλ Ἐφέσου τὸ ὁποῖο παραδίδει τὴ μνεία τῆς πράξεως τοῦ Συμεὼν εἶναι χρονολογημένο στὶς 19 Ὀκτωβρίου 1486· κατὰ συνέπεια τὸ ἀναφερόμενο γράμμα τοῦ Συμεὼν πρέπει νὰ ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτή. Δεδομένου ὁμως ὅτι ὁ Δανιὴλ ἀναφερόμενος στὸ πατριαρχικὸ γράμμα σημειώνει ὅτι ἐκδόθηκε «πρὸ καιροῦ ἱκανοῦ», θεωροῦμε ὅτι τὸ γράμμα τοῦ Συμεὼν πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του, ποὺ διάρκεσε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 1471 ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 1475. Ὁ Καρυδῶνης τὸ χρονολογεῖ, χωρὶς νὰ τὸ αἰτιολογεῖ, στὸ 1472.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΚΑΡΥΔΩΝΗΣ, *Τὰ ἐν Καλλονῇ*, σ. 31-37· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 56· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μαυρογορδάτειος*, σ. ΧΙ [= ΜΜ, *Acta* 5, σ. 457-458]· ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Ἀγαλλιανοί*, σ. 5, 8, 10, 12· ΜΟΥΤΖΟΥΡΗΣ, *Μοναχισμός*, σ. 130-131, 163· ΣΠΑΝΟΣ, *Ἰγνάτιος*, σ. 63-64.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ ναὸς τὸν ὁποῖο ἀγόρασε ἡ πρεσβυτέρα τοῦ παπα-Ξενητοῦ ἦταν τὸ καθολικὸ τῆς διαλυμένης τότε μονῆς τῆς Μυρσινιωτίσσης· τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τοῦ ναοῦ προκύπτουν ἀπὸ τὸ γεγονὸς πὺς τὸν ἀγόρασε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ κατέκτησαν τὴ Λέσβο («ἡγόρασε παρὰ τῆς ἐξουσίας τῶν νῦν κατακυριεύοντων τῆς νήσου Μιτυλήνης»). Ὁ πατριάρχης, ἀναγνωρίζοντας τὸ ἐξ ἀγορᾶς δικαίωμά της, «τὸ ἐξ ἀγορασίας δίκαιον», συναίνεσε νὰ μὴν ὑπάγεται ὁ ναὸς στὴν ἀρμοδιότητα τοῦ τοπικοῦ ἀρχιερέα, τὸ ὄνομά του ὡστόσο θὰ μνημονεύεται καὶ θὰ τοῦ ἀποδίδεται τὸ σύνθηθες «κανονικόν». Ἡ ἀποψη πὺς ὁ ναὸς

ἦταν σταυροπηγιακός, ἀποψη τὴν ὁποία διατύπωσαν ὅλοι ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορία τῆς μονῆς, ἄλλοι ρητὰ καὶ ἄλλοι ὑπαινικτικά, δὲν ἐξάγεται ἀπὸ τὸ σωζόμενο κείμενο τοῦ Δανιήλ. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης ὄριζε ὅτι στὸ ναὸ θὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Μηθύμνης, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ εἰσπράττει τὸ σύνηθες κανονικόν, ἀποδεικνύει πὼς δὲν ὑπῆρχαν σταυροπηγιακὰ δίκαια στὸ ναὸ τῆς Μυρσινιωτίσσης, τουλάχιστον τὴν ἐποχὴ τοῦ Συμεών. Ἡ προσφυγὴ τῆς πρεσβυτέρας Ξενητοῦ στὴν πατριαρχικὴ δικαιοδοσίαν δὲν ἐρμηνεύεται λοιπὸν ἀπὸ τὴν σταυροπηγιακὴ ἀξία τοῦ ναοῦ ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία της νὰ ὑπερβεῖ τὸν τοπικὸ ἀρχιερέα, στὴν περιφέρεια τοῦ ὁποῖου βρισκόταν ὁ ναὸς ποὺ ἀγόρασε. Ἡ ἀποψη τοῦ Μουτζούρη ὅτι ὁ παπα-Ξενητὸς δὲν ζοῦσε ὅταν ὁ Δανιήλ ἐξέδωσε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1486 τὸ βεβαιωτήριον ἐξαρχικὸ γράμμα δὲν ἐξάγεται ἀπὸ τὸ κείμενο, ἀφοῦ σὲ αὐτὸ ἀποκαλεῖται, δύο μάλιστα φορές, ὡς «παπᾶ κῦρ Ξενητὸς» καὶ ὅχι μὲ τὴν ἔκφραση τῇ χρησιμοποιούμενῃ γιὰ πρόσωπα ἤδη νεκρά, ἐνῶ ἡ γυναῖκα του ἀποκαλεῖται «συμβία» καὶ ὅχι «χήρα».

π. 57

1471, τέλη – 1475, ἀρχές

Γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπικυρώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωση αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται τώρα ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μνεία. «Τούτου οὖν τοῦ ἀνταλλάγματος... διαμείναντος μέχρι τοῦ νῦν μετὰ πατριαρχικῶν γραμμάτων ἐπικυρωτικῶν τοῦ τε κυροῦ Συμεών»: Διονύσιος Α', Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον, Μάιος 1489, ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 620· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 80-81· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 35, σ. 237 στ. 30-32· «γράμματα τίμα π(α)τριαρχικά... τοῦ τε κυροῦ Συμεώνος... δι' ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγησις. Τὸ ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα τοῦ Διονυσίου Α' καθὼς καὶ τὸ σιγίλλιον τοῦ Μητροφάνη Γ' ποὺ παραδίδουν τὴ μνεία παραθέτουν μόνο τὰ

ὀνόματα τῶν προηγηθέντων πατριαρχῶν ποὺ ἐπικύρωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, δηλώνοντας πρῶτο ἐκείνο τοῦ Συμεών. Ἀποδεχόμενοι ὅτι ἡ παράθεση ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλληλουχία τῶν πατριαρχῶν καὶ δεδομένου ὅτι μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Συμεών ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Ραφαήλ, θεωροῦμε πὼς ἡ ἐπιβεβαίωση ἔγινε κατὰ τὴ δευτέρη πατριαρχία του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Πὰ τὴν κάπως περίπλοκη αὐτὴ ὑπόθεση βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν **π. 35*** καὶ πρὸ κάτω, στὴν πρώτη πράξη τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κείμενο, ἐκείνη τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (**π. 93**).

ΡΑΦΑΗΛ Α΄

ἀρχές 1475 – ἀρχές 1476

1475, αρχές

Ἄνοδος τοῦ ἱερομονάχου Ραφαήλ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὁ σέρβος ἱερομόναχος Ραφαήλ μὲ ὑπόδειξη τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας ἀναβιβάζεται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο καὶ ἐκδιώκεται ὁ Συμεών.

Μ ν ε ί α . «φ[α]ύλου μόνον... Ῥαφαήλ ἐκείνου τοῦ Τριβαλοῦ, ὃς ἀναιδέστατα διὰ τῆς ἔξω καὶ μόνης ἀρχῆς τῇ ἐκκλησίᾳ προσέβαλλε βία»: Σύνοδος, Ψήφισμα, Ἰούλιος 1488, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 32 [ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 19]. Ἐπίσημα, ἀρ. 34, σ. 228-229 στ. 18-19· «Ἐν αὐτῷ οὖν τῷ καιρῷ [τῆς πατριαρχίας τοῦ Συμεών] ἐφάνη τις ἱερομόναχος ὀνόματι Ῥαφαήλ, ὁρμώμενος ἐκ Σερβίας... ἔχων φίλους ἐκ τῶν μεγιστάνων, ἐποίησεν ὅπως δῶν κατ' ἕκαστον χρόνον φλωρία χιλιάδες δύο καὶ πεσκέσιον φλωρία ἑπτακόσια. Δέδωκαν δὲ αὐτὸν τὸν θρόνον, καὶ ἐξεβλήθη πάλιν ὁ κύρι Συμεών»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 32 στ. 9-15· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 24· «Ἐλθόντων καὶ μερικῶν ἀρχιερέων μετὰ βασιλικοῦ ὀρισμοῦ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν διὰ νὰ κάμουν τὸν Ῥαφαήλ πατριάρχη, καὶ ἦλθεν ἕκαμαν τοὺς ψήφους καὶ τὴν χειροτονίαν στανικός τους καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Ἀγκύρας, ὅτι ὁ Ἡρακλείας... τὸ ἔμαθε καὶ ἔγινεν ἀσθενής»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 130· «καὶ ἐν ταυτῷ βασιλεὺς ἔδωκέ του τὸ πατριαρχεῖον καὶ εὐγαλε τὸν κύρ Συμεών»: *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιβ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς ἀνόδου τοῦ Ραφαήλ· σύμφωνα μὲ τὴν *Ἐκθεσιν Χρονικὴν* ἡ ἀνοδὸς του ἔγινε ἀφοῦ ὁ Συμεών πατριάρχευσε «ἔτη τρία ἢ καὶ πλείω» (ὁ.π.). Κατὰ συνέπεια, στηριζόμενοι σὲ αὐτὴ τὴν πληροφορία μποροῦμε νὰ τὴ χρονολογήσουμε στὶς ἀρχές τοῦ 1475, ἀφοῦ ὁ Συμεών εἶχε ἐπανέλθει στὸ Πατριαρχεῖο γιὰ δευτέρη φορὰ στὰ τέλη τοῦ 1471.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 39-40.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ ἀνοδος τοῦ Ραφαήλ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετη ἀπὸ τὸ

γεγονός ότι ο Συμεών δεν κατόρθωσε να εξασφαλίσει την οικονομική υποστήριξη των ισχυρών της χριστιανικής κοινωνίας προκειμένου να ανταποκριθεί στις φορολογικές του υποχρεώσεις προς την Πύλη. Ο σέρβος ιερομόναχος φαίνεται πως διέθετε «φίλους εκ των μεγιστάνων» πρόθυμους να ἐγγυηθούν την καταβολή, να υποσχεθούν και πρόσθετο «πесκέσιον» και να εξασφαλίσουν με τον τρόπο αυτό την άνοδό του. Ωστόσο οι «φίλοι» αποδείχθηκαν πρόσκαιροι, αλλά και ο ίδιος δεν φαίνεται να κέρδισε ποτέ την αποδοχή της μεγάλης μερίδας των χριστιανών: όλα τα μεταγενέστερα χρονικά τον κοσμοῦν με απαξιωτικά επίθετα (βάρβαρος, ἀλλόθρησκος, σκυθογενής, Τριβαλός): το συνοδικό μάλιστα ψήφισμα του Ἰουλίου του 1488 τον χαρακτηρίζει «φαῦλο» (βλ. πιο πάνω «Μνεία»).

π. 59

1475, άνοιξη

Ἐξαρχικό ένταλμα παραχώρησης τῆς ἐξαρχίας Μουδανίων.

Ο πατριάρχης ἐκχωρεῖ τὴν πατριαρχική ἐξαρχία τῶν Μουδανίων στὸν πρῶην μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως.

Μνεία. «δέδωκεν ταύτην [τὴν ἐξαρχία Μουδανείων]... πρὸς τὸν πρῶην ἱερώτατον μ(ητ)ροπολίτην Ἀδ[ρια]ν[ουπόλεως]»: Σύνοδος, Πιπτάκιο, ἀρχές – ἄνοιξη 1476, ΜΜ, *Acta* 2, σ. 572· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 86 στ. 5-7· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 18, σ. 147-148 στ. 5-7.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι στὸ σύντομο διάστημα τῆς πατριαρχίας του ὁ Ραφαήλ θὰ ἀλλάξει καὶ πάλι τὸ καθεστῶς τῶν Μουδανίων (βλ. τὴν πράξη π. 60), πρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὴν πράξη παραχώρησης τῆς ἐξαρχίας στὸν πρῶην Ἀδριανουπόλεως στὸς πρῶτους μῆνες τῆς πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 485 [β' ἐκδ. σ. 365]· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 18· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 87-93.

Σχολιασμός. Τὰ Μουδανιά χτίστηκαν κοντὰ στὰ ἐρείπια τῆς βυζαντινῆς Ἀπάμειας, ὅταν αὐτὴ καταστράφηκε ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Ὁσμὰν τὸ 1318. Τὴν πνευματικὴ προστασία τοῦ ἐναπομείναντος χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τὸ Πατριαρχεῖο τὴν ἀνέθεσε τότε στὸν πλησιόχωρο μητροπολίτη Προύσης (ΜΜ, *Acta* 1, σ. 80-81, *Register* 1, ἀρ. 55, σ. 356 καὶ 358, DARROUZÈS, *Regestes* V, N. 2086). Τὸ ὄνομα τοῦ πρῶην ἀρχιερέα Ἀδριανουπόλεως ποὺ ἐγίνε ἐξαρχος Μουδανίων δὲν ἀναφέρεται στὸ κείμενο ποὺ παραδίδει τὴ μνεία. Οἱ δύο γνωστοὶ ἀρχιερεῖς Ἀδριανουπόλεως ποὺ εἶναι πλησιέστεροι στὴ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου εἶναι ὁ Θεοφάνης, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει τὴν πράξη τῆς ἀθώσεως τοῦ

Συμεών τὴν 10ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1474 (π. 52) καὶ ὁ Μακάριος, ποὺ ὑπογράφει στὶς 15 Ἰανουαρίου 1467 τὴν πράξη ἀθώσεως τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ (π. 42). Ἐνδεχομένως ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο ἦταν ὁ ἀνώνυμος πρῶην Ἀδριανουπόλεως στὸν ὁποῖο ἐκχωρήθηκε ἡ ἐξαρχία Μουδανίων.

π. 60

1475, τέλη

Πατριαρχική ἀπόφαση γιὰ τὴ μετατροπὴ τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας Μουδανίων σὲ μητρόπολη.

Ο πατριάρχης ἀποφασίζει νὰ ἀλλάξει τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς τῶν Μουδανίων, νὰ τὰ μετατρέψει σὲ μητρόπολη καὶ νὰ χειροτονήσει ἀρχιερεὰ τὸν πρῶην πρωτέκδικο Μουδανίων.

Μνεία. «Ὀλίγου δὲ καιροῦ παρελθόντος... [ἀπὸ τὴν ἐκχώρηση τῆς ἐξαρχίας, ὁ Ραφαήλ] χειροτονήκεν μ(ητ)ροπολίτην αὐτόθι τὸν πρῶην Μουντανείων προτέκδικον»: Σύνοδος, Πιπτάκιο, ἀρχές – ἄνοιξη 1476, ΜΜ, *Acta* 2, σ. 572-573· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 86 στ. 8-10· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 18, σ. 147-148 στ. 8-10 (π. 62).

Χρονολόγηση. Ἡ πράξη πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ἐνιαύσιο διάστημα τῆς πατριαρχίας τοῦ Ραφαήλ. Δεδομένου ὅμως ὅτι ἡ πράξη αὐτὴ ἐγίνε μετὰ τὴν ἀπόφασή του νὰ ἀποδώσει τὴν ἐξαρχία στὸν «πρῶην Ἀδριανουπόλεως» (βλ. π. 59), θὰ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ὕστερο διάστημα τῆς πατριαρχίας του καὶ ὄχι στοὺς πρῶτους μῆνες τοῦ 1475. Ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς αὐτῆς συνηγορεῖ ἡ πληροφορία πῶς, ὅταν ὁ ἐξαρχος πληροφορήθηκε τὴ μετατροπὴ τοῦ καθεστώτος, ἦρθε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ διεκδικήσει τὰ δικαιώματά του ἀλλὰ δὲν βρῆκε πλέον ἐκεῖ τὸν Ραφαήλ, καθὼς εἶχε ἤδη ἐκδιωχθεῖ.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Σφάλματα*, σ. 82· ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 485 [β' ἐκδ. σ. 365]· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 18· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 87-93· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχίες*, σ. 87.

Σχολιασμός. Ἡ αἰτία τῆς «σπουδῆς» τοῦ Ραφαήλ νὰ μετατρέψει σὲ τόσο σύντομο χρονικὸ διάστημα τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς τῶν Μουδανίων σὲ μητρόπολη ἴσως νὰ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὴν προσπάθειά του νὰ συγκεντρώσει χρήματα προκειμένου νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἐπερχόμενη προθεσμία ἐκπλήρωσης τῶν φορολογικῶν του υποχρεώσεων πρὸς τὴν Πύλη.

π. 61

1475, ἀρχές – 1476, ἀρχές

Γράμμα επιβεβαιωτήριο, τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνει τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μετὰ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει, ὅπως ἔκανε καὶ ὁ προκατόχος του, πὺς ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσήλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωση αὕτη ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἔναντι τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ τώρα χρησιμοποιεῖται ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μνεΐα. «γράμματα τίμια π(ατ)ριαρχικά... τοῦ τε κυροῦ Ῥαφαήλ... δι' ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θ(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλ(ικῆς) μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγησις. Τὸ σιγίλλιο τοῦ Μητροφάνη ποὺ παραδίδει τὴ μνεΐα δὲν ἀναφέρει χρονολογίες τῶν πράξεων, παραθέτει μόνον τὰ ὀνόματα τῶν προηγηθέντων πατριαρχῶν ποὺ ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐκεῖνο τοῦ Ραφαήλ. Τὸ χρονολογοῦμε λοιπὸν στὸ διάστημα τῆς ἐνιούσιας πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Πολλοὶ ἦταν οἱ πατριάρχες ποὺ ἐπικύρωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὴ Σωζόπολη μετὰ ἐκεῖνον τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως (βλ. π. 35*, π. 44, π. 57). Προφανῶς ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ διευθέτησι ποὺ προσέκρουε σὲ ἀμφισβητήσεις καὶ ἀπαιτοῦσε συχνὴ ἐπικύρωση.

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

ἀρχές – ἀνοιξη 1476

«ὅτε π(ατ)ριάρχης γένηται καὶ σύνοδος τελεία συγκροτηθῇ»
Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα, ἀρχές – ἀνοιξη 1476

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδική απόφαση σχετική με τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς τῶν Μουδανιωῶν.

Ἡ σύνοδος ἀνακοινώνει στοὺς κληρικούς τῶν Μουδανιωῶν ὅτι ἡ τύχη τοῦ ἐξαρχικοῦ καθεστώτος τῆς περιοχῆς θὰ ἀποφασιστεῖ ὀριστικά ὅταν ἐκλεγεῖ νέος πατριάρχης καὶ θὰ ἔχει συγκροτηθεῖ «τελεία» σύνοδος. Τότε θὰ κριθεῖ ἂν θὰ παραμείνουν τὰ Μουδανιά μητρόπολη, ὅπως ἀποφάσισε πρὶν ἀπὸ λίγο διάστημα ὁ Ραφαήλ, ἢ θὰ τοὺς ἀποδοθεῖ καὶ πάλι τὸ καθεστῶς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας ποὺ εἶχαν. Ὡς τότε ὁ οἰκονόμος θὰ ἐκτελεῖ χρῆμα προσωρινοῦ ἐπιτρόπου.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως ἐνσωματωμένο ἀντεστραμμένα ὡς φ. 224^v στὸ χφ Vind. hist. gr. 48· βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἐπ.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . † *Ἐντιμότατοι κληρικοὶ τῶν Μουντανείων καὶ ἐξῆς.*

I n c i p i t . *Πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν*

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κείμενο, ὁ Ραφαήλ εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ ἀκόμα δὲν εἶχε ἐκλεγεῖ νέος πατριάρχης, ἡ ἀπόφαση ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴν σύνοδο στὸ διάστημα τῆς μεσοπατριαρχείας ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἐκδίωξη τοῦ Ραφαήλ ὡς τὴν ἐκλογή τοῦ Μαξίμου Γ'. Ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεις*, σ. 18 σημ. 2, τὴν ἀποδίδει λανθασμένα στὰ χρόνια τῆς πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου Γ'· εἶναι ὥστόσο φανερό ἀπὸ ἐσωτερικὸ τεκμήριο (στ. 25-26) ὅτι ἡ συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφαση ἐκδίδεται σὲ περίοδο μεσοπατριαρχείας.

Ἔ κ δ ο σ η . MM, *Acta* 2, σ. 572-573· νεότερη διπλωματικὴ ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 86 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 18, σ. 147-148.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχίαι*, σ. 148· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεις*, σ. 18· DARROUZÈS, *Registre*, σ. 139-140· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 87-93· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 208-211.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ παλαιότερη ἀναφορὰ ὅτι τὰ Μουδανιά ἦταν πατριαρχικὴ

ἐξαρχία παραδίδεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ κείμενο, κατὰ συνέπεια δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἐκτιμήσουμε ἂν ἡ διατύπωση, ὅτι τὰ Μουδανιὰ ἦταν «πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν χρόνων» πατριαρχικὴ ἐξαρχία, κυριολεκτεῖ καὶ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς ἀνάγεται στὸ μακρινὸ παρελθόν. Ἡ μετατροπὴ πάντως τοῦ ἐξαρχικοῦ καθεστῶτος τῶν Μουδανιῶν ἀπὸ ἓναν ἀμφισβητούμενο πατριάρχη, τὸν Ραφαήλ, ποὺ παρέμεινε ἄλλωστε γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα στὴ θέση του, δὲν θεωρήθηκε ἀπὸ τὴ σύνοδο ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητη, καθὼς μάλιστα ὁ ἀδικηθεὶς ἔξαρχος, ὁ πρῶν μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως, ἀπειλοῦσε νὰ διεκδικήσει τὰ δικαιώματά του «καὶ ἐτέρῳ τινὶ τρόπῳ» (στ. 16). Γιὰ νὰ ἀποφύγει λοιπὸν ἡ σύνοδος μιὰ τέτοια ἐξέλιξη, ἐμπόδισε τὸν πρῶν ἔξαρχο νὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ παραπέμποντας τὴν εὐθύνη τῆς ὀριστικῆς λύσης τοῦ ζητήματος στὸν ἐπόμενο πατριάρχη. Ὅπως γνωρίζουμε (π. 66), ὅταν ἐξελέγη ὁ Μάξιμος Γ' μιὰ ἀπὸ τίς πρῶτες πράξεις του ἦταν νὰ ἐπαναφέρει τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς στὰ Μουδανιὰ καὶ νὰ τὰ ἀποδώσει ξανὰ στὸν πρῶν Ἀδριανουπόλεως, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπιλεγεί ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Ραφαήλ (π. 59) ὡς ἔξαρχος τῆς περιοχῆς αὐτῆς.

π. 63

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδικὴ «διάκρισις» γιὰ τὴ διευθέτηση οἰκονομικῶν ζητημάτων μεταξὺ ἀρχιερέων.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ ἔγκληση τοῦ μητροπολίτη Ριζαίου, καλεῖ τὸν μητροπολίτη Τορνόβου νὰ καταβάλλει στὸν Ριζαίου, ὡς ἐγγυητὴ χρέους του, τὸ ποσὸ τὸ ὁποῖο ἐκεῖνος πλήρωσε στοὺς δανειστὲς του καθὼς καὶ τοὺς τόκους μὲ τοὺς ὁποῖους ἐπιβαρύνθηκε. Ἡ διευθέτηση τῆς ὑποθέσεως νὰ γίνῃ εἴτε μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ ὀφειλόμενου ποσοῦ εἴτε μὲ τὴν αὐτοπρόσωπη ἔλευση τοῦ ὀφειλέτη, στὴν περίπτωσι ποὺ ἀμφισβητεῖ τὸ ὕψος τοῦ ποσοῦ. Ἄλλως ὁ Ριζαίου θὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ γιὰ νὰ διεκδικήσει τίς ἀπαιτήσεις του, ἐνῶ ἡ σύνοδος θὰ ἐπιβάλλει στὸν ἀρχιερέα τοῦ Τορνόβου τὸ «ἐπιτίμιον τῆς παρακοῆς καὶ τῆς καταφρονήσεως».

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ἀντεστραμμένα ὡς φ. 224^r στὸ χφ Vind. hist. gr. 48· βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἐπ.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . † Πανιερώτατε μητροπολίτα Τορνόβου καὶ τὰ ἐξῆς.

In c i p i t . Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ῥοιζαίου

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι, ὅπως ἀναφέρεται στὸ κείμενο, ὁ Ραφαήλ

εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα ἐκλεγεί νέος πατριάρχης, ἡ ἀπόφαση ἐκδόθηκε ἀπὸ τὴ σύνοδο στὸ διάστημα τῆς μεσοπατριαρχείας.

* Ε κ δ ο σ η . MM, *Acta* 2, σ. 570-571· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 94-95 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 19, σ. 149-151.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 96-98· ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, *Νομολογία*, I, σ. 127-128· ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Θράκη*, σ. 241-242.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Στὸ κείμενο δὲν δηλώνονται τὰ ὀνόματα τῶν ἐμπλεκόμενων ἀρχιερέων· ὁ μητροπολίτης Τορνόβου ἴσως νὰ εἶναι ὁ Παγκράτιος, τὸν ὁποῖο ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογράφει σὲ συνοδικὴ πράξη τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1474 (π. 52 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 128 στ. 70). Τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Ριζαίου δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸ. Ἐπιθυμία τῆς συνόδου ἦταν ἡ οἰκονομικὴ διαφορὰ τῶν δύο ἀρχιερέων νὰ διευθετηθεῖ στὸ πλαίσιο τῆς Ἐκκλησίας· ἀναγνωρίζει ὅμως πὼς ἂν ὁ Ριζαίου δὲν ἐκανοποιηθεῖ, θὰ μπορεῖ νὰ προσφύγει στὴν κοσμικὴ ἀρχή. Εἶναι προφανὲς πὼς ἡ σύνοδος εἶχε καταρχὴν πεισθεῖ γιὰ τὴν ἐνοχὴ τοῦ Τορνόβου, τοῦ ἔδωσε ὅμως μιὰ διέξοδο γιὰ νὰ διευθετήσῃ τὴν ὑπόθεσίν του, ὥστε νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ προσφυγὴ στὸν ὁθωμανὸ δικαστὴ, ἐνέργεια ποὺ θὰ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν ἐπιβολὴ ἐπιτίμιου γιὰ ἀνυπακοή στὴν ἀπόφαση τῆς συνόδου.

π. 64

1476, ante 13 Μαρτίου

Συνοδικὴ «διάκρισις» μὲ τὴν ὁποία καλοῦνται στὸ συνοδικὸ δικαστήριον κληρικοὶ τῆς μητροπόλεως Μηδείας.

Ἡ σύνοδος, ὕστερα ἀπὸ ἔγκληση τοῦ μητροπολίτη Μηδείας, καλεῖ τὸν σκευοφύλακα, τὸν χαρτοφύλακα καὶ τὸν σακελλίον τῆς ἰδίας μητροπόλεως νὰ ἔλθουν σὲ τακτὴ προθεσμία στὴν Κωνσταντινούπολη προκειμένου νὰ ἀπολογηθοῦν γιὰ τίς κατηγορίες ποὺ διατύπωσε ἐναντίον τους ὁ μητροπολίτης. Καλοῦνται ἀκόμη νὰ ἔλθουν γιὰ νὰ καταθέσουν ὡς μάρτυρες ὁ οἰκονόμος καὶ ὁ σακελλάριος. Οἱ ἐγκαλούμενοι πρέπει νὰ φέρουν μαζί τους τὸ ὁμοφώριον καὶ τὰ ἐπιμάνικα τοῦ ἀρχιερέα τῆς Βιζύης ποὺ κρατοῦν ὡς ἐνέχυρο.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ὡς φ. 224^r στὸ χφ Vind. hist. gr. 48· βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἐπ.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . † Οἱ ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μ(ητ)ροπόλ<ει> τῆς Μηδείας εὕρισκόμενοι ἐντι<μότατοι> κληρικοί.

Incipit. 'Ο ιερώτατος μητροπολίτης ὑμῶν, ἀναστάς

Χρονολόγηση. Τὸ παρασχέδιο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς ἀπόφασης, καθὼς συνυφαίνεται στὸ ἴδιο φύλλο μὲ ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο δηλώνεται πὼς ὁ Ραφαήλ εἶχε ἐκδιωχθεῖ καὶ ἀκόμα δὲν εἶχε ἐκλεγεῖ νέος πατριάρχης (**π. 62**), ἐπιτρέπει νὰ τὸ χρονολογήσουμε στὴν περίοδο τῆς μεσοπατριαρχείας ποὺ ἀκολούθησε τὴν πτώση τοῦ Ραφαήλ.

Ὶκδοση. ΜΜ, *Acta* 2, σ. 571-572· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 99-100 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 20, σ. 153-154

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 100-103.

Σχολιασμός. Ὁ μητροπολίτης Μηδείας ποὺ προσφεύγει στὴ σύνοδο εἶναι ὁ Νεόφυτος, ἀφοῦ τὸν ἐντοπίζουμε νὰ ὑπογράφει καὶ τὸ 1474 σὲ συνοδικὴ πράξη τῆς 10ης Ὀκτωβρίου (**π. 52** καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 15, σ. 129 στ. 81) καὶ τὸ 1477, σὲ σιγίλλιδες γράμματα τοῦ Ἰουνίου (**π. 68** καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 23, σ. 163 στ. 67). Ἄξιο παρατήρησης εἶναι ὅτι ἡ σύνοδος ἀπευθύνεται ὄχι στοὺς ἐγκαλουμένους ἀλλὰ στοὺς κληρικοὺς τῆς Μηδείας, μὲ τὴν παρότρυνση νὰ «ἀναγκάσουν» τοὺς προφανῶς δυστροποῦντες ὁφικιαλίου νὰ προσέλθουν στὴ σύνοδο. Μὲ τὴ μεθόδευσή αὐτὴ ἡ σύνοδος ὑπολογίζει πὼς θὰ ἀσκηθεῖ μεγαλύτερη πίεση στοὺς τρεῖς ὁφικιαλίου. Στὴν ὑπόθεση ἐμπλέκεται καὶ ὁ μητροπολίτης Βιζύης χωρὶς νὰ γνωρίζουμε ἀκριβῶς τὸ λόγο. Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐγκαλούμενοι κρατοῦν ἄμφιά του ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε εἴτε πὼς ὁ ἀρχιερέας εἶχε ἐγγυηθεῖ γιὰ τὸν μητροπολίτη Μηδείας καταθέτοντας ὡς ἐνέχυρο τὰ ἄμφια εἴτε πὼς εἶχαν περιέλθει στὴν κατοχὴ τοῦ Μηδείας, ὁ ὁποῖος καὶ τὰ ἔδωσε ὡς ἐνέχυρο. Ἡ σύνοδος πάντως ἐπισημαίνει πὼς πρέπει νὰ ἐπιστραφοῦν μὲν διευθετηθεῖ ἡ ὑπόθεση.

ΜΑΞΙΜΟΣ Γ΄

ἄνοιξη 1476 – 3 Ἀπριλίου 1482

1476, άνοιξη

Έκλογή τοῦ Μανουήλ Χριστώνυμου, πρώην μεγάλου ἐκκλησιάρχου, ὡς πατριάρχη μετὸ ὄνομα Μάξιμος.

Ἐκλέγεται ἀπὸ τῆ σύνοδο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὁ διατελέσας μέγας ἐκκλησιάρχης Μανουήλ Χριστώνυμος καὶ μετονομάζεται σὲ Μάξιμο.

Μ ν ε ί α . «Κοινῆς οὖν βουλῆς γεναμένης καὶ συνόδου συγκροτηθείσης, ἐποίησαν πατριάρχην τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην, μετονομάσαντες αὐτὸν Μάξιμον», *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 32 στ. 26, σ. 33 στ. 1-2· πβ. *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 25· «Μάξιμος ὁ λόγιος, καὶ σοφώτατος πολλά. Θεοῦ σοφία, κοινὴ γνώμη ἐψήφισαν αὐτὸν τὸν θεολογικώτατον Μάξιμον, ὁ ὁποῖος ἦτον μέγας ἐκκλησιάρχης τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ταύτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀνόματι Μανουήλ... Ἔκαμαν δὲ αὐτὸν τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχην καλόγερον, καὶ ἔμετ' ὀνόμασαν αὐτόν, Μάξιμον», *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 131· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υιβ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δὲν παραδίδεται ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς ἀνόδου τοῦ Μαξίμου. Γίνεται γενικὰ δεκτὸ πὼς ἡ ἀνοδὸς του πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὴν ἀνοιξη τοῦ 1476. Ὁ Laurent ἀξιοποιώντας κάποιο στοιχεῖο ποὺ ἀναγράφεται σὲ ἕναν κατάλογο τῶν μετὰ τὴν Ἀλωση πατριαρχῶν ἔχει ὑποστηρίξει, ὅτι ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐνθρόνισης τοῦ Μαξίμου ἦταν ἡ 14η Μαρτίου 1476 (LAURENT, *Les premiers*, σ. 263 σημ. 1).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 33-39.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Γνωρίζουμε πὼς στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 ἡ σύνοδος ἀποφάσισε τὴν καθάρωση, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου Μανουήλ Χριστώνυμου (π. 55), ἐκείνου ποὺ τὴν ἀνοιξη τοῦ 1476 θὰ ἀνέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Πρέπει ὅμως νὰ θεωρήσουμε δεδομένο πὼς πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκλογή του ἡ σύνοδος, τὴν ἴδια μέρα ἢ σὲ ἄλλη συνεδρία, ἀποφάσισε τὴν ἄρση τῆς καθάρωσής του. Ἐξωτερικὴ ἐνδειξη τῆς ἄρσης τῆς καθαιρετικῆς ἀποφάσεως ἀποτελεῖ

τὸ γεγονός, πὺς ἀπὸ τὰ σωζόμενα ὥς σήμερα σχετικά φύλλα τοῦ ἱεροῦ κώδικα ἔχει ἀποσπαστεῖ τὸ φύλλο στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν οἱ ὑπογραφές ἐκείνων ποὺ συμμετεῖχαν στὴ σύνοδο καὶ ἀποφάσισαν τὴν καθαίρεση (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὴν **π. 55** «Σχολιασμός»). Σύμφωνα μὲ τὰ Χρονικά τοῦ 16ου αἰώνα, ὁ Μανουήλ Χριστώνυμος πρὶν χειροτονηθεῖ πατριάρχης ἔγινε μοναχὸς καὶ ἀνῆλθε τοὺς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης.

π. 66

1476, ἀνοιξη

Πιττάκιο σχετικὸ μὲ τὸ ἐξαρχικὸ καθεστῶς τῶν Μουδανιῶν.

Ὁ πατριάρχης γνωστοποιεῖ στοὺς κληρικοὺς τῶν Μουδανιῶν ὅτι ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύνοδος ἀποφάσισαν νὰ παραμείνει ἡ περιοχὴ αὐτὴ πατριαρχικὴ ἐξαρχία, ἐπειδὴ οὐδέποτε στὴν ἱστορία τῆς ὑπῆρξε μητρόπολη. Παράλληλα τοὺς ἀνακοινώνει τὴν ἀπόφασή του νὰ ἀποδώσει τὴν ἐξαρχία σὲ ἐκεῖνον ποὺ εἶχε ὀρίσει ὁ προκάτοχός του Ραφαήλ, τὸν πρῶν μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως, καὶ καλεῖ τοὺς χριστιανοὺς νὰ τοῦ ἀπονέμουν σεβασμὸ καὶ τὰ «συνήθη δίκαια».

Π α ρ ᾶ δ ο σ η. Σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ παρασχεδίου τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης ἐνσωματωμένο ἀντεστραμμένα ὡς φ. 224^r στὸ χφ Vind. hist. gr. 48. Περιγραφὴ τοῦ συγκεκριμένου φύλλου ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 15 ἐπ.

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η. † *Οἱ ἐν τῇ π(α)τριαρχικῇ ἐξαρχίᾳ τῶν Μουντανείων καὶ τῶν λοιπῶν π(α)τριαρχικῶν καστελλίων εὐρισκόμενοι ἐντμότατοι κληρικοί, κατὰ πν(εῦμ)α υἱοὶ τῆς ἡμῶν <μετριότητος>.*

Incipit. *Ἐπεὶ εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριος)*

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η. Στὸ κείμενο ὑπάρχει ἐσωτερικὸ τεκμήριο πὺς ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ ἐξαρχικοῦ καθεστώτος τῶν Μουδανιῶν ἔγινε στὸ πρῶτο διάστημα μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Μαξίμου: «ἐπεὶ εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριος)... καὶ ἀνεδεξάμεθα τὴν προστασίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας»· προφανῶς ἡ ἀπόφαση πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ λίγο μετὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Μαξίμου, δηλαδὴ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1476.

᾽ Ε κ δ ο σ η. MM, *Acta* 2, σ. 573-574· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 104-105 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 21, σ. 157-158.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐξαρχίαι*, σ. 148· DARROUZÈS, *Registre*, σ. 139-140· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἀνεπίσημα*, σ. 105-107.

Σ χ ο λ ι α σ μ ὸ ς. Σχετικὰ μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Μαξίμου, πὺς ἡ περιοχὴ τῶν Μουδανιῶν οὐδέποτε ὑπῆρξε μητρόπολη, βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν **π. 62** «Σχο-

λιασμός». Ὁ νεοεκλεγείς πατριάρχης, μολονότι ἐκφράζεται ἀπαξιωτικὰ γιὰ τὸν προκάτοχό του ἀποκαλώντας τον «σκυθογενὴ καὶ βάρβαρον», ἀποδέχεται νὰ ἀποδώσει τὴν ἐξαρχία τῶν Μουδανιῶν στὸ πρόσωπο ποὺ ἐκεῖνος εἶχε ἐπιλέξει, τὸν πρῶν μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως.

π. 67

1477, Μάρτιος

Λύση ἀφορισμοῦ τοῦ ἄρχοντος Μανουήλ Ἀμπέρτου.

Ὅταν εἶχε πλέον ἀποσυρθεῖ στὴ μονὴ τῆς Κοσίνιτσας ὁ πατριάρχης Διονύσιος, εἶχε ἀφορίσει μὲ «γράμμα ἴδιον» τὸν ἄρχοντα Μανουήλ Ἀμπέρτο, ἐπειδὴ εἶχε ἀποφανθεῖ ὅτι ὁ τόπος Μαρίσκη δὲν ἀνήκε στὴν Κοσίνιτσα ἀλλὰ στὴ μονὴ Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Παλαιὰ ὅμως γράμματα ἔδειξαν πὺς ἡ Μαρίσκη ὑπαγόταν πάντοτε στὴ μονὴ Διονυσίου. Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Ἀμπέρτου λοιπὸν λύεται ὡς ἀσύστατος καὶ ἀπειλεῖται μὲ ἀφορισμὸ ὅποιος συνεχίσει νὰ παραπλανᾷ τὸν πρῶν πατριάρχη μὲ ψευδεῖς πληροφορίες.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γράμματος ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

᾽ Ε π ι γ ρ α φ ῇ. † *Μάξιμος ἐλέφ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(α)τριάρχης.*

Incipit. † *Ἐπειδὴ ἀπὸ λόγων τινῶν χαιρεκάκων*

Μ η ν ο λ ὸ γ ι ο. † *Μηνὶ Μαρτίῳ ἰν(δικτιῶν)ος ιης †*

Χ ρ ο ν ο λ ὸ γ η σ η. Στὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται πὺς ἐκδόθηκε τὸν Μάρτιο τῆς «ἰν(δικτιῶν)ος ιης», ἐπὶ πατριαρχίας Μαξίμου. Δεδομένου ὅτι ὁ Μάρτιος τῆς 10ης ἰνδικτιῶνας συμπίπτει μὲ τὸ ἔτος 1477, ἡ χρονολόγηση καὶ ἡ ἀπόδοσή της στὸν Μάξιμο Γ' πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀσφαλῆς. Δέκατη ἰνδικτιῶνα συνέπεσε καὶ

† Μηνὶ Μαρτίῳ ἰν(δικτιῶν)ος ιης

Μηνολόγιο τοῦ Μαξίμου Γ' στὴν **π. 67**

στή διάρκεια της πατριαρχίας του Μαξίμου Δ' την επιχειρηματολογία όμως του Οικονομίδη για το ότι η πράξη πρέπει να αποδοθεί στον Μάξιμο Γ' βλ. στο *Actes de Dionysiou*, σ. 167.

Ἔκδοση. *Actes de Dionysiou*, σ. 169-170· Ἐπίσημα, ἀρ. 22, σ. 159-160.

Βιβλιογραφία. *Actes de Dionysiou*, όπου και πληροφορίες για τὸν Ἀμπέρτο και τις δραστηριότητές του τις σχετικές με τὴν ὀριοθέτηση τῶν μετοχίων τῶν μονῶν.

Σχολιασμός. Πά τὴ στενὴ σχέση πού συνέδεε τὸν πατριάρχη Διονύσιο με τὴ μονὴ Κοσινίτης βλ. και ὅσα σημειώνονται στὸ «Σχολιασμό» τῆς ἐπόμενης πράξης. Ἡ διεκδίκηση τῆς Μαρίσκης ἀπὸ τὴ μονὴ Κοσινίτης ἀνάγεται στὸν 14ο αἰώνα. Ὅσο γιὰ τὴν ιδιότητα ὑπὸ τὴν ὁποία ἀναμείχθηκε στὴ διαμάχη τῶν δύο μονῶν ὁ «ἀρχων Μαννουήλ Ἀμπέρτος» βλ. ὅσα σημειώνει ὁ Οἰκονομίδης, *Actes de Dionysiou*, σ. 168-169.

π. 68

1477, Ἰούνιος

Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτης.

Ἐπειδὴ ἡ μονὴ Κοσινίτης τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τὴν ἰδρυσὴ της ἦταν πατριαρχικὸ σταυροπήγιο, κινδύνευσε ὁμως «διαφθαρῆναι ὑπὸ τοῦ ἀλλοεθνοῦς και βαρβάρου [πατριάρχου] Ῥαφαήλ», ὁ πρῶν πατριάρχης Διονύσιος ζήτησε νὰ ἐπικυρωθοῦν τὰ προνόμια τῆς μονῆς. Μὲ τὸ σιγιλλιῶδες αὐτὸ γράμμα ὁ πατριάρχης Μάξιμος και ἡ σύνοδος ἐπιβεβαιώνουν τὰ παλαιὰ προνόμια πού πηγάζουν ἀπὸ τὴ σταυροπηγιακὴ τῆς ἀξίας και ἐπισημαίνουν τὸ ἀνεπηρέαστον και τὸ ἀκαταπάτητον ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν πλησιόχωρων ἀρχιερέων. Τὰ ἴδια προνόμια ἐπιφυλάσσονται και γιὰ τὰ ὑπαγόμενα στὴ μονὴ σταυροπηγιακὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Βρανόκαστρο και τῆς Παναγίας τῆς Ἡλιοκάλλου στίς Σέρρες. Ἡ μονὴ θὰ ἀποφασίζει ποιὸς ἀπὸ τοὺς πλησιόχωρους ἀρχιερεῖς θὰ χειροτονεῖ τοὺς ἀναγνώστες τῶν μονῶν πού θὰ καταλάβουν ἱερατικούς βαθμούς· ἐνῶ σύμφωνα με τὴν ἀρχαία συνήθεια ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς, πού θὰ ἐκλέγεται ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα, θὰ ὀνομάζεται πρωτοσύγκελλος και ἀρχιμανδρίτης και θὰ χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν πατριάρχη.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τοῦ σιγιλίου, πού σωζόταν ὡς τὸ 1917 στὴ μονή, σήμερα λανθάνει. Τὸ κείμενό του τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ ἔκδοση τοῦ 1886 τοῦ Παπαδόπουλου–Κεραμέως (βλ. Ἔκδοση). Ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται στὸ χφ Vat. gr. 2416, φ. 181^r-182^r.

Ἐπιγραφή. † Μάξιμος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης και οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Incipit. Ὁ πρὸ ἡμῶν ἀγιώτατος πατριάρχης

Χρονολογία. ἐν ἔτει ςϞϠπεϞ, μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδικτιῶνος ιϛς· †

Ἐπογραφές. † Μάξιμος ταπεινὸς ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης και οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

† Ὁ... Ἐφέσου, Νεόφυτος, ἔχων και τὴν γνώμην τοῦ Ἡρακλείας· † Ὁ Χαλκηδόνος Ἰωσήφ· † Ὁ Κορίνθου Ἰωακείμ· † Ὁ Ἀρχιάλουν Ἰγνάτιος· † Ὁ... Μεσημβρίας Παχώμιος· † Ὁ... Νεόφυτος Προύσσης· † Ὁ Μηδείας Νεώφυτος· † Ὁ... Περιθεωρίου Ἰωσήφ· † Ὁ... Ναυπάκτου Δωρόθεος· †

Χρονολόγηση. Ἡ ἀναγραφόμενη στὸ κείμενο δεκάτη ἰνδικτιῶνα συνδυαζόμενη με τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6985 ὀδηγεῖ στὸν Ἰούνιο τοῦ 1477.

Ἔκδοση. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἔκθεσις, σ. 18-20 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 32-34]· Ἐπίσημα, ἀρ. 23, σ. 162-164.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ἔκθεσις, σ. 13-16· ΒΑΙΗΛΕ, *Philippe*, σ. 267-268· LEMERLE, *Philippe*, σ. 255-256· LAURENT, *Εἰκοσιφοίνισσα*, στλ. 408· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Σημειώματα*, σ. 97-115· ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 34· ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 112· ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α'*, σ. 280· DUNN, *Topography*, σ. 314 ἐπ.· ΖΗΚΟΣ, ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, *Βρανόκαστρο*, σ. 847-848· ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ, *Μοναστήρια*, σ. 106-115 και 134-140.

Σχολιασμός. Τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τοῦ Πελοποννήσιου πρῶν πατριάρχου Διονυσίου γιὰ τὴν ἐπικύρωση τῶν προνομίων τῆς μονῆς τοῦ Παγγαίου ὀφείλεται στὴ στενὴ σχέση πού εἶχε ἀναπτύξει με τὸ μοναστήρι· ἄλλωστε ἐκεῖ κατέφυγε μετὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο στὰ τέλη τοῦ 1471 και στὴν ἴδια μονὴ θὰ καταφύγει τὸ 1490 ἐγκαταλείποντας γιὰ δευτέρη φορὰ τὴν Κωνσταντινούπολη και ἐκεῖ θὰ ἀφήσει τὰ βιβλία του, ὅπως καταδεικνύεται και ἀπὸ τὸ κτητορικὸ αὐτόγραφο σημειώμα του πού σώζεται στὸ χειρόγραφο Κοσινίτης 249, σήμερα Dujčev 155 (βλ. ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α'*, σ. 280 και 284). Πά τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διασωρίτου στὸ Βρανόκαστρο βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν π. 51, ὅπου και ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ἡ μονὴ Παναγίας Ἡλιοκάλλου, ἡ ὁποία βρισκόταν ἐκτὸς τῶν ἀνατολικῶν τειχῶν τῆς πόλεως Σερρών, μαρτυρεῖται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ στὰ σωζόμενα μεταβυζαντινὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα.

π. 69**1476**, άνοιξη – **1477**, Αύγουστος

Ένταλτήριο γράμμα με τὸ ὁποῖο ἐκχωροῦνται οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννήσου ὡς πατριαρχικὲς ἐξαρχίες.

Ὁ πατριάρχης Μάξιμος ἐκχωρεῖ στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ὡς πατριαρχικὲς ἐξαρχίες οἰκισμοὺς τῆς νότιας Πελοποννήσου· ἀνάμεσα σὲ αὐτοὺς εἶναι καὶ ὁ Μέγας Ζυγός.

Μνεία. «Εἶδομεν... καὶ τὴν γραφὴν τοῦ πρὸ ἡμῶν πατριάρχου κῦρ Μαξίμου ἦν καὶ ἡμεῖς ἐπιβεβαιοῦμεν»: Συμεὼν Α', Πιπτάκιο, 1483/1484, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεὼν*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 26-27.

Χρονολόγησις. Τὸ γεγονὸς πὺς οἱ οἰκισμοὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς τῆς νότιας Πελοποννήσου ἐκχωρήθηκαν στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ἀπὸ τὸν προκάτοχο τοῦ Συμεὼν, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ πατριάρχης τὸ δηλώνει (**π. 80**), δίνει ὡς ὄριο *post quem* τὴν ἀνοιξη τοῦ 1476, ὅταν ἐκλέχθηκε πατριάρχης ὁ Μάξιμος Γ'. Ὅριο *ante quem* ἀποτελεῖ ὁ Αὐγούστος τοῦ 1477, ὅταν ἡ μεγάλη σύνοδος ποὺ συνήλθε τότε στὴν Κωνσταντινούπολη ἀποφάσισε, μεταξὺ ἄλλων, νὰ ἀναθεωρήσει τὸ «Κατάστιχον» τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (**π. 71**) καὶ νὰ ἀποσπάσει ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ τὴν ἐξαρχία τοῦ Μεγάλου Ζυγοῦ.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Μάξιμος*, σ. 4· ΠΑΪΖΗ–ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 197-198.

Σχολιασμός. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἀπὸ πότε οἱ ἀναφερόμενοι οἰκισμοὶ ὑπάγονταν στὸ καθεστὼς τῆς πατριαρχικῆς ἐξαρχίας, πρέπει πάντως ἡ ὑπαγωγή τους νὰ συσχετίζεται μετὰ τὴ σχετικὰ πρόσφατη κατάκτηση τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς. Τὸ ἐνταλτήριο γράμμα τοῦ πατριάρχη Μαξίμου πρὸς τὸν Ἰωάσαφ, στὸ ὁποῖο θὰ ἀναφέρονταν πρὸ συγκεκριμένες πληροφορίες, δὲν σώζεται. Πὰ τὴ μετέπειτα τύχη τῶν ἐξαρχικῶν οἰκισμῶν τῆς περιοχῆς βλ. **π. 80**.

π. 70**1477**, Αύγουστος

Ἀποφάσεις «μεγίστης» συνόδου προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν διάφορα ζητήματα.

Ἡ μεγίστη σύνοδος στὴν ὁποία κλήθηκαν νὰ συμμετάσχουν ἀρχιερεῖς ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες Ἀνατολῆς καὶ Δύσης ἔλαβε ἀποφάσεις ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἐσωτερικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἡ ρητὴ ἀπαγόρευση τῆς σιμωνίας ἀλλὰ καὶ ζητήματα

σχετικὰ μετὰ τὸ οἰκογενειακὸ δίκαιο καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν Ὀρθοδόξων καθὼς καὶ τὴ στάση καὶ τὴ συμπεριφορὰ τους ἔναντι τῶν Ὀθωμανῶν.

Μνεία. «Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν, ἐν τῇ πατριαρχείᾳ τοῦ ἀοιδίου π(ατ)ριάρχου κῦρ Μαξίμου ἐκείνου, συνελθόντων τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα ζητημάτων, ὧν ἦν ἐν καὶ τὸ κατὰ τὴν σιμωνιακὴν νόσον»: Συμεὼν Α', Συνοδικὸν ψήφισμα, Μάιος 1484· ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135 στ. 1-4· *Ἐπίσημα*, σ. 195 στ. 1-4· «Ἐπὶ τῶν καιρῶν τοῦ... π(ατ)ριάρχου κυροῦ Μαξίμου... συνόδου μεγίστης τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς δύσεως καὶ ἀνατολῆς ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων συγκροτηθείσης πολλὰ τε ἄλλα τῶν ἐκκλησιαστικῶν τεθεώρηται καὶ τῆς προσηκούσης διευλυτώσεως τε καὶ διορθώσεως κανονικῶς ἔτυχε καὶ κεκύρωται»: Νήφων Β', Συνοδικὴ ἀπόφασις, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 153 στ. 16-19· *Ἐπίσημα*, σ. 262 στ. 16-19. Λεπτομερὴ παράθεσις τῶν ζητημάτων ποὺ ἀπασχόλησαν τὴν σύνοδο βλ. στὴν ἐγκύκλιο ποὺ ἐξέδωσε ἀμέσως μετὰ ὁ πατριάρχης γιὰ νὰ γνωστοποιήσει τίς σχετικὲς ἀποφάσεις ποὺ εἶχαν ληφθεῖ (**π. 72**).

Χρονολόγησις. Ἡ ἐγκύκλιος μετὰ τὴν ὁποία ὁ πατριάρχης Μάξιμος Γ' γνωστοποιεῖ τίς ἀποφάσεις τῆς «μεγίστης» συνόδου στοὺς χριστιανοὺς (*Ἐπίσημα*, σ. 169 στ. 113 καὶ σ. 170 στ. 139) εἶναι χρονολογημένη στὸν Αὐγούστο τοῦ 1477 (**π. 72**). Κατὰ συνέπεια ἡ σύνοδος πρέπει νὰ συνήλθε στὸ ἀμέσως προηγούμενο διάστημα, ἀφοῦ οἱ ἀποφάσεις ποὺ πάρθηκαν ἦταν κρίσιμης σημασίας καὶ ἀσφαλῶς θὰ γνωστοποιήθηκαν ταχύτατα. Ἐξάλλου ἡ διαφαινόμενη μεγάλη συμμετοχὴ ἀρχιερέων ὑποβάλλει τὴν ιδέα πὺς σὲ περίοδο θέρους θὰ πρέπει νὰ συγκλήθηκε.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 43-51.

Σχολιασμός. Ἐνα ἀπὸ τὰ μείζονα ζητήματα ποὺ φαίνεται πὺς ἀντιμετώπισε ἡ σύνοδος αὐτὴ ἦταν τὸ θέμα τῆς σιμωνίας. Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου ποὺ ἀπέλυσε ὁ Μάξιμος τὸν Αὐγούστο τοῦ 1477 (**π. 72**) διαφαίνεται πὺς καὶ τὰ ἄλλα ζητήματα ποὺ ἀπασχόλησαν τὴν σύνοδο ἦταν ζωτικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωση τῆς κοινωνίας τῶν χριστιανῶν εἴκοσι τέσσερα χρόνια μετὰ τὴν Ἀλωση.

π. 71**1477**, Αύγουστος

«Διόρθωσις» τοῦ Καταστίχου τῆς Μ. Ἐκκλησίας.

Ἡ «μεγίστη» σύνοδος ἀποφασίζει νὰ ἀναδιαρθρώσει τὸ Κατάστιχο μετὰ βᾶση τὸ ὁποῖο οἱ ἀρχιερεῖς συμμετέχουν ἀναλογικὰ στὸ ἐτήσιο δόσιμο τοῦ πατριάρχη πρὸς τὴν Πύλη.

Μνεΐα. «Ἐπεὶ συνήλθον πάντες οἱ τὴν σύνοδον ἀναπληροῦντες ἀρχιερεῖς ἐνταῦθα εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἔδοξεν αὐτοῖς καλὸν ἵνα διορθώσωσιν καὶ τὸ κατάστιχον τὸ περὶ τῆς ἐκάστου τῶν ἀρχιερέων κατ' ἔτος διὰ τὸ ἐπικείμενον βάρος τῇ ἐκκλησίᾳ δόσιμον»: Συμεὼν Α', Πιττάκιος, 1483/1484, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεῶν*, σ. 485· *Ἐπίσημα*, σ. 192 στ. 28-32.

Χρονολόγησις. Στὸ κείμενο γίνεται ἀναφορὰ σὲ μιὰ σύνοδο ἢ ὁποία συνήλθε «εἰς ἀποκατάστασιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας», στοιχεῖο ποὺ ἐπιτρέπει νὰ συσχετίσουμε τὴν ἀπόφαση εἴτε μὲ τὴ «μεγίστη» σύνοδο ποὺ συνήλθε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1477 ἐπὶ Μαξίμου Γ' (π. 70) εἴτε μὲ τὴν Πανορθόδοξη ποὺ συνήλθε ἐπὶ Συμεὼν τὸ 1483/1484 (π. 78). Στὴν πρώτη δὲν ἔλαβε μέρος ὁ Συμεὼν, ἐνῶ στὴ δευτέρῃ ἦταν ὁ πρωταγωνιστής. Δεδομένου ὅτι στὸ κείμενο παρουσιάζονται τὰ γεγονότα ποὺ συνέβησαν στὴ σύνοδο ἐκείνῃ σὲ τρίτο πρόσωπο («Ἐπεὶ συνήλθον... ἵνα διορθώσωσιν»), εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ Συμεὼν νὰ ἀναφέρεται στὴ σύνοδο στὴν ὁποία δὲν συμμετεῖχε, δηλαδὴ ἐκείνῃ τοῦ 1477. Κατὰ συνέπεια συσχετίζουμε τὴν ἀπόφαση γὰρ τὴν ἀναδιάρθρωση τοῦ Καταστίχου μὲ τὴ σύνοδο τοῦ 1477.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 45-49.

Σχολιασμός. Τὸ ζήτημα τῆς συγκρότησης ἑνὸς Καταστίχου ποὺ θὰ προσδιόριζε τὴ συμμετοχὴ κάθε ἐπαρχίας στὸ ἐτήσιο δόσιμο τὸ ὁποῖο ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν Πύλη ἀνέκυψε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 (π. 52). Τὴν πρώτη μνεΐα γὰρ ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου τὴν γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ μητροπολίτη Λακεδαιμονίας στὸν ὁποῖο ἡ μεγίστη σύνοδος ἐκχώρησε, στὸ πλαίσιο τῆς ἀναθεώρησης τοῦ Καταστίχου, τὸν Μέγα Ζυγὸ καὶ τὴ Μεγάλῃ Μαίην προκειμένου νὰ μπορεῖ νὰ ἀνταποκριθεῖ καλύτερα στὶς οἰκονομικὲς τοῦ ὑποχρεώσεις (π. 80). Προφανῶς ἡ ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου δὲν ἐξαντλήθηκε στὴν περίπτωση τοῦ μητροπολίτη Λακεδαιμονίας, δὲν εἶναι ὅμως γνωστὲς ἄλλες περιπτώσεις. Δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις γὰρ τὸ ἂν ἡ ἀναδιάρθρωση τοῦ Καταστίχου ἀποτελέσει ἰδιαίτερη πράξις ἢ ἀπλῶς ἐντάχθηκε στὸ πρακτικὸ τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου. Θεωροῦμε τὴν πρώτη ὑπόθεση πιὸ πιθανή.

π. 72

1477, Αὐγούστος

Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανούς μὲ τὴν ὁποία ὁ πατριάρχης νοθετεῖ καὶ γνωστοποιεῖ ληφθεῖσες ἀποφάσεις.

Ὁ πατριάρχης τονίζει ὅτι ὑπάρχει κηδεμονία καὶ πρόνοια τοῦ Θεοῦ γὰρ τὸ ἀνθρώπινο γένος καὶ πὼς αἵτιοι γὰρ ὅσα κακὰ συμβαίνουν εἶναι οἱ ἄνθρωποι.

Ὅσα «ἀνέλπιστα» κακὰ συνέβησαν εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ γίνουν οἱ χριστιανοὶ «ὄνειδος τοῖς γείτοσιν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ [αὐτῶν] καὶ ὀλίγιστοι παρὰ πάντας» καὶ νὰ στερηθοῦν ἀκόμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Θεὸς ὅμως, ποὺ δὲν θὰ κατέστρεφε ποτὲ τὴν Ἐκκλησίαν του, τὴν ἀπάλλαξε ἀπὸ τὸν τύραννο καὶ διώκτη τῆς [τὸν Ραφαήλ Α'] καὶ τὴν παρέδωσε «εὐνομοῦσαν» στὸν νέο πατριάρχη. Ὅλοι τώρα ὀφείλουν νὰ μετανοήσουν καὶ νὰ μείνουν μακριὰ ἀπὸ ἔργα κακὰ. Νὰ τηροῦν, πρῶτα, «ἀκραιφνῇ καὶ ἀσάλευτον» τὴν ὀρθόδοξη πίστις. Νὰ λατρεύουν τὸν Θεὸ ὄχι μόνον μὲ προσευχὴ ἀλλὰ καὶ μὲ ἔργα. Νὰ μένουν μακριὰ ἀπὸ τὰ πάθη. Νὰ μὴ βλασφημοῦν. Νὰ μὴ εἶναι πλεονέκτες καὶ ἄδικοι. Νὰ μὴ φθονοῦν. Νὰ μισοῦν τὴ μέθη. Νὰ ἐξομολογοῦνται. Κοντὰ ὅμως σὲ αὐτὰ τὰ παραγγέλματα ὑπάρχουν καὶ ὅσα «συνοδικῇ καὶ κανονικῇ διακρίσει» ἀποφασίστηκαν: (α) Ἀπαγορεύεται αὐστηρὰ ἡ σιμωνία. Σὲ περίπτωσι ὡστόσο ἀνέχειας ὁ χειροτονήσας μπορεῖ νὰ λάβει ἀπὸ τὸ εἰσόδημα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ χειροτονηθέντος, τὸν πρῶτο καὶ μόνον χρόνο, ἕνα μέρος «ὅσον δίκαιον φανῇ καὶ εὐλογον». (β) Διαζύγιο δίνεται μόνον γὰρ τὶς νόμιμες αἰτίες· τὸ μίσος, ἡ συναίνεση τῶν συζύγων ἢ ὁποιαδήποτε ἄλλη προβαλλόμενη αἰτία δὲν ἀποτελοῦν λόγο διαζυγίου. (γ) Μὲ καθάρση ἀπειλεῖται ὁ ἱερωμένος ἐκεῖνος ποὺ θὰ βρεθεῖ νὰ ἔχει «συνείσακτον»· καὶ ἀκόμα (δ) ἐκεῖνος ποὺ ἀποδέχεται νὰ βαπτίσει παιδί Τουρκου. (ε) Οἱ γάμοι διὰ κεληνίου ἀπαγορεύονται, ἐπειδὴ οἱ συμβαλλόμενοι ἀρνοῦνται τὴ χριστιανικὴ πίστις· οἱ παραβάτες δὲν θὰ ἀξιωθοῦν ταφῆς, ἂν δὲν μετανοήσουν. (ς) Οἱ ἀδελφοποιεῖς εἶναι παράνομες. (ζ) Ὁ δανεισμὸς ἀπὸ ἱερωμένο μὲ τόκο τιμωρεῖται μὲ καθάρση. (η) Μὲ ἀργία ἀπειλεῖται ὁποῖος δὲν τελεῖ τὰ ἱερατικά του καθήκοντα ἢ δὲν διδάσκει τοὺς χριστιανούς τῆς ἐνορίας του. (θ) Ὅσοι ὕστερα ἀπὸ ἕνα χρόνο βρεθοῦν νὰ μὴ ἔχουν πνευματικὸ καὶ νὰ μὴ ἐξομολογοῦνται, ἂν εἶναι ἱερεῖς θὰ ἐκπέσουν τῆς ἱερωσύνης, ἂν εἶναι λαϊκοὶ θὰ ἀφορισθοῦν· ὅσοι ἐπιμένουν, θὰ μείνουν ἄταφοι ὅταν πεθάνουν. (ι) Ὅσοι ἱερωμένοι μεθοῦν, θὰ παύονται. (ια) Οἱ παράνυμφοι τῶν γάμων καὶ οἱ ἀνάδοχοι τῶν βαπτίσεων ἀπαγορεύεται νὰ μὴ εἶναι χριστιανοί. (ιβ) Θὰ ἀφορίζεται ὁποῖος δὲν τηρεῖ τὶς ἀργίες καὶ ὁποῖος δὲν ἐκκλησιάζεται τουλάχιστον τὶς Κυριακὰς καὶ τὶς ἑορτάσιμες ἡμέρες. (ιγ) Ἀπειλοῦνται μὲ ποινὴ καθαιρέσεως καὶ ἀφορισμοῦ ἀντίστοιχα ἐκεῖνοι ποὺ κάνουν ἢ εὐλογοῦν παράνομο γάμο. (ιδ) Θὰ ἀφορίζονται ὅσοι καταδίδουν, ὅσοι κάνουν «φαρμακεῖες» καὶ «γοητεῖες» καὶ ὅσοι ψευδομαρτυροῦν. Τέλος, (ιε) ὅσοι δὲν λύουν τὸ γάμο τους μέσω τῆς Ἐκκλησίας ἀλλὰ προσφεύγουν στὸν ὀθωμανὸ δικαστὴ γὰρ νὰ διαζευχθοῦν, θὰ ἀφορίζονται· ἴδια ποινὴ θὰ ἐπιβάλλεται καὶ σὲ ὅσους δὲν ρυθμίζουν μέσω τῆς Ἐκκλησίας τὰ ζητήματα τῆς προίκας.

Παράδοσις. Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου παραδίδεται ἀντιγραμμένο σὲ ἕνα μόνον χειρόγραφο, τὸ φλωρεντινὸ Laurent. gr. Pl. LIX. 13, φ. 308^r-314^r καὶ 315^v, τοῦ 16ου αἰώνα.

Ἐπιγραφή. † Μάξιμος ἐλέω Θεοῦ πατριάρχης τῶν ἀπανταχοῦ ὁρθοδόξων
χριστιανῶν, τοῖς ὑφ' ἡμᾶς ἅπασιν εὐσεβέσι χριστιανοῖς.

Προσφώνηση. Οἱ ἐν παντί τόπῳ τῆς δεσποτείας Κυρίου εὐρισκόμενοι χρι-
στιανοὶ καὶ μέχρι Ῥώμης αὐτῆς πανιερώτατοι ἀρχιερεῖς, πανοσιώτατοι ἐπίσκο-
ποι, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ ἅπας ὁ λοιπὸς τοῦ Κυρίου
χριστῶννυμος λαός, χαίροιτε ἐν Κυρίῳ τῇ πίστει καὶ ἀγάπῃ ἀξινόμενοι καὶ
πλουτιζόμενοι ἐν παντί ἔργῳ ἀγαθῷ καὶ εὐαρέστῳ τῷ Κυρίῳ.

Incipit. Εἰ ὁ λαός μου, φησὶν

Μηνολόγιο. Μηνὶ Αὐγούστῳ, ἰνδικτιῶνος ι'ς: †

Ἔκδοσις. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 55-66 καὶ Ἐπίσημα, ἀρ.
24, σ. 166-172.

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, passim.

Σχολιασμός. Ὁ νέος πατριάρχης καθοδηγεῖ τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους
τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοὺς γνωστοποιεῖ ἀποφάσεις πού ἔλαβε ἡ «μεγίστη»
σύνδοδος πού συγκλήθηκε πρὶν ἀπὸ λίγο (π. 70), ὥστε νὰ περιχαρακωθεῖ ἡ αὐτο-
νομία τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ εἶναι ὁμαλὴ ἡ διαβίωσή τους μέσα στὸ νέο κοσμικὸ
πλαίσιο. Ἡ τακτικὴ τὴν ὁποία ἀκολούθησε ὁ Μάξιμος ἐξασφάλισε, σύμφωνα μὲ
τὴν *Ἐκθεσιν Χρονικὴν*, μιὰ ἑξαετῆ περίοδο εἰρηνικῆς διαβίωσης: «πατριαρχεύ-
οντος... τοῦ κυροῦ Μαξίμου τοῦ λογίου, τὰ τῆς ἐκκλησίας ἅπαντα εἰρηνικῶς διέ-
κειντο, παυσαμένων πάντων τῶν σκανδάλων» (σ. 35 στ. 16-18).

π. 73

1480, Ἰανουάριος

Πιττάκιο πρὸς τὸν δόγη τῆς Βενετίας σχετικὰ μὲ τὰ δικαιώματα τῆς Ἀνατολικῆς
Ἐκκλησίας στὶς βενετοκρατούμενες περιοχές.

Ὁ πατριάρχης διεκτραγωδεῖ στὸν ἡγέτη τῆς Γαληνοτάτης τὰ δεινὰ τῶν Ὁρθο-
δόξων πού ζοῦν ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν ἀλλοθρήσκων Ὁθωμανῶν καὶ τοῦ ζητᾶ
νὰ ἐπιδείξει πνεῦμα ἀλληλεγγύης καὶ νὰ ἐπιτρέψει στοὺς λειτουργοὺς τῆς Ἀνα-
τολικῆς Ἐκκλησίας νὰ εἰσπράττουν τὰ νενομισμένα δικαιώματα ἀπὸ τοὺς Ὁρ-
θοδόξους πού κατοικοῦν στὰ βενετοκρατούμενα ἐδάφη. Τονίζει ὅτι ἡ ἀλλαγὴ
τῶν συνθηκῶν ἐπιβάλλει στὴν Ἐκκλησίαν νὰ διαθέτει χρήματα εἴτε γιὰ τὴν ἐξα-
γορὰ αἰχμαλώτων εἴτε γιὰ τὴν προστασία τῶν πτωχῶν, εἴτε τέλος γιὰ νὰ ἐξα-
σφαλίσει ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς τὴν ἄσκηση τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Στὸ πνεῦμα
αὐτὸ ζητᾶ τὴν ἄδεια νὰ παραμένει ὁρθόδοξος ἀρχιερεὺς στὶς βενετοκρατούμε-

νες περιοχές «τὴν Μεθώνην τε καὶ Κορώνην καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τῇ Ἠπείρῳ
ὑμῶν πόλεις».

Παράδοσις. Τὸ πρωτότυπο τοῦ γράμματος σώζεται στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο τῆς
Βενετίας.

Προσφώνηση. † Μεγαλοπρεπέστατε, ἐπιφανέστατε, ἐκλαμπρότατε δούξ
Βενετίας, ἐπίτροπε τῶν πενήτων, χάριν, εἰρήνην, υἱεῖαν ψυχῆς, ῥῶσιν σώματος,
νίκας κατ' ἐχθρῶν καὶ πᾶν ἀγαθὸν εὐχεται ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ ἐκλαμπροτάτῃ
σου αὐθεντίᾳ.

Incipit. Ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θε(ε)ός

Χρονολογία. Μηνὶ Ἰανουαρίῳ ἰνδικτιῶνος ιγ'.

Ἐπιγραφὴ. † Μάξιμος ἐλέω Θε(ε)οῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως,
Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης † :-

Χρονολόγηση. Στὸ διάστημα τῆς ἐξάχρονης πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου Γ'
ἡ ἀναγραφόμενη 13ῃ ἰνδικτιῶνα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν σημειούμενο μῆνα Ἰανου-
άριο προσδιορίζουν τὴ χρονολογία τοῦ ἐγγράφου στὸν Ἰανουάριο τοῦ 1480.

Ἔκδοσις. THOMAS, *Originalurkunde*, σ. 173-188 [= *Πανδώρα* 5 (1854), 224-
226· ΧΙΩΤΗΣ, *Ἀπομνημονεύματα*, σ. 508-514· MM, *Acta* 5, σ. 281-285]· Ἐπίσημα,
ἀρ. 25, σ. 174-179.

Βιβλιογραφία. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ, *Ἐπανορθώσεις*, σ. 13-14· ΓΕΔΕΩΝ, *Σημειώσεις*,
σ. 167-169· ΓΕΔΕΩΝ, *Μάξιμος*, σ. 10-12· ΤΣΙΡΠΑΝΛΗΣ, *Κληροδόμημα*, σ. 122-123·
ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μέγα Νόμιμον*, σ. 115-117· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Μεθώνη*, σ.
154-157.

Σχολιασμός. Τὸ ἔγγραφο ἀποστέλλεται στὸν Ἰωάννη Mocenigo μετὰ τὸ
τέλος τοῦ πρώτου βενετοτουρκικοῦ πολέμου καὶ καταγράφει τὰ αἰτήματα τῆς
Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας πού ἀφοροῦσαν τοὺς ὁρθόδοξους πληθυσμοὺς οἱ ὁποῖοι
κατοικοῦσαν στὶς βενετοκρατούμενες περιοχές. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἂν ὑπῆρξε
ἐγγραφὴ ἀπάντηση ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Βενετίας στὰ ζητήματα πού ἔθεσε ὁ
πατριάρχης. Ὡς πρὸς «τὰς ἐν Ἠπείρῳ ὑμῶν κτήσεις», ἀναφέρεται προφανῶς
στὴν Πάργα καὶ τὸ Βουθρωτὸ πού βρισκόνταν ἀκόμα ὑπὸ βενετικὴ κυριαρχία.

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Μαξίμου Γ' στὴν π. 73

Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Μαξίμου Γ' στὴν π. 73

π. 74

1481, 14 Ιουνίου

Γράμμα σχετικό με τη σταυροπηγιακή αξία της Λαύρας του Κιέβου.

Ο πατριάρχης Μάξιμος σὲ γράμμα του ἀναφέρεται στὴ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς μονῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου.

Μνεία. «Slavianskij perevod gramati vselensogo Patriarcha Maksima II ot 14 Ijynja 6989 g. indicta 14 o stavropigii Kievo-Petcserskogo monastirja»: Μάξιμος Γ', Γράμμα σιγγλιώδες (μετάφραση σὲ παλαιορωσικά), 14 Ιουνίου 1481, PETROV, *Opisanie*, σ. 195.

Χρονολόγηση. Ὁ Petron στὴν περιγραφὴ του σημειώνει ὅτι ἡ χρονολογία τοῦ γράμματος τοῦ Μαξίμου Γ' εἶναι 14 Ιουνίου τοῦ 6989, 14ῃ ἰνδικτιώνα, στοιχεῖα ποὺ ὁδηγοῦν στὴ χρονολόγηση τοῦ ἐγγράφου στὶς 14 Ιουνίου 1481.

Σχολιασμός. Τὸ ἐλληνικὸ κείμενο τοῦ γράμματος δὲν ἔχει ἐντοπιστεῖ· τὸ κείμενο ποὺ παραδίδεται στὸ χειρόγραφο τοῦ Κιέβου ἀποτελεῖ μιὰν ἀπόδοσή του στὰ παλαιορωσικά. Μιὰ σημείωση τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη στὸ φ. 78^v τοῦ χφ Vat. gr. 247 ἐπιβεβαιώνει καὶ ἀπὸ μιὰν ἄλλη πηγὴ τὴν πληροφορία τοῦ Petron. Ὁ Ἀριστάρχης σημειώνει πὺς τὴν 5ῃ Μαρτίου 1884 ἔλαβε ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸ Κίεβο ποὺ τὸν πληροφοροῦσε πὺς σώζεται ἐκεῖ «γράμμα Ἱερεμίου [ἄγνωστον τίνος] πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως... καὶ γράμμα Μαξίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως περὶ τῆς Κιεβίου Λαύρας· χρονολ. 1481». Τὸ ὅτι ὁ Μάξιμος εἶναι πιθανὸ νὰ ἐξέδωκε γράμμα σχετικὸ μετὰ τὴ σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς μονῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου μπορεῖ νὰ ὑποκρύπτεται καὶ σὲ ἓνα ἀπόσπασμα γράμματος τοῦ Ἱερεμίου Β' γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα, κείμενο ποὺ παραδίδεται στὸ χφ EBE 1474, φ. 1^v: «Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς [γράφει ὁ πατριάρχης] ἐπροστάξαμεν [τὸν μέγα λογοθέτη Ἱέρακα] νὰ ἐρευνήσῃ μετὰ πάσης ἐπιμελείας τὰ ἡμέτερα πατριαρχικά βιβλία πάντα, νὰ εὑρῇ τὰ ἴσα τῶν πάλαι πατριαρχικῶν προνομίων».

ΠΡΑΞΕΙΣ

ποὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Μάξιμο Γ'

Responsum de antimensiis. Ὁ FABRICIUS, *Bibliotheca*, σ. 616 ἀναφέρει: «Emanuelis, patriarchae Cpol. (circa a. 1480) responsum de antimensiis...». Τὴν πληροφορία ἀντλεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο LATINUS, *Epistolae*, σ. 370, στὸ ὁποῖο ὁμῶς σημειώνεται μόνο τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μανουήλ, χωρὶς χρονολογικὸ προσδιορισμό. Ἀπὸ τὸν Fabricius ἀντλώντας ὁ ZABIPAS, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 92 καὶ 290, καὶ συσχετίζοντας τὴ χρονολογία 1480 ποὺ δίνει ὁ Fabricius μετὰ τὸ ὄνομα Μανουήλ τὸ ὁποῖο εἶχε ὁ Μάξιμος Γ' ὡς μέγας ἐκκλησιάρχης, ἀπέδωσε σὲ αὐτὸν τὴν ἀπόκριση «περὶ τῶν ἀντιμηνσίων». Ἡ ἄποψη αὕτη ἔκτοτε καθιερώθηκε (βλ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πίνακες*, σ. 486 [β' ἔκδ. σ. 366]). Ὅμως ἡ ἀπόκριση ἀνάγεται στὸν 13ο αἰώνα: ὁ πατριάρχης Μανουήλ Β' (1243-1254) εἶναι αὐτὸς ποὺ, ἀποκρινόμενος σὲ ἐρωτήματα τὰ ὁποῖα ἔθεσε ἐνώπιον τῆς συνόδου ὁ μητροπολίτης Δυρραχίου Ρωμανός, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ «περὶ ἀντιμηνσίων», διατύπωσε ὅσα ὁ Latinus Latinii δημοσίευσε στὰ λατινικά στὸ πιὸ πάνω ἔργο του. Τὸ ἐλληνικὸ κείμενο τοῦ πατριάρχου Μανουήλ Β' δημοσίευσε πρῶτος ὁ Leunclavius (βλ. «Ἐκδοσις»).

Incipit. ... Τὰ ἀντιμύνσια οὐκ εἰς πάσας

Ἐκδοσις. LEUNCLAVIUS, *JGR*, σ. 239-240 [= *PG*, τ. 119 στλ. 812]· ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, *Σύνταγμα*, σ. 116 [= ΓΕΔΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις*, τ. 2, σ. 38].

Βιβλιογραφία. LAURENT, *Regestes* IV, N. 1315, σ. 121-123.

Admonitione ad iudices. — Synodico ut nuptiae iudicentur ab episcopo. Ὁ FABRICIUS, *Bibliotheca*, σ. 616-617 ἀποδίδει στὸν «Emanuelem philosophum, patriarcham Cpol.» τὶς πιὸ πάνω πράξεις ἀντλώντας τὶς σχετικὲς ἀναγραφὰς ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ «Nic. Comnenus» [= PAPADOPOLO COMNENO, *Praenotiones*], σ. 285, 287, 340. Ὁ ZABIPAS, *Νέα Ἑλλάς*, σ. 92 καὶ 290, ἀντλώντας τὴν πληροφορία ἀπὸ τὸν Fabricius ἀποδίδει στὰ ἐλληνικά τὶς δύο πράξεις ὡς «Παραίνεσις πρὸς τοὺς Κριτὰς» καὶ «Συνδικόν, ἵνα οἱ γάμοι κρίνονται παρὰ τῶν ἐπισκόπων» καὶ τὶς προσγράφει στὸν Μάξιμο Γ', «ἄνδρα σοφώτατον». Ὅμως πρόκειται γιὰ ἔργα ποὺ ἀποδίδονται καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Παπαδόπουλο Κομνηνὸ στὸν βυζαντινὸ πατριάρχου τοῦ 13ου αἰώνα Μανουήλ Β'.

Βιβλιογραφία. PAPADOPOLO COMNENO, *Praenotiones*, σ. 285, 287, 340· ΜΠΟΜΠΟΥ-ΣΤΑΜΑΤΗ, *Ἐπιστολμαῖες Πραγματεῖες*, passim (γενικὰ γιὰ τὸν Παπαδόπουλο Κομνηνὸ).

ΣΥΜΕΩΝ Α΄

Ἀπρίλιος 1482 – φθινόπωρο 1486

(τρίτη πατριαρχία)

1482, Ἀπρίλιος

Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μετά τὸ θάνατο τοῦ Μαξίμου Γ' καλεῖται ὁ πρῶην πατριάρχης Συμεὼν νὰ ἀναλάβει καὶ πάλι τὸ Πατριαρχεῖο.

Μ ν ε ί α . «Ἀπέθανε... ὁ κύρι Μάξιμος, καὶ ἔφερον πάλιν τὸν κύρι Συμεὼν ἐν πατριαρχείᾳ», *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 45 στ. 9-10.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Δεδομένου ὅτι γνωρίζουμε τὴν ἡμερομηνία θανάτου τοῦ Μαξίμου (3 Ἀπριλίου 1482), μπορούμε νὰ δεχτοῦμε πὼς ἡ ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν ἔγινε μετὰ τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ καὶ πιθανότατα τὸν ἴδιο μήνα. Ἄς σημειωθεῖ ὡστόσο ὅτι τὸ κεκυρωμένο ἀντίγραφο τοῦ διοριστηρίου μπερατίου τοῦ Συμεὼν ποὺ σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου φέρει χρονολογία 9-18 Ἀπριλίου 1483.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΛΑΜΠΡΟΣ, *Ἐνθυμήσεις*, σ. 154 ἀρ. 104 καὶ SCHREINER, *Kleinechroniken*, 1, Chronik 101. 8, σ. 654 (γιά τὸ χρόνο θανάτου τοῦ Μαξίμου Γ')· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 157 (γιά τὸ μπεράτι ποὺ ἐξέδωσε ὁ Βαγιαζήτ Β').

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Στὴν *Ἱστορίαν Πολιτικὴν Κωνσταντινουπόλεως*, μολονότι τὸ κείμενο παρακολουθεῖ κατὰ γράμμα τὴν *Ἐκθεσιν Χρονικήν*, παραλείπεται τὸ σημεῖο ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὸ θάνατο τοῦ Μαξίμου καὶ στὴν ἐπάνοδο τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο· εἶναι φανερό πὼς πρόκειται γιά τυχαία παράλειψη, δεδομένου ὅτι στὴ συνέχεια ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ Συμεὼν καὶ τὴ διαδοχὴ του ἀπὸ τὸν Νήφωνα. Ἡ ἴδια παράλειψη ἐπαναλαμβάνεται καὶ στὴν *Πατριαρχικὴν Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορίαν*. Πρόκειται γιά τὴν τρίτη ἀνοδο τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

π. 76

1482, post Ἀπρίλιος

Ἐπιβεβαίωση συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς σιμωνίας.

Ὅταν ἐπανήλθε ὁ Συμεὼν στὸ Πατριαρχεῖο, ἀπασχόλησε τὴ σύνοδο καὶ πάλι τὸ ζήτημα τῆς σιμωνίας. Μετὰ τὴν ἀνάγνωση τοῦ σχετικοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ ἐπὶ Μαξίμου Γ' (π. 70), ἡ σύνοδος ἐπιβεβαίωσε τὸ περιεχόμενό του.

Μνεία. «Ἐπαναχθέντος τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχου κύρ Συμεὼν εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον, λόγου πάλιν κινήντος περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀνεγνώσθη τὸ τότε γεγενημένον ψήφισμα ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν καθευρεθέντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων καὶ ἐβεβαιώθη παρ' αὐτῶν»: Συμεὼν Α', Συνοδικὸ ψήφισμα, Μάιος 1484, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135 στ. 4-8· *Ἐπίσημα*, σ. 196 στ. 5-8.

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι ἡ ἐπιβεβαίωση τοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος τοῦ Μαξίμου ἐγίνε ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Συμεὼν στὸ Πατριαρχεῖο, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ λίγο μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 138-139.

Σχολιασμός. Ἡ «βεβαίωσις» τοῦ συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς σιμωνίας εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἐγίνε εἴτε μὲ τὴν καταγραφὴ τῆς βούλησης τῆς συνόδου στὸ σχετικὸ πρακτικὸ εἴτε μὲ τὴ σύνταξη ἰδιαίτερου ἐπιβεβαιωτήριου κειμένου. Καὶ στίς δύο πάντως περιπτώσεις πρόκειται γιὰ ἐπίσημη πράξη.

π. 77

1482 – 1483

Καθαίρεση τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας.

Ἡ σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καθαιρεῖ τοὺς πατριάρχες Ἱεροσολύμων Ἰωακεῖμ καὶ Ἀντιοχείας [Μιχαὴλ Δ' Περκούσης (:)] γιὰ «μύρια καὶ θανάσιμα ἐγκλήματα»· ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Ἰωακεῖμ ἀναφέρεται ὅτι «ἔλαβεν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα» στὴ Φιλαδέλφεια. Τὰ δύο Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς ἀπαλλάσσονται ἔτσι ἀπὸ τοὺς «τυράννους» τους.

Μνεία. «Περὶ δὲ τοῦ κατατυραννοῦντος τὸν θρόνον Ἱεροσολύμων ἐν σχήματι πατριάρχου Ἰωακεῖμ, ἀλλὰ δὴ καὶ Μιχαὴλ τοῦ Περκούσης... ἐδήλωσεν τῇ μεγάλῃ σου ἀγιωσύνῃ [Ἀλεξανδρείας Γρηγόριε] ὁ πρὸ ἡμῶν ἀγιώτατος πατριάρχης

χῆς κύρ Συμεὼν, ὡς ἔχομεν αὐτοὺς ἀλλοτρίους τῆς καθολικῆς ταύτης ἐκκλησίας καὶ ἀκοινωνήτους διὰ τὰ μυσσὰρὰ τούτων ἔργα καὶ ἀλλότρια τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μάλιστα τὸν τὰ Ἱεροσόλυμα τυραννοῦντα Ἰωακεῖμ, οὐ μόνον διὰ τὸ τῆς χήρας γυναικός, ἥσπερ διαβεβαιοῦνται ὅτι ἔλαβεν ἑαυτῷ εἰς γυναῖκα ἐν τῇ Φιλαδέλφειᾳ... Σπούδασον τοίνυν ἀδελφε καὶ συλλειτουργέ... τὰ δύο τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχεῖα τῶν τοιούτων τυράννων ἐλευθερώσαι»: Νήφων Β', Εἰρηνικὴ ἐπιστολή, τέλη 1486 – ἀρχὲς 1487, *Ἐπίσημα*, σ. 217-218 στ. 67-88.

Χρονολόγηση. Τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν πράξη ποὺ παραδίδει τὴ μνεῖα τῆς καθαιρέσεως ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ «πρὸ ἡμῶν... Συμεὼν» γνωστοποίησε τὴν καθαίρεση τῶν δύο πατριαρχῶν στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484 δὲν μετέχουν οἱ πατριάρχες ἀλλὰ τοποτηρητὲς τῶν δύο Πατριαρχείων (βλ. καὶ ὅσα σημειώνονται στὸ «Σχολιασμὸ») μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι τὴν καθαίρεσή τους ἐπέβαλε ὁ Συμεὼν στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ἀνοδὸν τοῦ 1482 ὡς τὴ σύγκληση τῆς συνόδου.

Βιβλιογραφία. KARALEVSKIJ, *Antioche*, στλ. 634 καὶ 700· CRYSSOCHOÏDIS, *Alexandria*.

Σχολιασμός. Ὡς πρὸς τὸν καθαιρεθέντα πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ὁ ΔΟΞΙΘΕΟΣ, *Ἱστορία*, σ. 217 καὶ ὁ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἱστορία*, σ. 482 ἐπ., ἀναφέρουν ἕναν πατριάρχη Ἱεροσολύμων μὲ τὸ ὄνομα Ἰωακεῖμ, τοποθετοῦν ὅμως τὴν ἀρχὴ τῆς πατριαρχίας του ὁ μὲν Χρυσόστομος τὸ 1431 καὶ ὁ Δοσίθεος στὰ χρόνια τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας. Κατὰ συνέπεια, ἡ πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο, ὑπέργηρο τὴν ἐποχὴ τῆς καθαιρέσεώς του, ἡ πρόκειται γιὰ ἄλλο πρόσωπο ποὺ δὲν ἔχει καταγραφῇ στοὺς γνωστοὺς καταλόγους τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Ὁ Δοσίθεος θεωρεῖ διάδοχο τοῦ Ἰωακεῖμ τὸν Γρηγόριο καὶ ὁ Χρυσόστομος προσδιορίζει τὴν πατριαρχία του στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1468 ὡς τὸ 1493, δηλαδὴ μέσα στὰ ὅρια ποὺ κατὰ τὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Νήφωνος (π. 87) πατριάρχης ἦταν ὁ Ἰωακεῖμ. Ὡς πρὸς τὸν καθαιρεθέντα πατριάρχη Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος στὸ κείμενο ἀναφέρεται ὡς Μιχαὴλ Περκούσης, πρόκειται προφανῶς γιὰ τὸν Μιχαὴλ Δ', ὁ ὁποῖος πρὶν ἐκλεγεῖ πατριάρχης ἦταν ἐπίσκοπος τῆς Saïdnaya μὲ τὸ ὄνομα Μάρκος. Ὁ KARALEVSKIJ, *Antioche*, στλ. 700 καὶ ὁ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ἀντιόχεια*, σ. 980, τοποθετοῦν τὴν πατριαρχία του στὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1470/74 ὡς λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1484· στὴν ἴδια περίοδο τὴν τοποθετεῖ καὶ ὁ LE QUIEN, II, στλ. 770-772 ἐνῷ ὁ NASRALLAH, *Chronologie*, σ. 20, καὶ ὁ FEDALTO, *Hierarchia II*, σ. 686, θεωροῦν ὅτι ὁ Μιχαὴλ πατριάρχευσε ἀπὸ τὸ 1451 ὡς τὸ 1497, ὁπότε καὶ πέθανε· καμία ἀναφορὰ ὅμως ἀπὸ κανέναν σὲ καθαίρεσή του. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ παρωνύμιο Περκούσης, ἦταν προφανῶς τὸ κοσμικὸ τοῦ ὄνομα καὶ ἡ ἀναφορὰ του στὸ κείμενο γίνεται γιὰ νὰ τονίσει καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὅτι βρίσκεται πλέον ἐκτὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ κείμενο τοῦ Νήφωνος δὲν ἀναφέρεται ρητὰ τὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας· τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἀπευθύ-

νεται στον πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ἀνακοινώνοντάς του τὴν καθάρωση τοῦ Ἱεροσολύμων καὶ τοῦ Μιχαὴλ Περκούση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ τῶν «δύο τῆς Ἀνατολῆς Πατριαρχείων» δείχνει ὅτι ἀναφερόταν στὸ Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας. Τὸ γεγονὸς τῆς καθάρωσης τῶν δύο αὐτῶν πατριαρχῶν διαφαίνεται ἀκόμα ἀπὸ τὸ ὅτι στὸν συνοδικὸ τόμο μὲ τὸν ὁποῖο λίγο ἀργότερα ἀνατρέπονται οἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας (βλ. ἐπόμενη πράξη), οἱ δύο θρόνοι φαίνεται πὼς εἶναι κενοί, διότι οἱ ἐκπρόσωποι τῶν δύο αὐτῶν Πατριαρχείων ὑπογράφουν ὡς «τοποτηρητῆς τοῦ ἁγιοτάτου θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων» καὶ «τοποτηρητῆς τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας», ἐνῶ γιὰ τὸν τοποτηρητὴ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὅπου ὑπῆρχε πατριάρχης, ἡ ἀναφορὰ γίνεται συγκεκριμένη: «τοποτηρητῆς τοῦ... πατριάρχου Ἀλεξανδρείας κύρ Γρηγορίου».

π. 78

1483/1484

«Συνοδικὸς τόμος» μὲ τὸν ὁποῖο ἀποφασίστηκε ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας.

Ἡ σύνοδος ποὺ συγκλήθηκε μὲ θεία ἐπίνευση καὶ μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ προαποθανόντος πατριάρχου Μαξίμου Γ' καὶ τοῦ τώρα πατριαρχεύοντος Συμεὼν Α' συνήλθε στὸ ναὸ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ὄρισε τὰ ἀκόλουθα. Τὰ μέλη τῆς συνόδου διαδηλώνουν ὅσα περιέχονται στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ διακηρύσσουν ὅτι γιὰ τὴν «ἐπίγνωσιν» καὶ «σύστασιν» τῆς εὐσέβειας δὲν χρειάζεται ἄλλο παρὰ ἡ ἀναλλοίωτη τήρηση ὧσων ὀρίζονται στὸ σύμβολο τῆς πίστεως. Ὡστόσο ὁ διάβολος, ποὺ μηχανεύεται μὲ κάθε τρόπο τὸ κακό, σκέφτηκε νὰ ἐμπνεύσει στὸ γένος τῶν Ἰταλῶν τὴν ὕστατη βλασφημία: νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, τὸ ὁμοούσιο τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐκπορεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Υἱό, προκαλώντας ἀλλοίωση, προσθήκη στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ διατύπωση πολλῶν ἄλλων βλασφημιῶν ἀπόψεων ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ καὶ σμικραίνουν τὴν ἀξία καὶ τὴν αὐθεντία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς ἔχοντος δύο ἀρχές. Οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι ὅμως εἶχαν ἀποφανθεῖ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἡ σύνοδος ποὺ συνήλθε ἐπὶ Φωτίου ἀποφάσισε νὰ ἀναθεματίσει ἐκείνους ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκείνους ποὺ θὰ θελήσουν νὰ προσθέσουν κάτι στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ ἡ κατὰ τοῦ [Ἰωάννη] Βέγκου σύνοδος τὰ ἴδια ἀποφάσισε. Ἀλλὰ ὁ διάβολος δὲν ἡσύχασε, καὶ μία διήθεν οἰκουμενικὴ σύνοδος ποὺ συνήλθε στὴ Φλωρεντία τῆς Ἰταλίας ἀνανέωσε τὴν αἵρεση αὐτὴ προκαλώντας ταραχές, καθὼς μάλιστα πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας «τροφίμους» τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀποδέχονται. Ἡ παρούσα λοι-

πὸν οἰκουμενικὴ σύνοδος τῶν ἀρχιερέων καὶ πατριαρχῶν μὲ τὸν ὄρο ποὺ ἐκδίδει «καταστρέφει» καὶ παραπέμπει στὴν ἀφάνεια ὅσα ἀποφασίστηκαν στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἐνώνει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ μὲ ὅσα εἶχαν ἀποφασίσει οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι καὶ ὁμολογεῖ καὶ διακηρύσσει ὅτι τὸ παντοδύναμο καὶ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀντλεῖ μόνο ἀπὸ ἐκεῖνον τὴν ὑπόστασή του καὶ διόλου δὲν συμβάλλει ὁ Υἱὸς στὴν ἐκπόρευση τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ ἡ γένεση καὶ ἡ ἐκπόρευση εἶναι ἴδιον τῆς ὑποστάσεως καὶ ὄχι τῆς οὐσίας· ἔτσι δὲν ἔχει δύο γενεσιουργὲς αἰτίες ἡ Ἁγία Τριάδα, ἀλλὰ μοναδικὴ πηγὴ καὶ αἰτία εἶναι ὁ Πατήρ, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν μεγάλων θεολόγων, ὅπως τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, ὁ ὁποῖος ἔλεγε πὼς ἡ μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίας θεότητος εἶναι ὁ Πατήρ, καὶ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καθὼς καὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν ὅτι ἀπὸ ἓνα πρόσωπο γεννᾶται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα, θέση ποὺ πρέπει νὰ παραμείνει ἀπαρασάλευτη. Ἐκείνους λοιπὸν ποὺ ὑποστηρίζουν ἄλλες ἀπόψεις γιὰ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τοὺς θεωροῦμε αἵρετικούς καὶ τοὺς ὑποβάλλουμε σὲ ἀνάθεμα· μὲ τὸν τόμο αὐτὸ ἀνατρέπουμε τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καὶ ὅσα κεφάλαια περιέχει ὁ ὄρος ποὺ ἐκδόθηκε τότε τὰ θεωροῦμε ἀνενέργητα καὶ τὴ σύνοδο ὡς μὴ γενομένη, ἐπειδὴ ἀποφάσισε πράγματα ποὺ βρίσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ὁκτὼ οἰκουμενικὲς συνόδους καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ὡς πρὸς τὰ λοιπά. Ἀπορρίπτουμε ἀκόμα τὴν δι' ἁζύμων θυσία καὶ μένουμε πιστοὶ σὲ ὅσα ἔχουν δογματίσει οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ τηροῦμε ἀπαρασάλευτα καὶ ἀπαραισώτητα.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 78

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 78

Π α ρ ά δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρλθ'–ρμ'. Σήμερα εἶναι συσταχωμένα στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 194^r-195^v. Ἀντίγραφο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» σώζεται καὶ σὲ δύο ἄλλα χειρόγραφα: στὸ Μόσχας 354 (Vlad. 242), φ. 81^v-84^v καὶ στὸ ἀθωνικὸ Ἰβήρων 678, φ. 389^v-392^r.

Incipit. Ἡ ἀγία [α] μεγάλῃ καὶ οἰκουμενικῇ

Χρονολογία. ἐν ἔτει ςϞϠϞϞβϞ, ἐν(δικτιῶν)ος βας

Ἑπογοφές. † Συμεὼν ἐλέφ Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικῆς (ατ)ριάρχης †

† Ὁ... Ἐφέσου... Δανιὴλ καὶ καθολικὸς τοποτηρητὴς τοῦ... Ἀλεξανδρίας κυροῦ Γρηγορίου † Ὁ... Χαλκηδόνος Ἰωσήφ καὶ καθολικὸς τοποτηρητὴς τοῦ... θρόνον τῶν Ἱεροσολύμων, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Νικαίας, τοποτηρητοῦ... τοῦ θρόνου τῆς Ἀντιοχείας † Ὁ... Ἡρακλείας Κάλλιστος † Ὁ... Θεσσαλονίκης καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἀγκύρας † Ὁ... Ἀγχιάλου Νεόφυτος † Ὁ... πρώην Σουγδαίας... Θεοφάνης † Ὁ... Πισσιδίας Μ(ητ)ροφάνης † Ὁ... Αἰνίου Νήφων † Ὁ... Μιτηλήνης Μεθόδιος † Ὁ... Γοτθίας Γρηγόριος † Ὁ... Λακεδαιμονίας Γεράσιμος... καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης † Ὁ... Βάρνης Κάλλιστος † Ὁ... Μηδείας Νεόφυτος † Ὁ... Μιθύμνης Ματθαῖος † Ὁ... Συληβρίας Ἰωσήφ † Ὁ... Περιθεωρίου Ματθαῖος † Ὁ... Πούρης Θεόδουλος.

Χρονολόγησις. Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν 2η ἰνδικτιῶνα ὁδηγεῖ στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1483 ὡς τὴν 31η Αὐγούστου 1484.

Ἑκδοσις. Τὸ κείμενο πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν ΑΝΔΡΟΝΙΚΟ, Ἐγχειρίδιον, σ. θ'-ιγ', ἀπὸ τὸ ἀντίγραφο τοῦ «τόμου» ποὺ παραδίδεται στὸ χειρόγραφο Μόσχας 354 (Vlad. 242). ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, Σύλλεκτα, σ. 26-29. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Ἱερὸς Κῶδιξ, σ. 124-129. Στὴν τελευταία ἔκδοσις ἔχει προστεθεῖ καὶ τὸ τμῆμα τοῦ κειμένου ποὺ ἔχει ἐκπέσει ἀπὸ τὰ σωζόμενα φύλλα τοῦ ἱεροῦ κώδικα, τμῆμα τὸ ὁποῖο παραδίδει τὰ ὀνόματα ἑπτὰ ἀκόμη ἀρχιερέων καὶ τὸ ὁποῖο ἀντλεῖται ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Μόσχας 354. Βλ. τώρα Ἐπίσημα, ἀρ. 26, σ. 184-190.

Σχολιασμός. Ἐνῶ στὸ κείμενο ποὺ ἔχει καταχωριστεῖ στὸν κώδικα δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης ποὺ ὑπέγραψε τὸν «τόμο», στὰ ἐπίσημα ἀντίγραφα, τὰ «ἴσα» ποὺ στάλθηκαν στὶς ὀρθόδοξες κοινότητες, τὸ ὄνομά του ἔχει συμπληρωθεῖ: «Νήφων». Πρόκειται γιὰ τὸν ἀρχιερέα ποὺ λίγα χρόνια ἀργότερα θὰ ἐκλεγεῖ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (π. 86).

π. 79

1483/1484

Συνοδικὴ ἀπόφασις γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πρέπει νὰ ὑποδέχεται στοὺς κόλπους τῆς «τοὺς ἐκ τῶν Λατινικῶν δογμάτων ἐπιστρέφοντας».

Ἐπιτρέπεται νὰ γίνονται δεκτοὶ στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας οἱ χριστιανοὶ ἐκεῖνοι ποὺ εἶχαν ἐνστερνιστεῖ «τὰς λατινικὰς αἱρέσεις» ἀλλὰ τώρα ἐπιθυμοῦν νὰ ἐπιστρέψουν. Γιὰ τὴν ὑποδοχή τους ὁμως πρέπει νὰ ἀκολουθεῖται τὸ τυπικὸ ποὺ ὀρίζεται, ἐνῶ ἀπαραίτητη προϋπόθεσις εἶναι νὰ καταθέσουν οἱ ἴδιοι λίβελλο πίστεως.

Μνεία. «Ἀκολουθία τυπωθεῖσα ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης συνόδου εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἱρέσεων ἐπιστρέφοντας τῇ ὀρθοδόξῳ τε καὶ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως... Ἐτυπώθη... ἐν ἔτει β' ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ τῆς πατριαρχίας τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου, κυρίου Συμεὼν»: Δοσίθεος, Τόμος Ἀγάπης, σ. 568 [= ΡΑΛΛΗΣ-ΠΟΤΛΗΣ, Σύνταγμα, σ. 143. ΓΕΔΕΩΝ, Κανονικαὶ διατάξεις, τ. 2, σ. 65. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, Ἐτερόδοξοι, σ. 90. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, Μνημεῖα, τ. 2, σ. 987 σημ. (παραλείπει τὴν ἐπιγραφή)].

Χρονολόγησις. Ἡ ἀναφερόμενη στὴν ἐπιγραφή τοῦ κειμένου «μεγάλῃ σύνοδος» εἶναι προφανῶς ἡ Πανορθόδοξη Σύνοδος ποὺ συνήλθε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1483/1484 (π. 78), τὴν ἴδια δηλαδὴ χρονολογία μὲ τὴν σημειούμενη στὴν ἐπιγραφή (β')· κατὰ συνέπεια ἡ συγκεκριμένη ἀπόφασις πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα.

Βιβλιογραφία. ΡΕΠΤ, *L'entrée*, σ. 129-131. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Πρῶται σχέσεις*, σ. 890-891. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ, *Ἐτερόδοξοι*, σ. 87-89. ΚΑΡΜΙΡΗΣ, *Ἐτερόδοξοι*, σ. 223-229.

Σχολιασμός. Ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» (π. 78) ποὺ ἀπέστειλε τὸ Πατριαρχεῖο γιὰ νὰ κάνει γνωστὲς τὶς ἀποφάσεις τῆς συνόδου, στὰ δύο σωζόμενα (χφ Μόσχας 354 καὶ Ἰβήρων 678) τὸ τυπικὸ γιὰ τοὺς «ἐπιστρέφοντας» παρατίθεται μετὰ τὸ κείμενο τοῦ τόμου. Ἡ χειρόγραφη παράδοσις τῆς «Ἀκολουθίας» εἶναι μεγάλη καὶ τὸ κείμενό της συνοδεύεται συνήθως ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας πίστεως, τοῦ λιβέλλου ποὺ ἔπρεπε νὰ υπογράψει ὁ «ἐπιστρέφων». Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τίθεται, τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ, τὸ ζήτημα τῆς ἐπ' ἀνένταξης τῶν «ἐπιστρεφόντων»· βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὴν π. 3 «Σχολιασμός».

π. 80

1483/1484

Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα, πιττάκιο σχετικὸ μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ πατριαρχικῶν ἑξαρχικῶν στὴν Πελοπόννησο.

Ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἀνακοινώνει στὸν ἑξαρχο Ἰωάσαφ ὅτι καλῶς ὁ μητροπολίτης Λακεδαιμονίας κατέχει τὸν Μέγα Ζυγὸ καὶ τὴ Μεγάλῃ Μαΐνῃ, διότι κατὰ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Καταστίχου εἶχε ἀποφασιστεῖ οἱ δύο αὐτοὶ οἰκισμοί, τοὺς ὁποίους εἶχε δώσει ὁ πατριάρχης Μάξιμος στὸν ἱερομόναχο Ἰωάσαφ ὡς ἑξαρχίες, νὰ ἐκχωρηθοῦν στὸν μητροπολίτη Λακεδαιμονίας, προκειμένου νὰ εἶναι σὲ θέσῃ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν οἰκονομικὴ ὑποχρέωση ποὺ καθορίστηκε ὡς συμμετοχὴ του στοῦ ἐτήσιου δόσιμο πρὸς τὴν Πύλῃ. Ὁ πατριάρχης ἀντὶ τῶν δύο οἰκισμῶν ποὺ στερήθηκε ὁ ἑξαρχος Ἰωάσαφ τοῦ παραχωρεῖ τὴν Καλαμάτα, τὴ Μικρὰ Μαΐνῃ, τὸ Πέδημα καὶ τὸ τμήμα τῆς ἐπαρχίας Κορώνης ποὺ βρίσκεται ὑπὸ τὴν κυριαρχία «τῶν κρατούντων ἡμῶν». Θὰ νουθετεῖ τοὺς χριστιανούς, θὰ νέμεται τὰ εἰσοδήματα καὶ θὰ καλεῖ ὅποιον ἀρχιερέα τῆς περιοχῆς ἐπιθυμεῖ γιὰ νὰ τελέσει τὶς χειροτονίες στὴν ἑξαρχία του. Καλοῦνται οἱ χριστιανοὶ νὰ τὸν ὑπακούουν καὶ νὰ τοῦ ἀπονέμουν τὸν ἀρμόζοντα σεβασμό.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τοῦ πιττακίου· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου του παραδίδεται στὸ χειρόγραφο 276 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, φ. 128^v-129^v [= Vat. gr. 2416, φ. 197-198].

Ἐ π ι γ ρ α φ ῆ . † Συμεὼν ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Π ρ ο σ φ ὧ ν η σ η . † Τιμώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς ὁσιώτατε κὺρ Ἰωάσαφ, χάρις εἴη σου τῇ τιμότητι καὶ εἰρήνῃ ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος.

Ι n c i p i t . Ἐδεξάμην τὰς σὰς γραφὰς καὶ

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὸ ἀντίγραφο τὸ ὁποῖο παραδίδει τὸ κείμενο τοῦ ἑξαρχικοῦ ἐντάλματος δὲν σημειώνεται χρονολογία. Ὁ πρῶτος ἐκδότης, ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, τὸ χρονολόγησε στὸ 1483/1484 θεωρώντας πὼς ἡ ἀναφερόμενη στὸ κείμενο σύνοδος ἦταν ἐκείνη ποὺ συνήλθε στὸ ἴδιο αὐτὸ διάστημα (π. 78). Διατηροῦμε αὐτὴ τὴ χρονολόγηση, μολονότι τὸ ἐσωτερικὸ τεκμήριο ποὺ χρησιμοποίησε ὁ πρῶτος ἐκδότης δὲν ἰσχύει: νεότερες ἐρευνες ἐντόπισαν πὼς ἡ σύνοδος ποὺ ὑποδηλώνεται στὸ κείμενο ἦταν ἡ «μεγίστη» σύνοδος, ἡ ὁποία εἶχε συνέλθει τὸν Αὐγούστο τοῦ 1477, σύνοδος στὴν ὁποία δὲν συμμετεῖχε ὁ Συμεὼν, ὅπως ἄλλωστε διαφαίνεται στὸ κείμενό του (βλ. π. 71 «Χρονολόγηση»). Γεγονὸς ὅμως εἶναι πὼς τὸ ἑξαρχικὸ ἔνταλμα συντάχθηκε μετὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1477 καὶ ἐπὶ τῆς (τρίτης) πατριαρχίας τοῦ Συμεὼν, δηλαδὴ μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482· κατὰ συνέπεια ἡ χρονολογία 1483/1484 φαίνεται εὐλογη.

Ἔ κ δ ο σ η . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμεὼν*, σ. 484-486 [= *Ἀνάλεκτα*, τ. 1, σ. 476-478]· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 27, σ. 191-193.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, *Ἀρχιερεῖς*, σ. 100-101· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐξαρχία*, σ. 197-198· ΠΑΪΖΗ, ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάκτηση*, σ. 46-51· BARKAN, *Yili*, σ. 92, 93, 104, 106 (γιὰ τὴν ἀπογραφὴ πληθυσμοῦ τὸ 1488/1489)· ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Πελοπόννησος*, passim (γιὰ τὶς μεταγενέστερες ἀπογραφές).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Σὲ ἀπογραφὴ ποὺ ἐγινε πέντε περίπου χρόνια ἀργότερα, τὸ 1488/1489, ἡ περιοχὴ τοῦ Μεγάλου Ζυγοῦ καὶ τῆς Μεγάλῃς Μάνης παρουσιάζει σχετικὰ πυκνὸ πληθυσμὸ (τὸ βιλαέτι τοῦ Μυστρᾶ, μὲ τὴν Μεγάλῃ Μάνῃ καὶ τὸν Μεγάλον Ζυγὸ εἶχε 3.500 περίπου σπίτια, ὅσα καὶ ἡ Κόρινθος)· βλ. τὰ στοιχεῖα στὴ μελέτη τοῦ BARKAN, *Yili*. Στὸ χειρόγραφο ποὺ παραδίδει τὸ ἀντίγραφο τοῦ ἑξαρχικοῦ ἐντάλματος ὑπάρχει στὸ τέλος τοῦ κειμένου ἡ σημείωση: «Ἡ ἄνωθεν αὕτη ἐπιστολὴ ἐστὶ σύνθεσις Μανουήλ τοῦ μεγάλου ῥήτορος». Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Μανουήλ Κορίνθιος εἶχε συντάξει καὶ καταχωρίσει μὲ τὸ χέρι του ἀρκετὰς πράξεις στὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου (βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 60-62· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Γραφεῖς*, σ. 74-76· γιὰ τὰ βιογραφικά του βλ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Μανουήλ Κορίνθιος*, σ. 17-25).

π. 81

1484, Μάιος

«**Συνοδικὸν ψήφισμα**» μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνονται παλαιότερες συνοδικές ἀποφάσεις καταδίκης τῆς σιμωνίας.

Τὸ θέμα τῆς σιμωνίας ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ζητήματα ποὺ ἀπασχόλησαν τὴ σύνοδο ποὺ συνήλθε ἐπὶ Μαξίμου [Γ']. Τὸ συνοδικὸ ψήφισμα ποὺ ἐκδόθηκε τότε τὴν καταδίκασε ρητά. Ὅταν ὁ Συμεὼν [Α'] διαδέχθηκε τὸν Μάξιμο, ἀνέκλυσε τὸ ἴδιο ζήτημα· ἀναγνώστηκε ἐνώπιον τῆς συνόδου τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἰσχὺς του. Ἀργότερα ὁμως διαδόθηκε ἡ φήμη ὅτι ὅσα ἐπιτάσσει τὸ ψήφισμα δὲν τηροῦνται. Συγκλήθηκε νέα σύνοδος, ἡ φήμη ἀποδείχθηκε ἀνυπόστατη, ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ καὶ ἐπικυρώθηκε ἡ καταδίκη τῆς σιμωνίας. Ἐκδίδεται λοιπὸν νέο συνοδικὸ ψήφισμα ποὺ ἀποφαίνεται πὼς ὁποῖος παραβεῖ αὐτὰ ποὺ ὀρίζουν οἱ κανόνες καὶ οἱ ὡς τώρα ἀποφάσεις οἱ σχετικὲς μὲ τὴ σιμωνία θὰ ἐκπέσει τοῦ βαθμοῦ του καὶ θὰ ἀναθεματιστεῖ.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ ψηφίσματος» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὰ σχετικὰ φύλλα τὸν 16ο αἰῶνα ἐνσωματώθηκαν στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμβ^τν.

Σήμερα είναι συσταχμένα στο χειρόγραφο 12 της μητροπόλεως Σάμου και Ίκαρίας ως φ. 197^{r-v}. Αντίγραφο παραδίδεται στο χφ Vat. gr. 2416, φ. 199^{r-v}.

Incipit. † Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν

Χρονολογία. Κατὰ μῆνα Μάϊον τῆς δευτέρας ἰνδικτιῶνος τοῦ ςϞϚ ϞϞϚβ' ἔτους.

Ἐπογραφεῖς. † Συμεὼν ἐλέω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινου[πόλεως], Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)[ριάρχης]

† Ὁ... Ἐφέσου... Δανιὴλ. † Ὁ... Ἡρακλείας Κάλλιστος. † Ὁ... Χαλκηδόνας Ἰωσήφ. † Ὁ... Θεσσαλονίκης Νήφων. † Ὁ... Κυζίκου Νεόφυτος. † Ὁ... Πισιδίας Μ(ητ)ροφάνης. † Ὁ... πρώην Σουγδαίας Θεοφάνης. † Ὁ... Ἀγχιάλου Νεόφυτος ἔχο καὶ τὴν γνόμεν τοῦ Σωζοπόλεως. † Ὁ... Προύσης Μακάριος. † Ὁ Σοφίας Κάλιστος. † Ὁ... Μ<ηδ>είας Νε-όφιτος. † Ὁ... Βάρνης Κάλιστος. † Ὁ... Ἰκονίου Ἀμφιλόχιος. † Ὁ... Μηδείας Νεόφυτος. † Ὁ... Γοτθίας Γρηγόριος. † Ὁ... Μιτηλήνης Μεθόδιος.

Χρονολόγησις. Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6992 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ σημειούμενη δεύτερη ἰνδικτιῶνα ὁδηγεῖ τὴ χρονολόγησις τοῦ ψηφίσματος στὸν Μάιο τοῦ 1484.

Ἔκδοσις. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Συνοδικόν*, σ. 349-350 (στὴν ἔκδοσι δημοσιεύεται ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεὼν καὶ τῶν τεσσάρων πρώτων συνοδικῶν). ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 34-35. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 135-136, *Ἐπίσημα*, ἀρ. 28, σ. 195-197.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 137-139.

Σχολιασμός. Οἱ φῆμες ὅτι ἡ καταδίκη τῆς σιμωνίας εἶχε ἀτονήσει, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐπάλληλες συνοδικές ἀποφάσεις ποὺ ρητὰ τὴν καταδίκασαν (βλ. π. 70, π. 76) ἀποτελοῦν ἐνδείξεις ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπασχολοῦσε ἔντονα τὸ Πατριαρχεῖο τὰ χρόνια ἐκεῖνα.

Μηνολόγιο τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 82

π. 82

1486, Ἀπρίλιος

Ἐπικύρωση προσηλώσεως μονυδρίου στὴ μονὴ Βατοπεδίου.

Ὁ πατριάρχης εὐρισκόμενος στὸ Μελένικο ἐπικυρώνει τὴν προσηλώση τοῦ μονυδρίου τῆς Παναγίας τῆς Πηγῆς στὴ μονὴ Βατοπεδίου. Τὸ μονύδριο βρισκόταν στὴν ἐπαρχία τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου Ματθαίου, ὁ ὁποῖος τὸ διεκδικοῦσε ὡς ἐνοριακὸ. Ὅμως τὸ μονύδριο ἀνῆκε στὸ μοναχὸ Μάξιμο, γιὸ τοῦ Χρυσάφη, ὁ ὁποῖος τὸ ἀφιέρωσε, μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ ἀδελφοῦ του Νικηφόρου καὶ τοῦ ἀνιψιοῦ του Θωμᾶ τοῦ Χιλιαδᾶ, στὴ μονὴ Βατοπεδίου καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν πατριάρχη τὴν ἐπικύρωση τῆς δωρεᾶς του. Στὸ σιγίλλιο ὁρίζεται ὅτι θὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτη Μελενίκου καὶ θὰ τοῦ καταβάλλονται δέκα ἄσπρα ὡς ἐτήσιο κανονικόν.

Παράδοσις. Τὸ σιγίλλιο ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

Ἐπιγραφή. † Συμεὼν ἐλέω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

Incipit. † Ἐπειδὴ ὁ ἐν μοναχοῖς Μάξιμος

Χρονολογία. ἐν ἔτει ςϞϚ ϞϞϚδ'.

Μηνολόγιο. Μηνὶ Ἀπριλλίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος δ'ης †.

Χρονολόγησις. Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6994 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μηνολόγιο ὁδηγοῦν τὴ χρονολόγησις στὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1486.

Ἔκδοσις. Πρώτη δημοσίευσις τοῦ κειμένου ἔδωσε ὁ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 517-518· νεότερη ἔκδοσις *Ἐπίσημα*, ἀρ. 29, σ. 199-201 καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 55.

Βιβλιογραφία. ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Μονὴ Βατοπαιδίου*, σ. 58, 322 σημ. 17.

Σχολιασμός. Στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς ἀπόκειται ἀκόμα τὸ ἀφιερωτήριο γράμμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ μοναχὸς Μάξιμος εἶχε ἀφιέρωσει τὸ μονύδριο στὸ Βατοπέδι (ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Μονὴ Βατοπαιδίου*, σ. 322 σημ. 17), ἔγγραφο χρήσιμο γιὰ τὴν κατοχύρωση τοῦ ἰδιοκτησιακοῦ καθεστώτος τῆς μονῆς.

π. 83

1486, Ἰούλιος

Ἐπικύρωση δικαιωμάτων τῆς μονῆς Ἰβήρων ἐπὶ τῆς Κομίτιδας.

Ἡ διαφορὰ τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου ἐπὶ τῆς τοποθεσίας Κομίτιδας

υποβλήθηκε στο πατριαρχικό δικαστήριο, στο οποίο τὰ δύο μέρη προσκόμισαν τὰ παλαιὰ γράμματα πού διέθεταν. Διαπιστώθηκε ὅτι στή δικαιοδοσία τῆς μονῆς Χιλανδαρίου ἀνήκε μόνο τὸ ὄμορο μονύδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Σκορπίου· ἡ τοποθεσία Κομίτσα καὶ τὸ μετόχι τῆς καθὼς καὶ τὸ φρούριο τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους μαζί μὲ τὴν ἔκταση πού τὸ περιέβαλλε ἀνήκαν ἀνέκαθεν στὴ μονὴ Ἰβήρων. Μὲ τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα πού ἐκδίδεται καλοῦνται οἱ μοναχοὶ ὄχι μόνο τοῦ Χιλανδαρίου ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων μονῶν νὰ σεβαστοῦν τὰ δικαιώματα τῆς μονῆς Ἰβήρων.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ἰβήρων.

Ἐπιγραφὴ . † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπί[σ]κοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης

Incipit . † Διενέξεως ὅτι πλείστης γεγονυίας μεταξὺ

Χρονολογία . ἐν ἔτει ςϞϠϞδ.

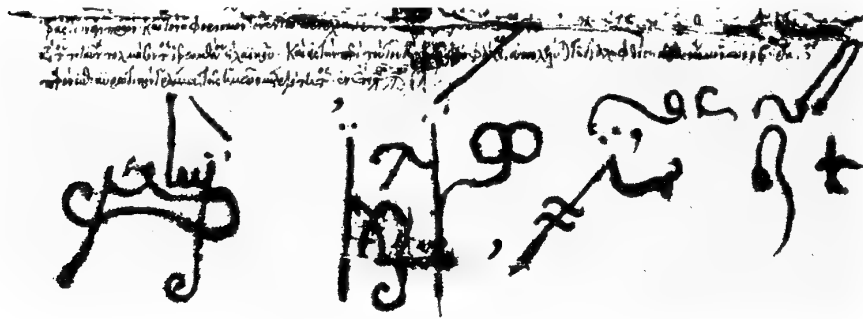
Μηνολόγιο . Μηνὶ Ἰουλίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος δ'ης †

Χρονολόγηση . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6994 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μηνολόγιο χρονολογοῦν τὴν πράξιν στὸν Ἰούλιο τοῦ 1486.

Ἔκδοσις . *Actes d'Iviron*, 4, σ. 172-173 καὶ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 30, σ. 204-206.

Βιβλιογραφία . *Actes d'Iviron*, 4, σ. 28-29 καὶ 170-171· *Actes de Kutlumus*, σ. 153 [β' ἔκδ. σ. 399]· *Actes du Prôtaton*, σ. 152-153· ΦΟΤΙΪ, *Komitissa*, σ. 97-106· ΖΙΒΟΙΝΟΒΙΤΣ, *Komitisa*, σ. 288· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἁγίων Ὁρος*, σ. 94-95· OSTROGORSKY, *Komitissa*, σ. 221-251 (γιά τὴ βυζαντινὴ περίοδο).

Σχολιασμός . Ἡ στρατηγικὴ θέση τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰβήρων στὴ θέση Κομίτσα καὶ τοῦ φρουρίου πού χτίστηκε ἐκεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 14ου αἰῶνα προκάλεσαν κατὰ καιροὺς διενέξεις μεταξὺ τῆς μονῆς καὶ τῶν μονῶν Χιλανταρίου, Κουτλουμουσίου καὶ Βατοπεδίου. Οἱ διαμάχες αὐτές, οἱ ἀπαρχές τῶν ὁποίων ἀνάγονται στὸ 1325 (*Actes d'Iviron*, 4, σ. 28 καὶ σ. 171· πβ. DARROUZÈS,

Μηνολόγιο τοῦ Συμεὼν Α' στὴν π. 83

Regestes V, N. 2129) καὶ ἐκτείνονται ὡς τοὺς νεότερους χρόνους (1486, 1541, 1548, 1616, 1734), εἶχαν ὡς συνέπεια τὴν ἐκδοσὴ πολλαπλῶν πατριαρχικῶν πράξεων. Πὰ τὸν ἐπόμενο σταθμὸ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως βλ. π. 90. Ἐς σημειωθεῖ παράλληλα πὼς ἡ πράξις αὐτὴ ἔχει θεωρηθεῖ ἡ γενέθλια τῆς ἀποκατάστασης τῶν σχέσεων Πατριαρχείου καὶ ἁθωνικῆς πολιτείας κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἁγίων Ὁρος*, σ. 89 ἐπ.).

π. 84

1486, Σεπτέμβριος

«**Συνοδικὴ πράξις**» τοῦ μητροπολίτη Σερρών Μανασσῆ.

Ὁ πατριάρχης μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μητροπολίτη Σερρών Μακαρίου φρόντισε νὰ ἐπιλεγεῖ πρόσωπο ἀντάξιο τῆς μεγάλης πόλεως τῶν Σερρών, ὅπου κατοικοῦσαν πολλοὶ καὶ χρήσιμοι ἄρχοντες. Ἐκλέγεται ὁ ἱερομόναχος Μανασσῆς, καθηγούμενος τῆς μονῆς Βατοπεδίου, καὶ τοῦ ἐπιδίδεται ἡ συνοδικὴ του πράξις. Τοῦ ἀπονέμεται τιμητικὰ ὁ τόπος τοῦ Κυζίκου καὶ καλοῦνται οἱ πιστοὶ τῆς νέας ἐπαρχίας του νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους. Στὴν ἐκλογὴ του ἔλαβαν μέρος ὁ Τορνόβου Νεῖλος, ὁ Σουγδαίας, Καφᾶ καὶ Φούλων Γεράσιμος καὶ ὁ Ζιχνῶν Παχώμιος.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς πράξεως ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου.

Ἐπιγραφὴ . † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης †

Incipit . † Ἔθος τοῦτο τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ

Χρονολογία . κατὰ μῆνα Σεπτέβριον τῆς ἐνισταμένης ε'ης ἰν(δικτιῶν)ος τοῦ ςοῦ ροῦ ροῦ ε'ου ἔτους.

Ἐπιγραφὴ . † Συμεὼν ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης †

Χρονολόγηση . Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6995 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πέμπτη ἰνδικτιῶνα χρονολογοῦν τὴν πράξιν στὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1486.

Ἔκδοσις . ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 519-523· νεότερη ἐκδοσὴ *Ἐπίσημα*, ἀρ. 31, σ. 207-211 καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 59, 61-62.

Σχολιασμός . Ὑστερα ἀπὸ πέντε περίπου χρόνια ὁ νέος μητροπολίτης Σερρών θὰ ἐκλεγεῖ οἰκουμενικὸς πατριάρχης μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος (Δ'). Μία

ἐνθύμηση τὴν ὁποία ἔγραψε νεότερο χέρι στὸ τέλος τοῦ κειμένου τῆς συνοδικῆς πράξεως παραδίδει τὴ χρονολογία θανάτου του καὶ τὸν τόπο ταφῆς του: † Ἐκοιμήθη ἐνέτ(ει) ἡλῶ μηνὶ Δεκεβρ(ίῳ) ιθ' ἡν(δικτιῶν)ος ἡς: † ἐν τῇ μεγάλῃ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου καὶ ἐτάφη ἐντίμος ἐν τῷ δεξιῷ μέρει τῆς ἐκκλησίας: †

π. 85

1486, ante φθινόπωρο

Ἐλικύρωση προνομίων μονῆς Πάτμου.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει τὰ παλαιὰ βυζαντινὰ χρυσόβουλλα καὶ πατριαρχικά σιγίλλια τὰ ὁποία ἀναγνώριζαν τὴν αὐτονομία τῆς Πάτμου καὶ τὴν ἀποκλειστικὴ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Μνεία. «Ἐτι τε τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν καὶ τὸ ἀκαταπάτητον τῶν ἐνασκουμένων ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν καὶ ἀνεπηρέαστον τοῦ ἡγουμένου διοριζόμεθα ἔχειν, καθὼς καὶ [τὸ] τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτου π(ατ)ριάρχου κῦρ Συμεῶν διακελεύεται γράμμα, ὃ τὸ ἀμεταποίητον καὶ ἀμετάτρεπτον καὶ ἑδραῖον ἀποφαίνόμεθα ἔχειν»: Παχώμιος Α', Σιγίλλιδες γράμμα, 1504 Νοέμβριος, MM, Acta 6, σ. 262 [= ANTIPIAS, Ἐξαρχία, σ. 306]. «τὸ μὲν [πατριαρχικὸν σιγίλλιον] τοῦ ἀγιωτάτου δηλαδὴ πατριάρχου κυρίου Συμεῶν ἐπεβεβαίον τὰ διαληφθέντα παλαιγενὴ σιγίλλια... καὶ πρὸς τούτοις διωρίζετο “κυρίαν εἶναι τὴν σεβασμίαν μονὴν τῆς Πάτμου, αὐτοδέσποτόν τε καὶ καθ' ἑαυτήν, τὸν δὲ γε πνευματικῶς τῶν ἐν αὐτῇ ἐνασκουμένων μοναχῶν προϊστάμενον μηδενὶ προσώπῳ κοσμικῷ ἢ ἐκκλησιαστικῷ ὑποκείμενον πώποτε, τὴν πατριαρχικὴν δὲ μόνην μεγαλειότητα

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Συμεῶν Α' στὴν π. 84

κεφαλὴν ἐπιγινώσκειν πνευματικὴν” ... μηδὲνα τῶν ἀρχιερέων παρείσδυσιν τινα κεκτηῖσθαι τὸ παρὰ παν ἔν τινι τῶν ὑπὸ τὴν μονὴν τελούντων κτημάτων, οὐδέ τι ἀρχιερατικὸν ἐπ’ αὐτοῖς διενεργῆσαι λειτούργημα..., εἴπερ δεηθῇ ἀρχιερέως ὁ κατὰ καιροὺς καθηγούμενος ἐπὶ χειροτονία ἢ ἄλλῃ τινὶ ἱεροπραξίᾳ μετακαλῆται ὄντινα αἰρετίσεται τῶν ἀρχιερέων»: Μελέτιος Πηγᾶς, Σιγίλλιδες γράμμα, 19 Ἰανουαρίου 1597, ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, Πάτμος, σ. 136-137 [= MM, Acta 6, σ. 284-285· ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Πατριαρχικά Πάτμου, σ. 44· ANTIPIAS, Ἐξαρχία, σ. 328].

Χρονολόγησις. Μολονότι δὲν ἀμφισβητεῖται πὼς ὁ Συμεὼν ἐξέδωσε ἓνα ἐπικυρωτικὸ γράμμα τῶν προνομίων τῆς μονῆς, τὰ σωζόμενα στοιχεῖα δὲν ἐπιτρέπουν νὰ τὸ χρονολογήσουμε μὲ ἀκρίβεια καὶ νὰ τὸ ἐντάξουμε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς πατριαρχίες του. Βάσει τῆς ἀρχῆς ποὺ ἔχουμε θέσει, πὼς τὶς ἀχρονολόγητες πράξεις κάθε πατριάρχῃ τὶς καταγράφουμε μετὰ τὶς χρονολογημένες, τὸ ἀχρονολόγητο αὐτὸ σιγίλλιο τὸ κατατάσσουμε συμβατικά στὸ τέλος τῆς τρίτης καὶ τελευταίας του πατριαρχίας.

Βιβλιογραφία. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Πατριαρχικά Πάτμου, σ. 41-47· ANTIPIAS, Ἐξαρχία, σ. 60 ἐπ. (ἀρχίζει τὴν ἐξιστόρηση ἀπὸ τὸ σιγίλλιδες γράμμα τοῦ Παχωμίου Α' τοῦ 1504).

Σχολιασμός. Ὁ Ἰωάννης Σακκελίων εἶχε παλαιότερα ὑποστηρίξει τὴν ἀποψη (Πάτμος, σ. 130 σημ. 1) πὼς ἓνα πατριαρχικὸ ἔγγραφο, ἀνυπόγραφο καὶ ἀχρονολόγητο ποὺ σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Πάτμου, ἀποδίδει τὸ κείμενο τοῦ πατριαρχικοῦ ἔγγραφου τοῦ Συμεῶν. Νεότερες ὥστόσο ἔρευνες ἀπέδειξαν πὼς τὸ σωζόμενο στὸ πατριαρχικὸ Ἀρχεῖο κείμενο ἀποδίδει ἔγγραφο ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ πατριάρχη τοῦ 13ου αἰῶνα Ἀρσένιο Αὐτωρειανὸ (βλ. ΒΡΑΝΟΥΣΗ, Πατριαρχικά Πάτμου, σ. 29-31 καὶ LAURENT, Regestes IV, N. 1782, σ. 562-563)· κατὰ συνέπεια, τὸ ἐπικυρωτικὸ σιγίλλιο ποὺ ἐξέδωσε ὁ Συμεὼν ἐξακολουθεῖ νὰ λανθάνει καὶ μόνο λίγα ἀποσπάσματα ἀναπαράγονται στὸ σιγίλλιο τοῦ Μελετίου Πηγᾶ.

ΠΡΑΞΗ

πὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Συμεὼν Α' (γ' πατριαρχία)

Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ πατριάρχης τὸν προτρέπει νὰ μὴν προσβάλει τὴ δωρεὰ ἑνὸς μύλου ποὺ εἶχε κάνει ἢ ἀποθανούσα ἀδελφή του στὴ μονὴ Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο, ποὺ ἀπόκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς ἀθωνικῆς μονῆς, δὲν σώζεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη ποὺ τὸ ἀπέστειλε οὔτε σημειώνεται ἡ πλήρης χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ἐκδόθηκε. Ἀναφέρεται μόνο στὸ μηνολόγιο: «Μηνὶ Μαΐῳ ἰν(δικτιῶν)ος γ'†». Ὁ PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 142-143, θεωρῶντας πὺς τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε τὴν πρώτη μετὰβυζαντινὴ περίοδο, ὑποθέτει πὺς ἡ σημειούμενη 3ῃ ἰνδικτιῶνα μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὸ ἔτος 1485 καὶ τὸ ἔγγραφο νὰ ἀποδοθεῖ στὴν τρίτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν Α' ἢ στὸ 1470, στὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου Α'. Τὸ πατριαρχικὸ ὅμως αὐτὸ γράμμα ἔχει χρονολογηθεῖ στὸν Μάιο τοῦ 1395 καὶ ἔχει ἀποδοθεῖ στὴν πατριαρχία τοῦ Ἀντωνίου Δ'.

Incipit. Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὡς

ῥ Ε κ ο σ η . PAVLIKIANOV, *Vatopedi*, σ. 142-143.

Βιβλιογραφία . DARROUZÈS, *Regestes* VI, N. 2990, σ. 257.

ΝΗΦΩΝ Β'

τέλη 1486 – ἀρχὲς 1488

(πρώτη πατριαρχία)

1486, τέλη

Ἐκλογή τοῦ Νήφωνος, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Συμεὼν συγκαλεῖται μεγάλη σύνοδος ἡ ὁποία ἐκλέγει, μὲ γενικὴ ἀποδοχή, τὸν μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Νήφωνα ὡς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Μ ν ε ί α . «... συναθροισθείσης ἐνταῦθα τῆς μεγάλης καὶ ἱερᾶς τῶν ἀρχιερέων συνόδου εἰς τὸ σκέψασθαι ὡς ἔθος καὶ ψηφίσασθαι τῆς καθολικῆς ταύτης ἐκκλησίας ποιμένα καὶ πατριάρχην..., ἥδη λοιπὸν ψήφῳ τῆς μεγάλης ταύτης συνόδου καὶ ὁμοφωνίᾳ τοῦ ἱερατικοῦ πληρώματος καὶ παντὸς σχεδὸν τοῦ χριστιανικοῦ πλήθους... ἀνήχθη ἡ μετριότης ἡμῶν ἀπὸ Θεσσαλονίκης μητροπόλεως, μεταθέσεως λόγῳ, εἰς τὸν ὑψηλότατον τουτονὶ πατριαρχικὸν θρόνον»: Νήφων Β΄, Εἰρηνικὴ ἐπιστολή, τέλη 1486 – ἀρχὲς 1487, *Ἐπίσημα*, σ. 216 στ. 12-21· «Καὶ μετ’ αὐτὸν δὲ [τὸν Συμεὼν] ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ τότε ψήφῳ τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ παντὸς τοῦ κλήρου τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ ἀπαξάπαντος καταναγκάσει καὶ ἀξιώσει, εἰς τόνδε τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν ἀναχθεῖσα θρόνον...»: Νήφων Β΄, Συνοδικὴ διάκρισις, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 153 στ. 32-35· *Ἐπίσημα*, σ. 263 στ. 32-35· «Συνόδου οὖν γεναμένης, ἦλθον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς... Ἐποίησαν οὖν ψήφους, καὶ ἔπεσον οἱ ψῆφοι εἰς τὸν Θεσσαλονίκης [Νήφωνα], καὶ ἐποίησαν αὐτὸν πατριάρχην»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 45 στ. 12-17· «Συνεκροτήθη σύνοδος ἀπὸ τε τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν ἀρχιερέων... καὶ ποιήσαντες ψήφους ἐκκλησιαστικῶς, ἀνεβιβάσθη εἰς τὸν θρόνον πατριαρχείου ὁ Θεσσαλονίκης [Νήφων]»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 33· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υκς’.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ Νήφων στὴν ἐπιστολή του μὲ τὴν ὁποία ἀναγγέλλει στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας τὴν ἀνάρρησή του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο σημειώνει: «Μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν χρῆος καὶ ἀπαραίτητον τὸν πρὸ

ἡμῶν πατριάρχην κύρ Συμεών καὶ τῷ τάφῳ λοιπὸν τὸ ἐκείνου λείψανον καταθεῖναι, συναθροισθείσης ἐνταῦθα τῆς μεγάλης συνόδου... καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν λοιπῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει συνελθόντες» (*Επίσημα*, σ. 216 στ. 10-16). Δὲν γνωρίζουμε τὸ χρόνο θανάτου τοῦ Συμεών, ἀπὸ τὸ «βεβαιωτήριον γράμμα» ὅμως τοῦ Δανιὴλ Ἐφέσου πρὸς τὴν πρεσβυτέρα τοῦ παπα-Ξενητοῦ στίς 19 Ὀκτωβρίου τοῦ 1486 διαφαίνεται πὺς τότε ὁ Συμεών βρισκόταν ἀκόμα ἐν ζωῇ (πβ. **π. 56**). Ὑπολογίζοντας λοιπὸν τὸν εὐλογο χρόνο ποὺ ἀπαιτήθηκε γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν μετὰ τὸ θάνατό του οἱ ἀρχιερεῖς στὴν Κωνσταντινούπολη προκειμένου νὰ ἐκλέξουν τὸν διάδοχό του, μπορούμε νὰ θεωρήσουμε πὺς ἡ ἐκλογή τοῦ Νήφωνος ἐγινε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ἐκείνου.

Βιβλιογραφία. GRECU, *Nifon*, σ. 5-23· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Νήφων*, σ. 218· ΚΑΚΟΥΡΟΣ, *Νήφων*, σ. 274 σημ 2.

Σχολιασμός. Ὁ ἴδιος ὁ Νήφων στὰ δύο μνημονεύόμενα πρὸ πάνω κείμενά του (βλ. «Μνεία») φροντίζει νὰ τονίσει τὴν εὐρεία ἀποδοχή ποὺ εἶχε ἡ ἐκλογή του, στοιχεῖο ποὺ τὰ Χρονικά δὲν τὸ ὑπογραμμίζουν.

π. 87

1486, τέλη – 1487, ἀρχές

Ὁ πατριάρχης μετὰ τὴν ἐκλογή του ἀποστέλλει **εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ** στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.

Μετὰ τὸ θάνατο καὶ τὴν ταφή τοῦ πατριάρχου Συμεών ἡ σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπέλεξε ὁμοφώνως γιὰ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸν ὡς τότε μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Νήφωνα. Ὁ νεοεκλεγὴς πατριάρχης ἀπευθύνεται στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας [Γρηγόριο] γιὰ νὰ τοῦ ἀναγγεῖλει τὴν ἐκλογή του καὶ νὰ τονίσει τὴν προσηλωσή του στὰ δόγματα τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Κάνει ἀναφορὰ στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο στὴν ὁποία μετεῖχε καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας μέσω τοῦ τοποτηρητῆ του, μητροπολίτη Ἐφέσου Δανιὴλ (**π. 78**), ἡ ὁποία ἀνέτρεψε ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας. Στὴ συνέχεια ὁ πατριάρχης ζητᾷ ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρείας νὰ ἀναγκάσει τὸν καθαιρεθέντα (**π. 77**) καὶ τυραννούντα τὸ θρόνο Ἱεροσολύμων Ἰωακείμ ποὺ βαρύνεται μὲ πολλὰ ἀδικήματα, μεταξὺ ἄλλων καὶ διότι στὴ Φιλαδέλφεια ἔλαβε ὡς γυναῖκα μία χήρα, νὰ ἔλθει στὴν Κωνσταντινούπολη νὰ ἀπολογηθεῖ. Ἄν δὲν τὸ κάνει, νὰ προχωρήσει στὴν ἐκλογή ἄλλου πατριάρχου. Ἐπειδὴ τὰ δύο πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς, σύμφωνα μὲ ἀρχαία συνήθεια, ὑπάγονται στὴν ἐπίσκεψη καὶ τὴν κρίση τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὀφείλει νὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ θρόνο τῆς

Ἀντιόχειας τὸν καθηρημένο Μιχαὴλ Περκούση καὶ νὰ φροντίζει νὰ μένουν μακριὰ τέτοιοι τύραννοι. Ὡς πρὸς τὸν καθηγούμενο τοῦ Σιναίου Μακάριο, ὁ ὁποῖος ἔχει ἐγκαταλείψει γιὰ μεγάλο διάστημα τὴ μονή του, μπορεῖ νὰ διευθετηθεῖ ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας τὴν ὑπόθεση ὅπως αὐτὸς κρίνει, διότι ὁ Μακάριος δὲν εἶναι ἑξαρχος τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Ἀκόμα, πρέπει νὰ φροντίσει νὰ πληροφορηθοῦν οἱ Ἱεροσολυμίτες τὴν ἐπιστολὴ αὐτή, γιὰ νὰ γνωρίζουν ὅτι ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἀποκαλοῦν πατριάρχη, ὁ Ἰωακείμ, θὰ παραμείνει «ἀλλότριος πάσης ἀρχιερατικῆς ἐνεργείας» ἂν δὲν παρουσιαστεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη. Τέλος, τὸν καλεῖ νὰ μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως κάνουν καὶ ἐδῶ, στὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ τὸν Ἀλεξανδρείας, γεγονὸς ποὺ διαπίστωσε καὶ ὁ ἀπεσταλμένος του ἱερομόναχος Βενιαμίν, μὲ τὸν ὁποῖο ἀποστέλλεται αὐτὴ ἡ ἐπιστολή.

Παράδοση. Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο, τὸ λυτὸ δηλαδὴ ἔγγραφο ποὺ ἔστειλε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας. Τὸ κείμενό του παραδίδεται, ὅσο γνωρίζουμε, μόνο ἀπὸ τὸν σιναϊτικὸ κώδικα 1605, στὰ φύλλα τοῦ ὁποῖου (σ. 554-556) ἔχει ἀντιγραφεῖ τὸ κείμενο τῆς πατριαρχικῆς αὐτῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς.

Ἐπιγραφή. [†] *Νήφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Προσφώνηση. *Ἀγιώτατε πάπα καὶ πατριάρχα Ἀλεξανδρείας, Λιβύης, Αἰθιοπίας, Πενταπόλεως καὶ πάσης γῆς Αἰγύπτου, ἐν ἀγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφεῖ τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ συλλειτουργέ.*

Incipit. *Μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν*

Ὑπογραφή. [†] *Νήφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Χρονολόγηση. Δεδομένου ὅτι στὸ κείμενο τῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς ὁ πατριάρχης ἀναγγέλλει στὸν Ἀλεξανδρείας τὴν ἐκλογή του, θεωροῦμε πὺς ἡ ἐπιστολὴ πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ λίγο μετὰ τὴν ἀνοδό του στὸν θρόνο τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, γιὰ τὴν ὁποία βλ. **π. 86** «Χρονολόγηση».

Ἔκδοση. *Ἐπίσημα*, ἀρ. 32, σ. 215-219.

Βιβλιογραφία. ΠΙΤΣΑΚΗΣ, *Ἐπικοινωνία*, σ. 381-385 (σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν εἰρηνικῶν ἐπιστολῶν στὴ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ)· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 54-56 (σχετικὰ μὲ τὸν μητροπολίτη Δανιὴλ).

Σχολιασμός. Ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποῖου δὲν ἀναφέρει ὁ πατριάρχης Νήφων, εἶναι ὁ Γρηγόριος Ε', τὸν ὁποῖο θὰ διαδεχτεῖ τὸν Αὐγουστο τοῦ 1487 ὁ Ἰωακείμ ὁ Πάνυ. Πὰ τοὺς μνημονευόμενους καθαιρεθέντες πατριάρχες Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιόχειας βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὴν **π. 77**

«Σχολιασμός». Τη διαμάχη μεταξύ τῶν Πατριαρχείων Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας μὲ ἀντικείμενο τὴ μονὴ τοῦ Σινᾶ περιγράφει, ἀπὸ τὴν πλευρὰ φυσικὰ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ὁ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ, *Ἐπιτομή*, σ. 215-221. Τέλος, ἃς ἐπισημανθεῖ ὅτι στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ὁ Νήφων ἀναφέρεται, ὅπως εἶδαμε, καὶ στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καὶ σημειώνει πὼς «ἡ σὺ ἀγιότης συνεψηφίσω διὰ τοῦ σοῦ τοποτηρητοῦ, τοῦ τότε μὲν Σμύρνης, νῦν δὲ Ἐφέσου κὺρ Δανιὴλ» (*Ἐπίσημα*, σ. 217 στ. 65-66). Ἡ διατύπωση τοῦ Νήφωνα ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Δανιὴλ ὡς μητροπολίτης Σμύρνης ἐπισκέφθηκε τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας προκειμένου νὰ λάβει τὴν ἐξουσιοδότησή του. Ὁ Δανιὴλ μόλις ἐπέστρεψε στὴν Κωνσταντινούπολη ἐκλέχθηκε, μετὰ τὴν ἐπιτυχημένη ἀποστολὴ του, ἀρχιερέας τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου, ὅπως ἄλλωστε μαρτυρεῖ ἡ ὑπογραφή του στὸν «τόμον» τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου (*Ἐπίσημα*, σ. 188 στ. 86).

π. 88

1487

Ἐπικύρωση τοῦ τόμου ποὺ καταδίκασε τὴ σιμωνία.

Ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἐπικυρώνεται ὁ συνοδικὸς τόμος ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκδοθεῖ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ πατριάρχου Μαξίμου Γ' καὶ καταδίκασε τὴ σιμωνία (**π. 70**). Τὸν τόμο εἶχε ἐπικυρώσει καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Μαξίμου Συμεὼν Α' (**π. 81**).

Μνεΐα. «ἡ μετριότης ἡμῶν τῇ τότε ψήφῳ τῶν... ἀρχιερέων... εἰς τόνδε τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν ἀναχθεῖσα θρόνον διὰ σπουδῆς ἔθετο... τὴν σιμωνιακὴν ταύτην αἵρεσιν ἀφαντῶσει παραδοῦναι τελεία. Ὅθεν καὶ τὸν εἰρημένον τόμον σὺν πολλῇ τῇ περιουσίᾳ ἐπεβεβαίωσε τε καὶ ἐπεκύρωσεν»: Νήφων Β', Συνοδικὸς τόμος, 15 Ἰουνίου 1497, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 38· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερός Κῶδιξ*, σ. 153-154 στ. 32-38· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 41, σ. 263 στ. 32-38.

Χρονολόγησι. Δεδομένου ὅτι ἡ μνεΐα τῆς πράξεως παραδίδεται σὲ κείμενο ποὺ ἐκδόθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῆς δεύτερης πατριαρχίας τοῦ Νήφωνα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας (**π. 87**) ὁ Νήφων δὲν ἀναφέρει κάτι σχετικὸ μὲ τὸ μείζον αὐτὸ ζήτημα, ὀδηγούμεστε στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπικύρωση τῆς καταδίκης τῆς σιμωνίας πρέπει νὰ ἔγινε μετὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς εἰρηνικῆς ἐπιστολῆς, στὸ πρῶτο πάντως διάστημα μετὰ τὴν ἀνοδό του στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Σχολιασμός. Πὰ τὸ ζήτημα τῆς σιμωνίας, τῆς «ἐμπορίας τῆς θείας χάρι-

τος», βλ. ὅσα σημειώνουμε πρὶο κάτω στὸ «Σχολιασμὸ» τῆς **π. 107**, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν τελευταία, μέσα στὴν πρώτη μεταβυζαντινὴ περίοδο, σχετικὴ πράξη.

π. 89

1487 – 1488

«Συνοδικὴ γραφή» περὶ δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ.

Ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἐπικυρώνεται ἡ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ διοίκηση τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, δικαιοδοσία ποὺ ἀνάγεται στὴν ἀρχαία παράδοση.

Μνεΐα. «τοῦ ἀγιωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας... κὺρ Ἰωακεῖμ συνιστᾶν, ὡς τὸ πρότερον, καὶ ἀ[ἐ]φορᾶν τὴν ἀγίαν καὶ θεῖαν ταύτην τοῦ Σιναίου ὄρους σεβασμίαν Μονὴν καὶ διοικεῖν καὶ οἰκονομεῖν..., ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἀρχαίας παραδόσεως τοῦ τὰ ἐκεῖσε πάντως τῇ ἐπισκέψει καὶ κρίσει ἢ καὶ ἀνακρίσει τοῦ ἀγιωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἀνάκεινται πρὸς τὰ ταῦτα οἰκονομεῖν εὐαρέστως καὶ κατὰ τῷ Θεῷ φίλον, ἐν οἷς ἐστι καὶ τὸ Θεῖον ὄρος τὸ Σίναιον, ὡς γε καὶ ἡ τιμία καὶ σεβασμία οὐχ ἥττον συνοδικὴ γραφὴ τοῦ ἀγιωτάτου καὶ θειοτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κὺρ Νήφωνος ἀριδῆλως παρίστησιν, ἐμφανισθεῖσα ἡμῖν συνοδικῶς»: Ἱερεμίας Α', Σιγγιλιώδης γραφή, Μάιος 1545, ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ, *Ἰωακείμ*, σ. 141-142 καὶ ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α'*, σ. 368.

Χρονολόγησι. Στὴ μνεΐα τῆς πράξεως δὲν ἀναφέρεται πότε ὁ Νήφων ἐξέδωσε τὴν «συνοδικὴν γραφήν». Στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ του πάντως πρὸς τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας (**π. 87**) ὁ Νήφων ἀναφέρεται καὶ ἀναγνωρίζει ρητὰ τὴ δικαιοδοσία τοῦ Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ· ἂν εἶχε ἤδη ἐκδώσει ὁ Νήφων τὴν «συνοδικὴν γραφήν», ἀσφαλῶς θὰ ἀναφερόταν σὲ αὐτήν. Κατὰ συνέπεια ὑποθέτουμε πὼς ἐκδόθηκε μετὰ τὰ τέλη τοῦ 1486 ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1487, χρονικὸ διάστημα στὸ ὁποῖο ἔχουμε χρονολογήσει τὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολή· βλ. καὶ ὅσα ἀναφέρουμε πρὶο κάτω στὸ «Σχολιασμὸ».

Σχολιασμός. Εἶναι πιθανὸ ἡ συνοδικὴ γραφὴ τοῦ πατριάρχου Νήφωνα ποὺ ἀναφέρεται στὸ γράμμα τοῦ Ἱερεμίου νὰ εἶναι ἡ εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ στὴν ὁποία γίνεται λόγος γιὰ τὸ Σινᾶ καὶ γιὰ τὶς δικαιοδοσίες τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐπὶ τῆς μονῆς (**π. 87**). Ἐπειδὴ ὁμως στὸ κείμενο τοῦ Ἱερεμίου Α' ἡ πράξη τοῦ Νήφωνα μνημονεύεται μὲ ἄλλο χαρακτηρισμὸ, ὡς «συνοδικὴ γραφή», πιθανολογοῦμε ὅτι πρόκειται γιὰ διαφορετικὴ πράξη.

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ

post ἀρχές – Ἰούλιος 1488

«Ἰστατο δὲ ὁ θρόνος ἄνευ πατριάρχου καιρὸν οὐκ ὀλίγον»

Ἑκθεσις Χρονική, σ. 47 στ. 10

π. 90

1488, 12 Μαρτίου

Ἐπικύρωση συμφωνίας τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσία Κομίτισα.

Μολονότι τὸ ζήτημα τῆς διενέξεως μεταξὺ τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσία Κομίτισα διευθετήθηκε μὲ τὸ γράμμα τοῦ πατριαρχῆ Συμεῶν (**π. 83**), οἱ μοναχοὶ τοῦ Χιλανδαρίου συνέχισαν νὰ καταπατοῦν τὴν περιοχὴ τῆς Κομίτισας βόσκοντας ἐκεῖ τὰ βουβάλια τῆς μονῆς τους· θέλησαν μάλιστα νὰ προσφύγουν στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ γιὰ νὰ τοὺς δικαιώσει. Μὲ τὴ μεσολάβηση ὅμως κάποιων προσώπων ἀποφεύχθηκε αὐτό, οἱ δύο μονές διευθέτησαν μεταξὺ τους τὴν ὑπόθεση καὶ προσφεύγουν στὸ Πατριαρχεῖο προκειμένου νὰ ἐπικυρώσει τὴ συμφωνία τους: οἱ Χιλανδαρινοὶ θὰ ἀπέχουν ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Κομίτισα καὶ τὸ μετόχι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν στὴ μονὴ Ἰβήρων, ἐνῶ ἀπὸ κοινοῦ οἱ δύο μονές θὰ μποροῦν νὰ θερίζουν τὸ λιβάδι τῆς Νέας Κομίτισας. Ἀκόμα, ἀπὸ κοινοῦ θὰ ἀποφασίζουν νὰ ἐκχωρήσουν σὲ τρίτον τὴ νομὴ τῆς Παλαιᾶς ἢ τῆς Νέας Κομίτισας. Μὲ τὸ γράμμα αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται ἡ παλαιὰ ἀπόφαση τοῦ Συμεῶν καὶ ὅσα ἀναφέρονταν ἐκεῖ καὶ ἀνανεώνεται ἡ ἀπειλὴ ἀφορισμοῦ γιὰ ἐκείνους ποὺ δὲν θὰ τηρήσουν τὰ συμφωνηθέντα.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η. Τὸ πρωτότυπο τοῦ ἐγγράφου σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἐ π ι γ ρ α φ ή. † *Συνοδικὸν τῶν στ(αυ)ροφόρων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας*

Ι n c i p i t. † *Διενέξεως πολλῆς ἔκ τε παλαιῶν*

Χ ρ ο ν ο λ ο γ ί α. *Μηνὶ Μαρτίῳ ιβ^{ας}, ἐν(δικτιῶν)ος ης.*

Ὑ π ο γ ρ α φ έ ς. † *Ὁ μέγας οἰκονόμος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἱερεὺς Γεώργιος:-*

† Ὁ μέγας σκευοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Μιχαὴλ ἱερεὺς:-

† Δημήτριος διάκονος ὁ χαρτοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας:

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η. Στὸ ἐγγράφο δὲν ἀναγράφεται τὸ ἔτος ἔκδοσής του· τὸ

γεγονὸς πάντως ὅτι δὲν ὑπογράφεται ἀπὸ κάποιον πατριάρχη ἀλλὰ ἀπὸ τρεῖς ὁφφικιαλίους δηλώνει ὅτι τὸ ἔγγραφο ἐκδόθηκε σὲ περίοδο μεσοπατριαρχείας. Πράγματι, μετὰ τὴν ἀποπομπή ἀπὸ τὴν κοσμική ἀρχὴ τοῦ Νήφωνος Β', στίς ἀρχὲς τοῦ 1488, καὶ ὡς τὸν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου ἔτους ποὺ ἀνέλαβε τὸ Πατριαρχεῖο ὁ Διονύσιος Α' γιὰ δεύτερη φορὰ, μεσολάβησε ἓνα διάστημα μεσοπατριαρχείας κατὰ τὸ ὁποῖο ἀρμόδιοι ὁφφικιαῖοι φαίνεται πὼς ἀνέλαβαν νὰ διευθετήσουν ἐπείγουσες ὑποθέσεις. Σὲ αὐτὸ τὸ διάστημα ταιριάζουν ἄλλωστε τὰ χρονολογικὰ στοιχεῖα ποὺ σημειώνονται στὸ ἔγγραφο, ὁ μήνας Μάρτιος καὶ ἡ ἀναγραφόμενη ἔκτη ἰνδικτιώνα. Ὡστόσο οἱ δύο πρῶτοι ἐκδότες τοῦ ἔγγραφου τὸ χρονολόγησαν, γιὰ διαφορετικούς λόγους, στὸν Μάρτιο τοῦ 1503: ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 18 καὶ 20, μὲ κριτήριο τὴ γραφή, καὶ οἱ ἐκδότες τῶν *Actes d'Iviron*, σ. 185-186, στηριζόμενοι στὴν πιθανὴ ταύτιση ἑνὸς μνημονευόμενου στὸ κείμενο προσώπου καὶ στὴν ὑπόθεση ὅτι τότε ὑπῆρχε μεσοπατριαρχία. Πράγματι ὁ Μάρτιος τοῦ 1503 συμπίπτει καὶ αὐτὸς μὲ ἔκτη ἰνδικτιώνα, ὅμως δύσκολα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὑπῆρξε τότε μεσοπατριαρχία, ἀφοῦ στίς ἀρχὲς τοῦ 1503 εἶχε ἐκλεγεί πατριάρχης ὁ Παχώμιος ἀλλὰ ἡ ἐκλογή του ἀμφισβητεῖτο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ θεωροῦσαν τὸν Νήφωνα νόμιμο πατριάρχη, μολονότι ὁ ἴδιος βρισκόταν στὴ Βλαχία. Σὲ αὐτὲς τίς συνθήκες ἀντιπαράθεσης φαίνεται δύσκολο κάποιος ὁφφικιαῖος νὰ εἶχαν τὴν πρωτοβουλία νὰ ἐκδώσουν ἓνα τέτοιο ἔγγραφο.

Ἔκδοσις. Τὸ κείμενο δημοσίευσε πρῶτος ὁ ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐφημερίδες*, σ. 14-18. Διπλωματικὴ ἔκδοσις, *Actes d'Iviron*, σ. 186-188· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 33, σ. 224-226.

Βιβλιογραφία. *Actes d'Iviron*, σ. 28-29 καὶ σ. 184-186· *Actes de Kutlumis*, σ. 153 [β' ἐκδ. σ. 399]· βλ. καὶ π. 83 «Βιβλιογραφία».

Σχολιασμός. Γιὰ τὸν προηγούμενο σταθμὸ τῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου βλ. π. 83. Σχετικὰ μὲ τὴν ἴδια διαμάχη βλ. ἀκόμα τὸ κείμενο μιᾶς ἀχρονολόγητης συμφωνίας ποὺ συνάπτουν μεταξὺ τους οἱ δύο μονεῖς στὸ *Actes d'Iviron*, ἀρ. 103, σ. 180-183.

Οἱ ὑπογραφές τῶν τριῶν ὁφφικιαλίων στὴν π. 90

π. 91

1488, Ἰούλιος

«Συνοδικὸν ψήφισμα», «συνοδικὴ πρᾶξις» μὲ τὴν ὁποία ἀποκαθίσταται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ Διονύσιος Α'.

Ἡ σύνοδος ἀποφασίζει ὅτι ὁ Διονύσιος Α', ὁ ὁποῖος μὲ παρέμβαση τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς εἶχε ἐκτοπιστεῖ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο χωρὶς νὰ καταδικαστεῖ ποτὲ ἀπὸ σύνοδο καὶ χωρὶς νὰ βρεθεῖ κάποιος νὰ τὸν κατηγορήσει ὅτι παραβίασε ὅσα ἐπιτάσσουν οἱ θεῖοι κανόνες, εἶναι δίκαιο νὰ ἀναλάβει ξανά τὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ὁ θρόνος ἔμεινε κενὸς ἐπειδὴ ἐκδίωξε καὶ πάλι ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ τὸν πατριάρχη Νήφωνα καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐκλεγεί ἄλλος πατριάρχης. Καθὼς λοιπὸν ὁ Διονύσιος ἦρθε ἐδῶ μὲ ἐντολὴ τοῦ κρατοῦντος γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν Ἐκκλησία, ἡ σύνοδος θεωρεῖ δίκαιο νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐκδιώχθηκε, καὶ μὲ τὸ παρὸν ψήφισμα ἀνανεώνεται ἡ ἐντολὴ τὴν ὁποία εἶχε λάβει παλαιότερα.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ ψηφίσματος» παραδίδεται ἀπὸ τὴν καταχώρισή του στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ σχετικὸ φύλλο τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκε στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρλη'. Σήμε-
ρα εἶναι συσταχωμένο στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 193.

Incipit. † Πολλὰ τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς

Χρονολογία. ἐν ἔτει ςϞϠϞϞϞϞ

Ἐπογραφές. † Ὁ... Ἐφέσου Δανιήλ, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Χαλκηδόνης καὶ τοῦ Μιτυλήνης· † Ὁ... Θεοφιλὸς Ἀμασίας· † Ὁ... Σεργίων Μανασῆς, ἐχον καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ηρακλή· † Ὁ... Μελενίκου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων Γεράσιμος· † Ὁ... Μεσημβρίας Δωρόθεος· † Ὁ... Περηθεορίων Ματθέος [† Ὁ]... Ζυχνῶν Παχώμιος ἔχων καὶ τας γνώμας του Λαρήσης καὶ τοῦ Δράμας [† Ὁ]... πρώην Σουδαίας καὶ πρόεδρος Μιδείας Θεοφάνης [† Ὁ]... Ἰκονίου Ἀμφιλόχιος

Χρονολόγησις. Στὸ κείμενο ἀναγράφεται μόνο ἡ ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία 6996 (1487/8), τὸ σημείωμα ὅμως τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος μὲ τὸ ὁποῖο ἐγκαινιάζεται στὸν ἱερὸ κώδικα ἡ πατριαρχία τοῦ Διονυσίου προσδιορίζει μὲ ἀκρίβεια τὴν ἐπάνοδό του στὸν Ἰούλιο τοῦ 1488 (βλ. π. 92 «Μνεία»).

Ἔκδοσις. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 31-34 [= ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 18-20]· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερὸς Κῶδιξ*, σ. 142-145· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 34, σ. 227-231.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερὸς Κῶδιξ*, σ. 145-150.

Σχολιασμός. Τὸ κείμενο κάνει ἀναφορὰ σὲ δύο πρόσφατες ἀποχωρήσεις

πατριαρχῶν, τοῦ ἴδιου τοῦ Διονυσίου Α' τὸ 1471 καὶ τοῦ Νήφωνος στὶς ἀρχές τοῦ 1488. Στὴν πρώτη περίπτωση ὁ Διονύσιος φαίνεται πὼς ἀποχώρησε αὐτοβούλως, ἀπηυδισμένος ἀπὸ τὴ δυσφήμιση κάποιων εἰς βάρος του, καὶ ἀποσύρθηκε στὴ μονὴ Κοσινίτσας (π. 46 «Σχολιασμός»), ἐνῶ στὴν περίπτωση τοῦ Νήφωνος ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία ἡ ἀποχώρησή του, ὅταν ἀποκαλύφθηκε ὅτι παραπλάνησε τὴν Πύλη προκειμένου νὰ διασωθεῖ ἡ περιουσία τοῦ ἀποθανόντος πατριάρχη Συμεών· βλ. περισσότερα στὰ σχετικὰ σχόλια: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 147-149.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α'

Ἰούλιος 1488 – τέλος 1490

(δεύτερη πατριαρχία)

1488, Ίούλιος

Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ Διονυσίου.

Ὑστερα ἀπὸ ἀπόφαση τῆς συνόδου, ὁ ἀδίκως ἀπομακρυνθεὶς ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ πατριάρχης Διονύσιος καλεῖται νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ἀναλαμβάνει τὰ καθήκοντά του τὸν Ίούλιο τοῦ 1488.

Μνεία. «Μηνὶ Ἰουλλίῳ, ἰν(δικτιῶν)ος ς^{ης} τοῦ ἔτους ς^{ου} λϞ^{ου} 4ς^{ου} ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης κύρ Διονύσιος εἰς τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν αὐθις ἀνήχθη θρόνον, ἐν ᾧ καὶ αἱ συνοδικαὶ πράξεις ἤρξαντο καταστρώννυσθαι ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι»: Μέγας χαρτοφύλαξ, Σημείωμα στὸν ἱερὸ κώδικα, ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 31· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 142· *Ἐπίσημα*, σ. 231· «Ὡρισεν οὖν ὁ αὐθέντης ὅπως ποιήσωσιν ἕτερον πατριάρχην. Ἀπορήσαντες οὖν οἱ κληρικοὶ ᾗτήσαντο ὅπως ποιήσωσι πατριάρχην τὸν κύρι Διονύσιον, ὄντα ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοσινίτζου· καὶ πορευθέντες μετὰ αὐθεντικοῦ ὀρισμοῦ καὶ μὴ θέλοντα ἔφερον αὐτόν· ἦν γὰρ γηραιὸς λίαν»: *Ἐκθεσις Χρονικῆς*, σ. 47 στ. 13-18· «Βουλὴν οὖν ἔθεντο, ἵνα ποιήσωσι τὸν κύριον Διονύσιον ἐνδιατρίβοντα τῇ μονῇ τῆς Κοσινήσης. Ἀπῆλθον δὲ μετὰ βασιλικοῦ ὀρισμοῦ καὶ ἐλθεῖν ἐποίησαν, καὶ μὴ θέλοντα διὰ τὸ βαθὺ γῆρας»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 34· πβ. καὶ *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 140 καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. υκς'.

Χρονολόγηση. Τὸ ὅτι ὁ Διονύσιος ἐπανῆλθε στὸ Πατριαρχεῖο τὸ μῆνα Ἰούλιο τὸ δηλώνει ρητὰ τὸ σημεῖωμα μὲ τὸ ὁποῖο ὁ μέγας χαρτοφύλαξ ἐγκαινίασε στὸν ἱερὸ κώδικα τὴν ἐνότητα τῆς νέας πατριαρχίας· βλ. πιὸ πάνω, «Μνεία».

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κῶδιξ*, σ. 145-150.

Σχολιασμός. Ἡ ἑξάμηνη περίπου περίοδος μεσοπατριαρχείας ποὺ ἀκολούθησε τῇ βίαιῃ ἀποπομπῇ τοῦ Νήφωνος (βλ. στὸ «Σχολιασμό» τῆς **π. 91** τοὺς λόγους τῆς ἀποπομπῆς του) ἔληξε μὲ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Διονυσίου στὸ Πατριαρχεῖο. Τὴ

λύση αυτή φαίνεται πώς υπέβαλε στην Πύλη ὁ ἰσχυρὸς ἄρχοντας Κυρίτζης· βλ. περισσότερα στὸ σχετικὸ σχόλιο: ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τερὸς Κῶδιξ*, σ. 149-150.

π. 93

1489, Μάιος

«Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον» σχετικὸ μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει, ὅπως ἔχουν κάνει καὶ οἱ προκατόχοί του, πὼς ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως στὴ Σωζόπολη εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ ἀντικρινὸ νησί. Ἡ προσηλωσιὴ αὐτὴ ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ χρησιμοποιεῖται τώρα ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως. Τὴ μονὴ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἶχε παραχωρήσει, ἐρειπωμένη τότε, ὁ ἴδιος πατριάρχης κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του στὸ μοναχὸ Γεράσιο, ὁ ὁποῖος τὴν ἀνακαίνισε καὶ φρόντισε νὰ κατοχυρωθοῦν τὰ κινητὰ καὶ ἀκίνητα ποὺ διέθετε ἀπὸ παλαιὰ ἡ μονὴ γιὰ τὴν ἀνάπαυση τῶν μοναχῶν τῆς.

Παράδοσι. Τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο λανθάνει ἀλλὰ τὸ κείμενο τοῦ ἐπιβεβαιωτηρίου γράμματος τὸ γνωρίζουμε ἀπὸ ἀντίγραφο ποὺ παραδίδεται στὸν κώδικα τῆς μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σωζοπόλεως, τὸν ὁποῖο συγκρότησε τὸ 1613 ὁ μοναχὸς Θεοδοσίος· τὸ κείμενο στὰ φ. 12^τ-14^ν. Σήμερα ὁ κώδικας αὐτὸς σώζεται στὴν Πάτμο, στὴ Βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννη Θεολόγου μὲ τὸν ἀριθμὸ ΨΟ' (770). Ἀντίγραφο ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ σώζεται στὸ χφ 276, φ. 4^ν-6^τ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων καὶ τμῆμα του στὸ χφ Vatic. gr. 2416, φ. 227^τ-ν.

Ἐπιγραφή. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης
Inscrit. Ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ
Χρονολογία. ἐν ἔτει ςϞλϞλϞζϞ.
Μηνολόγιο. Ἐν μηνὶ Μαΐῳ, ἰνδικτιῶνος ζης.

Χρονολογία. Τὸ γράμμα χρονολόγησε ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 621 στὸ 1482· ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 664 σημ. 3, καὶ ὁ KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 81, προσδιορίζουν ὀρθὰ ὡς ἔτος ἐκδόσεώς του τὸ 1489. Στὴ χρονολογία ποὺ σημειώνεται στὰ σωζόμενα ἀντίγραφα παραλείπεται τὸ γράμμα ζ', τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ, διότι ὁ Μάιος τοῦ 6997 (1489) εἶναι αὐτὸς ποὺ συμπίπτει μὲ τὴν ἀναγραφόμενη ἰνδικτιῶνα καὶ ἐμπίπτει στὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Διονυσίου.

Ἐκδοσι. Πρῶτος δημοσίευσε τὸ κείμενο ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σωζόπολις*, σ. 619-621 ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς μονῆς (σήμερα χφ Πάτμου 770). Ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ ἐξέδωσε διπλωματικὰ τὸ κείμενο ὁ KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 80-81. Ἐπίσημα, ἀρ. 35, σ. 236-238. Μεγάλο μέρος τοῦ κειμένου δημοσίευσε καὶ ὁ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 664-666 ἀπὸ τὸ ἱεροσολυμιτικὸ χειρόγραφο 276.

Βιβλιογραφία. ΚΟΜΙΝΗΣ, *Πίνακες*, σ. 37-38· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55, 82-84· ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ, *Τὰ οἰκονομικά*, σ. 296.

Σχολιασμός. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶχε ἀπασχολήσει πολλές φορές τὸ Πατριαρχεῖο· γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς βλ. ὅσα ἀναφέρουμε στὸ «Σχολιασμὸ» τῆς π. 35*.

π. 94

1488, Ἰούλιος – 1490, τέλη

Ἐπικυρωτικὴ «γραφὴ» προνομίων μονῆς Κοσινίτης τοῦ Παγγαίου ὄρους.

Ὁ πατριάρχης Διονύσιος ἐπικυρώνει τὰ προνόμια τῆς μονῆς Κοσινίτης καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπαγωγὴ τῶν σταυροπηγιακῶν μονῶν Ἀγίου Γεωργίου στὸ Βρανόκαστρο καὶ Παναγίας Ἡλιοκάλλου στὶς Σέρρες καὶ τῶν χωριῶν Ποσιανά, Χωρεμίστα καὶ Νύσσα. Ὁ ἐκλεγόμενος ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ἡγούμενος θὰ χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν πατριάρχη, θὰ ὀνομάζεται πρωτοσύγκελλος καὶ ἀρχιμανδρίτης καὶ θὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ σφραγίζει ἀναγνώστες.

Μνεία. «ἐνεφάνισαν ἡμῖν τιμίαν πατριαρχικὴν γραφὴν τοῦ ἀγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου πατριάρχου κυρ Ἱερεμίου, διαλαμβάνουσαν καὶ ἐπιβεβαιούσαν καὶ τὰ πρὸ ἐκείνου ἀγιωτάτων πατριαρχῶν γράμματα κυρ Μαξίμου τε καὶ κυροῦ Διονυσίου καὶ ἐμπεριέχουσαν αὐταῖς λέξεσιν, ὡς ἵνα εἴη αὐτὴ τε, καὶ τὰ ὑπ' αὐτὴν εὕρισκόμενα πατριαρχικὰ σταυροπήγια, ἦγουν, ὁ περὶ τὸ Βρανόκαστρον Μέγας Γεώργιος, ἡ εἰς τὰς Σέρρας σεβασμία μονὴ τῆς Παναγίας μου, ἡ λεγομένη τῆς Ἡλιοκάλλου καὶ τὰ λοιπὰ πάντα σταυροπήγια ὅσα ὑπὸ ταύτην τυγχάνουσι, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὰ χωρία αὐτῆς ἦγουν τὸ λεγόμενον τῶν Ποσιανῶν, ἡ Χωρεμίστα καὶ ἡ Νύσσα, ἀκαταπάτητος καὶ ἀνεπειρέαστο (sic) ἀπὸ παντὸς πλησιοχώρου μητροπολίτου, καθὼς καὶ τὰ παλαιγενῆ ἕτερα πατριαρχικὰ διαλαμβάνουσι γράμματα· ἔτι δὲ καὶ ὁ κατὰ καιροὺς ἐκλεγόμενος παρ' αὐτῶν καὶ γενόμενος ἡγούμενος, ἵνα ὑπάρχη πρωτοσύγκελλος καὶ ἀρχιμανδρίτης, ὡς παρὰ τοῦ πατριάρχου γινόμενος· καὶ αὐτὸς μὲν σφραγίζῃ καὶ τοὺς ἀναγνώστας, ὅσοι μέλλουσι γενέσθαι ἐν τε τῇ δηλωθείσῃ μονῇ: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸ γράμμα, Μάρτιος 1567, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐκθεσις*, σ. 20-21 [= ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Εἰκοσιφοίνισσα*, σ. 37].

Χρονολόγηση. Ὁ Μητροφάνης ἀναφέρει ὅτι στὸ πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Ἱερεμίου πού τοῦ παρουσίασαν σημειώνονταν τὰ προγενέστερα πατριαρχικά γράμματα τῶν πατριαρχῶν Μαξίμου καὶ Διονυσίου· στὴ σιγίλλωδὴ ὥστόσο γραφὴ τοῦ Ἱερεμίου Α' γίνεται ἀόριστη μόνον μνεῖα στοὺς «ἀοιδίμους καὶ τρισολβίους πατριάρχας» οἱ ὁποῖοι ἀπένευμαν προνόμια στὴ μονὴ (ΛΑΜΠΡΟΣ, *Γράμμα*, σ. 135 στ. 16-17 [= ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α'*, σ. 346]). Ἐν ὥστόσο ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν δύο πατριαρχῶν ἀκολουθεῖ τὴ χρονολογικὴ διαδοχὴ τους, τὸ γράμμα τοῦ Διονυσίου πρέπει νὰ ἐκδόθηκε στὴ διάρκειά τῆς δεύτερης πατριαρχίας του, δηλαδὴ στὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1488 ὡς τὰ τέλη τοῦ 1490, δεδομένου ὅτι γνωρίζουμε πὼς ὁ Μάξιμος Γ' ἐξέδωσε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1477 γράμμα ὑπὲρ τῆς μονῆς Κοσινίτσας (π. 68). Ὑπὲρ τῆς ἀποψῆς αὐτῆς συνηγορεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ γράμμα γιὰ τὰ προνόμια τῆς μονῆς πού ἐξέδωσε ὁ Συμεὼν λίγο ἀφοῦ διαδέχθηκε τὸν Διονύσιο μετὰ τὴν πρώτη πατριαρχία του, τὸ 1473/1474, δὲν κάνει καμμία ἀναφορὰ σὲ σχετικὸ γράμμα τοῦ Διονυσίου (π. 51).

Βιβλιογραφία. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Διονύσιος Α'*, σ. 279-280.

Σχολιασμός. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ πατριάρχης Διονύσιος συνδεόταν στενὰ μὲ τὸ μοναστήρι τῆς Κοσινίτσας: ἐκεῖ κατέφυγε μετὰ τὴν ἀποχώρησή του τὸ 1471 καὶ ἐκεῖ θὰ ἀποσυρθεῖ τὸ 1490 ἐγκαταλείποντας γιὰ δεύτερη φορὰ τὴν Κωνσταντινούπολη (βλ. π. 68 «Σχολιασμός»). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ δικαίωμα νὰ χειροτονεῖ ὁ ἡγουμένος τῆς μονῆς ἀναγνώστες δὲν ὑπῆρχε στὸ γράμμα τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1477 μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Μάξιμος Γ' ἐπιβεβαίωνε τὰ προνόμια τῆς μονῆς (π. 68): σύμφωνα μὲ ἐκεῖνο τὸ ἐπιβεβαιωτήριον γράμμα, ἡ μονὴ θὰ ἀποφάσιζε ποιὸς ἀπὸ τοὺς πλησιόχωρους ἀρχιερεῖς θὰ χειροτονοῦσε τοὺς ἀναγνώστες. Πὰ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Διασωρίτου στὸ Βρανόκαστρο καὶ γιὰ τὴ μονὴ Ἡλιοκάλλου στίς Σέρρες βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν π. 68, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

π. 95

1489/1490

Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Λαρίσης Βησσαρίωνα.

Ὁ νεοεκλεγείς μητροπολίτης Λαρίσης Βησσαρίων ἐφοδιάζεται μὲ τὴ συνοδικὴ πράξη του, ἡ ὁποία δηλώνει τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του καὶ στὴν ὁποία περιγράφονται τὰ καθήκοντά του καθὼς καὶ ἡ ὑποχρέωση τῶν πιστῶν νὰ τὸν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερεῖα τους. Ὁ Βησσαρίων μετατέθηκε ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Δημητριάδος ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἶτημα τῶν χριστιανῶν τῆς χηρεύουσας μητροπόλεως Λαρίσης.

Παράδοση. Τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως σώζεται στὴν Ἀθήνα, στὸ Ἀρχεῖο Ἐγγράφων (ἀρ. 40) τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας· ἀντίγραφό του στὸ χφ Vat. gr. 2416, σ. 229-230.

Ἐπιγραφή. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης.

Incipit. † Τῆς ἀγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Λαρίσης χηρευσάσης

Χρονολογία. ἐν ἔτει ςϞϛζ[η], ἰν(δικτιῶν)ος η'ης.

Ἐπογραφή. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †

Χρονολόγηση. Ἡ σημειούμενη στὸ ἔγγραφο ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογία 6998 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὄγδοη ἰνδικτιῶνα ὁδηγοῦν τὴ χρονολόγηση τῆς πράξης στὸ διάστημα ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1489 ὡς τὴν 31η Αὐγούστου 1490.

Ἔκδοση. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 18-20 [= ΖΩΣΙΜΑΣ, *Βησσαρίων*, σ. 216-217]· ΟΥΔΟΤ, *Acta II*, σ. 12 καὶ 14 (γαλλικὴ μετάφραση σ. 13 καὶ 15)· Ἐπίσημα, ἀρ. 36, σ. 239-240.

Βιβλιογραφία. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 15-18· USPENSKI, *Puteshestvie*, σ. 474 ἀρ. 21· ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γερασίου*, σ. 21 [σ. 201].

Σχολιασμός. Ὁ ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ, *Σιγίλλιον*, σ. 16, θεώρησε πὼς ὁ μετατιθέμενος ἀπὸ τὴν ἐπισκοπὴ Δημητριάδος Βησσαρίων εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο μὲ τὸν μητροπολίτη Λαρίσης καὶ κτίτορα τῆς μονῆς Δουσίκου Βησσαρίωνα († 1540). Τὸ θέμα προσπάθησαν νὰ λύσουν ἀρκετοὶ μελετητές, ὅπως ὁ Νίκος Βέης (BEES, *Prosopographisches*, σ. 353-356, 396). Τοὺς δύο ἀρχιερεῖς διαφοροποίησε ὀριστικὰ στηριζόμενος σὲ νεότερα εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ βεράτι διορισμοῦ τοῦ Βησσαρίωνος Β', ὁ ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γερασίου*, σ. 21 [σ. 201].

† Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος
Κωνσταντινουπόλεως
Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Διονυσίου Α' στὴν π. 95

π. 96

1489/1490

Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Βεροίας Μεθοδίου.

Ὁ Μεθόδιος, ἱερομόναχος στή μονή Βατοπεδίου καί πρωτοσύγκελλος, ἐκλέγεται μητροπολίτης Βεροίας καί ἐφοδιάζεται μέ τή συνοδική του πράξη, ἡ ὁποία δηλώνει τή νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του. Στό κείμενο περιγράφονται τὰ καθήκοντα καί οἱ ὑποχρεώσεις του ἔναντι τῶν χριστιανῶν τῆς νέας ἐπαρχίας του, οἱ ὁποῖοι ὀφείλουν νά τόν ἀναγνωρίζουν ὡς ἀρχιερέα τους. Ὁ προκατόχος του Νεόφυτος παραιτήθηκε ἀπό τή μητρόπολη Βεροίας λόγω διενέξεων πού εἶχε μέ τοὺς ἐκεῖ χριστιανούς. Στή σύνοδο μετέβησαν οἱ ἀρχιερεῖς Χαλκηδόνος, Λακεδαιμονίας, Παλαιῶν Πατρῶν, πρῶν Σουγδαίας καί ἑξαρχος Μηδείας, Ἀγχιάλου, Σηλυβρίας καί Μαΐνης.

Παράδοση. Τό πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς αὐτῆς πράξεως ἀπόκειται στό Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Βατοπεδίου. Ἀντίγραφο τοῦ κειμένου τοῦ πρωτοτύπου παραδίδεται καί σέ χειρόγραφο τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχη, τώρα Vat. gr. 2416, φ. 231^r-232^r· ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου ἔστειλε σὸν Μανουήλ Γεδεών ὁ βατοπεδινὸς μοναχὸς Ἀνθίμος.

Ἐπιγραφή. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καί οἰκουμενικὸς π(α)τριάρχης.

Incipit. † Καὶ ἱατρῶν ἄριστος ἂν καλοῖτο

Χρονολογία. ἐν ἔτει ἔτει ςϞϠϠϞϞ, ἰν(δικτιῶν)ος ηῃς.

Ὑπογραφή. † Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καί οἰκουμενικὸς π(α)τριάρχης: †

Χρονολόγηση. Τό σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6998 σὲ συνδυασμὸ μέ τὴν ὄγδοη ἰνδικτιῶνα χρονολογοῦν τὴν πράξη αὐτὴ τοῦ Διονυσίου Α' στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1489 ὡς 31η Αὐγούστου 1490.

Ἔκδοση. Πρώτη ἔκδοση, ΓΕΔΕΩΝ, *Πράξεις τοῦ Βεροίας*, σ. 229-230· τὸ ἀντίγραφο ὁμῶς τοῦ κειμένου πού χρησιμοποίησε ἦταν διάστικτο ἀπὸ παραναγνώ-

† Διονύσιος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος
Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἰκουμ. π(α)τριάρχης
καὶ οἱ Κουμνυῖκοι π(α)τριάρχης

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Διονυσίου Α' στήν π. 96

σεις. Δεύτερη ἔκδοση τοῦ κειμένου ἔδωσε ὁ ΟΥΔΟΤ, *Acta* II, σ. 16-21 ἀντλώντας τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Ἀριστάρχη. Πρόσφατα τὸ ἔξεδωσε καί πάλι ὁ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Νέες πηγές*, σ. 524-527· νεότερη ἔκδοση Ἐπίσημα, ἀρ. 37, σ. 243-246. Βλ. καὶ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ-ΔΟΥΚΑΣ, *Acta Vatopedii*, σ. 65, 67.

Βιβλιογραφία. LANGLOIS, *Athos*, σ. 42· ΓΕΔΕΩΝ, *Πράξεις τοῦ Βεροίας*, σ. 230-231.

Σχολιασμός. Ὁ νέος μητροπολίτης Βεροίας ἦταν ἱερομόναχος καί πρωτοσύγκελλος τῆς ἀθωνικῆς μονῆς Βατοπεδίου. Στὸ ἔγγραφο μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι τὸν Μεθόδιο ἐπέλεξαν ὁμοφώνως οἱ μοναχοὶ τοῦ Βατοπεδίου ὡς πρόσωπο κατάλληλο γιὰ ἀρχιερέα τῆς Βεροίας, ὕστερα ἀπὸ σχετικὸ αἶτημα πού τοὺς εἶχαν ὑποβάλει οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας. Ἡ στενὴ σχέση πού συνέδεε τὸ Βατοπέδι μέ τὴ Βέροια ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἐκεῖ τῆς μονῆς Προδρόμου τῆς Πέτρας, πλούσιου μετοχίου τῆς ἀθωνικῆς μονῆς. Ὁ προκατόχος τοῦ Μεθοδίου Νεόφυτος ἦταν ἀρχιερέας τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας γιὰ πολλὰ, φαίνεται, χρόνια, ἂν δεχτοῦμε ὅτι ἦταν τὸ ἴδιο πρόσωπο μέ τὸν Νεόφυτο Βεροίας πού συνυπέγραψε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474 τὴν πράξη ἀθώωσης τοῦ πατριάρχη Συμεὼν Α' (π. 52).

π. 97

1466, φθινόπωρο – 1471, τέλη ἢ 1488, Ἰούλιος – 1490, τέλη

Πατριαρχικὸ γράμμα γιὰ ὑπόθεση δανείου.

Ὁ πατριάρχης ἐκδίδει γράμμα μέ τὸ ὁποῖο ἐφοδιάζεται ὁ ἐπίτροπος ἑνὸς δανειστῆ, προκειμένου νά ἐπιτύχει τὴν ἐξόφληση τοῦ δανείου ἀπὸ τοὺς δυστροποῦντες χριστιανούς ὀφειλέτες.

Μνεία. «πρὸ ὀλίγου καὶ ἐπίτροπον αὐτοῦ ἀποστείλας μετὰ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ γραμματος»: Διονύσιος Α', Πιττάκιο, χ.χ., χφ Paris. gr. 2671, φ. 436^v, ἀνέκδοτο.

Χρονολόγηση. Τὸ πατριαρχικὸ αὐτὸ γράμμα τὸ ἀποδίδουμε σὸν Διονύσιο Α', γιὰ ὅσους λόγους ἀναφέρουμε στήν π. 98 «Χρονολόγηση». Πρέπει νά ἐκδόθηκε πρὶν ἀπὸ τὸ πιττάκιο ἀλλὰ δὲν μποροῦμε νά προσδιορίσουμε τὴν ἀκριβὴ χρονολογία του.

Βιβλιογραφία. OMONT, *Inventaire*, σ. 23-24· DARROUZÈS, *Ekthesis néa*, σ. 7.

Σχολιασμός. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο τὸ ἀπασχόλησαν τὴν περίοδο αὐτὴ καὶ ἄλλες ὑποθέσεις πού εἶχαν σχέση μέ δάνεια καὶ οἰκονομικὲς ἐκκρεμό-

τητες (πβ. την επέμβαση του Πατριαρχείου που απομνημονεύεται στο παρασχέδιο του 1476 σχετικά με το δάνειο του μητροπολίτη Τορνόβου και την έγκληση που άσκησε ο τριτεγγυητής του μητροπολίτη Ριζαίου, π. 63) θεωρούμε πώς αποτελεί ένα ακόμα στοιχείο που επιτρέπει την απόδοση του πατριαρχικού αυτού γράμματος στον Διονύσιο Α'.

π. 98

1466, φθινόπωρο – 1471, τέλη η 1488, Ιούλιος – 1490, τέλη

Πιττάκιο προς άδηλο επίσκοπο με έντολή να επιβάλει σε ιερείς άργία για αὐθάδεια και σε δυστροποῦντες όφειλέτες άφορισμό.

Άδελος χριστιανός ό όποιος είχε δανείσει άσπρα σε κάποιους όμοθρήσκους του προσέφυγε στο Πατριαρχείο έπειδή εκείνοι δυστροποῦσαν να αποδώσουν τά όφειλόμενα. Ό δανειστής απέστειλε έπίτροπο έφοδιασμένο με πατριαρχικό γράμμα (π. 97), τό όποίο όμως κάποιοι ιερείς, σύμφωνα με όσα ισχυρίζεται, τό έσχισαν και τό ποδοπάτησαν. Καλείται ό επίσκοπος τής περιοχής να έξετάσει τούς ιερείς και άν εύσταθοῦν οί κατηγορίες, να τούς θέσει σε άργία και να άπειλήσει με άφορισμό τούς όφειλέτες στην περίπτωση που άρνηθοῦν να καταβάλουν στον δανειστή τά άσπρα που του όφείλουν.

Π α ρ ά δ ο σ η . Άντίγραφο του πιττακίου σώζεται στο χφ Paris. gr. 2671, φ. 436^v (πρόκειται για τό τελευταίο φύλλο του χειρογράφου), χειρόγραφο που περιέχει, μεταξύ άλλων και τύπους γραμμάτων. Για τό λόγο αυτό τά όνόματα τών προσώπων που έμπλέκονται στην υπόθεση έχουν αντικατασταθεί από την άντωνυμία «ό δεΐνα».

Έ π ι γ ρ α φ ή . † Διονύσιος έλέω Θ(εο)ῦ αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και οίκουμενικός π(ατ)ριάρχης

Π ρ ο σ φ ώ ν η σ η . Θεοφιλέστατε επίσκοπε δεΐνα, χάρις εΐη

Ι n c i p i t . Ό παρών δεΐνα αναδραμών ανέφερε

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στο χειρόγραφο τό όποίο παραδίδει τό κείμενο αναφέρεται μόνο τό όνομα «Διονύσιος έλέω Θ(εο)ῦ...», χωρίς να υπάρχει κάποια χρονολογική ένδειξη ή άλλα έσωτερικά στοιχεία που να μπορούν να βοηθήσουν στην άσφαλή απόδοσή του στον Διονύσιο Α' και στην άκριβή χρονολόγησή του. Έπειδή όμως τό κείμενο έχει άντιγραφεί σε χειρόγραφο του 15ου αιώνα (σύμφωνα με τή χρονολόγηση του OMONT, *Inventaire*, σ. 23-24 και του DARROUZÈS, *Ekthesis néa*, σ. 7), έπειδή όλα τά κείμενα που περιέχονται δέν ξεπερνούν τον ίδιο αιώνα (τό ύστατο είναι τό γράμμα έλεημοσύνης του δεύτερου μισού του 15ου

αίωνα, βλ. έδω σ. 75) και ή γραφή του κειμένου μπορεί να χρονολογηθεί και αυτή στον 15ο αιώνα (τό ύδατόσημο του σχετικού τετραδίου –apce, παραπλήσιο με τό Mosin 412 έμφανίζεται από τά τέλη του 15ου αιώνα– δέν αποκλείει αυτή τή χρονολόγηση), θεωρούμε πιθανό να πρόκειται για κείμενο του Διονυσίου Α', δεδομένου ότι ό Διονύσιος Β' ανέβηκε στον πατριαρχικό θρόνο λίγο πριν από τά μέσα του 16ου αιώνα. Σύμφωνα με την άρχή που έχουμε θέσει (Πρόλογος σ. 18), καταγράφουμε την πράξη στο τέλος τής δεύτερης πατριαρχίας του Διονυσίου Α'.

” Ε κ δ ο σ η . Άνέκδοτο.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . OMONT, *Inventaire*, σ. 23-24· ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, Άφορισμός, σ. 99-100 (σχετικά με την άπειλή άφορισμού σε άδικήματα άστικού δικαίου).

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Τό κείμενο άντιγράφηκε στο χειρόγραφο ως υπόδειγμα, προφανώς, γράμματος, διότι τά όνόματα τών προσώπων έχουν αντικατασταθεί με την άντωνυμία ό δεΐνα. Άν ή χρονολόγηση που προτείνουμε είναι όρθή, ό άφορισμός με τον όποίο άπειλοῦνται οί όφειλέτες αποτελεί την άρχαιότερη μεταβυζαντινή άναφορά χρήσης τής ποινής σε άστική διαφορά.

«Ἐγγραφὸς ἀπόφασις». Στὸ «ἐπικυρωτικὸν πατριαρχικὸν... γράμμα» τοῦ Ἰωάσαφ Β΄ πὺν ἐκδόθηκε τὸ 1556/1557 ἀναφέρεται πὺς ὁ πρὸ αὐτοῦ πατριάρχης «Διονύσιος» ἐξέδωσε μίαν «Ἐγγραφὸν ἀπόφασιν» πὺν ἀφοροῦσε τὸ ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεημονήτριας στὴν Κῶ. Ὁ Τ. Γριτσόπουλος θεώρησε πὺς ὁ μνημονευόμενος πατριάρχης ἦταν ὁ Διονύσιος Α΄, στὸν ὁποῖο καὶ ἀπέδωσε τὴν πράξη. Πρόκειται ὁμως γιὰ πράξη τοῦ Διονυσίου Β΄, ὁ ὁποῖος πατριάρχευσε στὸ ἀμέσως προηγούμενο ἀπὸ τὸν Ἰωάσαφ διάστημα (17 Ἀπριλίου 1546 – Ἰούλιος 1556) καὶ ὄχι γιὰ τὸν Διονύσιο Α΄, τοῦ ὁποῖου ἡ δευτέρη πατριαρχία εἶχε λήξει στὰ τέλη τοῦ 1490, τουλάχιστον ἐξήντα πέντε χρόνια πρὶν ἀναλάβει ὁ Ἰωάσαφ. Ἡ διατύπωση ἄλλωστε τοῦ ἴδιου τοῦ Ἰωάσαφ εἶναι σαφής: «Ἐνθέν τοι καὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτου πατριάρχου κὺρ Διονυσίου Ἐγγραφὸν ἀπόφασιν δεδωκότος...». Ἄν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Διονύσιο Α΄, ἡ διατύπωση στὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο θὰ ἦταν διαφορετικὴ καὶ μὲ κάποιον τρόπο θὰ δηλωνόταν πὺς ἐπρόκειτο γιὰ πατριάρχη πὺν εἶχε πατριαρχεῦσει στὸ ἀπώτερο παρελθόν.

ῥ Ε κ δ ο σ η (τοῦ γράμματος τοῦ Ἰωάσαφ). ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Συμβολαί*, σ. 399-400.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Διονύσιος Α΄*, σ. 12.

ΜΑΞΙΜΟΣ Δ΄

ἀρχὲς 1491 – ἀρχὲς 1497

1491, ἀρχές

Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Σερρών Μανασσῆ ὁ ὁποῖος μετονομάστηκε σὲ Μάξιμο.

Ὁ μητροπολίτης Σερρών Μανασσῆς, πρῶην ἀγιορείτης μοναχός, μετονομάζεται Μάξιμος καὶ ἐκλέγεται πατριάρχης ὕστερα ἀπὸ τὴν παραίτηση τοῦ Διονυσίου.

Μ ν ε ί α . «Ἐποίησε παραίτησιν [ὁ Διονύσιος]»· «γένονεν δὲ πατριάρχης ὁ Σερρών ὃ ὄνομα Μανασσῆς, μετονομάσαντες αὐτὸν Μάξιμον, ἦν γὰρ Ἁγιορείτης»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 48 στ. 2 καὶ σ. 56 στ. 4-7· «Ποιήσαντος τοίνυν τοῦ κυρίου Διονυσίου παραίτησιν, ὡς εἵπομεν, ἐγένετο ὁ Σερρῶν πατριάρχης, ὁ Μανασῆς, ὃς μετονομάσθη Μάξιμος. Καὶ ἦν ἀγιορείτης»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· «Ἐκαμε παραίτησιν ὁ... κύρις Διονύσιος ὁ πατριάρχης· ἔγινε σύνοδος· καὶ ἔκλεξαν τὸν μητροπολίτην Σερρῶν, ὀνόματι Μανασσῆ· τὸν ὁποῖον ἔμετ' ὀνόμασαν Μάξιμον»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 142· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. νκθ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Σύμφωνα μὲ τὴν *Ἐκθεσιν Χρονικὴν* ὁ Διονύσιος «ποιήσας... ἐν τῇ πατριαρχείᾳ ἔτη δύο καὶ μῆνας ἔξ, ἐποίησεν παραίτησιν» (σ. 48 στ. 1-2· πβ. καὶ *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 34). Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Διονύσιος ἀνέλαβε γιὰ δεύτερη φορὰ τὸ Πατριαρχεῖο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1488, προσθέτουμε τὰ δύομιση χρόνια ποὺ ὀρίζει τὸ πιὸ πάνω Χρονικὸ καὶ χρονολογοῦμε τὸ χρόνο τῆς παραίτησής του καὶ τῆς ἀνόδου τοῦ Μαξίμου στὶς ἀρχές τοῦ 1491.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 26.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ περίπτωση τοῦ Μαξίμου Δ' ποὺ ἄλλαξε τὸ ὄνομά του ὅταν ἔγινε πατριάρχης (ὡς ἱερομόναχος καὶ μητροπολίτης Σερρών ὀνομαζόταν Μανασσῆς καὶ ὅταν ἔγινε πατριάρχης μετονομάστηκε σὲ Μάξιμο) ἀποτελεῖ τὴν πρώτη γνωστὴ ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο (ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 26 σημ. 51).

π. 100

1493, 1η Ίανουαρίου – 31η Αύγουστου

Ἐγκατάσταση ἐπισκόπου στήν ἐπανιδρυθεῖσα ἐπισκοπή Διαυλείας καὶ Ταλαντίου.

Ἡ ἐπισκοπή Διαυλείας καὶ Ταλαντίου μὲ ἐνέργειες τοῦ τότε ἐξάρχου Ἀθηνῶν ποὺ κίνητρο εἶχαν τὴν «φιλοχρηματίαν», εἶχε διαιρεθεῖ σὲ δύο ἐκκλησιαστικὲς περιφέρειες. Ὑστερα ὁμως ἀπὸ τὴν προσφυγὴ τοῦ ἐπισκόπου Ταλαντίου Νείλου στὸ Πατριαρχεῖο, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε τὴν ἐπανένωση τῶν δύο ἐπισκοπῶν, ἡ σύνοδος κάνει δεκτὸ τὸ αἶτημά του. Ὁ Νεῖλος θὰ ὀνομάζεται πλέον ἐπίσκοπος «Διαυλείας καὶ Ταλαντίου» καὶ ἐφοδιάζεται μὲ τὴν «συνοδικὴν πρᾶξιν» του, τὸ διοριστήριο ἔγγραφο ποὺ δηλώνει τὴ νομιμότητα τῆς ἐκλογῆς του καὶ προσδιορίζει τὰ καθήκοντά του.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Δὲν σώζεται τὸ πρωτότυπο τῆς συνοδικῆς πράξεως· ἀντίγραφο τοῦ κειμένου της παραδίδεται στὸ χφ 276 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, φ. 156^v-157^r.

Incipit. Καὶ ἱατρῶν ἐκεῖνος ἄριστος ἂν

Χρονολογία. ἐν ἔτει ζα^ω

Ὑπογραφή. † Νήφων [= Μάξιμος] ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Χρονολόγησις. Στὸ ἀντίγραφο ποὺ παραδίδει τὸ κείμενο τῆς πράξεως ἔχει ἀναγραφεῖ στὴ θέση τῆς ὑπογραφῆς τὸ ὄνομα «Νήφων», μὲ ἀποτέλεσμα ἡ πράξις νὰ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν πατριάρχη Νήφωνα Β'. Στὸ ἐπικυρωτικὸ ὁμως ἔγγραφο ποὺ ἐξέδωσε γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση ὁ Ἱερεμίας Β' τὸ 1572 ὑπάρχουν ἐσωτερικὰ τεκμήρια ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ ἀποδοθεῖ ἡ πράξις στὸν Μάξιμο Δ', στὴ διάρκεια τῆς πατριαρχίας τοῦ ὁποίου ἐμπίπτει ἄλλωστε καὶ ἡ ἀναγραφόμενη στὸ κείμενο χρονολογία «ζα^ω».

Ἐκδοσις. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ὑγράφα, σ. 225-226, ὅπου ἀκολουθώντας ὅσα σημειώνονται στὸ ἀντίγραφο, ἀποδίδει τὴν πράξις στὸν πατριάρχη Νήφωνα Β'. Νεότερη ἔκδοσις ἀπὸ τὸ ἴδιο χειρόγραφο ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μάξιμος, σ. 81-82 ἡ ὁποία στηριζόμενη στὰ πῶ πάνω τεκμήρια ἀποδίδει τὴν πράξις στὸν Μάξιμο Δ' (βλ. πῶ πάνω, «Χρονολόγησις»). Ἐπίσημα, ἀρ. 38, σ. 249-251.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Ὑγράφα, σ. 224-225· ΓΗΕΥΝ, Diaulia, σ. 93-95 (σχετικὰ μὲ μνεῖες μεταβυζαντινῶν ἐπισκόπων)· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Διαύλεια, σ. 50-51· BOUSQUET, Daulia, σ. 296 (οἱ πῶ πάνω θεωροῦν πῶς πρόκειται γιὰ πράξις τοῦ Νήφωνος Β')· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μάξιμος, σ. 74-81.

Σχολιασμός. Ἡ πράξις αὐτὴ τοῦ Μαξίμου Δ' εἶναι ἡ πρώτη μιᾶς σειρᾶς πράξεων ποὺ ἐκδόθηκαν τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση, τῆς συνένωσης δηλαδὴ τῶν δύο ἐπισκοπῶν: ὁ Νήφων Β' τὸ 1497 θὰ ἐπικυρώσει τὴν ἀπόφασις τοῦ Μαξίμου νὰ ἐνώσει τὶς ἐπισκοπὲς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου σὲ μία (π. 106), καὶ θὰ τὸν ἀκολουθήσουν ὁ Διονύσιος Β', ὁ Μητροφάνης Γ' καὶ ὁ Ἱερεμίας Β'. Πᾶ τὶς ἐνδιάμεσες μεταπτώσεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς περιφέρειας βλ. ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μάξιμος, σ. 77 σημ. 16 καὶ τὴν ἐκεῖ σημειούμενη βιβλιογραφία. Ὁ Γριτσόπουλος θεωρεῖ πῶς γιὰ τὴν ὑπόθεση αὐτὴ προηγήθηκε πράξις τοῦ Μαξίμου Γ' (ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Διαύλεια, στ. 1186), ὁμως τὸ κείμενο τοῦ Μαξίμου Δ' δὲν ἀφήνει κανένα σχετικὸ ὑπαινιγμό· ἐνδεχομένως συγχέει τοὺς δύο ὁμώνυμους πατριάρχες.

π. 101

1495, Ὀκτώβριος

Πιττάκιο πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα.

Ὁ πατριάρχης γνωστοποιεῖ στὴ σιναϊτικὴ κοινότητα τὶς ἀπαντήσεις τῆς πατριαρχικῆς συνόδου σὲ ἐρωτήματα ποὺ τοῦ εἶχε θέσει μὲ γράμμα του, ἀπὸ τὸ μετόχι τῆς μονῆς στὴν Κρήτη, ὁ ἐκεῖ οἰκονόμος μοναχὸς Ἀκάκιος. Στὸ πρῶτο ζήτημα, ἂν πρέπει νὰ δέχονται δωρεὰς ἀπὸ τοὺς «σχισματικούς Γραικοὺς τοὺς ἐκ τῆς Ἰταλίας», ἡ ἀπάντησις εἶναι θετικὴ. Στὸ δεύτερο ἐρώτημα, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ στέλνουν μοναχοὺς «ζητεῖαν ποιῆσαι», ἡ ἀπάντησις εἶναι ἐπίσης καταφατικὴ: ἐπιτρέπεται ἀκόμα «καὶ ἐκ τῶν ἐτεροδόξων ζητεῖν» ἐφόσον ὑπάρχει χρεια χρημάτων γιὰ τὴ συντήρησις τῆς μονῆς. Τέλος, ὅσοι ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς μονῆς θανατώνονται ἀπὸ τοὺς «ἐναντίους», θὰ θεωρηθοῦν μάρτυρες καὶ θὰ μνημονεύονται.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ πιττακίου σώζεται ἀντιγραμμένο στὸ σιναϊτικὸ χειρόγραφο 1605, σ. 567-569. Ἡ ἐπιγραφή «Ἰσον πατριαρχικοῦ γράμματος περὶ ἀναγκαιῶν τινῶν ζητημάτων» ποὺ ἀναγράφεται στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου, πρὶν ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου, ὑποδηλώνει πῶς τὸ λυτὸ πρωτότυπο ἔγγραφο ποὺ ἔφτασε κάποτε στὸ Σινᾶ καταχωρίστηκε στὸν κώδικα τῆς μονῆς μὲ τὴ διευκρινιστικὴ ἐπιγραφή «Ἰσον...». Ἀντίγραφο τοῦ κειμένου παραδίδει καὶ χειρόγραφο τοῦ Σταυράκη Ἀριστάρχου, τώρα Vat. gr. 2416, φ. 239^r-240^r.

Ἐπιγραφή. † Μάξιμος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης

Π ρ ο σ φ ῶ ν η σ η . Ὁσιώτατε καθηγούμενε τῆς σεβασμίας καὶ μεγάλης βασι-

λικῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σινᾶ ὄρους, τιμῶτατε οἰκονόμει καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἐνασκούμενοι λοιποὶ ἐντιμώτατοι ἱερομόναχοι καὶ μοναχοὶ ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὶ υἱοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάριν, εἰρήνην, εὐλογίαν καὶ ἔλεος ἐπεύχεται ἡ μετριότης ἡμῶν πᾶσιν ὑμῖν ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
 Incipit. Γράμματα ἐδεξάμεθα πρὸ καιροῦ ἐκ
 Μηνολόγιο. Μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰνδικτιῶνος ιδ'ης.

Χρονολόγηση. Ἡ ἀναγραφόμενη στὸ μηνολόγιο δέκατη τέταρτη ἰνδικτιῶνα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν προσγραφή τῆς πράξης στὴν πατριαρχία τοῦ Μαξίμου ὁδηγεῖ τὴ χρονολόγηση τοῦ κειμένου στὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1495.

Ἔκδοσις. Ἐπίσημα, ἀρ. 39, σ. 253-256.

Σχολιασμός. Οἱ ἀπαντήσεις τοῦ πατριάρχου πρὸς τοὺς Σιναῖτες παραπέμπουν σὲ ἀπαντήσεις τοῦ πρώτου μετὰ τὴν Ἀλωση πατριάρχου σὲ ἀνάλογους προβληματισμοὺς ποὺ τοῦ εἶχε θέσει ἡ σιναϊτικὴ κοινότητα παλαιότερα· βλ. π. 9 καὶ π. 10.

π. 102

1496, 11 Μαρτίου

Ἐπικύρωση προνομίων Νέας Μονῆς Χίου.

Ὁ πατριάρχης ἐπικυρώνει τὰ παλαιὰ προνόμια ποὺ εἶχαν οἱ ἡγούμενοι τῆς Νέας Μονῆς τῆς Χίου: νὰ φοροῦν ἐπιγονάτιο, νὰ σφραγίζουν ἀναγνώστες, νὰ ἐξομολογοῦν ὅσους προσέρχονται σὲ αὐτούς, κτλ. Ἡ ἐπικύρωση γίνεται ὕστερα ἀπὸ αἶτημα ποὺ ὑπέβαλαν οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς στὸ Πατριαρχεῖο μέσω τοῦ ἄρχοντα Παντολέοντα τοῦ Κορέσση. Τὰ παλαιὰ λοιπὸν προνόμια ἀνανεώνονται καὶ ὁ νῦν ἡγούμενος Ἰωσήφ καθὼς καὶ οἱ διάδοχοί του θὰ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἀσκοῦν.

Παράδοσις. Σήμερα λανθάνει τὸ πρωτότυπο ἐπικυρωτικὸ γράμμα, καθὼς καὶ τὸ χειρόγραφο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀντλήσε τὸ κείμενο ὁ Μανουήλ Γεδεών, πρῶτος ἐκδότης του· εἶναι ὅμως πιθανὸ νὰ πρόκειται γιὰ τὸ χειρόγραφο 1156 τοῦ Γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως, ποὺ στὸν κατάλογο ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ, Ἀδριανούπολις, σ. 593-594 φέρει τὸν ἀριθμὸ 19, δεδομένου ὅτι τὰ κείμενα ποὺ περιέχονται στὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἀφοροῦν ὅλα τῇ Νέᾳ Μονῇ Χίου καὶ ἀνάμεσά τους ὑπάρχει ἓνα πατριαρχικὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου, τοῦ ὁποῖου ἡ ἀρχὴ εἶναι ταυτόσημη μὲ αὐτὴν τοῦ κειμένου ποὺ ἀκολουθεῖ.

Ἐπιγραφή. †Μάξιμος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.
 Incipit. † Οἱ ἐν τῇ σεβασμῇ βασιλικῇ

Χρονολογία. Μηνὶ Μαρτίῳ ια', ἰνδικτιῶνος ιδ' τοῦ ΖΔ' ἔτους διατρέχοντος. Ἐπιγραφή. † Μάξιμος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Χρονολόγηση. Τὸ σημειούμενο ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 7004 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ μῆνα Μάρτιο καὶ τῇ 14ῃ ἰνδικτιῶνα χρονολογοῦν τὴν ἐπικύρωση τῶν προνομίων τῆς μονῆς στὴν 11ῃ Μαρτίου τοῦ 1496.

Ἔκδοσις. ΓΕΔΕΩΝ, Ἐφημερίδες, σ. 223-224· Ἐπίσημα, ἀρ. 40, σ. 257-258.

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, Ἐφημερίδες, σ. 222· ΜΠΟΥΡΑΣ, Νέα Μονή, σ. 15-18. Σχετικὰ μὲ τὴ μεγάλη χιώτικη οἰκογένεια Κορέσση, μὲ κλάδους στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Γένοβα καὶ τὴ Βενετία, ποὺ δραστηριοποιοῦνται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου ὡς τὸν 16ο αἰῶνα, βλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, Ἑλληνικὲς χώρες, σ. 113-120 καὶ ΜΑΥΡΟΕΙΔΗ, Γαλατὰς, σ. 136, 154-156.

Σχολιασμός. Εἶναι μακρὰ ἡ παράδοση ἐπίσημων ἐγγράφων ποὺ ἐκδόθηκαν ἀπὸ βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες καὶ μετὰ τὴν Ἀλωση ἀπὸ πατριάρχες ὑπὲρ τῆς Νέας Μονῆς Χίου. Τὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου εἶναι τὸ πρῶτο, σωζόμενο τουλάχιστον, ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο. Ἄς σημειωθεῖ πῶς, ὅταν οἱ μοναχοὶ τῆς Νέας Μονῆς ζητοῦν ἐπικύρωση τῶν προνομίων τους ἀπὸ τὸν πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἡ Χίος δὲν βρίσκεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας ἀλλὰ ὑπὸ τοὺς Γενουάτες. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἄρχοντα Παντολέοντα Κορέσση ποὺ μεσολάβησε στὸ Πατριαρχεῖο ὑπὲρ τῆς μονῆς, ἐντοπίζεται ὡς πλοιοκτήτης στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1502· βλ. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, Ἑλληνικὲς χώρες, σ. 117.

π. 103

1491, ἀρχές – 1497, ἀρχές

«Ἐπιβατήριον γράμμα» πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης σχετικὰ μὲ τὴ μετάθεσιν τῆς ἑδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα.

Ἐπειδὴ ἡ πόλη τῆς Λαρίσης ἀλώθηκε καὶ ἔχασε ὄχι μόνο πολλὰ ἀπὸ τὰ παλαιὰ πλούτη της ἀλλὰ καὶ τὸ ναὸ ποὺ ἀποτελοῦσε ἑδρα τῶν μητροπολιτῶν της, οἱ μετέπειτα ἀρχιερεῖς ἀναγκάστηκαν νὰ μεταθέσουν τὴν ἑδρα τῆς μητροπόλεως τους στὴν ἐπισκοπὴ τῶν Τρικάλων καὶ νὰ μὴ χειροτονοῦν πλέον ἐπισκόπους Τρίκκης καὶ Γαρδικίου. Ὁ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ἐπικυρώνουν τὴ μετακίνηση αὐτὴ καθὼς καὶ τὸ δικαίωμα εἰσπραξῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐπισκοπῶν Τρικάλων καὶ Γαρδικίου καὶ ἐφοδιάζουν τὸν ἀρχιερεῖα μὲ ἐπιβατήριο γράμμα.

Μνεΐα. «οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς πιεζόμενοι πανταχόθεν καὶ ἀπορούμενοι ἀπάραντες μετέθηκαν τὸν θρόνον καὶ τὴν καθέδραν αὐτῶν ἐντὸς τῆς τῶν Τρικκάλων πόλεως, ἐπισκοπῆς οὗσης αὐτῶν... μὴ χειροτονεῖν εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἐπισκοπὰς [Τρίκκης καὶ Γαρδικίου] ἐπίσκοπον ὅλως· ἐφ' ᾧ καὶ πατριαρχικοῖς ὁμογνωμονικοῖς ἐπιβατηρίοις ἐφωδιάσθησαν γράμμασιν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυρίου Μαξίμου, κυρίου Νήφωνος καὶ κυρίου Παχωμίου...»: Ἱερεμίας Α', Γράμμα, Ὀκτώβριος 1543, ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἔδρα*, σ. 358· ΟΥΔΟΤ, *Acta* II, σ. 63 [= ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α'*, σ. 343]· «τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης... κυροῦ Νεοφύτου... γράμματα παλαιγενῆ πατριαρχικά ἐμφανίσαντος ἡμῖν τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυρίου Μαξίμου καὶ κυρίου Νήφωνος καὶ τοῦ κυρίου Παχωμίου, δεδομένα... τοῖς πρότερον τῆς αὐτῆς [μητροπόλεως Λαρίσης] προστασίαν ἐμπεπιστευμένοις ἀρχιερεῦσιν, ὡς ἂν ἔχωσιν ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως τὰς δύο ἐπισκοπὰς, τὴν τῶν Τρικκάλων δηλαδὴ καὶ τὴν τοῦ Γαρδικίου καὶ λαμβάνωσιν ὁλοτελῶς... καὶ τὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν γινόμενα ἐκκλησιαστικά πάντα εἰσοδήματα καὶ δικαίωματα»: Διονύσιος Β', Βεβαιωτικὸν γράμμα, Φεβρουάριος 1547, κώδικας μονῆς Δουσίου, σ. 63-66 (τμήμα στὸ χφ Σταυράκη Ἀριστάρχη [=Vat. gr. 2416, φ. 252])· ἀνέκδοτο.

Χρονολόγηση. Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Α' στὸ γράμμα τοῦ 1543 ἀλλὰ καὶ ὁ Διονύσιος Β' στὸ γράμμα τοῦ 1547 ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα τῶν προκατόχων τοὺς οἱ ὅποιοι ἐπέτρεψαν στὸν μητροπολίτη Λαρίσης νὰ ἐδρεύει στὴν ἐπισκοπὴ Τρικκάλων· πρῶτα μνημονεύονται τὰ ὀνόματα Μάξιμος καὶ Νήφων καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ὄνομα τοῦ Παχωμίου. Ἡ σημειούμενη διαδοχὴ τῶν πατριαρχῶν καὶ στὰ δύο κείμενα ὁδηγεῖ νὰ χρονολογήσουμε τὴ μνεΐα τῆς πράξεως αὐτῆς στὴν πατριαρχία τοῦ Μαξίμου Δ' καὶ νὰ θεωρήσουμε πὼς μία ἄλλη ἔγινε στὴ δεύτερη πατριαρχία τοῦ Νήφωνος. Κατὰ συνέπεια, καθὼς δὲν ἔχουμε ἓνα πιὸ συγκεκριμένο χρονολογικὸ στίγμα, τοποθετοῦμε τὴ μνεΐα τῆς πράξεως στὸ εὐρὺ διάστημα, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 1491 ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 1497 ποὺ διάρκεσε ἡ πατριαρχία τοῦ Μαξίμου Δ'.

Βιβλιογραφία. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Θεσσαλία*, σ. 331-333· ΓΕΛΕΩΝ, *Ἱστορία*, σ. 300· ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, *Λάρισα*, στλ. 124-132· ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκκη*, στλ. 856-859· ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολή*, σ. 255 ἐπ. (γιὰ τὶς ἀλλαγές ποὺ γνώρισε ἡ πληθυσμιακὴ σύνθεση τῆς περιοχῆς)· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 125 καὶ 157.

Σχολιασμός. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ μετάθεση τῆς ἔδρας τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης ἔγινε περὶ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰώνα (βλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ἅγιος Βησσαρίων*, σ. 196 σημ. 61). Στὸ βεράτι πάντως ποὺ ἐξέδωσε ὁ Βαγιαζήτ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1483 γιὰ τὸν Συμεὼν Α' δὲν ἀναφέρεται ἀνάμεσα στὶς μητροπόλεις ποὺ ἦταν ὑπὸ τὴ δικαιοδοσία τοῦ πατριάρχῃ ἢ Λάρισα ἀλλὰ τὰ Τρίκαλα (Tirhala). Ἄς σημει-

ωθεῖ ὥστόσο ὅτι τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς πράξεως τοῦ Βησσαρίωνος Α' μὲ χρονολογία 1489/1490, τοῦ ὁποῦ μάλιστα σώζεται τὸ πρωτότυπο, μολονότι περιγράφει ἀναλυτικὰ τὴ χηρεΐα τῆς μητροπόλεως καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπάγεται αὐτὴ γιὰ τοὺς χριστιανούς, δὲν κάνει καμία ἀναφορὰ οὔτε κἂν ὑπαινιγμὸ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ νέος μητροπολίτης θὰ ἐδρεύει στὰ Τρίκαλα. Νὰ πρόκειται, ἄραγε, γιὰ σκόπιμη ἀποσιώπηση τοῦ γεγονότος; Ἡ μετακίνηση πάντως τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως Λαρίσης φαίνεται πὼς προκάλεσε ἀμφισβητήσεις, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιβεβαιώσεις τὶς ὁποῖες ζητοῦν οἱ κατὰ καιροὺς μητροπολίτες Λαρίσης ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο· βλ. τὰ ἐπιβεβαιωτήρια γράμματα τῶν πατριαρχῶν Νήφωνος Β' (π. 109), Ἰωακείμ Α', Παχωμίου Α', Θεολήπτου Α', Ἱερεμίας Α', Διονυσίου Β' καὶ Ἰωάσαφ Β'. Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης, στὸν ὁποῖο δόθηκε τὸ «ἐπιβατήριον γράμμα» γιὰ τὴν ἄδεια ἐγκατάστασης τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης στὰ Τρίκαλα, δὲν κατονομάζεται· πρέπει νὰ εἶναι ἢ ὁ Βησσαρίων, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκλεγεῖ ἐπὶ Διονυσίου Α' (π. 95) ἢ ὁ ἀρχιερεὺς ποὺ τὸν διαδέχθηκε, πιθανότατα ὁ Μάρκος, τοῦ ὁποῦ τὸ βεράτι διορισμοῦ μὲ χρονολογία 1501 σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Δουσίου (βλ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Χατζη-Γεράσιμος*, σ. 19 σημ. 28).

π. 104

1491, ἀρχές – 1497, ἀρχές

Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ νηοὶ ἔναντι τῆς Σωζοπόλεως. Ἡ προσήλωση τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τῆς Σωζοπόλεως στὸ μοναστήρι ἔγινε ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου τὸν ὁποῖο χρησιμοποιοῦ τώρα ὡς κατοικία ὁ μητροπολίτης Σωζοπόλεως καὶ ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς Προδρόμου.

Μνεΐα. «γράμματα τίμια π(ατ)ριαρχικά... τοῦ τε κυροῦ Συμεῶνος..., κυροῦ Διονυσίου..., κυροῦ Μαξίμου..., κυροῦ Νήφωνος... δι' ὧν γραμμάτων... ὁ θεὸς ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θε(οτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγησι. Τὸ ἐπικυρωτικὸ γράμμα τοῦ Μητροφάνη Γ' ποὺ παραδίδει τὴ μνεῖα παραθέτει τοὺς πατριάρχες οἱ ὅποιοι ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν, δηλώνοντας πρῶτον τὸν Συμεών. Ἄν ἡ παράθεσις τῶν ὀνομάτων ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλληλουχία τῶν πατριαρχῶν, ὁ μνημονευόμενος Μάξιμος πρέπει νὰ εἶναι ὁ Μάξιμος Δ', ὁ ὁποῖος διαδέχτηκε τὸν Διονύσιο Α' μετὰ τὴ δευτέρη πατριαρχία του καὶ προηγήθηκε τοῦ Νήφωνος ὁ ὁποῖος μνημονεύεται στὴ συνέχεια. Κατὰ συνέπεια, ἡ πράξις τοῦ Μαξίμου Δ' ἐντάσσεται στὴ διάρκεια τῆς ἐξάχρονης πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Γιὰ τὴν ὑπόθεσις τῆς ἀνταλλαγῆς, κοινῇ συναινέσει, τῶν δύο ναῶν βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν πρώτη πράξις τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κείμενο, ἐκείνη τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (π. 93).

ΝΗΦΩΝ Β'

θέρους 1497 – θέρους 1498

(δεύτερη πατριαρχία)

1497, θέρους

Ἐπάνοδος τοῦ Νήφωνος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Ὅταν ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ ἐκδίωξε τὸν πατριάρχη Μάξιμο, ἡ σύνοδος ἀποφάσισε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πρώην πατριάρχη Νήφωνα νὰ ἀναλάβῃ ξανά τὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Μ ν ε ί α . «Ἐξέωσεν αὐτὸν [τὸν Μάξιμον] καὶ πάλιν ἔφερον τὸν κϋρ Νήφωνα»: *Ἐκθεσις Χρονική*, σ. 56 στ. 11· «Ἐξῆλθε [ὁ Μάξιμος] καὶ εἰσῆλθεν πάλιν ὁ Νήφων»: *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· «Καὶ συνόδου γενομένης... πατριάρχην ὁμοφώνως ἐπροσκάλεσαν τοῦτον, Νήφωνα πάλιν τὸν πρώην πατριάρχην... ἀπέστειλαν καὶ τὸν ἤφεραν εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν»: *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 142· βλ. καὶ *Βιβλίον Ἱστορικόν*, σ. νκθ'.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Σύμφωνα μὲ τὴν *Ἐκθεσιν Χρονικὴν* ὁ Μάξιμος «ἐποίησε... ἐν τῇ πατριαρχείᾳ ἔτη ἕξ» (σ. 56 στ. 9-10· *Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως*, σ. 39· *Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία*, σ. 142). Ἄν λοιπὸν ὁ Μάξιμος ἐξελέγη στὶς ἀρχὲς τοῦ 1491 (π. 99), ἡ ἀποπομπή του πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1497. Ὁ Νήφων ἦταν πάντως στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τὸν Ἰούνιο τοῦ ἔτους ἐκείνου, ἀφοῦ σώζεται στὸν ἱερὸ κώδικα πράξη μὲ χρονολογία 15 Ἰουνίου 1497 τὴν ὁποία ὑπογράφει ὡς πατριάρχης (π. 107). Ἡ ὑπόθεση τοῦ POPESCU, *Nifon II*, σ. 777, πὼς ὁ Νήφων ἦταν πατριάρχης ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1496, στηρίζεται σὲ κάποια οὐκρανικὴ μαρτυρία καὶ μένει νὰ διασταυρωθεῖ καὶ μὲ ἄλλες πηγὲς ὥστε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ καὶ νὰ ἀκυρώσῃ ὅσα σημειώνονται στὶς πηγὲς ποὺ ἀναφέραμε.

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 23-24· ΦΑΛΑΓΚΑΣ, *Χρονολόγηση*, σ. 125.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ὁ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, *Συμβολή*, σ. 24, ὑπολογίζει ὅτι μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς πατριαρχίας τοῦ Μαξίμου καὶ τῆς ἐπανάδου τοῦ Νήφωνος μεσολά-

βησε πεντάμηνο διάστημα. Από την περίοδο όμως αυτή δεν έχει σωθεί κάποια πράξη που να επιβεβαιώνει το γεγονός και να επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε την περίοδο αυτή μεσοπατριαρχία.

π. 106

1497, Ιούνιος

Επιβεβαίωση της ενότητας των επισκοπών Διαυλείας και Ταλαντίου σε μία επισκοπή.

Ο επίσκοπος Διαυλείας και Ταλαντίου Νείλος προσφεύγει στο Πατριαρχείο, ύστερα από την απόπειρα του μητροπολίτη Αθηνών Νεοφύτου να διασπάσει ξανά την ενότητα της επισκοπής του. Η πατριαρχική σύνοδος επιβεβαιώνει την πρό τετραετίας επί Μαξίμου Δ' συνοδική απόφαση (π. 100), σύμφωνα με την οποία αποκαταστάθηκε η ενότητα των δύο επισκοπών σε μία, στην επισκοπή Διαυλείας και Ταλαντίου.

Μ ν ε ί α . «ό τότε μητροπολίτης Αθηνών κϋρ Νεόφυτος ἐζήτησεν ἀποξενῶσαι πάλιν αὐτὸν τὸν Διαυλείας κϋρ Νεῖλον τοῦ Ταλαντίου· ὃς δὲ καὶ ἀναγκασθεὶς ἐνεφάνισε τῷ ἀγιωτάτῳ καὶ μακαρίῳ πατριάρχῃ κϋρ Νήφωνι καὶ τῇ συνόδῳ τὸ τοῦ αἰοιδίμου πατριάρχου κϋρ Μαξίμου συνοδικὸν γράμμα, ὅπερ... ἐβεβαιώθη»: Ἱερεμίας Β', Συνοδική πράξη, Ιούνιος 1572, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐγγραφα*, σ. 227.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Τὸ διάστημα πὺν μεσολάβησε ἀνάμεσα στὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου Δ' καὶ τὴν ἐπικύρωσή του ἀπὸ τὸν Νήφωνα Β' δηλώνεται στὴν πράξη τοῦ 1572, ἡ ὁποία παραδίδει τὴ μνεία: «παραδραμόντων... χρόνων καὶ μόνων τεσσάρων». Ἄν λοιπὸν τὸ ἀρχικὸ γράμμα τοῦ Μαξίμου ἐκδόθηκε τὸ πρῶτο ὀκτάμηνο τοῦ 1493 (π. 100), τὸ ἐπιβεβαιωτήριο τοῦ Νήφωνος πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸ 1497. Ἐνα στοιχεῖο πὺν ἐπιτρέπει νὰ προσδιορίσουμε τὴν πράξη περὶ τὸν Ἰούνιο τοῦ ἔτους αὐτοῦ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι στὸν «συνοδικὸ τόμο» τῆς καταδίκης τῆς σιμωνίας πὺν ἐκδόθηκε στίς 15 Ἰουνίου 1497 (π. 107) ὑπογράφει, ἐπομένως βρίσκεται στὴν Κωνσταντινούπολη πιθανότατα γιὰ τὴν ὑπόθεσή του, ὁ «ταπίνος ἐπισκοπός Διαυλείας καὶ Ταλαντιοῦ Νίλος» (ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Νόμιμον*, φ. ρμζ^ν).

Β ι β λ ι ο γ ρ α φ ί α . ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἐγγραφα*, σ. 224-225· ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Συνοδική πράξη*, σ. 74-81.

Σ χ ο λ ι α σ μ ό ς . Ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ενότητας τῆς επισκοπῆς Διαυλείας καὶ Ταλαντίου φαίνεται πὺς διάρκεσε μεγάλο διάστημα, καθὼς οἱ σωζόμενες σχε-

τικές πράξεις ἀρχίζουν τὸ 1493 (π. 100), ἀκολουθεῖ ἡ ἐδῶ ἀναφερόμενη πράξη καὶ ἡ διαμάχη ἀντικατοπτρίζεται στὴ συνέχεια σὲ ἀρκετὲς ἀνάλογου περιεχομένου πράξεις πὺν ἐκδόθηκαν τὸν 16ο αἰῶνα ἀπὸ τοὺς πατριάρχες Διονύσιο Β', Μητροφάνη Γ' καὶ Ἱερεμία Β'.

π. 107

1497, 15 Ἰουνίου

Μὲ «**συνοδικὸν τόμον**» ἡ σύνοδος καταδικάζει καὶ πάλι τὴ σιμωνία καὶ ρυθμίζει οἰκονομικὰ ζητήματα ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν.

Μόνο τὰ «γραφῇ ἐνσημανθέντα» διασώζονται καὶ συντείνουν στὴν τήρηση τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου. Καὶ ὅσες ὁρθὲς ἀποφάσεις εἶχαν παλαιότερα ληφθεῖ ἀλλὰ περιέπεσαν σὲ λήθη, πρέπει τώρα νὰ ἀνανεωθοῦν, νὰ διακηρυχθοῦν ἐκ νέου καὶ νὰ ὑπομνησθοῦν στοὺς θεοσεβεῖς [χριστιανούς]. Στὴ μεγάλη σύνοδο πὺν συνήλθε ἐπὶ Μαξίμου [Γ'] μετὰξὺ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων πὺν τέθηκαν καὶ διευθετήθηκαν ἦταν καὶ ἡ σιμωνία, ζήτημα γιὰ τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε συνοδικὸς τόμος πὺν ἐπιβεβαιῶνε ὅλες τὶς ἀποστολικὲς καὶ πατερικὲς ἀποφάσεις καὶ καταδίκαιζε τὴ σιμωνία. Ὁ τόμος αὐτὸς ἐπικυρώθηκε ἐπὶ Συμεῶν [Α'] καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Νήφωνος [Β']. Ὅταν ὁμως ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ θρόνο ὁ Νήφων, ἀτόνησε ἡ ἰσχὺς τοῦ τόμου. Τώρα πὺν ἐπανήλθε στὸ Πατριαρχεῖο, συγκάλεσε μεγάλη σύνοδο στὴν ὁποία τέθηκε, μετὰξὺ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, καὶ τὸ ζήτημα νὰ ἀνανεωθεῖ, νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ καὶ νὰ ἐπικυρωθεῖ ἡ ἰσχὺς τοῦ τόμου κατὰ τῆς σιμωνίας. Ὅλοι ὁμοφώνως καὶ μετὰ ζήλο συναινέσαν, καθὼς αὐτὸ ἐπιτάσσουν οἱ θεοὶ καὶ ἱεροὶ κανόνες –ὁ κθ' τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὁ β' τῆς Δ' Συνόδου, ὁ κβ' καὶ κγ' τῆς Σ' Συνόδου– καὶ διδάσκουν οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας Μ. Βασίλειος καὶ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ἀλλὰ καὶ οἱ πατριάρχες Ταράσιος καὶ Γεννάδιος Α'. Θεωρήθηκε ἀκόμα ἀθέμιτο τὸ λεγόμενο «ἐμβατοίκιον» ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποδοχὴ ἀντικειμένων τῆς λειτουργίας ὡς δώρων («πεύχια», «τεψία», «χερνιβόξεστα») προκειμένου νὰ γίνεῖ ἡ χειροτονία κάποιου. Ἀκόμα, γιὰ τὴ μετάδοσιν τῆς μεταλήψεως ἀπαγορεύεται νὰ εἰσπράξει ὁ λειτουργὸς χρήματα ἢ νὰ ἀποδεχθεῖ δῶρα. Ὅποιος ἱερέας τολμήσει νὰ παραβεῖ τὰ παραπάνω θὰ εἶναι ἔνοχος, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ τύχει συγγνώμης. Ἀποφασίζονται ἀκόμα τὰ ἀκόλουθα: κάθε ἀρχιερέας γιὰ κάθε «τριάντα νοικοκυριά» θὰ εἰσπράττει ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπαρχίας του, σύμφωνα ἄλλωστε μετὰ παλαιὰ διάταξη, ἕνα «κανονικόν», τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι ἐνιαῖο ἀλλὰ θὰ ἀνέρχεται στὸ ποσὸ πὺν συνηθίζεται σὲ κάθε περιοχὴ. Ἄν δὲν τὸ πράξει αὐτὸ ὁ ἱερέας, ὁ ἀρχιερέας ἔχει

τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράξει, τὸν πρῶτο χρόνο πού ἡ «χώρα» δίνεται στὸν ἱερέα, τὸ ἥμισυ τοῦ εἰσοδήματος· τὸ συνηθισμένο «κανονικόν» θὰ ἀρχίσει νὰ τὸ εἰσπράττει ἀπὸ τὸν ἐπόμενο χρόνο. Ὅταν πεθάνει κάποιος ἐπίσκοπος, ὁ μητροπολίτης στὸν ὁποῖο ὑπάγεται ἡ ἐπισκοπὴ ἔχει δικαίωμα νὰ εἰσπράττει ὅλο τὸ εἰσόδημα τῆς ἐπαρχίας ὥσπου νὰ χειροτονήσῃ ἄλλον ἐπίσκοπο. Τὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὰ πανηγύρια πού γίνονται σὲ ἐπαρχίες μητροπόλεων θὰ μοιράζονται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: τὸ εἰσόδημα αὐτῶν πού γίνονται σὲ ἐρημικοὺς ναοὺς ἀνήκει στὸν ἀρχιερέα πού στέλνει ἐκεῖ ἱερέα· ὅσων γίνονται σὲ κατοικημένους τόπους, τὸ ἥμισυ ἀνήκει στὸν ψάλλοντα ἱερέα καὶ τὸ ἄλλο ἥμισυ στὸν ἀρχιερέα. Τέλος καθαιρεῖται ὁ παπα-Κουπάτζης, ἱερέας στὴ Βέροια, ὡς ἔνοχος ἡθικῶν παραπτωμάτων.

Π α ρ α δ ο σ η . Τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» σώζεται καταχωρισμένο σὲ φύλλο τοῦ «ἱεροῦ κώδικος» τοῦ Πατριαρχείου πού τὸν 16ο αἰώνα ἐνσωματώθηκε στὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμγ'-ρμζ'. Σήμερα εἶναι συσταχωμένο στὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 198^r-202^v.

Incipit. † Ἀπαντα εἰωθῶς φαίνεται ὁ μακρὸς
Χρονολογία. Ἰουννίων ιεθ' ἰν(δικτιῶν)ος ιε'ς: †

ΝΗΦΩΝ ΤΑ ΠΕΙΝΟΣ· Κ
ΣΥΕΩΘΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟ,
ΠΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟ
ΛΕΩΣ ΝΕΑΣ ΡΩ
ΜΗΣ· ΚΑΙ ΘΕΟ
ΜΕΝΙΚΩΣ ΠΡΕΙ ΑΕ
ΧΗΝΩ :†

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Νήφωνος Β' στὴν π. 107

Ἐπογραφές. [†] Νήφων ταπεινὸς καὶ ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων-
σταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης: †
† Ὁ... Ἡρακλείας Κάλλιστος· † Ὁ... Ἀγχιάλου Νεόφυτος· † Ὁ... Θεσσαλονίκης
Μάξιμος· † Ὁ... Μαρωνείας Διονύσιος· Ὁ... Νικομηδείας Μάξιμος· † Ὁ...
Νικαίας Ἰωσήφ· † Ὁ... Χαλκηδόνος Ματθαῖος, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἐφέ-
σου· † Ὁ... Ζηχνῶν Παχώμιος· † Ὁ... Ἀθηνῶν Νεόφυτος· † Ὁ... Σεῦδῶν Κάλ-
λιστος· † Ὁ Βερρείας Μεθόδιος· † Ὁ... Φιλίππ[...], Ἰωάσαφ· † Ὁ... Κυζίκου
Ἀντώνιος· † Ὁ... Προύσης Παῖσιος· † Ὁ... Σωζοπόλεως Γρηγόριος· † Ὁ...
Λήμνου Ἰωάσαφ· † Ὁ... Περιθεωρίου Παχώμιος· † Ὁ... Μιδείας Ἀθανάσιος· †
Ὁ... Αἴνον [...]· † Ὁ... Δράμας Ἰωακείμ· † Ὁ... Ζυχν[ῶν...]· † Ὁ... ἐπιτήσκακος
Θερμοπόλεως Μεδωνήτης Παχώμιος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Ὁρεῶν Παρθένιος· †
Ὁ... ἐπίσκοπος Ῥεντίνης Ἀκάκιος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Διανλείας καὶ Ταλαντιοῦ
Νίλος· † Ὁ... ἐπίσκοπος Ῥαιδεστοῦ Μακάριος: -

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Στὸ τέλος τοῦ κειμένου τοῦ συνοδικοῦ τόμου ἔχει σημειω-
θεῖ ἡ ἰνδικτιῶνα καὶ ὁ μήνας κατὰ τὸν ὁποῖο ἐκδόθηκε ἀλλὰ ὄχι τὸ ἔτος. Δεδο-
μένου ὅτι στὸ κείμενο δηλώνεται πῶς ἡ πράξη ἐκδίδεται κατὰ τὴ δεύτερη
πατριαρχία τοῦ Νήφωνος, ἡ σημειούμενη 15^η ἰνδικτιῶνα εἶναι ἐκείνη πού καλύ-
πτει τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1^η Σεπτεμβρίου 1496 ἕως τὴν 31^η Αὐγούστου 1497·
κατὰ συνέπεια, ὁ τόμος ἐκδόθηκε στίς 15 Ἰουνίου τοῦ 1497.

Ἔ κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, Σύλλεκτα, σ. 37-43· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Τερὸς
Κῶδιξ, σ. 152-159· Ἐπίσημα, ἀρ. 41, σ. 261-270.

Βιβλιογραφία . ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Τερὸς Κῶδιξ, σ. 160-162.

Σχολιασμός . Ἡ συμφωνία, ἡ ἀπόκτηση δηλαδὴ ἐκκλησιαστικῶν ἀξιωματικῶν μὲ
χρηματισμὸ, ἀπασχόλησε τὸ Πατριαρχεῖο ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀλωση. Γνωρίζουμε
ὅτι ὁ Γεννάδιος, ἕνα μόνον χρόνο μετὰ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ Πατριαρχείου, στὸ
γράμμα του πρὸς τοὺς Σιναῖτες θίγει τὸ ζήτημα θεωρώντας τὴν ἀπαγόρευση
χρηματισμοῦ δεδομένη καὶ ἀναφέρει μιὰ περίπτωση παρέκκλισης ἀπὸ τὴ ρητὴ
αὐτὴ ἐντολὴ (π. 9). Στὸ ἴδιο ζήτημα ἐπανέρχεται ὁ Μάξιμος Γ' τὸν Αὐγούστο τοῦ
1477 κατὰ τρόπο ἀπόλυτο θεωρώντας τὴ συμφωνία αἰτία ὅλων τῶν κακῶν: «ἡ τοῦ
Σίμωνος αἵρεσις τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν πᾶσαν διέδραμε καὶ κατελυμήνατο»,
συμπληρώνοντας πῶς «τοῦτο ἀληθῶς τὸ τόλμημα ἀρχὴ τῆς δυστυχίας τοῦ
γένους καὶ τῆς τῆς ἐκκλησίας καταπτώσεως γέγονεν» (π. 70, στ. 119-127). Ἀκο-
λουθεῖ ὁ Συμεὼν μὲ μιὰ καταδίκη λίγο μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482 (π. 76) καὶ μὲ
τὴν ἐπιβεβαίωσίν της τὸν Μάιο τοῦ 1484 (π. 81).

π. 108

1497, 15 Ιουνίου

«Καθαίρεσις» ιερέα της Βέροιας.

Καθαίρεται ὁ Κουπάτζης, ιερέας στή Βέροια, διότι ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἀδικήματα κατέθεσαν μάρτυρες ὅτι διέπραξε, ἀποδεικνύεται ἀνάξιος τῆς ιερωσύνης· σὸ ἐξῆς θὰ θεωρεῖται ἀπλὸς ἰδιώτης.

Π α ρ ᾶ δ ο σ η . Τὸ κείμενο τῆς καθαίρεσης τοῦ ιερέα καταχωρίστηκε σὸν «ἱερὸν κώδικα» μετὰ τὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» σὸ ὁποῖο καταγράφονταν ρυθμίσεις σχετικὲς μὲ τὶς οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις ιερωμένων καὶ λαϊκῶν (**π. 107**). Εἶχε κατὰ συνέπεια τὴν ἴδια τύχη μὲ τὰ ἄλλα σχετικὰ φύλλα: τὸν 16ο αἰῶνα ἐνσωματώθηκε σὸ «Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὡς φ. ρμ'. Σήμερα εἶναι συσταχωμένο σὸ χειρόγραφο 12 τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας ὡς φ. 201^Γ.

Incipit. † Ἐτι ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, ἐπεὶ εὔρηται

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ἡ πράξη ἔχει τὴν ἴδια χρονολογία μὲ τὴν προηγούμενη πράξη (**π. 107**). Βλ. ἐκεῖ, στή «Χρονολόγηση», τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στίς 15 Ἰουνίου 1497.

ῥ Ε κ δ ο σ η . ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Σύλλεκτα*, σ. 42· ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 158· *Ἐπίσημα*, ἀρ. 41, σ. 270.

Βιβλιογραφία. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱερὸς Κώδιξ*, σ. 162, σχόλιο 8.

Σχολιασμός. Δὲν εἶναι γνωστὰ ἀπὸ ἄλλες πηγές τὰ ἀδικήματα πού φέρεται νὰ διέπραξε ὁ ιερέας τῆς Βέροιας, τὰ ὁποῖα προκάλεσαν τὴν καθαίρεσή του· σημειώνεται ἀόριστα πὼς κατηγορήθηκε γιὰ «πορνικά καὶ μαρὰ [ἔργα]».

π. 109

1497, θέρος – 1498, θέρος

Ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης γιὰ τὴ μετάθεση τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα καὶ τὴν εἴσπραξη τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων.

Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Λάρισας οἱ ἀρχιερεῖς τῆς πιέζονταν ἀπὸ παντοῦ, ἀναγκάστηκαν νὰ μεταθέσουν τὴν ἔδρα τῆς μητροπόλεώς τους στὴν ἐπισκοπὴ τῶν Τρικάλων καὶ νὰ μὴ χειροτονοῦν πλέον ἐπισκόπους Τρίκης καὶ Γαρδικίου. Ὁ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ἐπικυρώνουν τὴν ἀπόφαση τῶν ἀρχιερέων Λαρί-

σης (**π. 103**) γιὰ τὴ μετακίνηση τῆς ἔδρας τους καὶ ἐπιβεβαιώνουν τὸ δικαίωμά τους νὰ εἰσπράττουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπισκοπῶν Τρικάλων καὶ Γαρδικίου.

Μ ν ε ῖ α . «οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς πιεζόμενοι πανταχόθεν καὶ ἀπορούμενοι ἀπάραντες μετέθηκαν τὸν θρόνον καὶ τὴν καθέδραν αὐτῶν ἐντὸς τῆς τῶν Τρικάλων πόλεως, ἐπισκοπῆς οὗσης αὐτῶν... μὴ χειροτονεῖν εἰς τὰς δύο αὐτὰς ἐπισκοπὰς [Τρίκης καὶ Γαρδικίου] ἐπίσκοπον ὅλως· ἐφ' ᾧ καὶ πατριαρχικοῖς ὁμογνωμονικοῖς ἐπιβατηρίοις ἐφωδιάσθησαν γράμμασιν παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ... κυρίου Νήφωνος»: Ἱερεμίας Α', Γράμμα, Ὀκτώβριος 1543, ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἔδρα*, σ. 358· ΟΥΔΟΤ, *Acta* II, σ. 63 [= ΣΤΡΟΥΜΠΑΚΗΣ, *Ἱερεμίας Α'*, σ. 343]· «τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Λαρίσης... κυροῦ Νεοφύτου... γράμματα παλαιγενῆ πατριαρχικὰ ἐμφανίσαντος ἡμῖν τῶν πρὸ ἡμῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε κυρίου Μαξίμου καὶ κυρίου Νήφωνος καὶ τοῦ κυρίου Παχωμίου, δεδομένα... τοῖς πρότερον τῆς αὐτῆς [μητροπόλεως Λαρίσης] προστασίαν ἐμπεπιστευμένοις ἀρχιερεῦσιν, ὡς ἂν ἔχωσιν ἀναφαιρέτως καὶ ἀναποσπάστως τὰς δύο ἐπισκοπὰς, τὴν τῶν Τρικάλων καὶ τὴν τοῦ Γαρδικίου καὶ λαμβάνωσιν ὁλοτελῶς... καὶ τὰ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν γινόμενα ἐκκλησιαστικὰ πάντα εἰσοδήματα καὶ δικαίωματα»: Διονύσιος Β', Βεβαιωτικὸν γράμμα, Φεβρουάριος 1547, ἀνέκδοτο· «μετὰ συγγνώμης τῶν ἀγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ κυροῦ Νήφωνος καὶ τοῦ κυροῦ Ἰωακείμ τε καὶ τοῦ Παχωμίου καὶ τοῦ κυροῦ Θεολήπτου, ὅπως κάθεται ἐν ταῖς αὐταῖς ἐπισκοπαῖς [Τρικάλων καὶ Γαρδικίου καὶ Περιστερᾶς]... καὶ αἰεὶ ὀνομαζέσθω Λαρίσης ἀντ' ἐκείνης καὶ καρπούσθω τὸ ἐν αὐταῖς ἐπισκοπαῖς εἰσόδημα»: Νεόφυτος, μητροπολίτης Λαρίσης, Γράμμα, 1541/1542, USPENSKIY, *Puteshestvie*, σ. 357· ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ, *Συμβολαί*, τχ 279, σ. 14· ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Λάρισα*, σ. 144· ΚΑΛΟΥΣΙΟΣ, *Τρίκη*, σ. 220.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η . Ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Α' σὸ γράμμα τοῦ 1543 ἀναφέρει τοὺς προκατόχους του, οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεψαν σὸν μητροπολίτη Λαρίσης νὰ ἐδρεύει στὴν ἐπισκοπὴ Τρικάλων, χωρὶς φυσικὰ νὰ διευκρινίζει σὲ ποιά πατριαρχία τοῦ Νήφωνος ἀναφέρεται. Δεδομένου ὅμως ὅτι τὴν ἀρχικὴν πράξιν τὴν προσγράψαμε σὸν Μάξιμο Δ' (**π. 103**), ἡ ἐπιβεβαίωσή της ἐγινε ἀπὸ τὸν Νήφωνα στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Θεσσαλία*, σ. 331-333· ΓΕΛΕΩΝ, *Ἱστορία*, σ. 300· ΣΚΟΥΒΑΡΑΣ, *Τρίκη*, σ. 547· ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ, *Ἡ ἔδρα*, σ. 358· ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, *Συμβολή*, σ. 255 ἐπ. (γιὰ τὶς πληθυσμιακὲς ἀνακατατάξεις τῆς περιοχῆς)· ΖΑΧΑΡΙΑΔΟΥ, *Δέκα τουρκικά*, σ. 125 καὶ 157.

Σχολιασμός. Σχετικὰ μὲ τὶς ἐπάλληλες ἐπιβεβαιώσεις πού ἔγιναν προκειμένου νὰ κατοχυρωθεῖ ἡ ἔδρα τοῦ ἀρχιερέα τῆς Λάρισας στὰ Τρίκαλα βλ. τὸ

«Σχολιασμό» τῆς πράξης τοῦ Μαξίμου Δ' (π. 103). Ὁ μητροπολίτης Λαρίσης Νεόφυτος σὲ γράμμα τοῦ ἔτους 1541/1542, τὸ κείμενο τοῦ ὁποῖου καταχωρίστηκε στὸν κώδικα τῆς μητροπόλεως Λαρίσης ὅπως καὶ σὲ ἐκείνον τῆς μητροπόλεως Τρίκκης, ἀναγράφει πρῶτο τὸ ὄνομα τοῦ Νήφωνα ἀπὸ τοὺς πατριαρχεὺς ποὺ ἐπικύρωσαν τὴν μετάθεση τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως Λαρίσης στὰ Τρίκαλα· (βλ. τὴ σχετικὴ ἀναφορὰ στὶς ἐκδόσεις τοῦ κειμένου ποὺ σημειώνονται στὴ «Μνεία»).

π. 110

1497, θέρος – 1498, θέρος

Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.

Ὁ πατριάρχης ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως εἶναι προσηλωμένος στὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Σωζόπολη. Ἡ προσήλωσις αὐτὴ ἐγένετο ὡς ἀντάλλαγμα ἀντὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Προδρόμου ὁ ὁποῖος ἦταν μετόχι τῆς μονῆς ἀλλὰ τὴν ὥρᾳ χρησιμοποιεῖται ὡς κατοικία τοῦ μητροπολίτη Σωζοπόλεως.

Μνεία. «γράμματα τίμια π(ατ)ριαρχικά... τοῦ τε κυροῦ Νήφωνος δι' ὧν γραμμάτων... ὁ θεῖος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θ(εοτό)κου τῆς Ἐπισκέψεως ἐκυρώθη ὑπάρχειν μετόχιον τῆς θείας καὶ βασιλ(ικῆς) μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐξ αἰτίας τῆς τοιουτοτρόπως προβάσης ἀνταλλαγῆς»: Μητροφάνης Γ', Ἐπικυρωτικὸν γράμμα, Σεπτέμβριος 1569· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 686· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 142.

Χρονολόγησις. Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ στὸ ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα τοῦ Μαξίμου Δ' γιὰ τὴν ἴδια ὑπόθεση (π. 104), ἡ παράθεση τῶν ὀνομάτων τῶν πατριαρχῶν ποὺ ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν ναῶν ὅπως παραδίδεται στὸ γράμμα τοῦ Μητροφάνη Γ' μᾶς ἐπιτρέπει νὰ πιθανολογήσουμε ὅτι ὁ Νήφων ἐξέδωσε τὸ ἐπιβεβαιωτήριο αὐτὸ γράμμα στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του.

Βιβλιογραφία. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ–ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος*, σ. 661-695· KAMPERIDIS, *Sozopolis*, σ. 29-55.

Σχολιασμός. Γιὰ τὴν ὑπόθεση τῆς ἀνταλλαγῆς, κοινῇ συναινέσει, τῶν δύο ναῶν βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴν πρώτη πράξη τῆς ὁποίας σώζεται τὸ κείμενο, ἐκείνη τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1489 (π. 93).

π. 111

[1486 – 1498]

Συνοδικὴ ἀπόφασις γιὰ τὴν ὑπαγωγὴ χωριῶν στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου.

Ὁ πατριάρχης Νήφων καὶ ἡ σύνοδος ἀναγνωρίζουν πὺς τὰ χωριά Τζαλὴ Καβάκι, Σιμέντοβο καὶ Κλινόβο ἀνήκουν ὡς ἐνοριακὰ στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου.

Μνεία. «ἔδειξε γράμματα παλαιγενῆ τῶν ἀοιδίμων πατριαρχῶν, τοῦ τε Νήφωνος... δεικνύοντα καὶ τρανῶς φανεροῦντα εἶναι ἐνοριακὰ χωρία ἔκπαλαι καὶ αἰεὶ καὶ πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ Ἀγχιάλου, τὸ Τζαλὴ Καβάκι, τὸ Σιμέντοβον καὶ Κλινόβον»: Νεόφυτος Γ', Γράμμα, Σεπτέμβριος 1636· ΑΡΑΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ, *Φωτίσις* 1, σ. 159-160, ἀπὸ τὸν Κώδικα Α' τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· ΒΑΛΛΗΣ, *Ἀγχιάλος*, σ. 168-171, ἀπὸ τὴ Νομικὴ Συναγωγὴ τοῦ Δοσιθέου.

Χρονολόγησις. Ἡ ἀπλὴ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Νήφωνος, πρώτου στὴ σειρά τῶν πατριαρχῶν ποὺ ἀναγνώρισαν τὰ δικαιώματα τοῦ ἀρχιερέα τῆς Ἀγχιάλου στὰ σημειούμενα χωριά, δὲν ἐπιτρέπει νὰ γνωρίζουμε σὲ ποιά ἀπὸ τὶς δύο πατριαρχίες του ἐκδόθηκε ἡ σχετικὴ πράξις. Τὴν τοποθετοῦμε στὸ τέλος τῆς δεύτερης πατριαρχίας, ἀκολουθώντας τὸν κανόνα ποὺ ἔχουμε θέσει γιὰ τὶς μὴ χρονολογημένες πράξεις (βλ. σ. 18).

Βιβλιογραφία. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία*, τ. 1, σ. 305-306· ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Κατάλογος*, σ. 174· *Νομικὴ Συναγωγὴ*, ἀρ. 962.

Σχολιασμός. Ὁ μητροπολίτης Ἀγχιάλου ὁ ὁποῖος προσέφυγε στὸν πατριάρχη Νήφωνα γιὰ νὰ κατοχυρώσει τὰ δικαιώματα τῆς μητροπόλεώς του πρέπει νὰ ἦταν ὁ Νεόφυτος, ἀφοῦ ἡ ἀρχιερατεία του ἐκτείνεται καὶ στὶς δύο πατριαρχίες τοῦ Νήφωνα: μνημονεύεται ὡς Ἀγχιάλου ἀπὸ τὸ 1483/1484 (π. 78) ὡς τὸ 1497 (π. 107). Μετὰ τὸν Νήφωνα Β' πολλοὶ πατριαρχεὺς ἐπικύρωσαν τὴν ὑπαγωγὴ τῶν χωριῶν στὴ μητρόπολη Ἀγχιάλου: ὁ Ἱερεμίας Α', ὁ Ραφαὴλ Β', ὁ Νεόφυτος Β', ὁ Τιμόθεος Β', ὁ Κύριλλος Α'.

Πιττάκιο. Ὁ πατριάρχης Νήφων ἀπαντώντας σὲ ἐρώτημα ποὺ τοῦ εἶχε θέσει ὁ μητροπολίτης Κιέβου Ἰωσήφ σχετικά μὲ τὴν ἐφαρμογὴ ἢ μὴ τῆς ἀπόφασης γιὰ τὴν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν ἢ ὁποία εἶχε ληφθεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἀφοῦ ἀναφερθεῖ στὸ ἱστορικὸ τῆς συνόδου, ἀφοῦ τονίσει τὴ νομιμότητά της καὶ ἀπαριθμήσει τὶς συνέπειες ποὺ θὰ εἶχε γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους ἢ ἄρνηση τῆς ἐφαρμογῆς της, τὸν προτρέπει νὰ ἐφαρμόσει πιστὰ τὶς ἀποφάσεις της. Τὸ πιττάκιο ὅμως αὐτό, ποὺ φέρεται νὰ συντάχθηκε τὸν 15ο αἰώνα, εἶναι πλαστό· κατασκευάστηκε στὴν Πολωνία τὸν 17ο αἰώνα καὶ ἐκεῖ δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ, τὸ 1617, μιὰ ἀπόδοσή του στὰ πολωνικά. Τὸ ἑλληνικὸ «πρωτότυπο» δὲν ἐμφανίστηκε ποτέ, ἢ χρονολογία ποὺ φέρει (5 Ἀπριλίου 1493) δὲν συμπίπτει μὲ καμία ἀπὸ τὶς πατριαρχίες τοῦ Νήφωνα, ὁ φερόμενος ὡς ἀποδέκτης τοῦ πιττακίου, ὁ μητροπολίτης Κιέβου Ἰωσήφ δὲν εἶχε τότε ἀκόμα ἐκλεγεί, ἐνῶ ὁ πατριάρχης ποὺ φέρεται νὰ προτρέπει γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας, ὁ Νήφων, εἶχε λάβει μέρος, ὡς μητροπολίτης τότε Θεσσαλονίκης, στὴν Πανορθόδοξη Σύνοδο τοῦ 1483/1484 ἢ ὁποία προχώρησε στὴν ἀνατροπὴ ὅσων εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας καὶ ὑπέγραψε τὸν σχετικὸ «τόμο» ποὺ ἐκδόθηκε. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ἐκδηλώνει τὴν προσήλωσή του σὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου στὴν εἰρηνικὴ ἐπιστολὴ ποὺ ἀπευθύνει στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ὅταν ἀναλαμβάνει τὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης στὰ τέλη περὶ τοῦ 1486 (π. 87).

Incipit. *Wzieliśmy od twej miłości postany*

Ὶ Ε κ δ ο σ η . KREUZA, *Obrona*, σ. 91-92: τὸ κείμενο στὰ πολωνικά [= *Russk. Istor. Bibl.*, τ. 4, στλ. 267-269]. Τὸ κείμενο μεταφράστηκε στὰ λατινικά καὶ πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ 1627 στὸν τ. 18 τῶν *Annales ecclesiastici*, σ. 313 [= LE QUIEN I, στλ. 1271-1272 ἀπὸ μεταγενέστερη ἔκδοση]. Ὁ Γ. Ζαβίρας στὸ ἀνέκδοτο ἔργο του «Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία» ἀναπαράγει τὴ λατινικὴ ἀπόδοση τοῦ κειμένου ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Le Quien καὶ ἐπιχειρεῖ μιὰν ἀπόδοσή του στὰ ἑλληνικά· ἡ ἀπόδοση τοῦ Ζαβίρα δημοσιεύτηκε πρόσφατα ἀπὸ τὸν ΓΛΑΒΙΝΑ, *Νήφων*, σ. 221-222. Τὸ πολωνικὸ κείμενο μεταφράστηκε καὶ στὰ ρωσικά MAKARIJ, *Istorija*, σ. 90-92.

Βιβλιογραφία. APOSTOLOPOULOS, *Lettre*, σ. 110-116 (γιὰ τὴν πλαστότητα)· ΓΛΑΒΙΝΑΣ, *Νήφων*, σ. 219-223.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ
πού χρησιμοποιούνται στο Εύρετήριο.

ἀρχιεπ.	: ἀρχιεπισκοπή	μνχ.	: μοναχός
ἐπ.	: ἐπισκοπή, ἐπίσκοπος	μτχ.	: μετόχι
ἡγ.	: ἡγούμενος	ν.	: ναός
ἱερμνχ.	: ἱερομόναχος	πατρχ.	: πατριαρχεῖο, πατριάρχης
μ.	: μητρόπολη, μητροπολίτης	τ.	: τοποθεσία
μγ.	: μέγας	χ.	: χωριό
μν.	: μονή	χφ	: χειρόγραφο

I. Γενικό εύρετήριο

Ἀγαλλιανός Θεόδωρος, ἱερομνήμων, δικαιοφύλαξ, μγ. οἰκονόμος, μγ. χαρτοφύλαξ 52, 53, 55, 60, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 91, 92, 93, 96, 101, 103, 104, 107, 109, 120, 121, 133, 135, 137, 139, 140, 148, 167 ἀγγλική γλώσσα (μετάφραση) 58, 74 Ἀγία Αἰκατερίνη, μν. Σινᾶ 70, 239· βλ. καὶ Ἀκάκιος, μετόχι ἁγίασμα, ἁγιασμός 66, 72 Ἀγία Τριάδα 197 Ἅγιοι Ἀπόστολοι, ν. πατρχ. 52 Ἅγιον Ὄρος 102, 136, 150, 179, 204, 219, 231, 237· βλ. καὶ Ἄθως Ἅγιον Πνεῦμα 196, 197 Ἅγιον Γεωργίου Διασωρίτου μν. στὸ Βρανόκαστρο, μτχ. μν. Κοσινίτσης 151, 152, 180, 181, 227, 228 Ἁγίου Ἰωάννου Βαπτιστοῦ Γενέσιον (μν. Διονυσίου Ἄθω)· βλ. Διονυσίου μν. Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου μν. Πάτμου 206, 226· βλ. καὶ ἀρχεῖα, βιβλιοθήκη Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου μν. ἔναντι Σωζοπόλεως 121, 122, 140, 160, 168, 226, 243, 254 Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου μν. στὸ Σινᾶ· βλ. κάθισμα Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου γ. στὴ Σωζόπολη 121 Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πέτρας, μτχ. μν. Βατοπεδίου 231 Ἁγίου Νικολάου Σκορπίου μνδ. 204, 219 Ἁγίων Ἀποστόλων κανόνες 249	Ἀγκύρας μ. 114, 134, 136, 150, 165, 198 Ἀγχιάλος 102, 107 Ἀγχιάλου μ. 136, 137, 138, 153, 181, 198, 202, 230, 251, 255· τόπον ἐπέχων τοῦ Κυζίκου 137· βλ. καὶ Ἰγνάτιος, Νεόφυτος, Σοφονίας ἄδεια 81, 82, 83, 84, 85, 86, 139, 140, 159, 186 ἀδελφοποιία 185 Ἀδραμέρεος ἐπ.· βλ. Ἀρδαμερίου Ἀδριανουπόλεως μ. 115, 119, 120, 138, 153· πρώην 166, 167, 172, 178, 179· βλ. καὶ Θεοφάνης, Μακάριος, Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης Ἀδριανούπολη· βλ. βιβλιοθήκη Γυμνασίου ἄζυμα 197 Ἀθανάσιος, μ. Ἐφέσου 134, 135 Ἀθανάσιος, μ. Μηδείας 251 Ἀθανάσιος, μ. Σωζοπόλεως 138, 153· τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης 153 Ἀθήνα 12, 13, 229, 238 Ἀθηνῶν μ. 114, 150, 248, 251· ἑξαρχος 238· βλ. καὶ Δωρόθεος, Νεόφυτος Ἄθως 55, 95, 205· βλ. καὶ Ἅγιον Ὄρος, ἀρχεῖα, Διονυσίου, Ἐσφιγμένου, Ἰβήρων, Μεγίστης Λαύρας, Ξενοφώντος, Παντοκράτορος μν. ἁθώσις 92, 93, 94, 103, 109, 133, 137, 138, 139, 142, 148, 152, 153, 166, 167, 231 Αἴγυπτος 56, 213 Αἰθιοπία 213 Αἵνου μ. 134, 138, 198, 251· βλ. καὶ Δωρόθεος, Νήφων
--	--

Δὲν ἀποδελτιώνονται λέξεις πού ἀπαντοῦν συχνά στὸ κείμενο, ὅπως Ἄλωση, Θεός, Μεγάλη Ἐκκλησία, Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως κτλ.

αίρέσεις 54, 196, 199, 214· αίρετικοί 197
 αἰχμαλωσία 53, 80, 83, 84, 142
 Ἀκαδημία Βιέννης 10· Μονάχου 10
 Ἀκάκιος, ἐπ. Ρεντίνης 251
 Ἀκάκιος, οἰκονόμος μετοχίου μν. Σινᾶ
 στην Κρήτη 239, 240
 ἀκοινώνητος 195
 Ἀκολουθία... ἐκ τῶν λατινικῶν αἱρέσεων ἐπι-
 στρέφοντας 54, 199
 «ἀκριβεία» (πιστὴ τήρηση τῶν κανόνων) 96
 Ἀλεξανδρείας πατρ. 194, 195, 196, 198,
 211, 212, 213, 214, 215, 256· βλ. καὶ Γρη-
 γόριος
 ἀλλαξοπιστῶ 61
 ἀλλοεθνής· βλ. Ραφαήλ Α'
 ἀλλόθρησκοι 186
 Ἀμασείας μ. 221· βλ. καὶ Θεόφιλος
 ἀμνηστία 147, 148, 157
 ἀμπέλι 95
 Ἀμπέρτος Μαννουήλ, ἄρχων 179, 180
 ἄμφια 174· βλ. καὶ ἐπιγονάτιον, ἐπιμάνικα,
 ὠμοφόριον
 Ἀμφιλόχιος, μ. Ἰκονίου 202, 221
 ἀναγνώριση 141
 ἀναγνώστης 227, 228, 240
 ἀνάδοχοι βαπτίσεων 185
 ἀνάθεμα (ἀναθεματίζω) 123, 197, 201
 ἀνακαίνιση 94, 122, 140, 226
 Ἀνατολή 20, 57, 72, 182, 183, 194, 195, 196,
 211, 212
 ἀνατολικοσλαβικὴ γλῶσσα 141
 Ἄνδρος 84
 ἀνθενωτικὸς 79, 119, 120· βλ. καὶ Γεννά-
 διος, Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης
 Ἄνθιμος, μνχ. Βατοπεδίου 230
 ἀνταλλαγὴ ναῶν (μετοχίων) 160, 161, 168,
 226, 243, 244, 254
 ἀντιγραφείας 138
 ἀντίδωρον 66, 72
 ἀντιμή(ι)νσιον 189
 Ἀντιοχείας πατρ. 194, 195, 196, 198, 213·
 βλ. καὶ Σύνοδοι
 Ἀντώνιος Δ' 144, 208
 Ἀντώνιος, μ. Κυζίκου 251
 Ἀπάμεια 166
 ἀπαντήσεις 239, 240
 ἀπογραφή 201
 ἀποδημία 154, 155, 157, 158
 Ἀπόκαυκος Κυρίτζης, Δημήτριος 59
 ἀποκρίσεις 71, 73, 189
 ἀπολογία (ἀπολογητικὸ κείμενο) 60, 62, 64
 Ἀποστόλης Μιχαήλ 119
 ἀργία (ποινὴ) 85, 185, 232
 Ἀρδαμερίου (Ἀδραμέρεος) ἐπ. 150
 Ἀριστάρχης Σταυράκης 9, 123, 134, 137,
 188, 230, 231, 239, 242
 Ἀρμένιοι 66
 ἀρραβικῶς 55, 56, 57, 58
 Ἀρσένιος Αὐτωρειανός, πατρ. 207
 ἄρτος παναγίας 66
 ἀρχεῖα Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου
 207· Βατοπεδίου 95, 144, 193, 203, 205,
 208, 230· Διονυσίου 179· Δουσίκου 242,
 243· Ἰβήρων 204, 219· Ἱστορικῆς καὶ
 Ἑθνολογικῆς Ἑταιρείας 229· Κρατικὸ
 Βενετίας 187· Οἰκουμενικοῦ Πατριαρ-
 χείου 255· Σινᾶ 70
 ἀρχιεπίσκοπος 72, 73
 ἀρχιερεῖς (μητροπολίτες) 66, 72, 92, 93, 109,
 114, 121, 127, 131, 132, 137, 139, 150,
 151, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 165,
 166, 172, 173, 174, 180, 182, 183, 184,
 186, 194, 197, 198, 200, 205, 207, 209,
 212, 214, 228, 229, 230, 231, 241, 242,
 249, 250, 252, 253, 255
 ἀρχιμανδρίτης 180, 227
 ἀρχὴ κοσμικὴ 11, 72· ἐκκλησιαστικὴ 11
 ἄρχων, -ντες 156, 157, 179, 180, 186, 205,
 226, 240· Τραπεζούντιοι 127· βλ. καὶ
 Ἀμπέρτος, Κορέσσης
 ἀσθένεια, ἀσθενής 66, 91
 Ἀσία 51
 ἀσκητής 66
 ἄσπρα 203, 232
 αὐθέντης (σουλτάνος) 128, 225· αὐθεντικὴ
 θέλησις 150· ὄρισμός 150
 αὐτοδέσποτος 206
 ἀφανής 84
 ἀφιέρωση 203
 ἀφορισμός (ἀφορίζω) 81, 83, 84, 95, 123,
 142, 143, 179, 185, 219, 232, 233· ἄλυτος
 158· δημόσιος 83

Ἀχουμάτ, καθὴς Βέροιας 55
 Ἀχρίδα (Ἀχρεῖς, Ὀχρεῖς) 102, 132, 133
 Ἀχρίδος ἀρχιεπ. 132· μ. 133
 Βαγιαζήτ 242
 βαπτίζω 185
 βάρβαρος· βλ. Ραφαήλ Α'
 Βάρνης μ. 134, 136, 198, 202· βλ. καὶ Κάλλι-
 στος
 Βαρνιώτης Δημήτριος 84
 βασιλέως ἀκοαί 157
 Βασίλειος ὁ Μέγας 249
 βασκανία 133
 Βατικανό· βλ. βιβλιοθήκη
 Βατοπεδίου μν. 95, 136, 144, 193, 203, 204,
 205, 206, 208, 230, 231· βλ. καὶ Ἄνθιμος,
 ἀρχεῖα, Μεθόδιος
 Βέης Νίκος 229
 Βέκκος· βλ. Σύνοδοι -ἐπὶ Βέκκου
 Βενετία (Γαληνοτάτη) 82, 83, 186, 187, 241·
 Συμβούλιο τῶν δέκα 82· ἀρχὲς 82, 83·
 πόλεμος βενετοτουρκικὸς (1466) 137·
 βλ. καὶ βιβλιοθήκη -Μαρκιανή
 Βενετοί, συνθήκη με' Ὀθωμανοὺς (1454) 57
 Βενιαμίν, ἱμνχ. Σινᾶ 213
 βεράτι 228, 242, 243
 Βέροια 231, 252
 Βεροίας (Βερρείας, Βερροίας) μ. 134, 136,
 138, 140, 153, 230, 231, 251· βλ. καὶ Ἰω-
 σήφ, Κουπάτζης, Μεθόδιος, Νεόφυτος
 Βερολίνο 10, 55, 57
 Βησσαρίων, μ. Λαρίσσης 228, 229, 243
 Βησσαρίων Β', μ. Λαρίσσης 229
 βιβλιοθήκη Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου
 Πάτμου 73, 226, 227· Ἀγίου Στεφάνου
 Μετεώρων 73· Ἀμβροσιανὴ Μιλάνου
 55· Βατικανοῦ 9, 53, 55, 67, 69, 115, 123,
 134, 137, 138, 151, 180, 200, 202, 226,
 230, 239, 242· Γυμνασίου Ἀδριανουπό-
 λεως 240· Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἑλλά-
 δος (ΕΒΕ) 188· Ἑθνικὴ Γαλλίας 52,
 134, 135, 232· Ἑσφιγμένου 134, 135·
 Ζαγοράς 67· Ἰβήρων 55, 56, 65, 67, 69,
 198, 199· Κρατικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσεί-
 ου Μόσχας 198, 199· Λαυρεντιανὴ 185·
 Μαρκιανὴ 68, 69, 73, 117, 119, 120, 132·
 Μεγίστης Λαύρας 55, 67, 69, 75· Μετο-
 χίου Παναγίου Τάφου (ΜΠΤ) 75, 94,
 108, 114, 115, 123· Μητροπόλεως
 Σάμου καὶ Ἰκαρίας 153, 156, 158, 198,
 202, 221, 250, 252· Μουσείου Μπενάκη
 55· Ξενοφώντος 54· Πανεπιστημίου
 Ἰωαννίνων 123· Παντοκράτορος 55·
 Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων 75, 200,
 226· Σινᾶ 69, 73, 213· Τουρίνου 62, 67,
 69· Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος 149·
 Dujčev Σόφιας 181
 βιβλίον 102, 181· ἐκκλησιαστικὸ 95· παλαι-
 γενές 134· πατριαρχικὰ 188
 Βιβλίον Ἱστορικόν 92, 117, 123, 127,
 131, 132, 147, 165, 177, 211, 225, 237,
 247
 Βιέννη 97
 Βιζύης μ. 173, 174
 βιλαέτι 201
 βλασφημία 185, 196
 Βλαχία 56, 220
 βοεβόδας 56
 βουβάλια 219
 Βουθρωτὸ 187
 Βουλγαρίας ἀρχιεπ.· βλ. Θεοφύλακτος
 Βρανόκαστρο 152, 180, 181, 227, 228· βλ.
 καὶ Ἀγίου Γεωργίου μν.
 Βυζάντιο, Βυζαντινοὶ 9, 10, 11, 12, 17, 19,
 20, 52, 57, 92, 96, 134, 158, 166, 189, 206,
 207, 241
 Γαγγρῶν μ. 134, 136, 138· βλ. καὶ Δωρόθεος
 Γαλακτίων, πρόεδρος Ἡρακλείας 155, 157,
 158
 Γαληνοτάτη· βλ. Βενετία
 Γαλησιώτης Γεώργιος, μγ. σκευοφύλαξ 92,
 109, 120, 137, 139, 148, 155, 157
 Γαλλία, Γάλλοι (γαλλικὴ γλῶσσα-μετάφρα-
 ση) 11, 14, 16, 52, 62, 123, 134
 γάμος 52, 81, 82, 83, 84, 85, 96, 189· διὰ
 κηπηνίου 185· διατάξεις, δίκαιο 85, 96·
 λύση 185· παράνομος 185· παράνυμ-
 φος γάμου 185· τετραγαμία 81, 83· τρι-
 γαμία 81, 83
 Γάνου μ. 134, 138· βλ. καὶ Ματθαῖος
 Γαρδικίου ἐπ.· βλ. Τρίκκης καὶ Γαρδικίου ἐπ.

Γεδεών Μανουήλ 73, 114, 128, 153, 220, 230, 240
 Γεννάδιος Α' 249
 Γεννάδιος Β' 49-74, 75, 80, 88, 94, 96, 99-104, 107, 109, 111-115, 120, 251
 Γεννάδιος, μ. Φιλιππουπόλεως 153
 Γένοβα 241
 γερμανική γλώσσα 58
 Γεράσιμος, μ. Λακεδαμονίας 198· τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης 198
 Γεράσιμος, μ. Λαοδικείας 138
 Γεράσιμος, μ. Μελενίκου 221· τόπον ἐπέχων τοῦ Σάρδεων 221
 Γεράσιμος, μ. Σουγδαίας, Καφά καὶ Φούλων 205
 Γεράσιμος, μ. Τορνόβου 138
 Γερβάσιος, μνη., ἰδρυτὴς μν. Ἁγίου Ἰωάννου Σωζοπόλεως 122, 140, 226
 Γερμανός, μ. Σεργῶν 138
 Γερμανός Σάρδεων 95, 114, 120, 247
 Γεώργιος ἱερέυς, μγ. οἰκονόμος 219
 Γλαβίνας Ἀπόστολος 256
 γλώσσα λογία 63· βλ. καὶ ἀγγλική, ἀνατολικοσλαβική, γαλλική, γερμανική, ἰσπανική, ἰταλική, λατινική, οὐγγρική, πολωνική, Ρωσία, σερβική, σλαβική, τουρκική
 γνησιότητα 97, 142
 γοητεία 185
 Γοτθίας μ. 198, 202· βλ. καὶ Γρηγόριος
 Γραικοὶ 87, 94, 108, 239· σχισματικοὶ 239
 γράμμα ἀφιερωτήριον 95, 203· βασιλικὸν 134, 135· βεβαιωτήριον 212· ἐλεημοσύνης 75, 232· ἐνταλτήριον, ἐξαρχικὸν 160, 166, 182· ἐπιβατήριον 241, 242, 243, 253· ἐπιβεβαιωτήριον 140, 159, 160, 226, 228, 243, 252, 254· ἐπικυρωτικὸν 94, 95, 122, 160, 168, 204, 207, 227, 234, 240, 244· ἐπισκοπικὸν 159· πατριαρχικὸν 121, 122, 123, 134, 135, 142, 159, 160, 167, 168, 187, 205, 206, 208, 219, 228, 243, 251, 254· πιττάκιον 53, 54, 60, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 119, 122, 123, 144, 155, 166, 167, 178, 182, 184, 186, 188, 200, 231, 232, 233, 239, 242, 256· σιγίλλιον, σιγilliωδες 121, 122, 152, 160, 168, 174, 180, 188, 203, 206, 207, 228· συστατικὸν 97· βλ. καὶ ἐγκύκλιος, ἐπιστολή

γραφέας 74, 138
 γραφή 227, 228, 233
 Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς 197
 Γρηγόριος Νύσσης 197
 Γρηγόριος Γ', ἐνωτικὸς πατριάρχ. 17, 75, 142
 Γρηγόριος Γ', πατριάρχ. Ἀλεξανδρείας 194, 196, 198, 212
 Γρηγόριος Ε', πατριάρχ. Ἀλεξανδρείας 213
 Γρηγόριος, μ. Γοτθίας 198
 Γρηγόριος, μ. Κιέβου 141, 142
 Γρηγόριος, μ. Μυρέων 138
 Γρηγόριος, μ. Περιθεωρίου 94, 95
 Γρηγόριος, μ. Σωζοπόλεως 251
 Γρηγόριος, ἱερμν. 139, 140
 Γρηγόριος, καλόγηρος Σιναΐτης 69, 71
 Γριτσόπουλος Τ. 234, 239
 Γυμνάσιο Ἀδριανουπόλεως 240
 γυναῖκες 73, 83, 84, 85, 159, 160, 194, 195, 212
 δανεῖζομαι, δανεῖζω, δανεισμὸς 185
 δάνειο, δανειστὴς 172, 231, 232
 Δανιήλ, μ. Ἐφέσου 159, 160, 198, 202, 212, 214, 221· πρώην Σμύρνης 214
 δεινὰ τῆς Ἀλώσεως 75
 Δελικάνης Καλλίνικος 9
 Δέρκων μ. 122, 123
 δεσπότης Σερβίας· βλ. Μπράνκοβιτς
 δεσποτικαὶ ἐορταὶ 156
 Δευτέρα Παρουσία 73
 δευτερεύων τῶν ἱερέων 156
 Δημητριάδος ἐπ. 228, 229· βλ. καὶ Βησσαρίων μ. Λαρίσης
 Δημήτριος διάκονος, μγ. χαρτοφύλαξ 219
 διάβολος 196
 διάγνωσις συνοδική· βλ. συνοδική
 Διαθήκη Παλαιὰ 71· Καινὴ 71
 διαζεύγιον, διαζύγιο 72, 84, 185·
 διάκονος 51, 52, 54, 55, 61, 66, 72, 93, 108, 158, 219
 διάκρισις (ἀπόφαισις)· βλ. συνοδική
 Διαμαρτυρόμενοι 20
 Διασωρίτου μν.· βλ. Ἁγίου Γεωργίου
 Διαυλείας ἐπ., Διαυλείας καὶ Ταλαντίου ἐπ. 238, 239, 248, 251· βλ. καὶ Νεῖλος
 διδάσκαλοι 156

δίκαιον 53, 249· ἀστικὸν 233· βυζαντινὸν 52, 84, 85, 185· γάμου 80, 85· ἐκκλησιαστικὸν 52, 154· κανονικὸν 72· κοσμικὸν 72· μουσουλμανικὸν 154· ἐξ ἀγορασίας 159· οἰκογενειακὸν 80, 183
 δίκαιον (εἰσόδημα) 178· βλ. καὶ δικαίωμα
 δικαίω (ὁ) 156· βλ. καὶ Μακάριος
 δικαιοφύλαξ· βλ. Ἀγαλλιανὸς
 δικαίωμα (εἰσόδημα) 122, 123, 172, 186, 255
 δικαστὴς ὁθωμανὸς 173, 185· δικαστήριον πατριαρχικὸ-συνοδικὸν 173, 204
 Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης 197
 Διονύσιος Α' 102, 121, 122, 129-143, 143, 153, 160, 179, 208, 220, 221, 222, 223-233, 227, 228, 234, 237, 244· πρώην 180, 181
 Διονύσιος Β' 233, 239, 242, 243, 249, 253
 Διονύσιος, μ. Ζιχνῶν 138
 Διονύσιος, μ. Μαρωνείας 251
 Διονυσίου (Ἁγίου Ἰωάννου Γενέσιον) μν. στὸν Ἀθῶ 179· βλ. καὶ ἀρχεῖα
 διόρθωσις 183, 184
 διπλοκατηχούμενα 72, 74
 δόγης Βενετίας (Ἰωάννης Mocenigo) 186, 187
 δόγματα (δογματίζω) 58, 63, 66, 71, 93, 197, 199
 Δοκειανὸς Ἰωάννης 156
 Δοσίθεος, πατριάρχ. Ἱεροσολύμων 94, 108, 195, 255
 δόσις, δόσιμον 154, 155· ἐτήσιον 183, 184, 200
 δοῦλοι 80, 84
 Δουσίκου μν. 229, 242, 243· βλ. καὶ ἀρχεῖα
 Δράμας μ. 138, 150, 152, 153, 221, 251· βλ. καὶ Ἰάκωβος, Ἰωακείμ
 Δρέσδη 73
 «δυνάμενοι» 62
 Δυρραχίου μ. 189· βλ. καὶ Ρωμανὸς
 Δύση 182, 183, 211
 δωρεά, δωρίζω 94, 95, 96, 144, 203, 208, 239
 Δωρόθεος, μ. Ἀθηνῶν, πρώην Τραπεζοῦντος 117, 118, 119, 149, 150
 Δωρόθεος, μ. Αἰνίου 138
 Δωρόθεος, μ. Γαγγρῶν 138
 Δωρόθεος, μ. Μεσημβρίας 221
 Δωρόθεος, μ. Ναυπάκτου 181
 Δωρόθεος, μ. Νικομηδείας 153
 Δωρόθεος, μ. Σεργῶν 153
 Δωρόθεος, μ. Τραπεζοῦντος 149, 150· τόπον ἐπέχων τοῦ Καισαρείας 150
 Δωρόθεος, ἱερμν. Μαγγάνων, πνευματικὸς 85, 86
 δῶρον 249
 ἐγγύηση, ἐγγυητὴς 152, 154, 166, 172, 174
 ἐγκατάσταση μ. 228, 230· ἐπ. 238
 ἐγκλημα 157, 194
 ἐγκλησις 232
 ἐγκύκλιος 51, 52, 60, 94, 148, 154, 155, 156, 157, 183, 184, 185
 Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἐρευνῶν 12
 ἐθνικὸ κράτος 16
 εἰρηνικὴ ἐπιστολή 212, 213, 214
 εἰσόδημα (ἐκκλησιαστικὸν) 134, 185, 200, 241, 242, 250, 252, 253· βλ. καὶ δικαίωμα
 Ἐκθεαὶς Χρονικὴ 91, 107, 119, 123, 127, 131, 132, 143, 147, 165, 186, 193, 211, 217, 225, 237, 247
 ἐκκλησία ἐλλαδική 11, 14, 15· καθολικὴ 20
 ἐκκλησιαρχὴς μγ. 137, 148, 156, 157, 177, 189· βλ. καὶ Σίλβεστρος Συρόπουλος, Χριστώνυμος
 Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Νικηφόρου Καλλίστου 72
 ἐκλογή ἀρχιερέων 14, 15, 17, 51, 52, 73, 79, 91, 102, 107, 114, 115, 119, 127, 131, 132, 135, 136, 137, 141, 148, 149, 150, 151, 165, 171, 174, 177, 178, 179, 182, 211, 212, 213, 214, 227, 228, 230, 237, 238, 256
 ἐκπόρευση Ἁγίου Πνεύματος 196, 197
 ἐκτοπισμὸς 83
 ἐλεημοσύνης γράμμα· βλ. γράμμα
 ἐλευθερία 61, 62
 ἐμβατοίκιον 249
 ἐμπορία 72
 ἐνέχυρον 173, 174
 ἐνθύμησις 206
 ἐνορία, ἐνοριακὸς 185, 203, 255
 ἐνταλμα ἐξαρχικὸν 169, 200, 201
 ἔνωση, ἐνωτικὸς 75, 142, 256· βλ. καὶ Γρηγόριος Γ'

ἐξαγορά αἰχμαλώτων 186	Ζαβίρας Γεώργιος 189, 256
ἐξαρχία 166, 167, 172, 178, 179, 182, 200· ἐξαρχικό καθεστώς 167, 171, 172, 178· οἰκισμός 182· βλ. καὶ Μουδανιά	Ζαγορά 67· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
ἐξαρχος καθολικός 166· βλ. καὶ Ἰωάσαφ· πατριαρχικός (ἀπεσταλμένος) 103, 122, 200, 213, 238	Ζακυθινὸς Διονύσιος 102
ἐξεγέρσεις 151	Ζαχαριάδου Ἑλισάβετ 60
ἐξομολόγηση (ἐξομολογοῦμαι) 185, 240	Ζηκχίας μ. 109
ἐξορία (ἐκτοπισμός), ἐξόριστος 147, 221	Ζήσης Θεόδωρος 102
ἐξουσία πολιτική (Πύλη) 102	ζητεία 239
ἔξω ἀρχὴ 165	ζητήματα 73, 239, 249
ἐορταί· βλ. δεσποτικαὶ ἐορταί	Ζιχνῶν (Ζηχνῶν, Ζυχνῶν) μ. 134, 136, 138, 150, 205, 221, 251· βλ. καὶ Διονύσιος, Παχώμιος
ἐπανένωση ἐπισκοπῶν 238	ζῶα 72
ἐπάνοδος 193, 225, 247	ἡγούμενος (καθηγούμενος) 141, 180, 206, 207, 213, 227, 228, 239, 240
ἐπιβεβαίωση (ἐπικύρωση) 85, 121, 122, 151, 161, 168, 180, 182, 194, 203, 206, 214, 215, 219, 240, 241, 243, 244, 248, 249, 251, 252, 253, 254	Ἡλιοκάλλου μν. στὶς Σέρρες· βλ. Παναγία
ἐπιγονάτιον 240	Ἡπειρος 187
ἐπιμάνικα 173	Ἡρακλείας μ. 84, 91, 92, 96, 114, 127, 165, 181, 198, 202, 251· βλ. καὶ Γαλακτίων, Κάλλιστος, Σίλβεστρος Συρόπουλος
ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι 15	Ἡρακλείας πρόεδρος 155, 157, 158, 221· βλ. καὶ Γαλακτίων
ἐπίσκοποι (ἐπίσκοπος) 51, 61, 70, 71, 72, 186, 189, 228, 232, 238, 239, 241, 242, 248, 250, 251, 253	θάνατος 62, 79, 84, 86, 87, 193, 205, 206, 211, 212, 239, 250
ἐπιστολὴ εἰρηνικὴ 195, 211, 212, 213, 214, 215, 256· ἰδιωτικὴ 133, 135, 148, 195, 213· ποιμαντικὴ 63	θεία κοινωνία 66
ἐπιστρέφοντες 199	Θεοδόσιος, μνχ. Ἀγίου Ἰωάννου ἔναντι Σω-ζοπόλεως 226
ἐπιτίμιον 81, 104, 158, 172, 173	Θεόδουλος, μ. Προύσης 198
ἐπίτροπος πατριάρχῃ 156· ἐξάρχου 171, 231, 232	Θεόληπτος Α' 243, 253
ἐργαστήρι 95	Θεοτόκος ἡ Παμμακάριστος, ν. πατρ. 51, 107, 113, 133, 138, 196
ἐρευνώμενος 140, 226	Θεοτόκος Ἑλεμονήτρια, ν. στὴν Κῶ 234
ἐρημωμένος (ἐρημώνομαι) 133, 250	Θεοτόκου μν. στὸ Παγγαῖο· βλ. Κοσινίτης
ἐρωτήσεις (ἐρωτήματα) 73, 189, 239	Θεοτόκου μν. στὴ Χίο (Νέα Μονή) 240, 241· βλ. καὶ Ἰωσήφ
ἔσοδα 159	Θεοφάνης, μ. Ἀδριανουπόλεως 153, 166
Ἑσφιγμένου μν. 134, 135· βλ. καὶ βιβλιοθήκη	Θεοφάνης, πρῶην μ. Σουγδαίας 198, 202, 221· πρόεδρος Μηδείας 221
ἐτερόδοξοι 239	Θεοφάνης, μ. Φιλαδελφείας 138
ἐτήσιον κανονικὸν 203· βλ. κανονικὸν	Θεόφιλος, μ. Ἀμασείας 221
Εὐρίπου μ. 153· βλ. καὶ Λάζαρος	Θεοφύλακτος, ἀρχιεπ. Βουλγαρίας (Ἀχρί-δος) 71
Εὐρώπη 10, 51, 60	Θερμοπυλῶν καὶ Μενδενίτζης (Θερμοπό-λεως καὶ Μεδινήτζης) ἐπ. 251· βλ. καὶ Παχώμιος
Ἐφέσου μ. 133, 134, 135, 136, 156, 159, 181, 198, 202, 212, 214, 221, 251· βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Δανιήλ, Νεόφυτος	

Θεσσαλονίκη 149, 150	Ἰωακείμ, μ. Κορίνθου 181
Θεσσαλονίκης μ. 134, 136, 138, 198, 202, 211, 212, 251, 256· βλ. καὶ Μάξιμος, Μεθόδιος, Νήφων Β'	Ἰωακείμ, μ. Μολδοβλαχίας 75
θηρησκεία μονοθεϊστικὴ 58	Ἰωακείμ, ἱρμνχ. Σινᾶ (γέρον) 68, 71· βλ. καὶ Γρηγόριος
	Ἰωάννης Χρυσόστομος ἢ Χρυσορρήμων 249
Ἰάκωβος, μ. Δράμας 152, 153	Ἰωάννης ΙΑ' Βέκκος· βλ. Σύνοδοι -ἐπὶ Βέκκου
Ἰβήρων μν. 55, 65, 67, 69, 203, 204, 219, 220· βλ. καὶ ἀρχεῖα, βιβλιοθήκη	Ἰωαννίνων Πανεπιστήμιο· βλ. βιβλιοθήκη
Ἰγνάτιος, μ. Ἀγκυρίου 153, 181	Ἰωάσαφ [Α'] Κόκκας 86, 92, 101, 102, 105-109, 113, 114
Ἰγνάτιος, μ. Περιθεωρίου 95, 138	Ἰωάσαφ Β' 137, 234, 243
Ἰέραξ, μγ. λογοθέτης 188	Ἰωάσαφ, μ. Ἡρακλείας 85, 86, 87
Ἰερεμίας Α' 215, 227, 228, 242, 243, 253, 255	Ἰωάσαφ, μ. Λήμνου 251
Ἰερεμίας Β' 188, 238, 239, 248, 249	Ἰωάσαφ, μ. Φιλίππ[...], 251
ἱερεὺς 54, 72, 73, 81, 140, 159, 186	Ἰωάσαφ ἱρμνχ., δικαίω, καθολικὸς ἐξαρχος 135, 182, 200
ἱερομνήμων· βλ. Ἀγαλλιανὸς	Ἰωσήφ, μ. Βεροίας 138
ἱερομόναχοι 54, 67, 69, 79, 82, 83, 85, 86, 114, 120, 122, 123, 135, 165, 166, 182, 206, 230, 231, 237, 240	Ἰωσήφ, μ. Κιέβου 256
Ἰεροσόλυμα, Ἰερουσαλήμ 60· νέα Ἰερου-σαλήμ (Κωνσταντινούπολη) 60	Ἰωσήφ, μ. Μηδείας 138
Ἰεροσολύμων πατρ. 66, 94, 194, 195, 196, 198, 200, 212, 213, 214, 226· βλ. καὶ βιβλιοθήκη, Ἰωακείμ	Ἰωσήφ, μ. Νικαίας 251
ἱερωσύνη 55, 85, 86, 93, 137, 147, 148, 158, 178, 252	Ἰωσήφ, μ. Περιθεωρίου 95, 153, 181
Ἰκονίου μ. 202, 221· βλ. καὶ Ἀμφιλόχιος	Ἰωσήφ, μ. Σηλυβρίας 153, 198
Ἰουδαῖοι 60, 114	Ἰωσήφ, μ. Χαλκηδόνος 153, 181, 198, 202 (τοποτηρητὴς θρόνου Ἰεροσολύμων)
Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης 72	Ἰωσήφ ἐξαρχος (ἀλληλογράφος Γενναδί-ου) 103, 109
ἱρις 73	Ἰωσήφ ἱρμνχ. ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη 85
Ἰσίδωρος 77-88, 91, 92, 93, 94, 96, 104, 108	Ἰωσήφ ἱρμνχ., ἡγ. Νέας Μονῆς Χίου 240
Ἰσίδωρος, μ. Κιέβου 141	
ἴσον, ἴσον (ἐπίσημο ἀντίγραφο) 135, 198, 239	καδὴς Βέροιας 55· βλ. καὶ Ἀχουμάτ
ἰσπανικὴ γλῶσσα 62	καθαίρεσις, καθαιρῶ, καθηρημένος 55, 87, 88, 93, 109, 120, 121, 123, 133, 137, 138, 139, 140, 143, 148, 152, 157, 158, 177, 178, 185, 194, 195, 196, 212, 213, 250, 252
Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως 52, 79, 92, 107, 117, 123, 128, 132, 143, 165, 177, 193, 211, 225, 237, 247	καθιέρωση 154, 155
Ἱστορικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ Ἑταιρεία Ἑλλά-δος 229· βλ. καὶ ἀρχεῖα	κάθισμα μν. Ἀγίου Ἰωάννου Προδρόμου στὸ Σινᾶ 70, 71
Ἰταλία, Ἰταλοὶ 196, 239	Καθολικοὶ 54
ἰταλικὴ γλῶσσα 62	Κάιρο· βλ. μετόχι σιναιτικὸ
Ἰωακείμ Α' 122, 253	Καισαρείας μ. 150· βλ. καὶ Δωρόθεος μ. Τραπεζοῦντος
Ἰωακείμ, πατρ. Ἀλεξανδρείας 3, 215	Καλαμάτα 200
Ἰωακείμ, πατρ. Ἰεροσολύμων ὁ Πάνυ 194, 195, 212, 213	κάλαμος εὐώδης 73
Ἰωακείμ, μ. Δράμας 251	Κάλλιστος, μ. Βάρνης 198, 202
	Κάλλιστος, μ. Ἡρακλείας 198, 202, 251
	Κάλλιστος, μ. Κερασσοῦντος 153
	Κάλλιστος, μ. Σεργῶν 251

Κάλλιστος, μ. Σοφίας 202	221, 225, 247· βλ. καὶ αὐθέντης, κρατῶν,
Κάλλιστος, μ. Χριστιανουπόλεως 153	Μεχμέτ Β', Πορθητής, Πύλη, σουλτάνος
Κάλλιστος Νικηφόρος ὁ Ξανθόπουλος 72· Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία 72	Κουδούγεροι 66
Καλογεράς Νικηφόρος 69	Κουπάτζης, παπὰς στή Βέροια 250, 252
Καλοδιοίκητος 144, 208	κουρά 72
Καμαριώτης Ματθαῖος 133	Κουρίλας Εὐλόγιος 123
κανόνες ἱεροὶ (ἐκκλησιαστικοί) 66, 114, 127, 221, 249	Κουτλουμουσιῶν μν 204
κανονικά ζητήματα 65, 71	Κρακοβία 141
κανονικὸν (εἰσόδημα) 159, 203, 249, 250	κρατῶν (σουλτάνος) 132, 152, 157, 158· βλ. καὶ αὐθέντης, Μεχμέτ Β', Πορθητής, σουλτάνος
κανὼν δικαίου 154· Ἀγίων Ἀποστόλων 157	Κρατικὸ Ἀρχεῖο Βενετίας· βλ. ἀρχεῖα
Καρατζᾶς Νικόλαος 123	Κρατικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο Μόσχας· βλ. βιβλιοθήκη
Καρθαγένης σύνοδος· βλ. Σύνοδοι	Κρήτη 54, 68, 82, 83, 119, 120, 239
Κασσανδρείας ἐπ. 150	κριτῆς 189
καστέλλιον πατριαρχικὸν 178	Κριτόβουλος 57
Καστρινὸς Δημήτριος 156	Κρούσιος Μαρτίνος 57
Καταβοληνὸς Θωμᾶς 59	κτῆματα 207
Κατάλογοι ἐπισκοπικοὶ 95	κτητόρισα 159
κατάλογοι πατριαρχῶν 92, 107, 109, 177, 195· κατάλογος Ἀγαλλιανοῦ 79, 91, 101	κτίτωρ 229
κατάστιχον 154, 155, 182, 183, 184, 200	Κυζίκον μ. 134, 136, 137, 138, 141, 153, 202, 205, 251· τόπον ἐπέχων 137, 205· βλ. καὶ Ἀντώνιος, Νεόφυτος
Καταφυγιώτης 81, 82, 83	Κυπριανός, μ. Λαρίσης 138
κατηχούμενοι 74	Κύριλλος Α' 255
καύση χειρογράφων 102	Κύριλλος, μ. Παλαιῶν Πατρῶν 134, 135, 136, 137
Καφᾶ μ· βλ. Σουγδαῖας μ., Γεράσιμος	Κυρίτζης, ἀρχων 226
κειμήλιο 61, 97	κώδιξ ἱερὸς 153, 156, 158, 178, 198, 201, 221, 225, 247, 250, 252
κεπήνιον 185	Κωνσταντίνος Μέγας 66
Κερασσοῦντος μ. 153· βλ. Κάλλιστος	Κωνσταντινούπολη (Constantinopoli, Πό- λη) 17, 52, 57, 60, 61, 65, 71, 81, 82, 86, 94, 102, 108, 113, 119, 127, 132, 136, 138, 139, 141, 143, 149, 154, 155, 158, 167, 173, 177, 181, 182, 199, 212, 213, 214, 228, 241, 248
Κιέβου μ. 72, 141, 142, 188, 256· βλ. καὶ Γρη- γόριος, Ἰσίδωρος	Κῶς 234
κιννάμωμον εὐῶδες 73	Λάζαρος, μ. Εὐρίπου 153
κιστέρνα 107, 113	Λακεδαμονίας μ. 184, 198, 200, 230· βλ. καὶ Γεράσιμος
Κίτρος ἐπ. 150	Λάμπρος Σπυρίδων 9
Κλινοβό, χ. στή μ. Ἀγχιάλου 255	Λαοδικείας μ. 134, 136, 138· βλ. καὶ Γερά- σιμος
Κομίτσα (Νέα, Παλαιά), στή Χαλκιδική 203, 204, 219	
Κορέσεως Παντολέων, ἀρχων 240, 241	
Κόρινθος 201	
Κορίνθου μ. 136, 181· βλ. καὶ Ἰωακείμ	
Κορώνη 187, 200	
Κοσινίτης (Κοσινίτζης, Κοσινίσσης, Κοσί- νιτζας) μν. Θεοτόκου στὸ Παγγαῖο 143, 151, 152, 180, 181, 222, 225, 227, 228	
κοσμικὴ ἀρχὴ 131, 151, 154, 172, 173, 219,	

Λάρισα 241, 242, 252	Μάξιμος Γ' 122, 152, 158, 171, 175-188, 189, 193, 194, 196, 200, 201, 214, 227, 228, 239, 249, 251· βλ. καὶ Χριστώνυμος
Λαρίσης μ. 134, 136, 138, 221, 228, 229, 242, 243, 252, 253, 254· βλ. καὶ Βησσαρίων, Κυπριανός, Νεόφυτος	Μάξιμος Δ' 180, 205, 235, 235-244, 247, 248, 253, 254· βλ. καὶ Μανασσῆς
λατινικὴ γλῶσσα 57, 189, 256	Μάξιμος, μ. Θεσσαλονίκης 251
Λατῖνοι 55, 66, 72, 93, 109	Μάξιμος, μ. Νικομηδείας 251
Λατινοκρατία 54	Μάξιμος, μνχ. Σινᾶ 66, 68
λατινοφροσύνη 53, 68, 69, 93, 94, 108, 199· λατινόφωνοι 54, 68, 88, 109	Μάξιμος, μνχ., υἱὸς Χρυσάφη 203
Λαύρα Κιέβου 188	Μάρα, μητριὰ Μεχμέτ Β' 131
Λαύρας Μεγίστης μν· βλ. Μεγίστης Λαύρας	Μαρίσκη, τ. στήν Κασσάνδρα 179
λειτουργικά ζητήματα 65, 71	Μαρκιανὴ Βιβλιοθήκη· βλ. βιβλιοθήκη
λείψανον 212	Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης 102, 113, 115, 117- 123, 128, 131, 132· μ. Ἀδριανουπόλεως 109, 113, 119, 133, 138· ἱερμνχ. ἀσθενω- τικὸς στήν Κρήτη 120
Λέσβος 159	μάρτυρες πίστεως 239
Λέων, διάκονος, νομοφύλαξ 87, 88, 93, 94, 108· Λέων Ἀτράπης 94	Μάρκος, μ. Λαρίσης 243
Λήμνου μ. 251· βλ. καὶ Ἰωάσαφ	Μάρκος, ἐπ. Saidnaya· βλ. Μιχαὴλ Δ', πατερχ. Ἀντιοχείας
λιβάδι 219	Μαρωνείας μ. 251· βλ. καὶ Διονύσιος
λίβελλος 54, 108, 109, 199· βλ. καὶ ὁμολογία πίστεως	Ματθαῖος, μ. Γάνου 138
Λιβύη 213	Ματθαῖος, μ. Μελενίκου 138, 153, 203
λογοθέτης μγ· βλ. Ἰέραξ	Ματθαῖος, μ. Μηθύμνης 198
Λόγοι Ἀγαλλιανοῦ 52, 53, 55, 81, 85, 86, 91, 93, 96, 104, 109, 113	Ματθαῖος, μ. Ναυπάκτου 138
λύσις ἀφορισμοῦ 179· γάμου 84	Ματθαῖος, μ. Νικαίας 138
	Ματθαῖος, μ. Περιθεωρίου 198, 221
Μαγγάνων μν. 85, 86, 87	Ματθαῖος, μ. Σταυρουπόλεως 138
Μαγνησίας ἐπ. ἐν Σιπύλῳ 133, 134, 135	Ματθαῖος, μ. Χαλκηδόνης 251
Μαῖνης ἐπ. 230· βλ. καὶ Μεγάλῃ Μαΐνῃ, Μικρᾷ Μαΐνῃ	Ματθαῖος, μνχ. Σινᾶ 71· βλ. καὶ Μάξιμος
Μακάριος, μ. Ἀδριανουπόλεως 138, 167	Μαχουμοῦτ Τζελεμπί, πατήρ Ἀχουμάτ, ἀναγραφεὺς 55
Μακάριος, μ. Νικαίας 153	Μεγάλῃ Μαΐνῃ 184, 200, 201
Μακάριος, μ. Νικομηδείας 88, 108, 109	Μέγας Ζυγὸς 182, 184, 200, 201
Μακάριος, μ. Προύσης 202	μέγας ἐκκλησιάρχης· βλ. ἐκκλησιάρχης
Μακάριος, μ. Σεργῶν 205	μέγας λογοθέτης· βλ. Ἰέραξ
Μακάριος, ἐπ. Ραιδεστοῦ 251	μέγας οἰκονόμος· βλ. οἰκονόμος
Μακάριος, ἱερμνχ., δικαίῳ 156	μέγας σακελλάριος· βλ. σακελλάριος
Μακάριος, ἡγ. μν. Σινᾶ 213	μέγας σκευοφύλαξ· βλ. σκευοφύλαξ
Μαλαξὸς Μανουὴλ 57	μέγας χαρτοφύλαξ· βλ. χαρτοφύλαξ
Μανασσῆς, μ. Σεργῶν 205, 221· ἡγ. μν. Βα- τοπεδίου 205· βλ. καὶ Μάξιμος Δ'	μεγιστάνες 165
Μανουὴλ Β', πατερχ. 189	Μεγίστης Λαύρας μν. 55, 67, 69, 75· βλ. καὶ ἀρχεῖα, βιβλιοθήκη
Μαννουὴλ Ἀμπέρτος· βλ. Ἀμπέρτος	μέθη, μεθύω 72, 185· μέθυσος ἱερέας 72
Μανουὴλ Κορίνθιος, μγ. ρήτωρ 68, 201	Μεθόδιος, μ. Βερούιας 230, 231, 251· ἱερμνχ., πρωτοσύγκελλος μν. Βατοπεδίου 230
Μανουὴλ Χριστώνυμος, μγ. ἐκκλησιάρχης· βλ. Χριστώνυμος	

Μεθόδιος, μ. Θεσσαλονίκης 138	Μιχαήλοβιτς Ἀλέξιος, τσάρος 68
Μεθόδιος, μ. Μυτιλήνης 198, 202	μνῆες 15, 18, 51, 53, 54, 59, 64, 88, 101, 107,
Μεθώνη 187	119, 121, 133, 139, 147, 148, 152, 155,
Μελένικο 203	159, 160, 166, 168, 182, 184, 199, 214,
Μελενίκου μ. 114, 134, 135, 136, 138, 150,	215, 228, 242, 243, 244, 247, 248, 253, 254
153, 203, 221· βλ. καὶ Γεράσιμος, Ματθαῖος	μνημόσυνον 159
Μελέτιος Πηγᾶς 207	μοιχοζευξία 53
Μενδενίτζης ἐπ.· βλ. Θερμοπυλῶν	μοιχεία, μοιχὸς 84
Μεσημβρίας μ. 153, 181, 221· βλ. καὶ Δωρόθεος, Παχώμιος	Μολδοβλαχίας μ.· βλ. Ἰωακείμ
μεσοπατριαρχία 169-174, 217-222, 225, 248	Μόναχο 10
μετάθεση (μετακίνηση) 72, 150, 211, 228,	μοναχοὶ (καλόγεροι) 61, 66, 67, 68, 69, 70,
229, 241, 242, 243, 252, 253, 254	71, 72, 121, 140, 177, 206
μετάληψις 249· βλ. καὶ θεία κοινωνία	μονύδριον 203· βλ. καὶ Ἁγίου Νικολάου
Μετέωρα 73, 150· βλ. καὶ Ἁγίου Στεφάνου μν.	Σκορπίου, Παναγία ἢ Πηγὴ
μετόχι 204, 226, 231, 239, 243, 254· μν. Ἁγ.	Μόσχα 72· βλ. καὶ βιβλιοθήκη
Ἰωάννου Σωζοπόλεως 121, 141, 160,	Μόσχας μ. 142
168, 180, 243· μν. Κοσινίτης 151·	Μουδανιά (Μουντανεῖα) 166, 167, 171, 172,
Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη 55, 57·	178, 179
συναῖτικὸ στὸ Κάιρο 67, 68·	Μουσεῖο Μπενάκη· βλ. βιβλιοθήκη
συναῖτικὸ στὴν Κρήτη 239· βλ. καὶ Ἀκάκιος, βιβλιοθήκη	μουσουλμάνοι 58
Μετρῶν ἐπ. 122, 123	μπεράτι διοριστήριο 193
Μεχμέτ Β' 58· βλ. καὶ Πορθητῆς, σουλτάνος	Μπράνκοβιτς Γεώργιος, δεσπότης Σερβίας
Μηδεΐας μ. 138, 153, 173, 174, 181, 198, 202,	71, 73, 131
251· ἔξαρχος 230· οἰκονόμος 173· σακελλάριος 173·	μυκτηρισμὸς 185
σακελλίου 173· σκευοφύλαξ 173· χαρτοφύλαξ 173·	μύλος 95, 144, 208
βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Ἰωσήφ, Θεοφάνης, Νεόφυτος	Μυρέων μ. 138· βλ. καὶ Γρηγόριος
Μηθύμνης μ. 159· οἰκονόμος 159, 160, 198·	μύρον 73
βλ. καὶ Ματθαῖος	Μυρσινιωτίσης ν. στὴ Μυτιλήνη 159
Μητροφάνης Γ' 121, 122, 135, 160, 168, 227,	Μυστρά βιλαέτι 201
228, 239, 243, 244, 249, 254	Μυτιλήνη 159
Μητροφάνης, μ. Πισιδίας 198, 202	Μυτιλήνης μ. 198, 202, 221· βλ. καὶ Μεθόδιος
Μητροφάνης, μ. Προύσης 138	Μαυσιῆς 73
μήνυμα μέγα 127· μικρὸ 127	ναὸς 52, 61, 119, 121, 123, 133, 141, 153, 159,
μητροπόλεις 51	160, 168, 196, 210, 226, 234, 235, 237,
Μικρὰ Μαΐνη 200, 201	241, 243, 244, 250, 254· ἐνοριακὸς 261·
Μιλάνο· βλ. βιβλιοθήκη	ἐρημικὸς 261, 268· καθιέρωση 82
μίσος 185	νάρδος 73
Μιχαὴλ Δ' Περκούσης(·), πατρχ. Ἀντοχείας	Ναύπακτος 72
(Μάρκος, ἐπ. Saidnaya) 194, 195, 196, 213	Ναυπάκτου μ. 72, 134, 136, 181· βλ. καὶ
Μιχαὴλ ἱερεὺς, μγ. σκευοφύλαξ 219	Δωρόθεος, Ματθαῖος
Μιχαηλάρης Π. Δ. 10	Ναύπλιο 68
	Νέα Μονὴ Χίου· βλ. Θεοτόκου μν., Ἰωσήφ
	Νέας Φωκαίας ἐπ. 133, 134, 135
	Νεῖλος, 135
	Νεῖλος, μ. Ρόδου 17, 75

Νεῖλος, μ. Τορνόβου 205	186· αὐτοκρατορία 12, 15, 16, 20, 51, 60,
Νεῖλος, ἐπ. Διαυλείας καὶ Ταλαντίου 238,	63, 64, 241· ἀρχὴ 84, 183, 186· δημόσιο
248, 251	152· ἐξουσία 13, 59, 154, 165, 222· βλ.
Νεκτάριος, πατρχ. Ἱεροσολύμων 67, 68, 69,	καὶ Τοῦρκοι
94, 214	οἰκισμοὶ 182, 200
Νεόφυτος Β' 255	οἰκονομία 52, 53, 66, 80, 82, 85, 96, 249, 252
Νεόφυτος Γ' 255	Οἰκονομίδης Νικόλαος 180
Νεόφυτος, μ. Ἀγχιάλου 198, 202, 251, 255	οἰκονόμος μγ. 103, 104, 120, 137, 138, 139,
Νεόφυτος, μ. Ἀθηνῶν 248, 251	140, 219· Μουδανίων 171· βλ. καὶ Ἀ-
Νεόφυτος, μ. Βεροίας 153, 230, 231	γαλλιανός, Ἀκάκιος, Γεώργιος
Νεόφυτος, μ. Ἐφέσου 133, 181	ὁμολογία (πίστεως) 54, 68, 87, 88, 93, 94,
Νεόφυτος, μ. Κυζίκου 137, 138, 141, 153, 202	108, 109, 199· βλ. καὶ λίβελλος
Νεόφυτος, μ. Λαρίσης 242, 253, 254	ὀριοθέτηση 180
Νεόφυτος, μ. Μηδεΐας 153, 174, 181, 198, 202	ὀρισμὸς (διαταγή) βασιλικὸς 165· φρικώ-
Νεόφυτος, μ. Παλαιῶν Πατρῶν 137	δης 153
Νεόφυτος, μ. Προύσης 181	Ὅσμαν 166
Νεόφυτος, ἱερμχ. ἀπὸ Χάνδακα 82, 83	οὐγγρική γλῶσσα 57
νησοὶ (νησιά) 54, 68, 121, 140, 226, 243	Οὐκρανία 247
Νήφων Β' 122, 183, 193, 195, 209-215, 221,	οὐρανὸς ἔμπυρος, κρυστάλλινος, τρίτος 73
222, 225, 238, 239, 242, 243, 244, 245-	Οὐσίτες 109
255, 256· μ. Θεσσαλονίκης 198, 202, 212	ὀφειλέτες 231, 232, 233
Νήφων, μ. Αἰνίου 198	ὀφφικιάλιοι, ὀφφίκιο 68, 81, 92, 120, 139,
Νίκαια 72	143, 148, 157, 158, 174, 220· βλ. καὶ
Νικαίας μ. 134, 136, 138, 153, 198, 251· βλ.	ἐκκλησιαρχῆς, Τέραξ, οἰκονόμος, σκευο-
καὶ Ἰωσήφ, Μακάριος, Ματθαῖος	φύλαξ, χαρτοφύλαξ
Νικηφόρος, υἱὸς Χρυσάφη 203· βλ. καὶ Μάξιμος μνχ.	Παγγαῖον ὄρος 151, 180, 181, 227· βλ. καὶ
Νικόδημος, πατρχ. Ρεέ 73	Κοσινίτης μν.
Νικομηδεΐας μ. 153, 251· βλ. καὶ Δωρόθεος, Μάξιμος	Παγκράτιος, μ. Τορνόβου 153, 173
Νίκων, πατρχ. Ρωσίας 68	Παγκράτιος, μ. Τραπεζοῦντος 148, 149,
νοικοκυριά 249	150, 151
Νομικὴ Συναγωγή, Δοσιθέου 255	παιδομάζωμα 80
Νόμιμον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας 153, 156,	Παῖσιος, μ. Προύσης 251
158, 198, 201, 221, 250, 252	παλαιορωσικά 142, 188
νόμος 139	Παλαιοχώριον, χ. Ἀν. Μακεδονίας 152
νομοφύλαξ 55, 93, 94, 108, 156	Παλαιῶν Πατρῶν μ. 135, 136, 137, 138, 230·
Νύσσα, χ. 227	βλ. καὶ Κύριλλος, Νεόφυτος
	παλάτι 61
Ξανθόπουλος· βλ. Κάλλιστος Νικηφόρος	Παμμακαρίστου ν.· βλ. Θεοτόκος ἢ Παμ-
Ξανθοπούλων μονὴ 79	μακάριστος
Ξενητός, ἱερέας 159, 160, 212· βλ. καὶ πρεσβυτέρα	παναγία· βλ. ἄρτος
Ξενοφώντος, μν. 54· βλ. καὶ ἀρχεῖα	Παναγία ἢ Ἐπίσκεψις, ν. στὴ Σωζόπολη,
ξύλον σταυρικὸν 72	μτχ. μν. Ἁγίου Ἰωάννου Σωζοπόλεως
	121, 122, 141, 160, 168, 226, 243, 254
	Παναγία Ἡλιόκαλλος, μν. στίς Σέρρες, μτχ.
	μν. Κοσινίτης 180, 181, 227, 228

Παναγία ή Μυρσινιώτισσα, ν. στη Μυτιλήνη· βλ. Μυρσινιώτισσης ν.	65, 133, 136, 154, 159, 160, 182, 205, 230, 231, 238, 239, 249, 250
Παναγία ή Πηγή, μνδ. στο Μελένικο 203	Περκούσης Μιχαήλ· βλ. Μιχαήλ Δ', πατροχ.
Πανάγιος Τάφος 70	Ἀντιοχείας
Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων· βλ. βιβλιοθήκη πανηγύρια 250	πεσκέσιον 147, 165, 166
Παντοκράτορας μν. στον Ἄθω 55, 150· βλ. καὶ βιβλιοθήκη	Πέτρος, Ἀπόστολος 68
Παντολέων· βλ. Κορέσσης	Πεύχιον 249
Παπαδόπουλος-Κεραμεὺς Ἀθ. 94, 102, 114, 128, 134, 138, 200, 226, 227, 228	Πίος Β', πάπας 141
Παπαδόπουλος Κομνηνὸς Νικόλαος 189	Πισιδείας (Πισιδίας) μ. 114, 136, 198, 202· βλ. καὶ Μητροφάνης
πάπας 87, 88· βλ. καὶ Πίος Β'	πιστική 73
παραίτηση 56, 64, 66, 68, 79, 101, 102, 150, 151, 230, 237	πιττάκιον· βλ. γράμμα
παρασχέδιον 171, 172, 174, 178, 232	Πιτσάκης Κ. Γ. 213
Πάργα 187	πλαστή πράξη, ἔγγραφο 18, 97, 256
Παρθένιος, ἐπ. Ὠρεῶν 251	πληθυσμοὶ 187, 201
Παρίσι 16, 55, 56, 62, 67, 69, 75, 113, 114, 134, 135	Πλήθων Γεώργιος 102· <i>Νόμοι</i> 102, 103· ἀφορισμὸς 102
Πάτμου μν· βλ. Ἀγίου Ἰωάννου Θεολόγου μν.	πλοιοκτήτης 241
πατριάρχης 66, 72· βλ. καὶ Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων	πνευματικὸς 85, 86, 185
<i>Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία</i> 57, 107, 117, 123, 127, 132, 165, 177, 193, 225, 237, 247, 256	ποινὲς 72, 114, 123, 143, 185, 233
Πατρινέλης Χ. Γ. 87, 107, 139	Πόλος Γεώργιος 97
Παῦλος, Ἀπόστολος 73	πολυθεΐα 61
Παχώμιος Α' 122, 135, 206, 220, 242, 243, 253	πολυφαγία 72
Παχώμιος, μ. Ζιχνῶν 205, 221, 251	Πολωνία, πολωνικὴ γλῶσσα 256
Παχώμιος, μ. Μεσημβρίας 153, 181	Πορθητὴς 52, 55, 56, 57, 58, 64, 87, 131· βλ. καὶ κρατῶν, Μεχμέτ Β', σουλτάνος
Παχώμιος, μ. Περιθεωρίου 251	πόρνος, πορνικὸς 252
Παχώμιος, ἐπ. Θερμοπυλῶν καὶ Μενδενίτζης 251	Ποσιανά, χ. 227
Πέδημα, χ. στὴν Πελοπόννησο 200	Πόστνας ἐπ. 66
Πελοπόννησος 54, 68, 181, 200	πρεσβυτέρα, χήρα παπα-Ξενητοῦ 159, 160, 212
Περιθεώριον 96	πρεσβύτερος 51, 52, 61
Περιθεωρίου μ. 95, 96, 138, 153, 181, 198, 221, 251· βλ. καὶ Γρηγόριος, Ἰγνάτιος, Ἰωσήφ	προβιβασμὸς 103
Περιστερᾶς ἐπ. 253	Προδρόμου μν. καὶ ν· βλ. Ἀγίου Ἰωάννου, κάθισμα
<i>Περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ τῆς σωτηρίας</i> 58	προεδρικῶς 132, 133· βλ. καὶ Ἀχρίδα, Μάρκος ὁ Ξυλοκαράβης
περιτομή 142	πρόεδρος Ἡρακλείας· βλ. Γαλακτίων· πρόεδρος Μηδείας· βλ. Θεοφάνης
περιφέρειες (ἐπαρχίες) ἐκκλησιαστικὲς 15,	προῖξ, προίκα 185
	προνόμια 151, 180, 181, 188, 206, 207, 227, 228, 240, 241
	προσήλωση (προσηλώνω) 160, 168, 203, 226, 243, 254
	Προύσης (Πούρης) μ. 138, 166, 181, 198,

202, 251· βλ. καὶ Θεόδουλος, Μακάριος, Μητροφάνης, Νεόφυτος, Παῖσιος	σημείωμα (σημείωση) 101, 113, 117, 120, 128, 129, 132, 133, 138, 139, 147, 149, 181, 188, 201, 225
πρωτέκδικος 167	σιγίλλιον, σιγίλλιδες γράμμα· βλ. γράμμα
πρωτοπαπᾶς 82, 83	Σίδης μ. 153, 198· τόπον ἐπέχων 198· βλ. καὶ Ἀθανάσιος μ. Σωζοπόλεως
πρωτοσύγκελλος 180, 227, 230, 231	Σίλβεστρος Συρόπουλος, μγ. ἐκκλησιαρχὴς 92, 94· βλ. καὶ Ἡρακλείας μ., Σωφρόνιος Συρόπουλος
πτωχοὶ (πένητες) 186, 187	Σιμέντοβο, χ. στὴ μ. Ἀγχιάλου 255
Πύλη, Ὑψηλὴ 147, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 166, 167, 183, 184, 200, 222, 226	σιμωνία 140, 182, 183, 185, 194, 201, 202, 214, 248, 249, 251· νόσος 183· Σίμωνος αἵρεσις 251
πυρὰ 102, 103	Σινᾶ (Σιναιὶον) κοινότης 54, 65· μν. 15, 23, 29, 53, 54, 55, 56, 69, 70, 71, 213, 214, 215, 239, 240· ὄρος 66· βλ. καὶ Ἁγία Αἰκατερίνη, Ἀκάκιος, ἀρχεΐα, Βενιαμίν, Γρηγόριος, Ἰωακείμ, Ἰωάννης, κάθισμα Ἀγίου Ἰωάννου Προδρόμου, Μακάριος, Μάξιμος, μετόχι
Ραιδεστοῦ ἐπ. 251· βλ. καὶ Μακάριος	Σινᾶ ἐπ. 66, 70
Ραφαήλ Α' 122, 161, 163-168, 171, 172, 174, 178, 185· ἄλλοεθνὴς 180· ἀλλόθρησκος 166· βάρβαρος 166, 179, 180· σκυθογενὴς 166, 179· Τριβαλὸς 165· φαῦλος 166	Σιναΐτες 66, 67, 68, 70, 71, 251
Ραφαήλ Β' 255	σκάνδαλα 70, 107, 128, 131, 186
Ρέθυμνο 82, 83	σκευοφύλαξ μγ. 120, 137, 156, 157, 158, 219· βλ. καὶ Γαλησιώτης, Μιχαήλ ἱερεὺς
Ρεντίνης ἐπ. 251· βλ. καὶ Ἀκάκιος	Σκορπίου μνδ. Ἀγίου Νικολάου· βλ. Ἀγίου Νικολάου
ρήτωρ μγ· βλ. Μανουὴλ Κορίνθιος	σκυθογενὴς 166· βλ. καὶ Ραφαήλ Α'
Ριζαίου (Ροιζαίου) μ. 172, 173, 232	σλαβικὴ γλῶσσα 57· ἀνατολικοσλαβικὴ 141
Ρόδου μ· βλ. Νεῖλος	σμύρνης ἄνθη 73
Ρώμη 17, 75, 142, 186	Σμύρνης μ. 133, 134, 214· βλ. καὶ Δανιὴλ
Ρωμιοὶ 12, 20	Σουγδαίας μ. 198, 202, 221· Σουγδαίας, Καφᾶ καὶ Φούλου 205· πρώην 230· βλ. καὶ Γεράσιμος, Θεοφάνης
Ρωμανός, μ. Δυρραχίου 189	σουλτάνος 52, 59, 61, 80, 88, 152· βλ. καὶ αὐθέντης, κρατῶν, Πορθητὴς
Ρωσία, παλαιорωσικὴ γλῶσσα 20, 141, 142, 188, 256	Σοφianός· βλ. Μάξιμος, μνχ. Σινᾶ
Ρωσίας ἐκκλησία 68, 188· βλ. καὶ Κιέβου μ.	Σοφίας μ. 202· βλ. καὶ Κάλλιστος
σακελλάριος μγ. 157	Σοφονίας, μ. Ἀγχιάλου 138
σακελλίου· βλ. Μηδείας μ.	Σταματιάδης Ἐπαμεινώνδας 153
Σακκελίων Ἰωάννης 207, 226, 227, 229	Σταμούλης Μιλτιάδης 95
Σάμου καὶ Ἰκαρίας μ. 153, 156, 158, 198, 202, 221, 250, 252· βλ. καὶ βιβλιοθήκη	σταυροπήγιο 151, 160, 180, 227· σταυροπηγιακὴ ἄξια 180, 188
Σάρδεων μ· τόπον ἐπέχων 221· βλ. καὶ Γεράσιμος, Γερμανὸς	Σταυρουπόλεως μ. 138· βλ. καὶ Ματθαῖος
Σεβαστείας μ. 114	σταυρὸς βυζαντινὸς 75
Σερβία, σέρβος 66, 165, 166· σερβικὴ γλῶσσα 72· σέρβος δεσπότης 71, 73· βλ. καὶ Μπράνκοβιτς	σταυροφόροι 138, 156, 219
Σέρρες 58, 102, 180, 181, 205, 227· βλ. καὶ Παναγία Ἡλιόκαλλος, Τιμίου Προδρόμου μν.	
Σερρών μ. 138, 150, 153, 205, 221, 237, 251· βλ. καὶ Γερμανός, Δωρόθεος, Κάλλιστος, Μακάριος, Μανασσής	
Σηλυβρίας μ. 153, 198, 230· βλ. καὶ Ἰωσήφ	

Στενήμαχος 132, 133
στρατιῶτες 58, 166
συγγώρησις 108, 139, 140, 148, 156
συκοφάντης (συκοφαντῶ) 137, 142
σύμβολον πίστεως 196
Συμεών Α' 52, 94, 102, 125-128, 143, 145-161, 191-207, 208, 212, 214, 222, 244· Τραπεζούντιος 127, 128, 131, 132, 133, 142, 143, 144, 147-161, 165, 166, 167, 183, 184, 219, 228, 231, 242, 243, 249
συναίνεση 185
συνείσακτος 185
συνοδική απόφαση 14, 54, 92, 94, 96, 108, 120, 134, 135, 136, 138, 139, 153, 155, 157, 158, 171, 172, 173, 178, 183, 199, 201, 202, 205, 221, 225, 228, 230, 238, 248, 249, 255· γραφή 215, 227, 243· διάγνωσις 138· διάκρισις 80, 93, 172, 173, 211· πράξις 15, 75, 114, 115, 135, 136, 148, 149, 171, 173, 174, 228, 229, 248· ψήφισμα 140, 142, 165, 166, 183, 194, 201, 202, 221· βλ. και τόμος
Σύνοδοι 66, 68, 79, 81, 84, 196, 197· Δ' Οικουμενική 157, 249· ζ' Οικουμενική 157, 249· Χαλκηδόνος 157· Τρούλλου 157· Φερράρας-Φλωρεντίας 20, 54, 55, 87, 92, 108, 142, 195, 196, 197, 212, 214, 256· Ἀντιοχείας 157· ἐπὶ Βέκκου (1285)· μεγίστη 93, 182, 183, 184, 186, 199, 200, 211, 212, 249· Πανορθόδοξη (1483/1484) 54, 94, 184, 195, 199, 212, 214, 256· τελεία 171
σύνοδος 14, 15, 51, 52, 72, 84, 85, 88, 92, 93, 95, 103, 114, 119, 127, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 148, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 167, 169, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 183, 194, 201, 202, 212, 221, 225, 239, 241, 247, 248, 249, 255
συνοικέσιον 79, 80, 83, 84
συνωμοσία 83, 157
σφραγίζω ἀναγνώστες 240
σχισματικοὶ 239
Σωζοπόλεως μ. 13, 121, 122, 136, 138, 160, 168, 202, 243, 251, 254· βλ. και Ἀθανάσιος, Γρηγόριος
Σωζόπολις 102, 121, 122, 140, 160, 226, 243· βλ. και Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου μν., ν.
Σωφρόνιος Συρόπουλος 81, 85, 87, 89-96, 97, 101· πρώην πατριχ. 101, 103, 108· Σίλβεστρος Συρόπουλος 92· βλ. και Ἡρακλείας μ.
Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι...· βλ. Δελικάνης
Τακτικὸν 134
Ταλαντίου ἐπ. 238· βλ. και Διαυλείας
Ταράσιος 249
ταφή 185· ἄταφος 185
Τεσσαρακοστή 74
τετραγαμία· βλ. γάμος
τεψίον 249
Τζαγκαρόπουλος Πέτρος, πρωτοπαπὰς Ρεθύμνου 82
Τζαλῆ Καβάκι, χ. στὴ μ. Ἀγχιάλου 255
Τιμίου Προδρόμου μν. στὶς Σέρρες 58
Τιμίου Προδρόμου ν. Σωζοπόλεως, μτχ. μν. Ἁγίου Ἰωάννου Προδρόμου 160, 168, 243
Τιμόθεος Β' 255
τόκος 172, 185
τόμος συνοδικὸς 54, 196, 197, 198, 199, 214, 248, 249, 250, 251, 252, 256
τόπος, τόπον ἐπέχων 104, 137, 150, 198, 205, 221· βλ. και Ἀθανάσιος, Γεράσιμος, Δωρόθεος, Κυζίκου
τοποτηρητής 195, 196, 198, 212, 214
Τορνόβου μ. 138, 153, 156, 172, 173, 205, 232· βλ. και Γεράσιμος, Νεῖλος, Παγκράτιος
Τουρίνο 67, 69· βλ. και βιβλιοθήκη
Τοῦρκοι 80, 84, 85, 159, 185· βλ. και Ὁθωμανοὶ
τουρκικὴ γλώσσα 56, 57
Τραπεζούντα, -ιος, 127, 147, 149, 151· Κομνηνοὶ 97· βλ. και Συμεών Α', ἄρχοντες
Τραπεζούντος μ. 148, 149· βλ. και βιβλιοθήκη Φροντιστηρίου, Δωρόθεος, Παγκράτιος
Τριβαλός· βλ. Ραφαήλ Α'
Τρίκαλα 241, 242, 243, 252, 254
Τρικάλων μ., ἐπ. 241, 242, 252, 253, 254

Τρίκκης και Γαρδικίου ἐπ. 241, 242, 252, 253
τρισεπίσκοπος 72, 133
τριτεγγυητής 232
τσάροι 20, 68
τυπικά ἐκκλησιαστικά 52, 54, 199
τύραννοι (τυραννῶ) 194, 195, 212, 213
ὕδατόσημο 233
φαρμακεία (ή) 185
φατρία 157
Φερράρας-Φλωρεντίας Σύνοδος· βλ. Σύνοδοι
Φιλαδέλφεια 194, 195, 212
Φιλαδέλφειας μ. 134, 138· βλ. και Θεοφάνης
φιλενωτικοὶ 88
Φιλίππ[...] μ.· βλ. Ἰωάσαφ
Φιλιππουπόλεως μ. 131, 153· βλ. και Γεννάδιος, Διονύσιος Α'
φιλοχηματία 238
Φλωρεντία 93, 94, 107, 109, 185, 195, 196, 256· βλ. και βιβλιοθήκη, Σύνοδοι
φλωρία 128, 147, 154, 157, 166
φόρος ἐτήσιος 152, 153, 154, 155, 156· φορολογικὴ ὑποχρέωση 166, 167· φορολογικὸς μηχανισμὸς 154· βλ. και δόσιμον
Φούλων μ.· βλ. Γεράσιμος, Σουγδαίης μ.
Φροντιστήριον Τραπεζούντος 149
φρούριο 204
Φώτιος 196
Χαλκηδὼν (Chalcedon-Kadiköy) 11, 12
Χαλκηδόνος μ. 134, 153, 181, 198, 202, 221, 230, 251· βλ. και Ἰωσήφ, Ματθαῖος
Χάνδακας· βλ. Νεόφυτος
χαράτζιον 154, 155, 157
χαρτοφύλαξ μγ. 103, 219, 221, 225· βλ. και Ἀγαλλιανός, Δημήτριος διάκονος
χειρόγραφα 9, 18, 52, 54, 55, 56, 57, 65, 75, 91, 102, 103, 114, 120, 123, 128, 133, 134, 135, 137, 138, 147, 149, 153, 158, 181, 185, 188, 198, 199, 200, 202, 221, 230, 231, 232, 238, 239, 240, 252
χειροτονία (χειροτονῶ) 52, 54, 66, 92, 119, 127, 132, 133, 141, 148, 149, 165, 167, 178, 180, 185, 200, 202, 207, 227, 228, 241, 242, 249, 250, 253
χερνιβόξιστον 249
Χερτζέκας, αὐθέντης 66
Χιλανδαρίου μν., μνχ. 203, 204, 219, 220
Χιλαδάς Θωμᾶς, ἀνιψιὸς Χρυσάφης 203
Χίος 240, 241· βλ. και Νέα Μονή
χλευασμὸς 185
χρέος 172
χερήματα 61, 66, 154, 167, 186, 249
χηματίζομαι 66
Χριστιανουπόλεως μ. 153· βλ. και Κάλλιστος
Χριστούγεννα (τοῦ 1474) 156, 158
Χριστόφορος, ἡγ. μν. Ἀγίων Θεοδώρων 141
Χριστώνυμος Μανουήλ 178· μγ. ἐκκλησιαρχῆς 92, 120, 137, 139, 148, 155, 157, 158, 177· βλ. και Μάξιμος Γ'
Χρονικά 102, 108, 117, 127, 131, 132, 143, 178, 212, 237
Χρυσάφης, κτήτωρ μν. Παναγίας τῆς Πηγῆς 203· βλ. και Μάξιμος, Νικηφόρος, Χιλαδάς
χρυσῖνοι 152
χρυσόβουλλο 206
Χωρεμίστα 227
χωριά 227, 255
ψευδομαρτυρῶ 185
ψήφισμα συνοδικόν· βλ. συνοδικόν
ψυχή 73
ὠμοφόριον 173
Ὠρεῶν ἐπ. 251· βλ. και Παρθένιος
Actes d'Iviron 220
Actes de Vatopedi 66
admonitio 189
ancre (ὕδατόσημο) 233
antimensium 189
Archivio di Stato· βλ. ἀρχεῖα -Κρατικὸ Βενετίας
Assumptionistes 10, 11, 14

Bádenas P. de la Pena 62	Iliminsky N. 57
Beihammer A. 11	iudex 189
Biblioteca Ambrosiana· βλ. βιβλιοθήκη -Ἀμβροσιανή	Kadiköy· βλ. Χαλκηδών
Biblioteca Laurenziana· βλ. βιβλιοθήκη -Λαurenzianή	Kamperidis L. 227
Biblioteca Nazionale di S. Marco· βλ. βιβλιοθήκη -Μαρκιανή	Karalevskij Cyril 195
Biblioteca Nazionale (Torino)· βλ. βιβλιοθήκη -Τουρινού	Lampakes St. 11
Biblioteka Jagiellonska 141	Larousse de la langue française 16
Bibliotheca Apostolica· βλ. βιβλιοθήκη -Βατικανού	Latinus Latinii 189
Bibliothèque nationale de France· βλ. βιβλιοθήκη -Ἐθνική Γαλλίας	Laurent Vitalien 11, 94, 107, 177
Blanchet Marie-Hélène 54, 69, 102	Legrand Émile 134
Blysidu B. 11	Le Quien M. 195
Branković Djurdj· βλ. Μπράνκοβιτς	Les regestes des actes..., Grumel, Laurent, Darrouzès 10, 16
Chalcedon-Kadiköy· βλ. Χαλκηδών	Leunclavius J. 189
Chytraeus D. 57	Loughis T. 11
Congourdeau Marie-Hélène 62	Mocenigo Giovanni 187· βλ. καὶ δόγης
Constantinopoli 82· βλ. καὶ Κωνσταντινούπολη	Müller A. E. 11
Die Regesten der Kaiser und Päpste... (O. Seeck) 11	Nasrallah J. 195
Darrouzès Jean 11, 12, 14, 17	nuptiae 189
Dölger Franz 10	Oudot I. 231
Dujčev (Center) 181	Papadakis A. 58
Emanuel patriarcha, philosophus 189	Pavlikianov C. 144, 208
Fabrizius I. A. 189	Peć 73
Failler A. 10	Pertusi A. 62
Fedalto G. 195	Petit Louis 138
Feront E. 138	Petrov N. I. 188
Gosudarstvennyi Istoriceskij Muzej· βλ. βιβλιοθήκη -Κρατικού Ἱστορικού Μουσείου Μόσχας	Podskalsky G. 57
Grumel Venance 11, 19	Preiser-Kapeller J. 11
Halasi-Kun T. 57	regestes 16, 19
Hammer Joseph 57	Regesten der Kaiserurkunden... (Fr. Dölger) 10
Horna C. 138	Riehle A. 11
	Saidnaya, ἐπ. 195
	Schaeder H. 58
	Seeck O. 11
	Turcograecia (M. Crusius) 57
	Wirth Peter 11

II. Συνοπτική αναγραφή τῶν πράξεων

ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (α' πατριαρχία: 1454–1456)

π. 1. Ἐκλογή τοῦ Γενναδίου ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ πολυμελὴ σύνοδο	51-52
π. 2. «Διάκρισις» περὶ ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου	52-53
π. 3. Συνοδικὴ ἀπόφασις γιὰ τὴν ὑποδοχὴ στοὺς κόλπους τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἱερωμένων ὑποπτῶν γιὰ λατινοφροσύνη	53-55
π. 4. Σύντομη ἔκθεσις περὶ τῆς πίστεως τῶν ὁρθοδόξων χριστιανῶν, ἡ ὁποία ζητήθηκε, μεταφράστηκε «ἀρραβικῶς» καὶ παραδόθηκε στὸν Πορθητὴ	55-59
π. 5*. Γράμμα πρὸς τοὺς «δυναμένους ἡμᾶς ἀπαλλάττειν» ἀπὸ τὰ πατριαρχικὰ καθήκοντα	59-60
π. 6*. Ἐγκύκλιο γράμμα «ἐπὶ τῇ ἀλώσει» πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας ἢ, πιθανότατα, ἀπολογητικὸ κείμενο ποὺ ἀπευθύνεται σὲ λίγους ἀποδέκτες	60-63
π. 7. Ἐγκύκλιο «ἕτερον» γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας	63-64
π. 8. Ἐγκύκλιο γράμμα πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς αὐτοκρατορίας «ἐπὶ τῇ παραιτήσει»	64-65
π. 9. «Πιττάκιον» μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Γεννάδιος δίνει λύσεις σὲ κανονικὰ καὶ λειτουργικὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀπασχολήσει ἔντονα τὴ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα	65-68
π. 10. Πιττάκιον πρὸς τὸν σιναῖτη Ἰωακεῖμ μὲ ὑποδείξεις γιὰ τὸ πῶς νὰ δέχονται στὴ μονὴ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὑποπτεύονται γιὰ λατινοφροσύνη	68-70
π. 11. Πιττάκιον μὲ τὸ ὁποῖο καλεῖται ἡ σιναϊτικὴ μοναστικὴ κοινότητα νὰ ὑποδεχθεῖ τοὺς δύο μοναχοὺς ποὺ ἐπιστρέφουν καὶ νὰ τοὺς παραχωρήσει τὸ «κάθισμα» τοῦ Προδρόμου	70-71
π. 12. Ἀποκρίσεις σὲ ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε ὁ δεσπότης τῆς Σερβίας Γεώργιος Βρανκοβίτς σχετικὰ μὲ λειτουργικὰ καὶ κανονικὰ ζητήματα	71-74
Πράξεις ποὺ λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Γεννάδιο — Συνοδικὴ πράξις τοῦ μητροπολίτη Ρόδου Νείλου	75

— Γράμμα ἐλεημοσύνης σὲ πρόσωπα ποὺ αἰχμαλωτίστηκαν στὰ πολεμικὰ γεγ- νότα τῆς Ἀλώσεως	75
ΙΣΙΔΩΡΟΣ Β' (1456–1462)	
π. 13. Ἐκλογή τοῦ ἱερομονάχου Ἰσιδώρου ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως	79
π. 14. Ἐπιβεβαίωση τῆς «διακρίσεως» τοῦ Γενναδίου σχετικὰ μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομίας σὲ ζητήματα γάμου	80
π. 15. Ἀδεια γιὰ τὴν τέλεση τρίτου γάμου	81-82
π. 16. Ἀδεια καθιερώσεως ναῶν στὴ βενετοκρατούμενη Κρήτη	82-83
π. 17. Ἀφορισμὸς λόγῳ τετραγαμίας	83-84
π. 18. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ ἄδεια δεύτερου γάμου, μὴ λυθέντος νομίμως τοῦ πρώτου, διότι ἡ συνένεση ἐξ ἀνάγκης τῆς συζύγου μὲ ἄλλον δὲν θεωρήθηκε μοιχεία	84-85
π. 19. Ἐπιβεβαίωση τοῦ ἀκωλύτου τῆς ἱερωσύνης σὲ ἱερομόναχο	85-87
π. 20. Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία καθαιρεῖται ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων	87-88
ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΣΥΡΟΠΟΥΛΟΣ (1462–1463)	
π. 21. Ἐκλογή τοῦ μητροπολίτη Ἡρακλείας Σωφρονίου ὡς πατριάρχῃ Κωνστα- ντινουπόλεως	91-92
π. 22. Συνοδικὴ ἀπόφαση περὶ ἀπαλλαγῆς τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος Θεόδω- ρου Ἀγαλλιανοῦ ἀπὸ τὶς ἐναντίον του κατηγορίες	92-93
π. 23. Συνοδικὴ «διάκρισις» μὲ τὴν ὁποία αἶρεται ἡ καθαίρεση τοῦ νομοφύλα- κος διακόνου Λέοντος καὶ τοῦ ἀποδίδεται ἡ ἱερωσύνη	93-94
π. 24. «Ἐπικυρωτικὸν γράμμα» τῆς δωρεᾶς τοῦ μητροπολίτη Περιθεωρίου Γρη- γορίου πρὸς τὴ μητρόπολὶ του	94-96
π. 25. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν παύση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρχῆς τῆς οἰκono- μίας σὲ θέματα γάμου	96
Πράξη πλαστὴ ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Σωφρόνιο — «Συστατικὸν γράμμα» γιὰ τὴ γνησιότητα ἐνὸς σταυροῦ ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια τῆς Τραπεζοῦντος	97
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (β' πατριαρχία: 1463)	
π. 26. Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ παραιτηθέντος τὸ 1456 Γενναδίου Β'	101-102
π. 27. Ἀπόφαση νὰ ριφθεῖ στὴν πυρὰ κάθε χειρόγραφο τοῦ ἔργου «Νόμοι» τοῦ Γεωργίου Πλήθωνος	102-103

π. 28. Ἀπονομὴ τοῦ ὀφφικίου τοῦ μεγάλου οἰκονόμου στὸν Θεόδωρο Ἀγαλλιανὸ	103-104
ΙΩΑΣΑΦ ΚΟΚΚΑΣ (1464)	
π. 29. Ἐκλογή τοῦ Ἰωάσαφ ὡς πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως	107-108
π. 30. Συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία συγχωρεῖται ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας Μακάριος καὶ ἀποκαθίσταται στὴ μητρόπολὶ του	108-109
ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ Β' (γ' πατριαρχία: 1464–1465)	
π. 31. Ἐπάνοδος γιὰ τρίτη φορὰ τοῦ Γενναδίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνον	113-114
π. 32. «Συνοδικὴ πρᾶξις» τοῦ νεοεκλεγέντος μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως ἱερο- μονάχου Μάρκου	114-115
ΜΑΡΚΟΣ Β' Ο ΞΥΛΟΚΑΡΑΒΗΣ (1466)	
π. 33. Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Μάρ- κου τοῦ Ξυλοκαράβη	119-120
π. 34. «Καθαίρεσις» τοῦ μεγάλου οἰκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ	120-121
π. 35*. Πατριαρχικὸ γράμμα ἐπικύρωσης δικαιωμάτων τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάν- νη Προδρόμου ποὺ βρίσκεται στὸ νηοὶ ἐναντὶ τῆς Σωζοπόλεως	121-122
π. 36. Πιττάκιον πρὸς τοὺς κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως Δέρκων καὶ τῆς ἐπισκο- πῆς Μετρῶν	122-123
ΣΥΜΕΩΝ Α' (α' πατριαρχία: 1466)	
π. 37. Ἀνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ ἱερομονάχου Συμεῶν	127-128
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α' (α' πατριαρχία: 1466–1471)	
π. 38. Ἐκλογή στὸν πατριαρχικὸ θρόνον τοῦ μητροπολίτη Φίλιππουπόλεως Διο- νυσίου	131-132
π. 39. Ἐκχώρηση τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος στὸν πρῶτον πατριάρχῃ Κωνστα- ντινουπόλεως Μάρκο Ξυλοκαράβη	132-133
π. 40. Ὑπαγωγή τῆς ἐπισκοπῆς Μαγνησίας καὶ τῆς Νέας Φώκαιας στὴ μητρόπο- λὶ Ἐφέσου	133-135
π. 41. «Συνοδικὴ πρᾶξις» τοῦ νεοεκλεγέντος στὴ μητρόπολιν Παλαιῶν Πατρῶν ἱερομονάχου Κυρίλλου	135-137

π. 42. «Συνοδική διάγνωσης και αποφάσεις», με την οποία αίρεται ή καθαίρεση του μεγάλου οίκονόμου Θεόδωρου Ἀγαλλιανού	137-139
π. 43. «Ἀδεία τε καὶ συγχώρησις» τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου	139-140
π. 44. Ἐκχώρηση τῆς μονῆς Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, πού βρίσκεται στό νησί ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Σωζόπολη, στὸ μοναχὸ Γερβάσιο	140-141
π. 45*. Γράμμα σχετικὸ μετὴν ἀναγνώριση τοῦ Γρηγορίου ὡς μητροπολίτη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας	141-142
π. 46. Ἀφορισμὸς ἐκείνων πού κατηγοροῦσαν ἀδίκως τὸν πατριάρχη Διονύσιο Α΄	142-143

Πράξη πού λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α΄ — Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκητο μετὸ ὁποῖο προ- τρέπεται νὰ μὴν προσβάλλει τὴ δωρεὰ τῆς ἀποθανούσας ἀδελφῆς του στὴ μονὴ Βατοπεδίου	144
---	-----

ΣΥΜΕΩΝ Α΄ (β΄ πατριαρχία: 1471–1475)

π. 47. Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν γιὰ δευτέρη φορὰ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο	147
π. 48. Ἀμνηστία καὶ ἀποκατάσταση στὴν ἱερωσύνη ὧσιν κατὰ καιροὺς εἶχαν κα- ταδικαστεῖ	147-148
π. 49. Ἐκλογή τοῦ Παγκρατίου στὴ μητρόπολη Τραπεζοῦντος	148-149
π. 50. Μετάθεση καὶ ἐγκατάσταση τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δωροθέου στὴ μη- τρόπολη Τραπεζοῦντος	150-151
π. 51. Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτης	151-152
π. 52. Ἀθώωση τοῦ πατριάρχη Συμεὼν Α΄ καὶ ἀποδοχὴ καταβολῆς ἐτήσιου φό- ρου στὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο	152-154
π. 53. Καθιέρωση Καταστίχου γιὰ τὸν ἐπιμερισμὸ τοῦ ἐτήσιου δοσίματος πού ἐ- πέβαλε ἡ Πύλη	154-155
π. 54. Ἐγκύκλιος τοῦ Συμεὼν Α΄ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς ἐνόψει ἀποδημίας του ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη	155-157
π. 55. Συνοδικὴ ἀπόφαση μετὴν ὁποία καθαιροῦνται ὁ μητροπολίτης Ἡρακλεί- ας Γαλακτίων, ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιάρ- χης Μανουὴλ Χριστώνυμος	157-158
π. 56. Ἀδεία στὴν κτητόρισα ναοῦ στὴ Μυτιλήνη νὰ ἐπιλέγει ὅποιον ἱερέα ἐπι- θυμεῖ	159-160
π. 57. Γράμμα μετὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μετὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως . . .	160-161

ΡΑΦΑΗΛ Α΄ (1475–1476)

π. 58. Ἀνοδος τοῦ ἱερομονάχου Ραφαὴλ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο	165-166
---	---------

π. 59. Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα παραχώρησης τῆς ἐξαρχίας Μουδανίων	166-167
π. 60. Πατριαρχικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴ μετατροπὴ τῆς ἐξαρχίας Μουδανίων σὲ μη- τρόπολη	167
π. 61. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνει τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετο- χίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μετὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως	168

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ (1476)

π. 62. Συνοδικὴ ἀπόφαση σχετικὴ μετὸ ἔξαρχικὸ καθεστὼς τῶν Μουδανίων . .	171-172
π. 63. Συνοδικὴ «διάκρισις» γιὰ τὴ διευθέτηση οἰκονομικῶν ζητημάτων μεταξὺ ἀρχιερέων	172-173
π. 64. Συνοδικὴ «διάκρισις» μετὴν ὁποία καλοῦνται στὸ συνοδικὸ δικαστήριον κληρικοὶ τῆς μητροπόλεως Μηδείας	173-174

ΜΑΞΙΜΟΣ Γ΄ (1476–1482)

π. 65. Ἐκλογή τοῦ Μανουὴλ Χριστώνυμου, πρώην μεγάλου ἐκκλησιάρχου, ὡς πατριάρχη μετὸ ὄνομα Μάξιμος	177-178
π. 66. Πιττάκιο σχετικὸ μετὸ ἔξαρχικὸ καθεστὼς τῶν Μουδανίων	178-179
π. 67. Λύση ἀφορισμοῦ τοῦ ἀρχοντος Μανουὴλ Ἀμπέρτου	179-180
π. 68. Ἐπιβεβαίωση προνομίων τῆς μονῆς Κοσινίτης	180-181
π. 69. Ἐνταλτήριο γράμμα μετὸ ὁποῖο ἐκχωροῦνται οἰκισμοὶ τῆς Πελοποννή- σου ὡς πατριαρχικὲς ἐξαρχίαι	182
π. 70. Ἀποφάσεις «μεγίστης» συνόδου προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν διάφο- ρα ζητήματα	182-183
π. 71. «Διόρθωσις» τοῦ Καταστίχου τῆς Μ. Ἐκκλησίας	183-184
π. 72. Ἐγκύκλιος πρὸς τοὺς ὀρθόδοξους χριστιανοὺς μετὴν ὁποία ὁ πατριάρχης νουθετεῖ καὶ γνωστοποιεῖ ληφθεῖσες ἀποφάσεις	184-186
π. 73. Πιττάκιο πρὸς τὸν δόγη τῆς Βενετίας σχετικὰ μετὰ δικαιώματα τῆς Ἀ- νατολικῆς Ἐκκλησίας στὶς βενετοκρατούμενες περιοχὲς	186-187
π. 74. Γράμμα σχετικὸ μετὴν σταυροπηγιακὴ ἀξία τῆς Λαύρας τοῦ Κιέβου . . .	188

Πράξεις πού λανθασμένα ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Μάξιμο Γ΄ — Responsum de antimensiis (Περὶ τῶν ἀντιμηνσίων)	189
— Admonitione ad iudices (Παραίνεσις πρὸς τοὺς Κριτὰς)	189
— Synodico ut nuptiae iudicentur ab episcopo (Συνοδικὸν, ἵνα οἱ γάμοι κρίνο- νται παρὰ τῶν ἐπισκόπων)	189

ΣΥΜΕΩΝ Α' (γ' πατριαρχία: 1482–1486)

π. 75. Ἐπάνοδος τοῦ Συμεὼν στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.	193
π. 76. Ἐπιβεβαίωση συνοδικοῦ ψηφίσματος κατὰ τῆς σιμωνίας.	194
π. 77. Καθαίρεση τῶν πατριαρχῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας.	194-196
π. 78. «Συνοδικὸς τόμος» μὲ τὸν ὁποῖο ἀποφασίζεται ἡ ἀνατροπὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας.	196-198
π. 79. Συνοδικὴ ἀπόφαση γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία πρέπει νὰ ὑποδέχεται τοὺς «ἐκ τῶν Λατινικῶν δογμάτων ἐπιστρέφοντας».	199
π. 80. Ἐξαρχικὸ ἔνταλμα, πιττάκιο σχετικὸ μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ πατριαρχικῶν ἐξαρχικῶν στὴν Πελοπόννησο.	200-201
π. 81. «Συνοδικὸν ψήφισμα» μὲ τὸ ὁποῖο ἐπιβεβαιώνονται παλαιότερες συνοδικὲς ἀποφάσεις καταδίκης τῆς σιμωνίας.	201-202
π. 82. Ἐπικύρωση προσηλώσεως μονυδρίου στὴ μονὴ Βατοπεδίου.	203
π. 83. Ἐπικύρωση δικαιωμάτων μονῆς Ἰβήρων ἐπὶ τῆς Κομίτιδας.	203-205
π. 84. «Συνοδικὴ πράξις» τοῦ μητροπολίτη Σεργῶν Μανασσῆ.	205-206
π. 85. Ἐπικύρωση προνομίων μονῆς Πάτμου.	206-207

Πράξη ποὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Συμεὼν Α'
— Πατριαρχικὸ γράμμα πρὸς κάποιον ὀνόματι Καλοδιοίκτητο μὲ τὸ ὁποῖο προτρέπεται νὰ μὴν προσβάλλει τὴ δωρεὰ τῆς ἀποθανούσας ἀδελφῆς του στὴ μονὴ Βατοπεδίου. ....

208

ΝΗΦΩΝ Β' (α' πατριαρχία: 1486–1488)

π. 86. Ἐκλογὴ τοῦ Νήφωνος, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.	211-212
π. 87. Ὁ πατριάρχης μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀποστέλλει εἰρηνικὴ ἐπιστολὴν στὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.	212-214
π. 88. Ἐπικύρωση τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» ποὺ καταδίκασε τὴ σιμωνία.	214-215
π. 89. «Συνοδικὴ γραφὴ» περὶ δικαιοδοσίας τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας σὲ ζητήματα τῆς μονῆς Σινᾶ.	215

ΜΕΣΟΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΑ (1488)

π. 90. Ἐπικύρωση συμφωνίας τῶν μονῶν Ἰβήρων καὶ Χιλανδαρίου γιὰ τὴν τοποθεσίαν Κομίτιδα.	219-220
π. 91: «Συνοδικὸν ψήφισμα», «συνοδικὴ πράξις» μὲ τὴν ὁποία ἀποκαθίσταται στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ Διονύσιος Α'.	221-222

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ Α' (β' πατριαρχία: 1488–1490)

π. 92. Ἐπάνοδος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ ἀρχὴ Διονυσίου.	225-226
π. 93. «Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον» γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.	226-227
π. 94. Ἐπικυρωτικὴ «γραφὴ» προνομίων μονῆς Κοσινίτιδος τοῦ Παγγαίου ὄρους.	227-228
π. 95. Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Λαρίσης Βησσαρίωνα.	228-229
π. 96. Ἐγκατάσταση τοῦ νέου μητροπολίτη Βεροίας Μεθοδίου.	230-231
π. 97. Πατριαρχικὸ γράμμα γιὰ ὑπόθεση δανείου.	231-232
π. 98. Πιττάκιο πρὸς ἄδηλο ἐπίσκοπο μὲ ἐντολὴ νὰ ἐπιβάλλει σὲ ἱερεῖς ἀργία γιὰ αὐθάδεια καὶ σὲ δυστροποῦντες ὀφειλέτες ἀφορισμὸ.	232-233
Πράξη ποὺ λανθασμένα ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Διονύσιο Α' — «Ἐγγραφὸς ἀποφασίς» ποὺ ἀφοροῦσε τὸ ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς τοῦ ναοῦ τῆς Θεοτόκου τῆς Ἐλεημονήτριας στὴν Κῶ.	234

ΜΑΞΙΜΟΣ Δ' (1491–1497)

π. 99. Ἐκλογὴ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τοῦ μητροπολίτη Σεργῶν Μανασσῆ ὁ ὁποῖος μετονομάστηκε σὲ Μάξιμο.	237
π. 100. Ἐγκατάσταση ἐπισκόπου στὴν ἐπανιδρυθεῖσα ἐπισκοπὴ Διαυλείας καὶ Ταλαντίου.	238-239
π. 101. Πιττάκιο πρὸς τὴ σιναϊτικὴ κοινότητα.	239-240
π. 102. Ἐπικύρωση προνομίων Νέας Μονῆς Χίου.	240-241
π. 103. «Ἐπιβατήριον γράμμα» πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης σχετικὰ μὲ τὴ μετὰθεση τῆς ἔδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα.	241-243
π. 104. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρόμου Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως.	243-244

ΝΗΦΩΝ Β' (β' πατριαρχία: 1497–1498)

π. 105. Ἐπάνοδος τοῦ Νήφωνος στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.	247-248
π. 106. Ἐπιβεβαίωση τῆς ἐνότητος τῶν ἐπισκοπῶν Διαυλείας καὶ Ταλαντίου σὲ μία ἐπισκοπὴ.	248-249
π. 107. Μὲ «συνοδικὸν τόμον» ἡ σύνοδος καταδικάζει καὶ πάλι τὴ σιμωνία καὶ ρυθμίζει οἰκονομικὰ ζητήματα ἱερωμένων καὶ λαϊκῶν.	249-251
π. 108. «Καθαίρεσις» ἱερέα τῆς Βέροιας.	252

π. 109. Ἐπιβεβαιωτήριο γράμμα πρὸς τὸν μητροπολίτη Λαρίσης γιὰ τὴ μετάθεσιν τῆς ἑδρας τῆς μητροπόλεως στὰ Τρίκαλα καὶ τὴν εἰσπραξὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰσοδημάτων	252-254
π. 110. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριο, μὲ τὸ ὁποῖο ἐπικυρώνεται ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ μετοχίου τῆς μονῆς Ἰωάννου Προδρομοῦ Σωζοπόλεως μὲ τὸ ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Ἐπισκέψεως	254
π. 111. Συνοδικὴ ἀπόφασις γιὰ τὴν ὑπαγωγὴ χωριῶν στὴ μητρόπολιν Ἀγχιάλου	255
Πράξις πλαστή ποὺ ἔχει ἀποδοθεῖ στὸν Νήφωνα Β΄ — Πιττάκιον πρὸς τὸν μητροπολίτη Κιέβου Ἰωσήφ	256

III. Εὐρετήριο τῶν incipit

Αἱ γραφαὶ τῆς σῆς εὐλαβείας	π. 9
Ἄπαντα εἰωθὼς φαίνεται ὁ μακρὸς	π. 107
Γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὥς, ἐπειδὴ	σ. 97
Γράμματα ἐδεξάμεθα πρὸ καιροῦ ἐκ	π. 101
Διενέξεως ὅ τι πλείστης γεγωνίας μεταξὺ	π. 83
Διενέξεως πολλῆς ἐκ τε παλαιῶν	π. 90
Ἐδεξάμην τὰς σὰς γραφὰς καὶ	π. 80
Ἔθος τοῦτο τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ	π. 84
Εἰ ὁ λαὸς μου ἤκουσέ μου	π. 8
Εἰ ὁ λαὸς μου, φησὶν	π. 72
Ἐπεὶ εὐδόκησεν ὁ πανάγαθος Κ(ύριος)	π. 66
Ἐπειδὴ ἀπὸ λόγων τινῶν χαιρεκάκων	π. 67
Ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμᾶς τοῦτο καὶ	π. 10
Ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ πατριαρχίᾳ	π. 93
Ἐπειδὴ ὁ ἐν μοναχοῖς Μάξιμος	π. 82
Ἐπειδὴ ὁ ἱερώτατος μ(ητ)ροπολίτης Περιθεωρίου	π. 24
Ἐπειδὴ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς	π. 42
Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη τινῶν	π. 81
Ἐπειδὴ τινὲς τῶν ἡμετέρων, παρὰ	π. 52
Ἐτι ἀποφαινόμεθα συνοδικῶς, ἐπεὶ εὐρῆται	π. 108
Ἡ ἀγί[α] μεγ[άλη] καὶ οἰκουμενικὴ	π. 78
Ἡ ἀγία τοῦ Χριστοῦ καθολικὴ	π. 32
Ἡ μετριότης ἡμῶν ἐγνώρισεν ὥς	σ. 143 & σ. 208
Ἡ μετριότης ἡμῶν, κρύμασιν ἀρρήτοις	π. 50
Ἡρώτησας περὶ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ	π. 12
Ἡ τῆς ὑπεράγνου μου δεσποίνης	π. 51
Ἵστε ἀκριβῶς πάντες ὅπως συγχωρήσει	σ. 75
Καὶ ἱατρῶν ἄριστος ἂν καλοῖτο	π. 96
Καὶ ἱατρῶν ἐκείνος ἄριστος ἂν	π. 100

Μετὰ τὸ λειτουργῆσαι τὸ κοινὸν	π. 87
Οἱ ἐν τῇ σεβασμίᾳ βασιλικῇ	π. 102
Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ῥοιζαίου	π. 63
Ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης ὑμῶν, ἀναστάς	π. 64
Οἱ καλῶς διακονήσαντες βαθμὸν ἑαυτοῖς	σ. 75
Ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θ(εὸς)ς	π. 73
Ὁ παρῶν δεῖνα ἀναδραμῶν ἀνέφερε	π. 98
Ὁ περιούσιος καὶ χ(ριστ)ώνυμος τοῦ Κ(υρίου)ν	π. 54
Ὁ πρὸ ἡμῶν ἀγιώτατος πατριάρχης	π. 68
Οὐδέποτε κόρον ἔσχε καθ' ἡμῶν	π. 55
Παρὰ τῶν εὐλαβεστάτων μοναχῶν τοῦ	π. 11
Πιστεύομεν ὅτι ἔστι Θεός, δημιουργός	π. 4
Πολλὰ τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς	π. 91
Πολλοὶ ἐπιστεῖλαντές μοι θανμάξιν τε	π. 6*
Προκαθημένης τῆς ἡμῶν μετριότητος συνοδικῶς	π. 40
Πρὸ πολλῶν καὶ ἀμνημονεύτων τῶν	π. 62
[...] Τὰ ἀντιμίνσια οὐκ εἰς πάσας	σ. 189
Τῆς ἀγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Λαρίσης χηρευσάσης	π. 95
Τῆς ἀγιωτάτης μ(ητ)ροπόλεως Παλαιῶν Πατρῶν	π. 41
Τοσοῦτος παρέδραμε καιρὸς καὶ οὐδεὶς	π. 36
Svetaja golovnaja apostol'skaja čerkov, imajači	π. 45*
Wzieliśmy od twej miłości posłany	σ. 256

❧ ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ❧

ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΕΠΙΤΟΜΗ-ΠΑΡΑΔΟΣΗ-ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ 1454-1498
ΤΟΥ Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ
ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ • ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗ
ΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ • ΣΕΛΙΔΟΠΟΙ
ΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΕ OFFSET ΣΤΟ ΤΥ
ΠΟΓΡΑΦΕΙΟ «Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΠΕ» ΣΕ ΧΑΡ
ΤΙ CHAMOIS PALATINA 120 ΓΡΑΜΜ. ΤΟΝ ΝΟΕΜ
ΒΡΙΟ ΤΟΥ 2013 • ΣΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΛΕΠΤΟΜΕ
ΡΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΣΙΝΑ
«ΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ»

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ ΤΟΥ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ
ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»
ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ «ΑΡΧΕΙΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝ
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ» ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΕΚΑΤΟ
ΣΤΟ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΕΚΤΟ ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΝΕΟ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ
ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ